ISTORIA

LIMBEI ȘI LITERATUREI ROMÂNE

DE

AR. DENSUȘIANU

Profesorŭ la Universitate.

EDIȚIUNEA A DÓUA

IASI.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No. 17.

1894.

ISTORIA
LIMBEĬ ŞI LITERATUREĬ ROMÂNE

Inv. A. 34.240

ISTORIA

I. 17938

LIMBEI ȘI LITERATUREI ROMÂNE

DE

AR. DENSUȘIANU

Profesoră la Universitate.

23673

EDIȚIUNEA A DÓUA

DONAȚIUNE
FUNDAȚIUNEA CAROL I
UNIVERSITATEA

IAȘI.
TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No. 17.
1894.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
CONTROL 1953 17938
1961

Tóte drepturile reservate. Esemplarêle care nu vorŭ purta semnătura autoruluĭ vorŭ fi urmărite conformŭ legeĭ.

Ardeleanu

B.C.U. Bucuresti
C23673

PREFAȚĂ.

Ediţiunea de faţă nu se deosebesce ca fondŭ intru nimicŭ de cea dintâiŭ. Cu atâtŭ mai vêrtosŭ amŭ trebuitŭ sĕ păstrămŭ şi sistema, care s'a recunoscutŭ de toţi, ca cea mai bună pentru a înfăţişa o icónă limpede a evoluţiuneĭ nóstre literare şi culturale. In acestŭ scopŭ şi caracteristica periódelorŭ amŭ trecut'o la capitolele speciale din partea generală, căştigându astŭ-felŭ o mai mare omogenitate şi concentrare, precum şi o mai mare limpedime în espunere. Amŭ ţinutŭ ca partea generală s'o turnămŭ de noŭ introducêndŭ cestiunĭ nóuĕ şi lămurindu-le tóte mai pe largŭ ca în întâia ediţiune. In partea specială amŭ făcutŭ adaugerile şi întregirile necesare.

In generalŭ ne-amŭ ocupatŭ şi cu acéstă ocasiune cu scriitoriĭ până la 1860, şi cu ceĭ care nu mai suntŭ în viéţă. In apreţiarea scriitorilorŭ amŭ preferitŭ şi acumŭ caracterisărĭ *scurte* şi *precise*, care se imprimă multŭ mai bine în memoria fie-căruia, de câtŭ lungĭ analise. Acésta amŭ putut'o face cu atâtŭ mai multŭ, căcĭ asupra scriitorilorŭ mai însemnaţĭ, cum şi asupra altorŭ cestiunĭ de însemnătate din istoria literaturĕĭ române noĭ amŭ publicatŭ deja studiĭ şi analise critice amĕnunţite în *Cercetărĭ literare* (Iaşĭ 1887) şi în *Revista critică-literară*, ér' pentru uşurare amŭ arătatŭ la fie-care cestiune şi scriitorŭ studiile speciale făcute mai înadinsŭ şi publicate de noĭ şi de alţiĭ. In chipulŭ acesta amŭ înlesnitŭ informaţiunile şi studiile speciale pentru orĭ-cine şi mai alesŭ pentru profesorĭ.

Pentru a uşura consultarea s'a adausŭ la fine unŭ *Indice* de lucrurĭ şi altulŭ alŭ scriitorilorŭ.

Acéstă a dóua ediţiune îmbunătăţită în multe privinţe, sperămŭ că va întimpina celŭ puţinŭ aceeaşĭ primire de care s'a bucuratŭ întâia ediţiune, care, peste aşteptarea nóstră, a fostŭ bine primită nu numaĭ de presa română, dar şi de cea străină, şi atâtŭ în ţéră, câtŭ şi în străinătate, în scrierĭ serióse referitóre la literatura română, s'aŭ primitŭ vederile espuse de noĭ.

Décă, precum se vede, cercetările şi apreţierile nóstre aŭ fostŭ drepte, credemŭ că acésta avemŭ s'o mulţămimŭ şi împregiurărilŭ, că noĭ în tótă viéţa nóstră de scriitorŭ nu ne-amŭ amestecatŭ în nicĭ o coterie literară, în carĭ de regulă se cultivă particularismulŭ şi multe alte rele deprinderĭ, care mărginescŭ orisonulŭ ideilorŭ, corumpŭ bunulŭ simţŭ, întunecă judecata séŭ o forţéză în direcţiunĭ false.

Rĕmânêndŭ noĭ în chipulŭ acesta cu totulŭ independenţĭ, amŭ pututŭ în cercetările şi apreţierile nóstre sĕ urmămŭ neturburaţĭ principiile sciinţifice, care singure trebue sĕ ne conducă, décă nu voimŭ sĕ rătĕcimŭ înşine şi sĕ rătĕcimŭ şi pe alţiĭ.

Nimicŭ nu ne trece maĭ puţinŭ prin minte, de câtŭ că amŭ fi fără greşelĭ, când sĕ scie că materia este destulŭ de grea şi că amŭ fostŭ nevoiţĭ sĕ batemŭ noĭ ceĭ dintâiŭ acéstă cale anevoiósă. Pentru aceea vomŭ primi cu mare mulţămire observările şi îndreptările, care arŭ puté sĕ îmbunătăţéscă o a treia ediţiune, când amŭ ajunge s'o facemŭ, căcĭ bine scimŭ că progresulŭ atâtŭ celŭ individualŭ, câtŭ şi celŭ generalŭ nu se póte face de câtŭ prin selecţiunea şi primirea ideilorŭ şi achisiţiunilorŭ maĭ bune. Şi precum noĭ ne ţinemŭ feriţĭ a face acésta, avemŭ dreptulŭ sĕ ceremŭ s'o facă şi alţiĭ—pentru binele nostru alŭ tuturorŭ!

Iaşi, Augustŭ 1894.

Autorulŭ.

TABLA DE MATERII

Pagina

Prefața . . . . . .

Partea generală.

Originea și formațiunea limbeĭ . . . 1
Teritoriulŭ și nomenclatura 36
Dialectele limbeĭ române 45
Epoca formațiuniĭ și cele maĭ vechĭ urme de limbă. 51
Influențile: pasive 65
« active 83
Unitatea limbeĭ 90
Scrierea limbeĭ 97
Amorțirea și deșteptarea limbeĭ . . . 106
Credințe, datine, instituțiunĭ 110
Momente istorice în viéța l. române . . 120
Moravurĭ și cultură 128
Periódele 158

Partea specială.

Literatura populară 159
« « nescrisă 160
« « scrisă 180
Prosa: prospectŭ istoricŭ 184
Literatura bisericéscă 187
Istoria: epoca I. 203
Cronice anonime . . . 204
Epoca II a cronicarilorŭ . . 208

	Pagin
Epoca III a istoricilorŭ .	237
Filologia: prospectŭ istoricŭ .	251
Lecsicografia .	256
Gramatica .	258
Filosofia .	264
Jurisprudența .	267
Elocința .	272
Poesia: prospectŭ istoricŭ .	275
« lirică .	285
« narativă .	305
« dramatică .	312
« didactică .	320
« Nuvelă, Romanŭ .	328
Literatura dialectelorŭ .	331
Indreptări și Intregiri .	336
Indicele lucrurilorŭ .	337
« scriitorilorŭ .	344

PARTEA GENERALA

CAPITOLŬ I.

Originea şi formaţiunea limbeĭ române.

Limba română s'a născutŭ din graiulŭ vechiuluĭ Poporŭ-Romanŭ, séŭ, maĭ dreptŭ vorbindŭ, este o continuare a acestuĭ graiŭ. Faptulŭ, prin care limba română 'şĭ ie o posiţiune a sa deosebită şi cu timpulŭ 'şĭ creéză o viéţă proprie, este învingerea totală a Dacilorŭ la 107 [1]) d. Ch. de cătră Traianŭ, împĕratulŭ Romanilorŭ. Invingĕtorulŭ nu se mulţămesce a preface Dacia în provincie romană, ci în urma rĕsboiuluĭ îndelungatŭ rĕmânêndŭ ţéra gólă de locuitorĭ, totŭ-odată o şi coloniséză [2]), va sĕ ḑică o romaniséză, pentru-ca sĕ devină romană nu numaĭ de dreptŭ, dar şi de faptŭ, prin însăşĭ originea locuitorilorŭ.

Până când Dacia s'a aflatŭ sub Romanĭ, şi limba colonieĭ a statŭ sub înfluinţa limbeĭ latine şi a graiuluĭ vulgarŭ romanŭ, atâtŭ prin legăturile de administraţiune publică şi militară, câtŭ şi prin comerciŭ şi peste totŭ prin legăturile sociale. Dreptŭ-aceea limba colonieĭ nu putea sĕ-se deosebéscă într'unŭ modŭ simţitŭ de graiulŭ generalŭ alŭ Poporuluĭ-Romanŭ. Tótă deosebirea ce s'a pututŭ face în acestŭ timpŭ, este, că graiulŭ colonieĭ, prin separaţiune de patria-mamă, s'a abstrasŭ

---

1) Mommsen, Corp I. Lat III n. 550.—Gooss, Studien zur Geographie und Geschichte des Traianischen Daciens. Hermannstadt. 1874. p. 53

2). Eutropius VIII, 3: victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

încâtŭ-va din curentulŭ celŭ mare alŭ graiuluĭ romanŭ, a întratŭ în o viéță maĭ lină, maĭ puținŭ agitată, și prin urmare trebuia sĕ remână în desvoltarea luĭ maĭ conservativŭ de câtŭ graiulŭ generalŭ romanŭ. D'aicĭ provinŭ o sumă de vechĭ particularităț, carĭ limba românéscă le-a conservatŭ din graiulŭ vechiŭ romanŭ, pe când cele-l-alte limbĭ neo-latine le-aŭ perdutŭ în parte séŭ de totŭ.

Limba colonieĭ începe o viéță a sa proprie și independentă numaĭ atuncĭ, când patria-mamă o părăsesce retrăgêndu-și pe la a. 274 protecțiunea și administrațiunea. Acesta este punctulŭ din care colonia începe a se specifica ca poporŭ deosebitŭ ; de atuncĭ limba, legile și elementele sale, începŭ a se desvolta în unŭ modŭ alŭ seŭ propriŭ, conformŭ nóueĭ patrie, conformŭ împregiurărilorŭ și trebuințelorŭ ce i se împuneaŭ. Colonia romană începe a deveni *Poporŭ-Românŭ*, graiulŭ romanŭ *limbă românéscă*. Pentru-ca sĕ ne putemŭ lămuri asupra evoluțiuneĭ limbeĭ române, trebue sĕ precisămŭ maĭ de aprópe elementulŭ din care ea a eșitŭ, și în ce stare de evoluțiune se afla acésta când limba română s'a despărțitŭ din elŭ.

Limba latină clasică n'a fostŭ graiulŭ Poporuluĭ-Romanŭ, ci limba claseĭ culte, limba statuluĭ și cu deosebire a scriitorilorŭ. Limba latină încă s'a născutŭ din graiulŭ populară de tóte ḑilele perfecționându-se și poleindu-se în modŭ măestritŭ sub înfluința și după modelulŭ limbeĭ grecescĭ. Prin acésta latina cultă s'a depărtatŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ de trunchiulŭ din care a eșitŭ. Dreptŭ-aceea pentru limba românéscă, în linia ântâie și de unŭ deosebitŭ interesŭ, suntŭ urmele ce aŭ pututŭ scăpa și ajunge până la noĭ din graiulŭ vulgarŭ alŭ Poporuluĭ-Romanŭ, câtŭ și din vechile dialecte italice, care aŭ participatŭ la alcătuirea graiuluĭ romanŭ.

Pentru a lămuri însĕ posițiunea limbeĭ române față cu graiulŭ vulgarŭ romanŭ, trebue sĕ arătămŭ, în tră-

săturĭ generale, cum s'a formatŭ limba română din acestŭ graiŭ şi în ce s'a deosebitŭ de elŭ.

In fonetică particularităţile principale ale limbeĭ române suntŭ :

1) sunetele obscure *ă* (ъ) şi *â* (ѫ),
2) şuerătórele *ce*, *ci* ; *ge*, *gi* ; *ḑ*, *ţ*, *ş*, *z* (din *j*).
3) tocirile desinenţelorŭ cu deosebire la temele în *u* (o).

ă, *â*.

In privinţa acestorŭ sunete este de însemnatŭ, că ele se află constantŭ în tóte cuvintele curatŭ românescĭ, prin urmare suntŭ fórte vechĭ, maĭ vechĭ de câtŭ orĭce cuvinte străine întroduse în limbă. Afară de acésta, cuvintele atâtŭ străine, câtŭ şi nóuĕ, suntŭ în generalŭ refractare faţă cu aceste sunete, ceea ce indică atâtŭ vechimea câtŭ şi proprietatea şi particularitatea lorŭ eminamente românéscă. Aceste dóuĕ sunete, ce esistă aḑĭ deosebite în limba română şi în dialectele macedoromânŭ şi istrianŭ [3]), în monumentele vechĭ până cătră finele sec. XVII nu se deosebeaŭ în scriere unulŭ de altulŭ, pentru aceea le aflămŭ scrise de-amesteculŭ cu ъ şi ѫ. Acésta însĕ nu probézĕ că sunetele în graiŭ nu se deosebeaŭ, ci arată numaĭ neîndemânarea de a scrie ortograficŭ pe acele timpurĭ, ceea ce se întêmplă maĭ rarŭ cu aceste sunete chiar şi astăḑĭ, ba unii credŭ, fórte greşitŭ, că ar' fi numaĭ unŭ sunetŭ obscurŭ *ă*. Probabilŭ într'unŭ timpŭ îndepărtatŭ sunetulŭ obscurŭ

3). Este absolutŭ falsŭ ce susţinŭ unii, că în dialectulŭ istrianŭ ar' lipsi sunetulŭ *â* (ѫ). Adeverátŭ testele şi glosarele publicate până'acum nu suntŭ lămurite căcĭ în unele cuvinte este semnatŭ *â*, în altele unde ar' trebui sĕ fie, nu e însemnatŭ, séŭ e semnatŭ cu *ă* (ъ). *Itinerarulŭ* luĭ I. Maiorescu, aşa cum s'a publicatŭ, este cu totulŭ impropriŭ pentru studiĭ filologice, testele şi glosariulŭ luĭ Miklosich, ceva maĭ cu îngrijire dar' nu-sŭ scutite de confusiunĭ şi nesiguranţe. Din publicaţiunile de până' acum se vede că este maĭ rarŭ, dar este. Despre esistenţa luĭ *â* în dialectulŭ din insula Veglia veḑĭ Ascoli, Arhivo glottolog v I. 438.

a fostŭ numaĭ unulŭ, care apoĭ s'a variatŭ și bifurcatŭ cu timpulŭ. Că acestŭ timpŭ a trebuitŭ sĕ fie fórte îndepărtatŭ ne probézĕ faptulŭ, că amêndóuĕ sunetele sĕ află și în cele dóuĕ dialecte m.-românŭ și istrianŭ, care și-aŭ ruptŭ legăturile cu limba română din Dacia-Traiană înainte de anulŭ 1000 d. Ch. (v. cap. II).

In vechile dialecte italice și chiar în limba latină esistaŭ sunete obscure. In dialectulŭ umbricŭ și oscicŭ adese orĭ *a* neaccentuatŭ în silabele finale se întunecă într'unŭ sunetŭ representatŭ în înscripțiĭ prin unŭ *u* cu punctŭ de-asupra, va sĕ dică unŭ sunetŭ între *o* și *u*, de esemplu :

umbricŭ : *panta* muta și etantu mutu.
„ quanta resp. tanta muta.
„ veskla și vesklu.
„ arvia, arviu, arvio [4]).
oscicŭ : viu uruvu molto = via curva multa [5]).

O întunecare a luĭ *a* în *e* o constată și vechiĭ gramaticĭ latinĭ : *tarterum* în locŭ de tartarum, *fetigati* în locŭ de fatigati, *secratum* în locŭ de sacrațum [6]). In limba latină deftongulŭ *ae* în sine și după aceea trecerea acestuia, începêndŭ încă din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ, în *e* [7]), precum și vacilanța între *i* și *e*[8]), *i* și *u* (max*u*mus și max*i*mus) [9]) ; tóte acestea proveniaŭ din causă, că era unŭ sunetŭ obscurŭ pentru care nu esista unŭ anumitŭ semnŭ graficŭ spre a-lŭ puté fixa, precum nu avemŭ nicĭ noĭ anumite litere pentru *ă* și *â*. Décă vomŭ considera, că asemenea

---

4). Huschke Die Iguv. Tafeln p. 532 și 534.
5). Enderis, Osk. Formenlehre p. LVII.
6). Consentius, ed. K. V. 392. 17 : barbarismus si quis dicat tarterum pro tartarum. —Probus, de nom. ed. K. IV. 212, 4 : fetigatŭ aut fatigati ? melius fetigati, quod fetigo dicatur et fessi.
7). Schuchardt. Vocalismus. II. 1—91.
8). Quintilianŭ I, 4, 8 : „in herē neque ē plane neque ī auditur".
9) Veliŭ Longŭ : „*I* scribitur et paene *u* enuntiatur".

sunete esistă și în dialectele italiene moderne [10]), vomŭ trebui sĕ admitemŭ că aceste sunete obscure (*ă*, *â*) suntŭ o vechie moștenire în limba română. Prin urmare părerea acelora, carĭ susținŭ că aceste sunete arŭ fi o moștenire din vechia limbă ilirică [11]), merită cu atâtŭ maĭ puțină atențiune, căcĭ limba ilirică este cu totulŭ necunoscută.

ce, ci.

Deja în dialectulŭ umbricŭ k (c) înainte de *e* și *i* se slăbise într'unŭ sunetŭ șuerătorŭ representatŭ acum cu *ç* acum cu *s*: *Çerfie*, *Saçe* (lat. *Sancius*), *puniçate* și *punisiater*, *vestiça* pe lângă *vesticia* și *vestisa*, *açetus*, *taçez* (de la taceo), *pase* și *pacer*, *façia* și *façiu* (de la *facio*), oscicŭ: *fasia* [12]).

In inscripțiunile latine asemenea representatŭ prin *z*, *s*, *ss* și *tci*, *tsi*:

Luziae (Muratori 1704, 3).

Muzzie (z=t séŭ c?) ibid. 1892, 12.

Lissinia (Ephem. epigr, II. 602).

Felissiosa (Renier I. A. 2358).

Urbitcius (Gruter 1059 III [13]).

In *Tsierna* (statio Tsiernensis C I. L III 1568) din o inscripție din Dacia dela a. 157 d. Chr. este evidentŭ acela-șĭ sunetŭ a luĭ *c* în aceeașĭ localitate alŭ căreĭ nume a rĕmasŭ totŭ acolo la Mehadia în rîulŭ *Cerna*.

---

10). Papanti, *I parlari italiani*. p. 322: „Le vocali *a e*, sulle quale posa l'accento circonflesso (â, ê,) și pronunciano come l' *eu* dei francesi, ma temperato al quanto; cosi in *Sânt* (santo) l' *a* si risolve quasi in trittongo (Saeunt). e il suono si assomiglia a quello d'una campana fessa". ér la pag. 618: Indico con *eî* quel suono misto (non diftongo), che sta tra l' *e* e l' *i*, prevalendo però l' *i* ....: è quel suono che l'Arhivo Glott. vol I. 443 in notă. rapresenta col segno *ei* od *ĕi*; ed a pag 447.... con *ĕ* ed al uscita *ĕi*.

11). Dr Fr Miklosich. Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialecte. Vocalismus. I. Wien 1881 p. 9

12). E. Huschke, op. cit. p 557—560 Enderis. op cit. p. XXXI.

13). Cf. Seelmann, die Aussprache des Latein p. 324.

ge, gi.

Deși *g* înainte de *e* și *i* urmate de vocale și mai alesŭ în casulŭ când *e* și *i* suntŭ urmate de vre-o consonantă, nu ne oferŭ esemple numeróse de slăbire sĕŭ sibilare, cu tóte acestea, orĭ câtŭ de puține, dar esemple suntŭ. Deja în dialectulŭ oscicŭ avemŭ *maiiui*, *mai*, dela magius maius ; *maiꝛ*-magis, *maimas*-maximae [14]), precum din *magis* rom. *mai*, francesŭ *mais*, lat. *maiestas* din magestas, *maior-maius* din magior-magius, *inienium* din ingenium, *veienti* din viginti m.-românŭ *ĭiinți*. Asibilatŭ în :

Giove în locŭ de Iove I R N. 695
Genoarias „ „ „ Ianuarias (C I L. XII, 934 3189).
Genarius
Genaria } Seelmann op. cit. 239
Cogiunta

ḍ.

Pe *d* slăbitŭ în ḍ (z) l'aflămŭ în :

Osciculŭ zico,—zicelei, — zicolom—ziculud (lat. *dica* după Huschke, ér' după Zvetaieff *dies*).

Sabinicŭ : Clausus=Claudius ; marsicŭ: aisos=aĭdios. lat. z=zes=dies, (C I L. V.+1667). [15]).

Zebus=diebus (Muratori 1571, 1).

Oze=hodie, (C I L. VIII. 8424).

Zi=dies (Rossi 400, a. 392 d. Chr.).

Kalenzonis=Kalendionis (C I L. VIII. 9114).

Zaconus=Diaconus (C I L. III 2654).

Zonisius=Dionisius (C I L. VIII 7933).

ț.

In inscripțiunile latine *ti* urmatŭ de vocală este adeseorĭ asibilatŭ și representatŭ prin *tz*, *z*, *ts*, *si*, *ss*, *s* :

---

14). I Zvetaieff. Sylloge Inscript. Osc. Petropoli, 1878 p. 37 și Ph Ed. Huschke, Die oskischen u. Sabell. Sprachdenkmäler. Elberfeld 1856 p. 35. 64 și 289.

15). Ph. Ed. Huschke op. cit 299 - 300.

Caritze=Caritia (Fabretti VIII, XXIV).
Bonizza=Bonitia (Ibid. X 473).
Aequisia=Aequitia (I R N 5727).
Crescentsiam (Gruter p. 128 VII. 1. a. 140 d. Chr.).
Consiensia=Conscientia (Le Blant I G. 428).
Bansae=Bantiae, oscicŭ Th. Ed Huschke op. cit. 300.
Vessius=Vetius (Renier I A. 1283).
Sepsies=Septies (Le Blant I G. 411).
Diposisio=depositio (Ibid. 458 r).
Terensus=Terentius (C I L. VIII, 9927).
idus Marsas=idus Martias (Renier 3480).

ș, j (z)

Incâtŭ pentru ș, în monumentele graiuluĭ latinŭ pân'acum nu s'aŭ aflatŭ urme representate prin anumite semne diacritice. Dar între nenumĕratele afecțiunĭ ale luĭ *s* de care ne vorbescŭ vechiĭ gramaticĭ latinĭ nu-ĭ cu neputință sĕ fie esistatŭ și acestŭ sunetŭ și póte numaĭ greutățiĭ de a se face evidentŭ sunetulŭ în scrisŭ este a se atribui lipsa orĭ-căreĭ urme despre unŭ asemenea sunetŭ. In acéstă credință ne întăresce unŭ pasagiŭ din Quintilianŭ, care vorbesce de sunetele dulcĭ și plăcute ale luĭ *s* [16], și fără îndoiélă ș este unŭ asemenea sunetŭ. In dialectele italiene [17] încă esistă ș, și în altŭ locŭ (capit. IV) 'lŭ vomŭ vedé și în limba română fórte vechiŭ.

Alte fenomene fonetice, care parŭ la prima vedere particularităț ale limbeĭ române, suntŭ asemenea vechĭ moșteniri din graiulŭ romanŭ. Așa este z din *j* în *zacu* (jaceo) întocmaĭ ca în graiulŭ romanŭ :

Zunior (=junior) Le Blant I G. 11.
Koζovc (=coniux) C I L. X. 719.
Zesu (=Iesu) Gruter p. 1858, 6.

---

16). Quint Instit. I. 11.6 : „Ne illas quidem circa *s* literam *delicias* hic magister feret.

17). Biondelli, Saggio sui Dial. Gall.-ital. pag. 198.

Zanuarie C I L. X 2466.
Ζουλιας C I Gr. 6710.

Vacilanța între *e* și *i* și între *o* și *u* este asemenea moștenită din graiulŭ romanŭ.—Alte fenomene caracteristice :

In limba română :	*In graiulŭ vulg. romanŭ* :
fiiĭ	fiios=filios C I L. VI. 667, fiies=filiis C I L. VI 5183.
fiieĭ	fiae, Muratori, 1185, 12.
viŭ	vius C I L II 2988 3070, XII 2707, 4123 Ephem. IV 359. V+1741. viu C I L. III 4586.
noŭ	noum C I L. II. 4969, 3.
ajutorŭ	aiutor C I L. III 1967.
bĕtrânŭ	Betranus C I L (Auct.) Nr. 491.
viéța	Viatia=Vivatia C I L. II. p. 450.
sântŭ	Santo C I L. VI. 736. V 8136, santa Le Blant I G. II. 178. santorum C I L. VIII 9285.
braț̆ŭ	bracio C I L. I 198, 52.
părete	paretem, paretes C I L. VI. 3714.
ḑeŭ	Dieo C I L. VIII 9181.
omŭ	omo C I L. VIII 6442.
óspe	ospite C I L. III 2013.
óste	ostes C I L. III 3800.
către	cotra C I L. V+1716,+6249
érbă	erba C I L. III 6108.
avere	abere C I L. V. 4488.
mésă	mesa C I L. VIII+2189 8767 a. 8769, 8770, 8871. VI 3722, mesam VI. 1685+6249.
marturŭ	martura C I L. I. 909 marturibus Le Blant I G. 412.
Troianŭ	Troia(no) Ephem. epigr. IV. 781. Troian(opoli) IV. 894 d. 30 Troianus Decius C I L. V. 1163.

Gladŭ (nume propriŭ istoricŭ)	Cladio C I L. II 4638. Cladius C I L. VI. 667 Cladius și Claudio C I L. VI 15055.

Trecêndŭ la evoluțiunile flesionare, mai însemnate suntŭ următórele fenomene: în flesiunea nominală s'aŭ perdutŭ tóte desinențele consonantice și în specialŭ *-m* și *-s* ca cele mai dese. Acésta însĕ s'a întêmplatŭ și în graiulŭ românŭ și încă din timpurile cele mai vechĭ, cum se vede din tóte inscripțiunile dela cele mai vechĭ până la cele mai nóuĕ:

Sub republică.

s omisŭ în nominat.: (în epitafulŭ unuĭ Scipionŭ: Cornelio (I L. I. 31). Sexto, Usoro. Roscio, Opio, Lorelano, Trebonio, Herenio (C I L. 127, 143, 190, 158, 124—127, 111. 29, 31, 115). Albinu, Floru, Secundu, Theodoru, Longinu, Mariu, belissimu, optandu, barbaricu (Corssen, Ueber Aussprache etc. I. 291—292). — Antiocu, locu, tectu (C I L. 1023, 1095, 1313).

m. omisŭ atâtŭ în nominat. câtŭ și acc.: epit. Scipionilorŭ: Hunc *oino* consentiont *optumo* fuise *viro*.—pater regem *Antioco* subeget. — te in gremiu recepit terra. (C I L. I, 32, 35, 33), in montem Lemurino infumo (Ibid I. 149), donu dat și donu dant (Ibid. I. 168, 1175).

în acc.; Taurasia Cisauna cepit, cepit Corsica Aleriaque urbe.—magna sapientia... posidet. (C I L. I. 30, 32, 34).

Sub imperiŭ.

s omisŭ: ampliu (C I L. V. 4488). Crescentinu (Ibid. V+6203).

Mukianu (ibid. V. 3555).
Severu (ibid. V. 2039).
Veteranu (ibid. VIII 504).
Suru (ibid. VIII. 9493).
maritu (ibid. VIII 3613).
bonu, minu, titulu, anno, pieta (ibid. X. 4539).
unu (ibid. X. 5939).

m. omisŭ : donu (C I L. XIV. 2891, 3562, 25).
longu (ibid. XIV. 3002, 1427).
anu (ibid. XIV. 691. annu V.+5189).
circu (ibid. XIV. 1866).
Concessa (ibid. XIV. 1456).
cu (ibid. XIV 1868. co ibid. III. 2072).
cura agere (XIV. 102, 462, 2258).
dece (ibid. XIV 1646 bis).
donatu (ibid. XIV. 692).
eoru (ibid. XIV. 209, 581, 583).
fabroru (ibid. XIV. 299).
latu (ibid. XIV. 644, 1427).
meu (ibid. XIV. 1236).
sacru (ibid. VI. 10848. XIV. 1490).
septe (C I L. II 4331. V+1646, 4148. VIII. 1040. 4076.+8639. 9126. XIV 2148).
seppte (ibid. XIV. 3344).
monumentu (ibid. XIV, 1153 bis, 1417).
nemine (ibid. XIV 553).
su =sum (ibid. XIV. 914).
testamentu (ibid. XIV. 2934).
unu (ibid. XIV. 795. V+6257).
dece (ibid. VIII, 1040).
dece et septe (Rossi 14. a. 279 d. Ch.).
undeci anos (C I L. V+1745).
Quindeci (ibid. II 4331).
Sedeci (ibid. VI. 7260).
Mense unu } (ibid. V.+6257
Consulatu } (a 409 d. Ch.).
longitudine (ibid. VI. 10241. a. 136 d. Ch.).

onore (ibid. IV. 1396).
salute (ibid. IV. 1237, 1593, 1684).
ventre (ibid. IV. 1391).
aliu (ibid. IV. 2070).
plenu (bid. IV. 1391).
sinceru (ibid. IV. 2776).

Acéstă dispariţiune a luĭ *m* şi *s* finalŭ nu era numaĭ în graiulŭ vulgarŭ, ci şi în alŭ claseĭ culte [18]).

Tocirea luĭ -us -um s'a impusŭ în multe cuvinte chiar şi în latina clasică, în câtŭ unele cuvinte aŭ rĕmasŭ numaĭ cu forma tocită : liber, faber, minister, cancer, caper, ager etc., altele s'aŭ susţinutŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ cu amêndóuĕ formele :

socer şi socerus
puer şi puerus
uter şi uterus
exter şi exterus
infer şi inferus
super şi superus
hexameter şi hexametrus
famulus şi famul
cornicen şi cornicinus
oscen şi oscinum [19])
fidicen şi fidicinum.

---

18). Cicero, Orator 48. 161 : quin etiam, quod iam subrusticum videtur olim autem politius eorum verborum quorum eaedem erant postremae duae litterae quae sint „*in optimus*" postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Cf. Quintilianŭ I 9. 38. Er' despre *m* finalŭ Quintil. IX. 4. 39 : etiamsi scribitur tamen parum exprimitur — Câtŭ de generală şi puternică era dispariţiunea luĭ *m* şi *s* finalŭ se vede şi maĭ limpede din împregiurarea, că în poesia archaică latină *s* finalŭ nu forma posiţiune necesarminte, ér' *m* finalŭ în tótă evoluţiunea poesieĭ latine precesŭ de vocală şi urmatŭ de unŭ cuvêntŭ începĕtoriŭ cu vocală séŭ *h.* forma hiatŭ. O împregiurare acésta din cele maĭ caracteristice pentru tocirea străvechie a luĭ *m* şi *s* finalŭ în graiulŭ romanŭ.

19). Fr. Neue, Formenlehre der lat. Sprache I^2. 75 seqq. II^2 4 seq. — Corssen op. cit. II 593.

Trecêndŭ la flesiunea nominală, maĭ ântâiŭ trebue sĕ ne întrebămŭ : nominativulŭ substantivelorŭ în limba română cu care casŭ corespunde din limba latină? S'a admisŭ în generalŭ, că nominativulŭ în limbile romanice, ca formă, corespunde cu acusativulŭ singularŭ latinŭ lăsându-se afară *-m*. Acéstă regulă se constată maĭ bine la temele în *-e*: sórte (sorte-m), mórte (morte-m), pesce (pisce-m), frate (fratre-m), însĕ într'altele apare când nominativulŭ: gûtŭ (guttu-r), sânge (sângui-s), peptŭ (pectu-s), timpŭ (tempu-s), lume (lume-n), mare (mare), jude (jude-x), șerpe (serpen-s), vulturŭ (vultur) dar și vulture, arborŭ (arbor) dar și arbore, omŭ (homo), leŭ (leo), când ablativulŭ: miere (melle), fiere (felle), lapte (lacte)[21]. In câtŭ pentru temele în -a și -o séŭ decl. I și 2, s'a vĕdutŭ din cele de maĭ nainte că atâtŭ *-s* și *-m* în nominativŭ, cât și *-m* în acusativŭ, deja în cele maĭ vechĭ monumente ale limbeĭ latine se tocise deja, séŭ cu alte cuvinte, în limba populară latină încă din epoca străvechie acusativulŭ adese-orĭ nu se deosebia de nominativŭ, și apoĭ décă acésta se află deja în monumente scrise, care totŭ-de-una suntŭ supuse unorŭ regule maĭ artificiale și maĭ conservative, apoĭ ce a trebuitŭ sĕ fie în graiulŭ viŭ? Și după-ce în tótă poesia latină *-m* finalŭ urmatŭ de unŭ cuvêntŭ începĕtorŭ cu vocală séŭ ca *h* se lasă afară în rostirea versuluĭ dinpreună cu vocala premergĕtóre, ér' în poesia archaică se lasă afară și *s* finalŭ înaintea unuĭ cuvêntŭ începătorŭ cu consónă, conclusiunea logică nu póte fi altă de câtŭ că *-m* și *-s* eraŭ maĭ multŭ o pompă grafică, de câtŭ unŭ sunetŭ realŭ, cum adese orĭ s'a întêmplatŭ și se întêmplă până adĭ în scrierea limbilorŭ d. e. grécă, francesă, englesă, germană etc. De-aicĭ resultă, că limbile romanice, prin urmare și

---

20). Este de observatŭ că esistă și forme populare *lacte*, *sanguen*.
21). E. Seelmann, Aussprache des Latein p 314 seqq. și 356 seqq.

româna, în evoluțiunea lorŭ populară ascedentă, în totŭ timpulŭ istoricŭ aparŭ egalisându nominativulŭ și acusativulŭ, pentru aceea, după părerea nóstră, formarea nominativuluĭ romanicŭ dela acusativulŭ latinŭ, admisă ca regulă generală, are o premisă greșită, căcĭ ea se întemeéză pe presupunerea, că nominativulŭ romanicŭ s'ar' fi formatŭ din latina așa cum se află scrisă în carte, pre când chiar susținătoriĭ acesteĭ regule admitŭ evoluțiunea limbilorŭ romanice din graiulŭ populară latinŭ.

Trebue sĕ recunóscemŭ de altă parte, că limbile romanice din apusŭ fiindŭ supuse înfluinței latineĭ scrise atâtŭ în biserică până adĭ, câtŭ și în viéța publică în totŭ timpulŭ evuluĭ mediu, naturalminte s'aŭ aseměnatŭ maĭ multŭ cu formele latineĭ scrise în ceea ce privesce nominativulŭ formatŭ séŭ înfluințatŭ de acusativulŭ latinŭ, limba română însĕ, care n'a fostŭ supusă în aceeași mĕsură și atâta timpŭ la înfluința latineĭ, a continuatŭ maĭ curată, maĭ nealterată și în acéstă direcțiune evoluțiunea graiuluĭ populară romanŭ. Prin urmare o sumă de ipoteze fonologice, ce s'aŭ întemeiatŭ la noĭ pe pretinsa înfluință a luĭ -m din acusativulŭ latinŭ asupra vocaleĭ premergĕtóre, s'aŭ născutŭ din necunoscința evoluțiuneĭ istorice și pentru aceea trecŭ în domeniulŭ fantasieĭ.

In privința casurilorŭ constatămŭ, că limba română, dintre tóte limbile romanice, a păstratŭ maĭ multe forme flesionare. Pe când celelalte limbĭ romanice pentru flesiunea nominală aŭ generalminte numaĭ dóuĕ terminațiunĭ, una pentru sing. și alta pentru plur., limba română are cincĭ, și anume treĭ pentru sing: nom.-acus. genit.-dat. și voc., ér' dóuĕ pentru plur: nom.-acus., genet.-dat., vocativulŭ se alătură la aceste dóuĕ. Intre acestea este caracteristică păstrarea sufixuluĭ *e* în vocativŭ, pe când în tóte celelalte limbĭ romanice a dispărutŭ.

Cea maĭ caracteristică deosebire în flesiunea nomi-

nală între limba română de o parte, ér' d'alta între graiulŭ românŭ şi limbile neolatine, se crede a fi punerea articolulŭ înderĕptulŭ substantivuluĭ. Limba grécă care numaĭ maĭ târdiŭ şi-a pusŭ articolŭ şi înaintea cuvêntuluĭ, precum şi limba latină, aveaŭ desinenţele flesionare înderĕptulŭ cuvêntuluĭ. In deosebĭ latina literară n'a întrebuinţatŭ nicĭ-odată articolŭ înaintea cuvêntuluĭ, ci acesta se aşédă în propositiune numaĭ prin schimbarea desinenţeĭ. Graiulŭ romanŭ a începutŭ a perde fórte de timpuriŭ desinenţele flesionare. Limba română a continuatŭ şi maĭ departe acéstă operaţiune până şi le-a perdutŭ aprópe de totŭ. Dreptŭ-aceea pentru-ca limba sĕ nu cadă în paralisie totală, geniulŭ eĭ a reparatŭ acéstă perdere pe altă cale. In loculŭ desinenţeĭ flesionare vechĭ, care o perduse, substitue totŭ în acelaşĭ locŭ, adecă la finele cuvêntuluĭ, o altă desinenţă flesionară, séŭ aşa numitulŭ articolŭ de adĭ. De óre-ce în limba română cuvêntulŭ slăbise şi primise aşa dicêndŭ o rană la fine, era naturalŭ ca totŭ acolo sĕ-se pună şi leaculŭ.

Décă celelalte limbĭ romanice aŭ pusŭ articolulŭ înaintea cuvêntuluĭ, ér' nu înderĕptŭ ca noĭ, acésta a provenitŭ din o causă fórte naturală. Celelalte limbĭ romanice nu-şĭ tocise de totŭ desinenţele când aŭ începutŭ a întrebuinţa articolulŭ, şi dreptŭ-aceea în tocmaĭ ca şi vechia limbă greecéscă, pentru a maĭ releva în câtŭ-va înţelesulŭ cuvêntuluĭ, aŭ pusŭ articolulŭ înaintea cuvêntuluĭ, căcĭ décă 'lŭ puneaŭ înderĕptŭ, cuvêntulŭ devenia prea lungŭ şi neeufonicŭ.

In fine evoluţiunea limbilorŭ ne arată, că unŭ ramŭ alŭ aceleiaşĭ limbĭ pune articolulŭ înainte şi altulŭ înderĕptŭ, d. e. limba scandinavă cu art. inderĕptŭ şi mamă-sa germană înainte; ér' Negrĭ dicŭ *batala*, francesa: *le bateau* [22]). Limba română, punêndŭ articolulŭ înderĕptulŭ cuvêntuluĭ nu numaĭ a procesŭ după legea

22). Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas, I, p 33.

naturală și necesitatea psichologică de a întări cuvêntulŭ unde era slăbitŭ, dar ceea ce este maĭ însemnatŭ, ea totŭ-odată a rĕmasŭ maĭ credinciósă geniuluĭ vechiŭ alŭ graiuluĭ romanŭ și peste totŭ alŭ limbilorŭ îndo-europene, carĭ sunetele ce determină relaţiunea (adecă articolulŭ) 'lŭ lipescŭ la finele rădĕcineĭ, nicĭ-odată la începutŭ [23]).

Sĕ vedemŭ décă în graiulŭ vechiŭ romanŭ nu aflămŭ urme de articolŭ.

Din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ până târdiŭ în latina bisericéscă, aflămŭ întrebuinţatŭ pe *unus* ca articolŭ nedefinitŭ :

Plautŭ. Truc. II. 1, 39 :	est huic *unus* servus violentissimus.
„ Pseud. V. 1, 38 :	ibidem *una* aderat mulier lepida.
„ Merc. arg. II. 2 :	*unius* ancillam hospitis.
Terenţiu, Andr, I. 1. 90 :	inter mulieres quae ibi aderant forte *unam* aspicio adolescentulam.
Cicero. Ad. fam. I. 9 :	de *uno* acerrimo viro.
„ De oratore I. 29 :	sicut *unus* paterfamilias his rebus desiderat.
„ Pilipp. I. 3, 7 :	tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, non cum *uno* gladiatore nequissimo.
Curtius, IV. 54 :	Alexander *unum* animal est.

In latina bisericéscă :

Io. 6, 9 :	est puer *unus* hic qui habet etc.
Mt. 26, 69 :	accessit ad eum *una* ancilla.
Mc. 12, 42 :	cum venisset autem *una* vidua pauper.

---

23). Schleicher, Compendium der vergl. Gram. der indogerm. Sprachen ed. 4. p. 379.

Totŭ asemenea aflămŭ întrebuințatŭ ca articolŭ pe *hic*, *ipse*, și *is* [24]).

Fiindŭ-că la noĭ articolulŭ s'a formatŭ din *ille*, archaicŭ *ollus* și *illus*, ne interesézĕ fórte multŭ sĕ vedemŭ décă nu cumva deja în graiulŭ romanŭ avea înclinațiunea de a deveni articolŭ. Dar tocmaĭ când nu amŭ afla urme în limba latină, din faptulŭ că din *ille* s'a formatŭ articolulŭ în tóte limbile romanice, resultă că elŭ trebue sĕ fie esistatŭ în graiulŭ romanŭ cu multŭ înainte de colonisarea provinciélorŭ romane în afară de Italia și la tótă întêmplarea articolulŭ trebue sĕ fi esistatŭ desvoltatŭ destulŭ de bine în epoca colonisăriĭ Daciéĭ, căcĭ décă coloniile luĭ Traianŭ nu l'arŭ fi adusŭ deja atuncĭ în graiulŭ lorŭ ajunsŭ într'unŭ stadiu de desvoltare, maĭ târdiŭ nu l'arŭ maĭ fi pututŭ primi, prea fiindŭ isolațĭ de Italia și în fine cătră capetulŭ sec. III-lea tăiațĭ cu totulŭ.

In limba latină nu aflămŭ pe *ille* cu funcțiune de articolŭ, de nu cumva se simte o asemenea înclinațiune în espresiunĭ ca: *dies ille..*, *annus ille... quo*. O particularitate prețiósă însĕ care 'lŭ prepară pe *ille* pentru articolŭ și maĭ alesŭ în limba română, este de-o parte scurtimea prosodică a luĭ *i* (ille) cu care se află adeseorĭ aplicatŭ la Plautŭ și Terențiu, și enclitisarea luĭ în combinare cu *en* séŭ *ecce*: ellam, ellum [25]). Dar înclinațiunea luĭ *ille* de a deveni articolŭ o aflămŭ fórte bine pronunțată în latina bisericéscă:

Luc. 15, 12: cito proferte mihi stolam *illam* primam et induite illum.

Luc. 15, 23: et aducite vitulum *illum* saginatum et occidite (eum).

Io. 14, 22: Iudas non *ille* Scarioth (ὁ Ἰσκαριώτης).

---

24). Rönsch, Itala und Vulgata

25). Corssen, op. cit. II², 624 seqq. C. Müller,—Plaut. Prosod. p. 282 seqq.

Io. 18, 17 : dicit (dixit) ergo Petro *illa* ancila (ἡ παιδίσκη) ostiaria.
Io. 20, 4 : et *ille* alius (ὁ ἄλλος) discipulus praecucurit citius Petro.
Io. 21, 8 : *illi* alii (οἱ δὲ ἄλλοι) discipuli navigarunt.
Gol. 2, 13 : in *illa* (τῇ) simulatione.
Erech. 26, 17 : civitas *illa* (ἡ) laudabilis.
Baruch. 3, 36 : gigantes nominati *illi*. 6, 18. *illa* vasa aurea [26]).

La unŭ scriitorŭ latinŭ din secolulŭ alŭ VI-lea aflămŭ : mediolum illud, Trucanti illi, species illa, illa faba, illa aqua ș. a. în care *ille* are funcțiune de articolŭ [27]).

Din tóte acestea resultă, că *ille* posedea deja din vechiŭ în graiulŭ popularŭ romanŭ tóte calitățile de a deveni articolŭ în limbile neo-latine și în specialŭ în limba română ca encliticŭ séŭ postpusŭ [28]). Pentru enclitisarea și postpunerea luĭ *ille* maĭ esistă și alte fenomene ale acestuĭ pronume, care l'aŭ predistinatŭ la acéstă funcțiune.

In latina literară, dar' maĭ alesŭ în graiulŭ vulgarŭ acelașĭ cuvêntŭ se deosebia în privința energieĭ și precisiuneĭ înțelesuluĭ după accentulŭ ce i se da. Așa *iste, ipse, ille* cu înțelesŭ deicticŭ 'șĭ ținŭ accentulŭ regulatŭ pe întâia silabă, ér' determinătorŭ séŭ cu nuanță de articolŭ se accentuéză pe silaba ultimă : isté ipsé, illé [29]). In chipulŭ acesta slăbindŭ silaba întâie cu timpulŭ, a căduțŭ cu totulŭ, și *ille* în limbile romanice cu escepțiune luĭ *il* a devenitŭ le, lo (lu), la (a), ér' *ipse* în unele dialecte italiene (Sardinia) ca articolŭ *so, sa*.

---

26) Rönsch, Itala u Vulgata p. 419 - 423.
27). Epistola Anthimi de observat. ciborum ad Theodoricum regem. citată la Dr. I. Iung, Die rom. Land. p. 475.
28). In unŭ testŭ vechiŭ dealectalŭ italianŭ (genovesŭ se află articolulŭ fem -*a* postpusŭ. Papanti, op. cit p 21, 23 nota 15.
29). E. Seelmann, op. cit. p. 49 50

In conjugațiune limba română a conservatŭ unele particularități, cari le-aŭ perdutŭ celelalte surori, d. e.: în impf. și plus-qperf. indic. a păstratŭ sufixele personale în *-m*, perfectulŭ în *-uĭ*, vechiulŭ perfectŭ cond. în *-rem*, la Macedo-Românĭ usitatŭ și aĭĭ în *-rim*; supinulŭ și forma participială în *-toriu* usitată cu funcțiune verbală, cu deosebire în cărțile vechĭ. In fine sufixulŭ *-m* în *sum* și *am*, care'lŭ aflămŭ întocmaĭ și în dialectulŭ brescianŭ[30]).

Ce se ține de timpurile compuse séŭ ausiliare, acestea eraŭ o necesitate, după ce limba română ca și surorile sale, a perdutŭ multe din timpurile simple. Dar și usulŭ ausiliaruluĭ l' aflămŭ deja în limba latină, căci și ea formézĕ o sumă de timpurĭ cu ausiliarulŭ *sum*. Limba română, ca și surorile sale, și-a maĭ înmulțitŭ nu numaĭ timpurile ausiliare, dar a maĭ formatŭ afară de *sum* și alte dóuĕ ausiliare, pe *am* și *voiŭ*. Pe amêndóuĕ acestea, *habeo* și *volo*, le aflămŭ deja în limba latină întrebuințate icĭ colea cu funcțiune ausiliară, d. e.

Plautŭ, Pseud. 581 : illa omnia *missa habeo*, quae ante occepi.

„ Stich. 362 : imo omnes res *relictas habeo*...

„ Bach. 550 seqq. : Me... accuratum habuit quod posset mali facere in me.

Hieronymus, Ep. 26, 1 (Ed. Vallarsi și Maffei) : ipsa quaesisti, quid ea verba, quae ex Hebraeo in Latinum non *habemus expressa* apud suos sonarent.

Volo cu infinitivŭ, ca la noĭ, în sensŭ de viitoriŭ :

Hieronym. Ep. 27, 2 : scitote, cum ista legeris,... meum, si fieri potest, os digito *velle comprimere* (=compresurum).

---

30). Gabrielle Rosa, Dialetti, costumi e tradizioni delle provinci di Bergamo e di Brescia, Bergamo 1855 p. 12 : „Am=dobbiamo, in questo modo *am de'n da*=dobiamo andare... *Am* poi più frequente si usa per noi così *am sè* =noi siamo.

Hieronym. Ep. 119, 12: *volens* ad alias quesiunculas *respondere* (=responsurus)... a fratre Sisinio admonitus sum, ut et ad nos et ad ceteros sanctos fratres... litteras scriberem.

„ Ep. 119, 11: haec celeri sermone dictavi, quid eruditi viri de utroque sentirent loco, et quibus argumentis suas *vellent probare* sententias etc.

Ca în română aflămŭ și în latina vulgară infinitivulŭ prepositionalŭ cu ad, rom. *a.*:

Io. 6, 52. quomodo potest hic nobis carnem dare *ad manducare*.

Sirac. 45, 20: ipsum elegit ab omni vivente *ad offere* sacrificium deo [31]).

Sufixele personale *-s* și *-t* aŭ dispărutŭ, s'a păstratŭ însĕ *-m* (mus) din 1. pers. plur.

In a dóua pers. sing. pasivŭ *-s* dispăruse în graiulŭ vulgarŭ latinŭ deja din timpurile cele maĭ vechĭ, și forma tocită în *-re* din *ris* s'a impusŭ și în literatură în tóte timpurile, ceea ce arată energia acestuĭ fenomenŭ în graiulŭ viŭ [32]). In câtŭ pentru *-t* din a 3-a pers. sing. și *-nt* 3 pers. plur. se află nu togmaĭ rarŭ căḑutŭ în inscripțiunile latine:

în a 3-a pers. sing.: ama, vota, peria, valia, nosci } CIL. IV. 1173

31). Rönsch op. cit. p. 430 *Habeo* și *volo* se află desŭ și la clasicĭ cu nuanță de ausiliare; numĕróse esemple a se vedé la Dr. R. Kühner. Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache Hannover 1878 II p. 528 și 571.

32). Dr. R. Kühner, op. cit. I. p. 441.

e (=est) Rossi 48 a. 338 a. Chr. Orelli 5043.
es (=est) C I N. IV. 1234.
dete (=dedit) C I L. I. 62, 169, 180
de(de)e (=dedit) C I L. V. 926.
fece (=fecit) C I L. V. 926.
posi (=posuit) C I L. V.+1685.
vixi (=vixit) C I L. VIII.+52.

nt în a 3-a pers. plur. : feceru C I L. V. 1325.
(d)edero C I L. XIV. 2891.

In privința sintaxeĭ, décă amŭ lua de normă sintaxa latineĭ clasice, naturalminte amŭ afla o mare deosebire. Lucrulŭ se schimbă însĕ cu totulŭ când vomŭ lăsa la o parte sintaxa măestrită și grecisată a clacisităței latine și ne vomŭ îndrepta atențiunea la sintaxa graiuluĭ vulgarŭ. Adevĕratŭ graiulŭ vulgarŭ nu-lŭ cunóscemŭ de câtŭ în urmele ce s'aŭ străcuratŭ în unĭĭ scriitorĭ și în inscripțiunĭ. Pentru cestiunea nóstră însĕ aceste urme suntŭ de-ajunsŭ spre a ne lămuri asupra positiuneĭ limbeĭ române față cu sintaxa graiuluĭ romanŭ. Limba latină arată multă măestrie în aplicarea casurilorŭ, timpurilorŭ și a modurilorŭ. Tóte acestea făceaŭ ca stilulŭ sĕ fie deasemenea fórte măestritŭ, alcătuitŭ cu multe finețe, împletiturĭ și întorsurĭ care numaĭ cu anevoe se puteaŭ înțelege de ceĭ fără sciință de carte. Aceste măestrĭĭ n'aŭ esistatŭ însĕ nicĭ în scrierile latine maĭ vechĭ, când adecă graiulŭ popularŭ nu fusese cu totulŭ năbușitŭ, precum acésta se vede din poețiĭ comicĭ și maĭ alesŭ din Plautŭ și din prosa luĭ Cato celŭ bĕtrânŭ în opera *De re rustica*, — nicĭ în unele scrierĭ din timpulŭ decadențeĭ, când adecă graiulŭ popularŭ ajunsese érăși sĕ-și eserciteze înfluința asupra limbeĭ scrise, și astŭ-felŭ în așa numiții *scriptores historiae augustae*, în Petroniu Arbiter, precum și în așa numitele *Itinerarii* aflămŭ unŭ stilŭ naturalŭ, simplu și ușorŭ. Stilulŭ celŭ maĭ popularŭ 'lŭ aflămŭ în scriitoriĭ crestinĭ și maĭ alesŭ

în fragmentele bibliei latine *Itala* și *Vulgata*. In inscripțiuni aflămu asemenea nenumĕrate și prețióse urme de simplicitate sintactică.

Unu fenomenu importantu sintacticu în generalu pentru limbile neo-latine și în specialu pentru limba română față cu latina, este forma, numĕrulu și regimulu prepositiunilorŭ. In latina literară prepositiunile eraŭ multu mai puține și cu funcțiuni multu mai restrinse, în graiulu popularu romanu însĕ ele eraŭ multu mai numĕróse și aveaŭ o viéță multu mai puternică și mai variată. Așa aflămu unu mare uumĕrŭ de prepositiuni compuse, care aŭ trecutu și în limba română:

depost — de-apoĭ
deretro — în-dĕreptu
inpost — în-apoĭ
deforis — de-afară
aforas, aforis — afară
deintus — dintru
deinter — dintre
decontra — de către
insuper — inspre (moldov.)
desuper — despre
asuper, adsuper, asupra — asupra
desupra — desupra, de-asupra
desubtus — desubtu
desub — de sub
deprope — de-aprópe
aprope — aprópe
perin — prin, arch. prein
inante — înainte [33]).

In câtu se atinge de elementulu lexicalu alu limbeĭ române față cu limba latină și cu limbile neo-latine, tre-

---

33). Archiv für lat. Lexicographie und Grammatik V. 321—368 VII. 408. — Rönsch Itala und Vulgata p. 231, 235.

bue să observămŭ, că după starea actuală a cunoscinţiĭ materialuluĭ lexicalŭ alŭ limbeĭ române, comparaţiunea, din punctŭ de vedere alŭ cantităţiĭ elementuluĭ romanicŭ, lasă încă de doritŭ, căcĭ s'ar' părè şi unĭĭ aŭ şi susţinut'o, că elementele străine arŭ fi multŭ maĭ numĕróse de cătŭ fondulŭ latinŭ.

Asupra acesteĭ cestiunĭ se va vorbi maĭ în josŭ. Cu acéstă ocasiune punemŭ în vedere următórele:

Elementulŭ lexicalŭ nu s'a adunatŭ încă din graiulŭ viŭ, nicĭ chiar din monumentele scrise. Indată ce sgândărimŭ ceva maĭ adâncŭ în graiulŭ viŭ alŭ poporuluĭ şi în monumentele vechĭ dămŭ peste-o avuţie neaşteptată de cuvinte latine, din care alegemŭ in următórele unŭ micŭ specimenŭ [34]).

Acera, vulturŭ (S. Fl. Marianŭ, Ornit.).

Acirŭ, (M. Etimolog.) cerŭ, pretindŭ, aşteptŭ, (acquiro).

† *Adĕvăsescŭ*, risipescŭ, cheltuescŭ (Varlaam, Dositeiŭ); convasare=adunŭ, la Ter. Phorm. 192, prin urmare de la *ad-de-vasare*.

Agestŭ, iezitură, zăgazŭ (aggestus, Tacitŭ, Aur. Vict.).

Agetŭ, (M. Etim.), dorinţă, tendinţă, (agito).

† *Agru*, (P. CV.) ogorŭ (ager).

† *Albugine*, (C.) albéţă.

† *Arină* (Ps. Cv.), nasipŭ (arena).

† *Auă* (A), strugurŭ (uva).

Bală, féră, (belua).

Balţŭ, legătóre, chiotóre, baerŭ, (bulteus).

Bĕlŭ, frumosŭ, blondŭ, (bellus).

Bibanŭ, bĕutorŭ mare, lacomŭ (bibo, Firmicus Maternus).

---

34). Cuvintele însemnate cu (†) suntŭ din monumente vechĭ şi anume: Ps=Psaltirea Scheiană; CV=Cod. voroneţianŭ, P=Cipariu, Principia, A=Analecte; C=Cuvinte din Bĕtrânĭ. Cele semnate cu stea (*) suntŭ din Frâncu-Candrea, *Românĭĭ din munţiĭ apuseni*, care dimpreună cu cele fără semnŭ suntŭ tóte din graiulŭ viŭ.

Bostanŭ, (V. Haţeg.) locŭ unde stau boiĭ de amédĭ (Isidor. Gloss *bostar*, locus ubi stant boves).

* *Căpară*, arvună (capere arram).

Cărete, verme din brânză (carietem).

† *Căróre*, căldură (calor), la Ciparĭŭ.

Cércănŭ, cercŭlŭ de aburĭ în giurulŭ luneĭ ; cercŭlŭ negru în giurulŭ ochilorŭ. (*Circanea* dicitur avis quae volans circuitum facit, Festŭ).

Cobêrnă, casă în pămêntŭ (Column. l. Traianŭ 1876 No. 5 (2) p. 93. dialect. Bănatŭ)

* *Contra* (a), a contradice (lat. contra).

Corfă, coşŭ, panerŭ (corbula, Cato R. R. 33).

Covata, gavata (Isid. XX, 4, 11).

† *Cura*, (Ps), a curăţi.

Cutescŭ, batŭ, alungŭ viţelulŭi de la vacă (lat. cutere, obvine numaĭ compusŭ).

Dăunosŭ, lacomŭ. lat. damnosus (Terenţiu).

† *Deregŭ* (Ps), îndreptezŭ, orientezŭ (dirigo).

† *Deşirŭ* (Ps), doresc ŭ ;+*deşideratŭ* (Ps), dorinţă (desidero, desideratum)·

† *Despunŭ* (P), stăpânescŭ (dispono).

Dolorescŭ (Crişŭ), zacŭ în durerĭ marĭ.

Dorónţe (V. Haţeguluĭ), persecĭ tarĭ, lat. *duracinus* C I L. III Edict. Dioclet.—uba ibid. 6.59, 6, 80. Isidor XVII 7.7. dela *duro*, *durantia*.

Feregă, lat. filix.

Fiulare, spetéza ce légă policióra cu jugulŭ, la fiecare jugŭ suntŭ dóuĕ fiulărĭ lat. fibulare.

† *Funicelŭ* (C), ulceraţiune (fungus).

Gaiŭ şi *sgaiŭ*, deşişŭ, tufişŭ, spinişŭ, (Gaium, Du Cange).

Gârgăloţŭ, gâtlegiŭ (lat. Gargalio, Du Cange).

† *Ghintŭ* (Ps), gintă (gens)·

† *Incărescŭ* (C V). încăldescŭ, incalesco).

Iie, mólele fóleluĭ la vite (ilia).

Imŭ, necuraţie (limus).

Infărtățescŭ (refl)=me facŭ frate de cruce séŭ fărtatŭ. In Tablele Iguvine *fratreca*=ad fratres pertinente, *fratrecate*=collegio fratrum, Huschke p. 306, 684.

† *Intortŭ* (P), sucitŭ, perversŭ (intortus).

Inturvinatŭ (V. Hațeg.), aţiţatŭ, iritatŭ, mâniosŭ (torvus).

Invescŭ și *învesţiŭ* (P), îmbracŭ (investio).

Involbŭ (P). învĕlescŭ (involvo).

Libră, femeie depravată (liber).

Lucină, poénă luminósă în pădure (S. Fl. Marianu, Ornit).

† *Lucóre* (CV. Dositeiŭ) lucire.

† *Lucru* (C), căștigŭ, în ḑicerea : fără lucru=de-agéba, în deșertŭ, (lucrum).

† *Lume* (PS), lumină (lumen).

Macru, slabŭ (macer).

Mârcedŭ, slabŭ, topitŭ (murcidus, S Aug.).

Matronŭ-ă, bĕtrânŭ (matrona). Tribuna 1890 nr. 83. 95

* *Meriḑusŭ*, Oltenia : *meriḑŭ*, locŭlŭ unde staŭ vitele véra de amédi (meridies).

† *Mescŭ*, tornŭ vinŭ (misceo).

† *Meserŭ*, *meserescŭ*, *meserezŭ*, *meseretate*, *meserăciune* lat. miser etc. (fórte desŭ).

* *Mete*, semnulŭ ce desparte hotarele (meta).

Mócă, femeie próstă (maccus. Apuleius).

Móre, zamă de varḑă (muria).

Morónţe (V. Hațeguluĭ), persecĭ carĭ se cocŭ târḑiŭ și suntŭ tarĭ. (Festus : *Moracias nuces*. Titinius duras esse ait unde diminutivum moracillum). Dela lat. moror, morantia=întârḑietóre.

Mucóre, mucedélă, lat. mucorem.

Numenescŭ (A), numescŭ (nominare).

† *Opŭ* (A. P. Ps), nevoe, necesitate (opus est).

† *Oratoriŭ* (P), cuvêntătoriŭ, solŭ (orator).

Pălancŭ, gardŭ de scânduri (planca, Festus).

Panétă, suferinţă, năcazŭ ; *pănétezŭ*, sufĕrŭ, mĕ năcăjescŭ, (lat. poenitere).

Păstură, mâncarea trântorilorŭ în stupŭ. lat. pastura.
Pausŭ, sacrificiŭ, darŭ pentru odihna sufletuluĭ (pasus).
u *Pecuinĭ*, oĭ, şi în specialŭ cu lapte (pecus).
Pêrluescu, spĕlŭ, opărescŭ, ferbŭ albiturile lat. perluo.
Plăsezŭ (Ps), a aplauda (plaudo, plausum).
Răcănelŭ, brotăcelŭ verde, buratecŭ, lat. racanare =a orăcăi.
Rametŭ, larmă, vuetŭ (lat. adrumat=rumorem facit Festŭ).
† *Rapŭ*, răpescŭ (rapio).
Rênĭ, regiunea răr̆unchilorŭ (renes).
Rurĭ, mergŭ în rurĭ=la câmpŭ (Gaz. Trans. 1891 No 167, şi 1887 N. 261 — Revista crit.-lit. II No. 2. p 96, (dialect. Năseudŭ).
† *Sărutŭ* (CV), salutŭ (saluto)
Scand (Crişŭ), scaunŭ (scando)
* *Scóre*, sgură (scoria).
† *Seva* (CV), séŭ (sive).
† *scriptŭ* (P), lat. scriptum.
Sicrétă, singuratate, pustietate (secretum),
† *Şiştariŭ* (V. Haţ.), vasŭ de mulsŭ (sestarius Cato R R. 158).
* *Şole*, opincĭ (solea, pop. sola).
Stercŭ (A), gunoiŭ (stercus).
Sunŭ rot. *surŭ* (PS), sunetŭ (sonus).
Tăşilă (V. Haţeg.) traistă de pele, lat. tascula la Festŭ.
Têmplă, în graiulŭ populară însémnă părétele de lemnŭ care desparte altarulŭ de restulŭ biserice, Dict. de Buda : frons altaris, die Fronte oder Vorderseite des Altars ; Laurianŭ-Massimŭ : fatada sanctuariuluĭ pe care staŭ icónele (εἰκονοστάσις). La Festus ed. C. Müller p. 367 cetimŭ : Templum significat et aedificium deo sacratum, *et tignun quod in aedificio transversum ponitur*.
† *Temóre* (Ps), témă (timor).
* *Téră*, urdéla învêrtită pe sulŭ, lat. tela.

† *Țéră* (Ps), țerină (terra).

Tèrgolescŭ (mĕ), mĕ dau pe spete, mĕ svêrcolescŭ pe locŭ cu spatele (lat. tergum).

Terțiŭ și *tretinŭ*, de treĭ anĭ (vite).

Țestŭ, căpacŭ mare de pétră sub care se cóce și se frige (lat. testu).

Toriŭ (Bănatŭ), remășiță de fênŭ și tuleĭ, v. Revista crit. lit. I. (1893) p. 559, *torenescŭ*, gunoescŭ cu acele remășițe (turio, odraslă la Columella 12, 50), de-aicĭ: *turjanŭ*, tuleŭ (Gazeta Trans. 1887 No. 26).

Tronŭ, coșciugŭ, sicriŭ. lat. strunnus, loculus, feretrum (Du Cange).

Usură (Trans. nord.) camătă (lat. usura).

Va, Veți! du-te, plecațĭ (vado).

Voșmêntăĭ și *hosmêntăĭ* (V. Hațeguluĭ), cărnurile de la unŭ porcŭ tăiatŭ, lat. hostimentum dela hostio, a lovi, ucide.

† *Vestitŭ* (Dositeiŭ) îmbrăcatŭ (vestitus).

Vincŭ (Ps), învingu (vinco).

Viptŭ (P), fructŭ, bucate (victus).

Cuvintele următóre suntŭ unele latine populare, ér' altele, deși latine clasice, aŭ însĕ și unele accepțiunĭ populare, și tóte se află în limba română.

Accapitare, capĕtŭ (ml. Diez).

Adaeque, adecă (Plautŭ, Apuleiŭ).

Adjutare, ajuta (Terențiu, Lucrețiu, Varro ș. a).

Admissarius, armăsariŭ (Script. R R).

Alveus, albie (Cato R R 81. 87).

Appropiare, apropia (Sulpiciŭ Severŭ, S. Hieronimŭ, Vulgata).

Bathrum, vatră (C I L. III 2072).

battualia și *batalia*, bătaie (Adamantinus la Cassiodor p. 2300 ed. P.: quae vulgo battualia dicuntur exercitationes militum vel gladiatorum significant).

Berbex, berbece (Petroniu).

Bietus, bietŭ, slabŭ, amăritŭ. (Rhein. Mus. f. Philolog, N. Folge XIV. 325).

Bisacium, desagă (Petroniu), cuvêntulŭ românŭ dela o formă *disagium*.

Bombizatio, bombăi, (Festus: est sonus apium).

Bount, vuescŭ (Riebbek. Pac. 223).

Branca, brâncă (Lachmann p. 309, Diez).

Caldarea, căldare (Greg. de Tours).

Camara, cămară (Varro, R R. I. 59).

Camisia, cămeşă, (Isidor. XIX. 22, 29. Hier. Ep. 64. 11. Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant.

(ex) *Cambiare*, schimba (Siculus Flaccus, Apuleiŭ, Charisius).

Caminus, căminŭ (Cato R R. 37).

Canna, cană (Du Cange).

Capere, în-căpé (Vulgata).

Carricare, încărca (Hier. la Du Cange).

Casa, casă (*casa* est agreste habitaculum palis atque virgultis arundinibusque contextum, Isidor).

C tus (felis), m. rom. cătuşă, (Palladiŭ, Anthologie).

Catare, căta (Isid. XII. 238: catat id est videt).

Caviae, Festus, 57: Caviares hostiae dicebantur quod caviae, id est pars hostiae cauda tenus, dicitur. In Valea Haţeguluĭ *cobie* însémnă la paseri partea dela aripĭ până la códă, care se numesce şi «bucătura popiĭ». Găinele se numescŭ în generalŭ şi *cobiĭ*.

Cellarium, celariŭ, pivniţă (Rönsch, Itala u. Vulgata).

Circare, cerca (Gloss. Isidor.).

Clingere, închinga (calulŭ), chingă (Gloss. Isidor).

Collocare, a se culca (Terentius, Eun. 3. 5, 45: Deinde eam in lectum illae collocant. Catullus, 61, 188).

Conventare, cuvênta (Solinŭ).

Cooperimentum, coperemêntŭ (Aul. Gelliu).

Cors, curte (Cato. R R. 38. Var. R. R. I. 13).

Cossi, coşĭ (Festus).

Credere, împrumuta, lua, da în credinţă (Plautŭ).

Cucus pro *Cuculus*, cucu (Plautŭ).

Curator fani, curatorŭ bisericeĭ (C I L I. 603).

Cusire, a cóse (Gloss. Isidor).

Directum adecă *jus*, dreptŭ, dreptate (Form. Marculf).

Discoperire, a descoperi (Luc. 5. 19 et discoperuerunt tectum. Rönsch op. cit. 207. Hier. în Is. XVI ad. 57, 9 =discooperio).

Doga, dógă (Vopiscus).

Domus, mormêntŭ (C I L III 3171, 2165); cosciugulŭ şi la noĭ pe unele locurĭ se ḑice *casă*.

Ducere se, a se duce: *duc te*, *duxit se foras*, *ducat se*, la Plautŭ şi Terenţiu şi Itala et Vulgata p. 361.

Eradicare, arădica, rădica (Plautŭ, Terenţiu, Varro).

Esca, éscă (Isidorŭ XVII 14. 18).

Excaldare, scălda (Vulcatius Gallicanus, Apicius, Marcellus Empiricus).

Extraneare, a străina şi înstrăina (Apuleiŭ ?).

Facere se, a se duce, pleca, depărta (Apuleiŭ, Tertull.), *facessere* cu acelaşĭ sensŭ (Terenţiŭ, Liviu); *facere*, cu sensulŭ de a petrece: am făcutŭ Pascile la ţéră, mi-am făcutŭ copilăria în scólă: ut diem Pentecostes *faceret* Ieroso lymis: pueritiam omnem in domo parentis Pinarii fecit. (Hieronym).

Ficatum, ficatŭ (Gloss. Isidorŭ; Edict. Dioclet. (C L. III. 4. 6).

Filiaster, fiastru (arch), fiŭ vitregŭ (Inscripţiunĭ).

Focacius, *focacia*, pogace. (Isidor XX. 2, 15).

Forfices, fórfecĭ (C I L. III 1952).

Galbanus, galben (Gloss. Philox).

Galgulus, grangurŭ (Pliniŭ H. Nat.)

Gavia, gaie (Plin. H. N).

Grossus, grosŭ (Vulgata, Sulp. Sev.).

Gulerum, gulerŭ (Du Cange).

Hibernum şi *hiberna*, iérnă (Tertul. Mart. Totus annus hibernum. Minuc. Felix 34. 11: arbores in hiberno).

Hirrio, hîrĭiŭ (Sidon. Ep. 73; 9, 10).

Homo (?) pro *servo*, ca la noĭ omŭ=servitorŭ, C I L. I. 166).

Hostis în locŭ de *exercitus*, óste (Leg. barb. Greg. celŭ Mare).

Iejunare, ajuna (Tertulianŭ).

Impedicare, împedeca (Amm. Marcelinŭ).

Incrassare, îngrăşa (Tortulianŭ).

Insufflare, însufla (Hier., c. Ioan. 21 : insuflatum est spiraculum vitae in faciem eius Did. Sp. Sct. 2 : cum insuflasset in faciem discipulorum).

Leoşteanŭ, o plântă (Levisticum, Vegeţiu 3, 42).

Luminare, luminare (Hier. în Is. III ad. 6, 4 : Sublatum luminare Templi).

Mamma, mamă (Varo la Noniu).

Manducare, mânca (lat. târdie).

Manere, a mâné peste nópte, a poposi, a sălăşlui. Lamp. Heliog. 30, 4 : manere in palatio. Hier. Ep. 47, 3 ; 77, 8.

Manicare=mane surgere, a mâneca, a pleca de diminéţă (Hier. Vulg. Luc. 21, 38 : et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.—Schol. Iuv. ad I, 79.

Mansus : Venies in Gabinianum pro mansu (C I L. IV. 1314)=vei veni de *masŭ* în Gabinianŭ.

Masticare, mesteca (Apuleiŭ, Theod., Priscianŭ, Macer.)

Medus, miedŭ (Isidor XX. 3. 13).

Mensurare, a mĕsura (Vegeţiu ; S. Hier. in Ierem. III. ad. 13, 24 seqq. : in qua enim mensura mensuraverit, remetietur illi).

Merenda, (merinde) atiqui dicebant pro prandio, quod scilicet medio die caperetur. Festius 123 v. Nonius p. 28, 22. Isidor. XX, 2, 12. Varro L L. VI 4. Glossar Labb : Merenda, ἄριστον δειλινόν δειλινή).

Minare, a mêna. (Festus, Apuleiŭ, ér' în Exod. : quoqunque *minaset gregem* ad interiora deserti ;—stravitque asinam et praecepit puero : Mina et propera !—Şi la Sulpiciu Severiu).

Momar, Festŭ ; *Momar* Siculi stultum appelant ; românesce : *momârlanŭ*, prostŭ, bădăranŭ.

Morsicare, murseca, morsoca. (Apuleiŭ).

Morticinus, mortĕcină (Varro R R. II. 9).

Mulier, soție, ca pop. muiere (C I L. II 4084 : Minerve Aug. Mercurius et *mulier* ex voto).

Murcidus, mârcedŭ (St. Augustinŭ).

Musio, mâțŭ (Isidor. XII. 2, 38. v. Diez Etym. Wrtrb. I. 3. 276).

Necare, *negare*, a neca, înneca (L. Burg. et Alam. la Diez) a ucide.

Nixurire, nĕsui (Nigidius la Noniu).

Pausare, rĕ-păusa și rĕ-posa=a muri (C I L. III 3257 XII 483, 673, 965 1739, 2111.

Pensa, pênză (Isidor. XIX. 29, 4 : pensa et impensa netum).

Petiolus, piciorŭ (Afraniu la Noniu, Celsŭ, Columella).

Pilare, pili (despoia. fura) la Amm. Marcellinŭ.

Pisare, pisa (Varro R R. I. 63).

Pila, piuă (Isidor. IV 11. 4).

Plecto, îm-pletescŭ (Vulgata).

Porca, *porculetum*, porcoiŭ, porculete, (Festus p. 239 : «porcas, quae in agris fiunt, ait Varro dici, quod porrigant frumentum», ér' la p. 103 : Imporcitor, qui porcas facit arando. Porca autem est inter duos sulcos terra eminens. Pliniu H. N. 17, 22, 35. § 171).

Qudenaeus, gutâiŭ, gutâniŭ în V. Hațeguluĭ. (Edict. Dioclet. C I L. III 6, 73, 74).

Rancor, răncóre (Palladiu, Marc. Emp., Heronymus, Isidor).

Rostrum, rostŭ (Plautŭ, Luciliu, Varro, Petroniu).

Rudis=rudă (Catto R R. 79).

Rumigare, rumega (Apuleiŭ).

Sappa, sapă (Rönsch, Gröbers Zeitschrft f. rom. Philolog. I. 420).

Scrofa, scrófă (Varro R R. passim).

Septimana, sĕptĕmână (Varro L L. VI. 27. Vulgata.

Stare (despre opiniuni—acésta nu stă, n'are valóre (Hier. : sic stare potest illa sententia.—non mihi videtur sermonis stare contextus).

Striga, strigă, strigóie (Petroniu, Apuleiŭ, Isidor).
Sufferentia, suferinţă (Rönsch It. u. Vulg., 50).
Tabanus, tăunŭ (Varro R R. II. 5).
Tata, tată (Varr. ap Non. 81 : cum cibum ac potionem *buas* ac *pappas* vocant, et matrem mammam patrem tatam.—Orelli 2813, 2814.—Gruter, 605, 5.—Fabr. 142, 152 tatulus.
Termonem (Ennius), ţermure.
Tornare, a se înturna (Sulpiciu Severŭ).
Tragula, trăgulă séŭ pompă cu care se scóte vinŭ (Varro, Pliniu).
Transpungere=străpunge (Rönsch : It. u. Vulg. 202).
Verres, vierŭ (Script. r. r.).
Volentia, voinţă (Apuleiŭ, Solinŭ).

Din vechile dialecte italice ne-aŭ rĕmasŭ unŭ materialŭ lexicalŭ fórte restrînsŭ, cu tóte acestea din cele următóre ne putemŭ convinge, că limba română a păstratŭ cuvinte şi din acele străvechĭ dialecte.

Din dialectulŭ umbricŭ:

Fratrecate=colegio fratrum, înfărtăţescŭ (Cuv. din bĕtr.)=a se face frate de cruce, fărtatŭ. (v. p. 24).
Hondra prep. contra ; românesce în Valea Haţeguluĭ : hóndră, cértă ; omŭ certăreţŭ ; *hondromănescŭ*, mĕ certŭ [35]).
Peiu, peia, piceus ; Laurianŭ—Massimŭ : *peiu* s. m. se ḑice de unŭ calŭ : badius, spadix, gilvus.... galbinŭ roşieticŭ.
Pelmner=pulmentariĭ , românesce în Valea Haţeguluĭ pelmŭ=făină fină (pollin Cato R R. 157).
Sorsos, acervus, globus, rom. Dict. Buda ; Surzuescŭ, adaugŭ, augere, adaugeo, addo, superaddo.
Sve, oscicŭ *svae* şi *svai*, lat. si, séŭ, rom. archaicŭ *sĕvaĭ*.

---

35) Pe la Clujŭ : *cóntră*, cértă. sfădă ; ciondromănescŭ mĕ certŭ, mĕ mâncŭ în vorbe (Columna luĭ Traianŭ 1876 No. 5 (2) p. 93.

Spanti, coxa, rom. spate.

Struhçla și *Struçla*, struicula, strues, struix, rom. grămăjóră,=*struțu*, gramajóră, legătură, buchetu de florĭ.

Tefrom. oscicŭ teturum, sacrificium, de unde rom. terfarŭ. [36]).

Termnos, terminus, Festus : *termonem* Ennius terminum dixit ; rom. țermure [36]).

Din dialectulŭ oscicŭ :

Perek și *perca*, lat. pertica, rom. pêrghie din unŭ diminutivŭ percula.

Passtata, porticum, rom. postată.

Terum. terra, ager ; rom. tĕrîmŭ.

Kavla, lat. caula ; în Valea Haţeguluĭ *haulă*, odae mare gólă ; casă părăsită și ruinată.

Mais, magis, maĭ : *maimas*, maximae.

In o înscripțiune etruscă se află unŭ cuvêntŭ împrumutatŭ de la Romanĭ anume *mezu* (din *metium* dela *meta* [37]), cu înțelesŭ de semnŭ de hotarŭ, care la noĭ se află în cuvêntulŭ *mezuină*.

Cele înșirate pân' aicĭ aŭ o deosebită însemnătate în originea limbeĭ din punctŭ-de-vedere alŭ formeĭ și alŭ materialuluĭ lexicalŭ, ér' idiotismiĭ și proverbele de maĭ josŭ ne arată cum limba română a moștenitŭ și chipulŭ de a cugeta și a vedé lucrurile, și ceea-ce adese orĭ te pune în mirare este fără îndoiélă că la Romanĭ s'aŭ păstratŭ nu numaĭ ideile, dar adese orĭ chiar și cuvintele séŭ sinonimele lorŭ.

---

36). Despre cuvintele umbrice a se vedé E. Huschke Die Iguv. Tafeln, *Glossar* și Enderis, Versuch einer Lehre der oskischen Sprache. Despre *tefrom* a se vedé și Revista crit.-lit. I p. 194.

37) Pentru dialectulŭ oscicŭ a se vedé Ph. E. Huschke. Die Oskischen und Sabellischen Sprachdenkmäler.—I. Svetaieff, Sylloge Inscript. Oscar. prs prior.

38) Corssen, Beiträge zur italischen Sprachkunde p. 294.

A ajunsŭ la sapă de lemnŭ=ad rastros res rediit. (Terenţiu, Haut. v. 931).

A pune uleiŭ în focŭ=oleum addere camino (Horaţiu, Sat. II. 3, 321).

Udŭ ca unŭ şórece=udi tanquam mures. (Petroniu, Sat. c. 51).

Se îmflă ca o bróscă=inflat se tanquam rana. (Idem c. 78).

Omŭ între ómenĭ=homo inter homines (Idem, c. 39, 57, 74).

A unge ochiĭ cuĭ-va=os alicui sublinere. (Plautŭ, Miles v. 110).

Capulŭ rĕlelorŭ=scelerum caput. (Idem, Miles v. 495).

Te mâncă spatele=ita dorsus totus prurit. (Idem, Miles, v. 398).

A atinge pe cineva unde-lŭ dóre s. la bubă=ulcus tangere. (Ter., Phorm. v. 690).

Ca sĕ nu-ĭ pótă ajunge aŭ sĕmĕnatŭ meiŭ pe cale (în poveşti)=moram quaeres, sparge milium (C I L. IV 2069).

A tăia fuga=viam secare (Virgiliu, Eneida VI. 900).

Décă nu-ĭ capŭ la ce suntŭ bune piciórele=lanquente capite, membra incasum vigent.

A-şĭ da cóste=femori conserere femur. (Tibulŭ, I. 8, 26)

A fugi mâncându pământulŭ=viam vorare (Catul. 38. 7)

A-ĭ mânca cuiva poména=credidi silicernium eius me esse esurum (Festŭ p. 295).

A sălta s. sări de bucurie=gaudimonio dissilire (Petroniu).

I-a maĭ plăcutŭ luĭ d-ḑeŭ! se ḑice despre cine-va care a muritŭ tinĕrŭ=placita Deo. (Orelli, 4657).

Aĭ nimerit'o ca cu aculŭ=rem acu tetigisti (Pl., Rud. 5, 6, 19).

Are ochĭ şi în céfă=in occipitio quoque habet oculos (Plautŭ, Aul. I, 1, 25).

A-ĭ lua cuiva bucătura din gură=bolum eripere e faucibus (Terenţiu, Haut. 673).

I-a ajunsŭ funia la gîtŭ=ad restim res redit. (Ter. Phorm. 686).

Paserea pe limba eĭ pere=ipsa sibi avis mortem creat (Fragm. inc. Bipont. 190)

A trăi din sĕulŭ seŭ=suo sibi suco vivont (Plautŭ, Capt. 81).

Numaĭ óse şi pele=ossa atque pellis (Pl, Aul. 3, 4, 17).

Din tălpĭ până în creştetŭ=ab unguiculo ad capillum summum (Plautŭ. Ep. 5, 1, 17).

Sémĕnă ca dóuĕ picăturĭ de apă=neque aqua aquae... similius (Plautŭ, Men. 5, 9, 30).

Vaĭ de capulŭ tĕu=Vae capiti tuo (Plautŭ, Amph. 74. Curc. 314. Men. 3, 2, 47. Rud. 375. Capt. 885.

A scóte mielulŭ din gura lupuluĭ=lupo agnum eripere (Plautŭ, Poen. 3, 5, 31).

A vorbi cu morţiĭ s. cu duşiĭ din lume=verba facere emortuo (Plautŭ, Poen. 4, 2, 18).

A căra apă cu ciuru=imbrem in cribrum ingerere (Plautŭ, Pseid. 102).

Vorbă multă sărăcie=verba sine penu et pecunia (Pl. Capt. 472).

N'are nicĭ capŭ, nicĭ picióre=neque pes neque caput cumparet. (Pl Capt. 614. As. 729).

In o mână bucătura—în alta sburătura=altera mana fert lapidem, panem ostentat altera (Pl. Aul. 2, 2, 18).

De unde nu-ĭ focŭ nu ese fumŭ=flamma fumo est proxima (Plautŭ. Curc. 1, 1, 13).

Lucrulŭ are unŭ cârligŭ=haeret haec res. (Pl. Pseud. 4, 2, 28 etc.).

S'a înglodatŭ=în lato haeret (Pl. Pers. 4, 3, 66).

Pe cine-lŭ iubesce d-deŭ móre curênd=quem dii diligunt, adolescens moritur (Pl. Bacch. 816).

A atârna de unŭ firŭ de aţă=a fi în pericolŭ=Tenui pendere filo. (Ov. P. 4, 3, 35. V. Max. 816).

Iţĭ suntŭ spinŭ în ochĭ=stimulus sum tibi (Pl. Cas. 2, 6, 8).

Din firŭ în pĕrŭ=de filo ad pilum.

A căuta nodŭ în papură=nodum in scirpo quaerere. (Pl. Men. 2, 1, 22).

Cantare in alio=a descânta în aiŭ (Cato R R. 160).

Prin cele desfăşurate pân'aicĭ s'a lămuritŭ şi posiţiunea ce ocupă limba română atâtŭ faţă cu limba latină, câtŭ şi cu limbile neo-latine.

Faţă cu limba latină, limba română represintă graiulŭ popularŭ romanŭ, din care latina s'a desvoltatŭ măestritŭ şi sub înfluinţa limbeĭ grecescĭ. Ţinêndŭ apoĭ samă, că elementulŭ din care aŭ eşitŭ Românii s'a ruptŭ din marele corpŭ alŭ Poporuluĭ-romanŭ la începutulŭ sec. II d. Chr. când graiulŭ romanŭ nu fusese încă năbuşitŭ de elemente străine, naturalminte că acelŭ elementŭ colonialŭ a adusŭ cu sine în Dacia unŭ graiŭ popularŭ încă vechiŭ şi curatŭ. Acestŭ graiŭ apoĭ maĭ târdiŭ, pe la finele sec III-lea d. Chr, s'a isolatŭ de orĭ-ce înfluinţă a graiuluĭ generalŭ alŭ Poporuluĭ-romanŭ urmându-şĭ desvoltarea sa independentă până la încheierea formaţiuneĭ sale prin sec. VI-lea după Chr. (Cap. IV).

Prin urmare limba română este representantulŭ celŭ maĭ vechiŭ şi maĭ autorisatŭ alŭ graiuluĭ popularŭ romanŭ. Pentru-aceea în evoluţiunea ideomelorŭ romane, limba română formézĭ veriga între vechiulŭ graiŭ romanŭ şi evoluţiunea ulterióră a limbilorŭ neo-latine, şi, în acéstă calitate, în cestiunile grele ale filologieĭ romane, limba română formézĭ elementulŭ de controlŭ.

Multe cestiunĭ din cele maĭ grele şi maĭ importante, din causa necunoscinţiĭ limbeĭ române, aŭ rĕmasŭ încă nelămurite orĭ interpretate greşitŭ. Este de ajunsŭ sĕ amintimŭ asibilarea luĭ *c*, *d*, *t*., căcĭ din esistenţa asibilăriĭ lorŭ în limba română resultă că esistaŭ cu multŭ maĭ din vechiŭ în graiulŭ romanŭ, de cum se admite în generalŭ.

CAPITOLŬ II.

Teritoriulŭ şi nomenclatura etnică.

Teritoriulŭ limbeĭ române este aḑĭ multŭ maĭ restrînsŭ de cum a fostŭ odată. Acestŭ teritoriŭ 'lŭ putemŭ împărţi în dóuĕ marĭ regiunĭ deosebite fie-care atâtŭ prin configuraţiunea geografică, câtŭ şi prin vicisitudinile istorice prin carĭ a trecutŭ fie-care, anume în regiunea deadrépta şi cea de-astânga Dunăreĭ séŭ aşa numita Dacie şi Peninsula tracică lirică.

Romanĭĭ începură a face cuceririĭ pe ţermurĭĭ ilirĭcĭ de pe la 229 a. Chr. La 168 a. Chr. Iliricŭlŭ fu prefăcutŭ în provincie romană. Augustŭ ocupă Mesia (Serbia şi Bulgaria) între anĭĭ 35—39 a. Chr., ér' între anĭĭ 41—54 d. Chr. Claudiu cuceresce Tracia Prin aceste cuceriri s'a întemeiatŭ succesivŭ graiulŭ romanŭ între Adriatica, Dunăre şi Marea-négră In urmă Romanii cucerindŭ şi Dacia şi colonisând'o se puse temeiulŭ elementuluĭ romanŭ în rĕsăritulŭ Europeĭ.

Câtŭ de compactŭ şi de puternicŭ a trebuitŭ sĕ devină elementulŭ romanŭ în acestŭ mare teritoriŭ, în câtŭ pentru Dacia, probézĕ locuitoriĭ eĭ de aḑĭ, Poporulŭ-românŭ, ér' pentru Peninsula tracică ilirică ne vorbescŭ următórele fapte istorice: *ântâiŭ*, s'a vĕdutŭ a fi elementŭ destulŭ de numĕrosŭ şi puternicŭ pentru ca, prin împărţirea vechiuluĭ imperiŭ romanŭ, sĕ-se constitue în rĕsăritŭ o împĕrăţie romană deosebită; *a dóua*, elementulŭ romanŭ, chiar şi după-ce Grecii puseră mâna pe domnie, nu încetă a avé mare însemnătate istorică, formându în unire cu Bulgariĭ unŭ statŭ independentŭ; *a treia*, după cum ni-lŭ descriŭ chiar istoriciĭ grecĭ-bizantinĭ, elementulŭ romanŭ era per excellentiam elementulŭ rĕsboinicŭ în Peninsula tracică-ilirică, căcĭ elementulŭ grecŭ nu era

de nicĭ o trébă pentru rĕsboiŭ [1]); *a patra*, pe acestŭ teritoriŭ esistă până aḑĭ numĕrosŭ elementŭ românŭ, cu datinele şi limba luĭ proprie.

Continuitatea geografică a elementuluĭ românŭ a suferitŭ între secoliĭ 4—9 prin invasiile barbarilorŭ marĭ spargerĭ.

Slavii învadându prin sec. VI d. Chr. aŭ dislocatŭ şi aŭ spartŭ vĕrindu-se prin elementulŭ românŭ din ţinutulŭ panonicŭ şi iliricŭ. Invasiunea Bulgarilorŭ în sec. VII a împinsŭ cea maĭ mare parte din Românii de-a stânga Dunăreĭ peste Balcanĭ, rupêndŭ prin acésta legătura strînsă dintre Românii de-astânga Dunăreĭ şi între ceĭ din Peninsula-balcanică. Invasiunea Ungurilorŭ a ruptŭ legătura între Românii din Dacia şi între ceĭ din părţile apusene ale Iliriculuĭ unde astăḑi se maĭ află numaĭ unŭ micŭ restŭ, aşa numiţiĭ Românĭ-istrienĭ.

Elementulŭ Românŭ din Peninsula tracică-ilirică s'a perdutŭ cea maĭ mare parte, numele luĭ însĕ se vede peste tótă acéstă Peninsulă până în ḑiua de astăḑĭ, chiar şi acolo unde aḑĭ nu maĭ esistă elementŭ românŭ séŭ numaĭ resturĭ, şi anume se vede în nomenclatura topografică. Numele de Vlachia se află presăratŭ peste tótă regiunea dintre Adriatica, Marea-négră şi Marea-egee. In secoliĭ trecuţĭ pe litoralulŭ Adriaticeĭ şi chiar prin insule [2]) era numĕrosŭ elementulŭ românescŭ, care se numeaŭ *Mauro-vlachĭ* adecă Românĭ negri, ér' în Croaţia şi Slavonia ţinutulŭ de pe lângă Ilova se numea *Vlachia-maior* şi *Vlachia-minor* [3]).

---

1). Veḑĭ maĭ în josŭ nota 15

2). A se vedé G. . Ascoli, Archivo glott. I. 435 unŭ dialectŭ vechiŭ şi importantŭ italianŭ-românŭ în insula Veglia.

3). Miklosich, Ueber Wanderungen der Rumunen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten. Wien, 1879.—Idem. Die slavischen Elemente im Rum. p 2. Intr'unŭ tratatŭ dela 1357 între Ragusa şi Ştefanŭ Uroşŭ, ţarulŭ Sêrbilorŭ se amintescŭ ţinuturile în care locuescŭ Românĭ, anume Sclavonia (imperiulŭ Sêrbescŭ), Bosnia, Trebinie, Canale, Chelmo până în basenulŭ dela Nevesnye Zupa Draceviča, Vermo etc Iricek, Die

Prin pădurile Croaţieĭ şi Bosnieĭ esistă şi astădĭ resturĭ de Românĭ carĭ 'şĭ păstrézăă limba [4]). In Serbia între Ibar şi Drin este unŭ ţinutŭ numitŭ Stari-Vlah (Valachia-vechie) [5]).

Afară de coloniile de maĭ nainte Diocleţianŭ a aşedatŭ în Dalmaţia marĭ colonĭĭ aduse din Roma, despre care Constantinŭ Porfirogenitulŭ, împĕratŭ bizantinŭ (a. 911—959), spune că-'şĭ păstraŭ încă şi pe timpulŭ seŭ numele de Romanĭ (*Ῥωμᾶνοι*) [6]), ér' Wilhelm Tyrius spune că Ragusanĭĭ vorbiaŭ încă în sec. 11-lea latinesce va se ḑică latina vulgară [7]). In vechile documente re-

---

Wlachen u. Mauro-wlachen in den Denkmälern v. Ragusa, p. 4—5. — Nic. Densuşianu, Albumulŭ macedo-românŭ: Macedo-Românĭĭ în Croaţia şi Slavonia p. 39—41. — Hurmuzachi, Documente, III p. 312, 313 şi 317. IV part. 1 pag. 568. 609—612 şi 657; la acéstă pagină din urmă este reprodusŭ unŭ fórte înteresantŭ documentŭ, care ne arată cum străiniĭ acolo ca şi aiurea aŭ desnaţionalisatŭ pe Românĭ prin religiune. Noĭ reproducemŭ din elŭ următórele şire: „Quibus ita factis et ritus Graecus apud illos parcelatim sepeliri. et ritus Romanus in medium illorum induci posset. Sic factum esse perhibetur in Istria (la Românĭĭ istirianĭ), quam licet nunc similis inhabitaret natio, attamen succesu temporis opera *bonorum Pastorum* catolicorum, ritum graecum relinquentes, Romanum assumpserunt, quem etiam de facto retinerent et ipsos Croatas potius quam Valachos apellarent. — Biedermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich, operă importantă pentru numerósele fântânĭ utilisate, dar lipsită de orientare.

4). Nic. Densuşianu, Gazeta Transilvanieĭ din 1890 N. 254 şi 255 Hacquet, Oryctographia Carniolica, Leipzig 1789, vorbesce despre Românĭĭ din Croaţia şi Istria intercalânlŭ şi portrete, citatŭ la Engel. Geschsichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien. Halle, 1798 p. 177 seqq.

5). W. St. Karadzit, Srbski rječnik etc. Dess. Danica 1827 p. 56 In chrisovulŭ luĭ Duşan din 1348, dela Drinulŭ sudică până în Istria se aflăo sumă de nume propriĭ române. Nemania (1198—1199) regele Sêrbilorŭ donéză mănăstireĭ Chilindarŭ din Atosŭ 170 familiĭ românescĭ din Serbia de sudŭ. Uroşŭ I. 30 familiĭ rom. dela rîulŭ Drinŭ, Uroşŭ II donéză Românĭĭ dela Banja (ţinutulŭ dela Scupia) v. Pic. Abstammunng der Romänen pag. 56).

6). Const. Porphyrogenitus, ed. Bonn, De adm. imper. Cap. 29 şi 35. p. 125—127, 162.

7). A se vedé la Const. Porphyrogenitus, op. cit. animadversiones Banderii ed. Bonn p. 336.

lative la regiunea ilirică se vorbesce de «Romani» Dalmatiae în sec. alŭ 9-lea, şi cu începere de pe la an. 850 până la 1100 obvinŭ nume proprii românescĭ ca Vilcana, Vilcan, Domnana (Dómna Ana?) călugăriţă, Stresina, Iculus, Tuduru, Danielu, Graulu, Mikula, Negulus, Mezulus, Duculus etc. [8]).

Constantinŭ Porphirogenitulŭ vorbindŭ de coloniile romane aduse de Diocleţianŭ în Iliria spune espresŭ că Iliria a fostŭ romanisată până la Dunăre [9]).

Elementulŭ românŭ din Dacia cu tóte învasiunile barbarilorŭ s'a susţinutŭ în munţi, şi prin unŭ traiŭ vigorosŭ şi lupte neîntrerupte se prepară pentru o viéţă nóuă care 'şi-o reia îndată ce încetéză invasiunile pe la finele sec. alŭ 13-lea, întemeindŭ state îndependente la Dunăre. Multimea elementuluĭ românŭ în Dacia se probéză prin ramificaţiunile sale care aŭ pĕtrunsŭ departe spre apusŭ şi méḑă-nópte. Ramificaţiunĭ fórte puternice de elementŭ românŭ aŭ ajunsŭ până în Moravia unde se numescŭ Morlachĭ, alŭ cărorŭ centru este oraşulŭ Walachisch—Messeritsch. Acestĭ Romănĭ slavisaţĭ maĭ păstrézăr rĕmăşiţe de limbă românéscă: jintiţă, putyra (putină), jurep (şnépĕnŭ), fluyara (fluerŭ), brezaia [10]).

Colinda românéscă a pĕtrunsŭ până la Riesengebirhg şi numele de valachŭ este în usŭ în tótă Bohemia [11]). Populaţiunea prin unele ţinuturĭ din Silesia se numesce *Vlassinĭ* [12]).

---

8). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium Zagrabiae, VII. p. 18, 21, 45, 48, 54, 65, 78, 98, 134, 135. 153, 167, 168-172, 382.

9). Const. Porph. De adm. imper. c. 29. p. 126: ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ῥωμαίων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ. —istorum protendebantur termini ad flumen Danubium usque.

10). Miklosich, Wanderungen p. 11, 24, seqq.—Kulda, Moravské) narodni povére. Praha 1874.—„Valahiĭ din Moravia" de Dionisie P. Marţianŭ. Buciumulŭ No. 281 an. 1846; altŭ articolŭ: „Romănĭ din Moravia", reprodusŭ din *Aurora Română* în *Timpulŭ* din 19 Oct. 1882.

11). Pič, Rum.-Hung. Streitfrage. p. 92.

12). Miklosich, Wanderungen p. 6. seqq.

Elementulŭ românŭ a trebuitŭ sĕ fie odată fórte numĕrosŭ în Galiţia şi Polonia, căcĭ vechile documente ne presentă numĕróse nume topografice românescĭ din acele ţĕrĭ, ca: Baltagul, Ledescul, Lerescul, Radul, Raduscul, Rotundul, Tusul, Brescu, Capul, Cerbul, Cucul, Lupatul, Pietrosul, Kyratura (Curătura), Şesul, Vascul s. a. Afară de acésta în graiulŭ Slavilorŭ de-acolo se află multe cuvinte românescĭ dintre care unele fórte vechĭ şi perdute deja la Românĭ. Aşa de esemplu la Rusinĭ şi Polonĭ: dzer-zerŭ, glieg-chiagŭ, kulastra-corastă, dzguta lat. scutica, biciŭ, katerva-turmă, arawonă-arvună, bucorija-bucurie, grun-gruiŭ, prejda-pradă, sehelbă-silhă, tusyia-tuşina, karuca-căruţă, ware-óre, archaicŭ vare [13]).

In Cronica luĭ Hipatios p. 278 se amintescŭ «Cnezi Bolochovi» (cnezĭ românescĭ) la Bugulŭ superiorŭ încă la anulŭ 1150, carĭ obvinŭ desŭ în fântânile istorice rusescĭ până pe la finele sec. al 13-lea. Viţa rĕsboinică a cazacilorŭ zaporojanĭ deasemenea este compusă în mare parte din Românĭ [14]).

Avêndŭ în vedere, că resturile de limbă românéscă în acele ţinuturĭ, prin forma şi înţelesulŭ lorŭ arată o epocă fórte vechie, chiar dinainte de a. 1000, cum se confirmă acésta şi din probele desfăşurate maĭ în josŭ (Cap. IV), nu maĭ încape îndoiélă de mulţimea elementuluĭ românŭ dincóce de Dunăre în totŭ timpulŭ evuluĭ mediu, şi aşa se esplică apariţiunea luĭ subită în sec. 13 ca poporŭ întemeetorŭ de state, care n'aŭ încetatŭ nicĭ unŭ momentŭ a esista şi a se întări mereŭ până adĭ, pe când alte state n'aŭ pututŭ resista, ca

---

13). Miklosich, Wanderungen p. 10 seqq.

14). Veḑĭ documentulŭ regeluĭ polonŭ Ştefan Batori dela 1576: „mulţimea ómenilorŭ, numiţĭ Cazacĭ zaporojenĭ, nu recunósce nicĭ o autoritate, fiindŭ grămădită din Moscoviţĭ, Moldovenĭ şi supuşĭ aĭ nostri proprĭ". (Archiva istor. a Românieĭ, Bucurescĭ 1865 t. I. prt. 2 pag. 8).

celŭ bizantinŭ, bulgarŭ, sêrbescŭ şi ungurescŭ, căḑêndŭ sub Turcĭ, pe când Românii la Dunăre ţinŭ peptŭ sute de anĭ cu Turcii şi vecinii duşmanĭ, sdrobindu-le adese orĭ oştirile şi învadându-le ţerile. Aŭ peritŭ Goţiĭ, Hunĭi, Gepizii, Avarii, Cumanii, slăbiţĭ căḑuse Bulgarii şi Sêrbii, Românii însĕ în luptă cu toţĭ acestia aŭ persistatŭ păstrându-şĭ pământulŭ, naţionalitatea, datinele şi limba. O probă maĭ strălucită de vigóre fisică, de superioritate spirituală şi alte calităţĭ etnice anevoe póte arăta unŭ altŭ poporŭ care sĕ-se fie aflatŭ în condiţiunĭ atâtŭ de grele.

In generalŭ popórele învasóre nu potŭ întemeia domniĭ durabile. Românii, care s'aŭ întemeiatŭ în Dacia ca poporŭ culturalŭ, şi prin acésta s'aŭ lipitŭ indisolubilŭ şi s'aŭ identificatŭ prin iubire cu pământulŭ, în vêrtutea acestora singurĭ eĭ aŭ persistatŭ neclintiţĭ în ţéră, şi-aŭ întemeiatŭ statŭ, 'şi l'aŭ păstratŭ neatinsŭ, şi în timpulŭ din urmă se afirmă de noŭ ca poporulŭ celŭ maĭ vigorosŭ, maĭ civilisatŭ şi cu maĭ marĭ calităţĭ în rĕsăritulŭ Europeĭ. Tóte acestea arŭ fi fostŭ absolutŭ imposibile, dĕcă elŭ ar' fi fostŭ unŭ poporŭ venitŭ numaĭ de câte-va sute de anĭ pe acestŭ pământŭ, cum aŭ susţinutŭ uniĭ.

In Peninsula - balcanică, începêndŭ de pe ţermulŭ dreptŭ alŭ Dunăreĭ până chiar în insulele grecescĭ, elementulŭ românŭ era în timpurile vechĭ celŭ maĭ numĕrosŭ şi maĭ puternicŭ.

Elŭ era elementulŭ care susţinea statulŭ şi în specialŭ elementulŭ rĕsboinicŭ, căcĭ elementulŭ grecescŭ, după cum mărturisescŭ înşişĭ scriitoriĭ grecĭ, era incapabilŭ de ostăşie: «numele de Grecŭ, era unŭ nume de ruşine, căcĭ Grecia nu putea da nicĭ unŭ ostaşŭ de trébă» ḑice Procopiu[15]) Pentru

15). Procopii Historia arcana ed Bonn. capit. 24 pap. 134. ἐπικαλοῦντες τοῖς μὲν ὡς Ῥωμαίοις εἶεν, ὥσπερ οὐκ ἐξὸν τῶν ἀπὸ τῆς τὸ παράπαν τινὶ γενναίῳ γενέσθαι — Graecumque nomen ut probrum aliis obiectaretur, quasi nullum Graecia ferret strenuum militem.—Lydus, De

aceea elementulŭ românŭ forma cu deosebire oştirile imperiuluĭ bizantinŭ [16], pentru aceea numele de vlachŭ se identificase cu *ostaşŭ* (στρατιώτης [17]). Teritoriile ocupate de Românĭ purta numele lorŭ. Tesalia se numea Vlachia-mare (*Μεγάλη Βλαχία*) [18]. Etolia şi Acarnania se numeaŭ Vlachia-mică (*Μικρά-Βλαχία*) [19]. ér' Dolopia se numea Vlachia-de-susŭ (*Ἄνω-Βλαχία*) [20].

Pentru aceea împĕratulŭ Cantacuzenŭ a numitŭ pe unŭ frate alŭ seŭ căpetenia «castrelorŭ şi a ţinuturilorŭ Vlachieĭ» [21].

Rĕsbóiele ce-a trebuitŭ sĕ le susţină imperiulŭ bizantinŭ aŭ decimatŭ elementulŭ românŭ, ér' invasiunea Slavilorŭ şi Bulgarilorŭ a spartŭ continuitatea între Româniĭ de dincolo şi din cóce de Dunăre, ceea-ce a avutŭ tristulŭ resultatŭ, că o mare parte din Româniĭ de peste Dunăre şi de peste Balcanĭ s'a grecisatŭ şi slavisatŭ, esistenţa lorŭ însĕ s'a imprimatŭ şi aci pe totŭ locŭlŭ parte prin resturĭ de populaţiune română ce încă esistă, parte prin nomenclatura topografică rĕmasă din timpurile cele maĭ vechĭ până aḑĭ şi prin înfluinţa esercitată asupra limbeĭ populaţiunilorŭ cu care aŭ venitŭ în atingere.

Magistr I. 47 p. 159 ed Bonn — Pachimeres. I. p. 83 II p 106 ed. Bonn ş a. Veḑi şi Beniamin de Tudela († 1173), pasagiulŭ reprodusŭ în Arch ist a Rom II pag 25.— Sathas. Documents inédits relatifs à l'Histoire de la Grèce au moyen âge Paris 1880 I. p. 146.

16). Cinnami Historiarum l'br. V. c. 3 p. 260. ed. Bonn: Leonem autem Batatzem nomine aliunde cum exercitu perinde magno, maxime vero Valachorum ingenti multitudine qui Italorum coloni quondam fuisse perhibentur, et locis Ponto Euxino vicinis irruptionem in Hungariam facere iubet Aceeaşĭ mărturisire la Pachimeres De Michaele Palaeologo ed Bonn lib I. pag. 83 Numĕróse citaţiunĭ a se vedé in acéstă cestiune la Nic Densuşianŭ. Revoluţiunea luĭ Horea, Bucurescĭ 1884 pag. 28—37.

17). Sathas. Documents inédit. relat. à l'Histoire de la Grèce I. 140

18). Nic. Choniatae de Isaacio Angelo p 841.

19). Phrantzes p 414.

20). Schol. Thucyd II p. 102

21). Cantacuzenus ed. Bonn. p. 320.

Astădĭ elementulŭ românŭ locuesce următórele teritorii:

1). Regiunea dintre Tisa, Dunăre, Marea négră și Nistru, unŭ teritoriŭ compactŭ de vre-o 5000 milurĭ cuadrate, va sĕ dică o mare parte din Ungaria proprie, apoĭ Transilvania, România cu Dobrogea, Bucovina și Basarabia; colonii numĕróse se află încă de secolĭ și pe malulŭ stângŭ alŭ Nistruluĭ și în Chersonesŭ.

2). In Peninsula-balcanică, locuindŭ parte compacțĭ parte amestecațĭ pe totŭ litorarulŭ dunăreanŭ alŭ Bulgarieĭ și chiar în lăuntrulŭ Bulgarieĭ și Serbieĭ [22]), Românĭ se află în pólele de sudŭ ale Balcanilorŭ, apoĭ în mare numărŭ în Macedonia, Tesalia, Epirŭ, Albania, Grecia, Insule și Archipelŭ [23]).

3). Unŭ restŭ de elementŭ românŭ se află pe litoralulŭ Adriaticeĭ în Istria în districtele Castelnovo și Albona [24]).

Numĕrulŭ Românilorŭ pe aceste teritoriĭ, este următorulŭ:

România	5,500,000
Transilvania cu Ungaria	3,000,000
Bucovina, recens. din 1890	208,300
Basarabia, recens. din 1873: numaĭ Românii (afară de celelalte națiónalități)	1,200,000
Macedo-Românĭ	1,200,000
Serbia	300,000
Românii din Bulgaria și de peste Nistru	200,000
Istria	3000
Totalŭ	11,611,300

22). Kanitz, *Bulgarien*; Idem, *Serbien*, Lzig. 1868 p. 325.

23). Liefenbach Völkerkunde I 2, 8 — Nic. Deusușianŭ et. Fr. Damé, Les Romains du Sud, Bucurescĭ 1877. p. 15—19. — M. E. Picot. Les Roumains de la Macédoine. Paris 1875

24). Maiorescu, Itinerariulŭ istrianŭ, Iași 1874. — Miklosich, Istro- und Macedo-Rumunische Sprachdenkmäler, Wien 1881, 1-te Abth p. 1.

Acesta este numĕrulŭ celŭ mai micŭ posibilŭ, căci este sciutŭ, că numĕrulŭ Românilorŭ din ţerile subjugate este totŭ de una ascunsŭ şi micşoratŭ de guvernele străine, şi în realitate e cu multŭ mai mare de cum'lŭ arată cifrele oficiale.

Totŭ elementulŭ românŭ din tóte teritoriile susŭ-amintite a purtatŭ şi pórtă până astădĭ acelaşĭ nume, adecă ceĭ de dincóce de Dunăre s'aŭ numitŭ totŭ-deuna şi se numescŭ şi adĭ *Românĭ* [25]). *Eŭ sunt Românŭ*! respunde elŭ când 'lŭ întrebĭ. Totŭ asemenea Româniĭ din Serbia şi Bulgaria. Macedo-Românii se numescŭ eĭ pe eĭ *a-Românĭ* séŭ a-Rmânĭ, ceĭ din Istria s'aŭ numitŭ în timpulŭ mai vechiŭ Romanĭ, apoĭ *Romarĭ* şi în urmă *Rumerĭ* [26]).

---

25). In documente acestŭ nume apare la anulŭ 1345 în o bulă a papeĭ Clemente VI: , *Olachi Romani*, commorantes in partibus Hungariae, Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis .... Aliis tam nobilibus quam popularibus *Olachis Romanis*. (Theiner, Monum. Hung. I 691). Aflarea origineĭ etimologice a cuvêntuluĭ *Romanus* resp. a numeluĭ cetăţiĭ *Roma*, ce se află scrisă şi *Ruma*. s'a încercatŭ de mai mulţĭ. Etimologia cea mai plausibilă, căci totŭ-odată se basézĕ şi pe istorie, este a luĭ Corssen (Aussprache I², 364. II². 1012.—Beiträge, 427. sq). După elŭ Roma s'a numitŭ de la *Rumon*, numirea vechie a Tibruluĭ conservată la Serviu (Virg. Aen. 8. 63, 90). *Rumon* este dela rădăcina *sru*=curgŭ care lăpĕdândŭ pe *s* se află în *ri* vus *ri*-pa ér' întărită cu *t* în *Stry*-mon la noĭ în numele rîuluĭ *Stre* iŭ; prin urmare *Roma* însémnă cetate *lângă rîŭ*. Totŭ de la numele rîuluĭ şi-a luatŭ numele şi vechiulŭ tribŭ palatinŭ *Ramn's*. *Ramanus* prin urmare originalmente ar' însemna *locuitorŭ do lângă rîŭ* séŭ *rîureanŭ*.

26). Vedĭ mai susŭ nota 6. — Presbiter Diocleas (Regn. Slav. c. V): ..post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore *Romani* vocabantur modo vero Maurovlachi, hoc est nigri Latini, vocantur".— Numele de *Romari* l'aflămŭ mai întâiŭ la 1114. In canon. 23 alŭ Sinodului dela Campostella se ţice : , Mercatores *Romarii* et peregrini non pignorentur : et qui taliter egerit. duplet quae tolerit, et sit excomunicatus '. (Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. ad vocem Romarius). — Er' *Rumerĭ* mai din vechiŭ se află numiţĭ în specialŭ Românii-istrienĭ la Giov Mar. Manarutta (Fra Ireneo della Croce) in Historia di Trieste, Venezia. 1698 Libr. IV. c. 7. p. 334: I nostri Chichi (aşa numescŭ conlocuitorĭ pe Românĭ istrienĭ) addimandansi nel proprio linguaggio *Rumeri*.

Străinii însĕ aŭ datŭ Românilorŭ diverse numirĭ, între care una generală la toţĭ Românĭi, numindu-ĭ *Vlachĭ*. Acestŭ nume este străvechiŭ, căcĭ Greciĭ din Italia de josŭ séŭ Grecia-mare în vechime aŭ numitŭ Vlachĭ (*Βλάχες*) pe popórele din Italia centrală şi în specialŭ pe cele din Campania unde încă pe timpulŭ luĭ Aristotele esista unŭ ţinutŭ numitŭ *Vlachia* (*Βλαχεία*)[27]). *Vlachŭ* este numire de batjocură şi pentru aceea în marea adunare din Câmpulŭ-Libertăţiĭ dela 1848 Românii aŭ protestatŭ contra acesteĭ numirĭ cerêndŭ a se numi *Românĭ* cum se numescŭ eĭ înşişĭ[28]).

Numele Vlachŭ, de şi nume de batjocură însemnândŭ prostŭ (*Βλάξ*), este însĕ de-o estremă importanţă, căcĭ elŭ ca documentŭ viŭ, păstratŭ până aḑĭ chiar de străinĭ şi adese-orĭ duşmaniĭ nostri, probézá nu numaĭ originea romană a Românilorŭ, dar' şi colonisarea lorŭ în rĕsăritulŭ Europeĭ din elemente aminamente Italice, căcĭ Greciĭ, autoriĭ acesteĭ numirĭ de Vlachĭ, aŭ numitŭ în timpurile străvechĭ cu acestŭ nume numaĭ populaţiile romane vechĭ italice şi maĭ în urmă numaĭ pe Românĭ.

CAPITOLŬ III.

Dialectele limbeĭ Române.

Limba Românilorŭ atâtŭ a celorŭ de dincóce, câtŭ şi a celorŭ de peste Dunăre, avêndŭ una şi aceeaşĭ o-

---

27). Suida, Lex. ad voc *Βλάξ* —Michaelis Apostolii paroemiae, Lugd. Batav. 1619 prov 65. C Müller. Fragm. hist. graec. II 163 (193). — A se vedé studiulŭ nostru *Originea cuvêntuluĭ Vlachŭ* în Revista critică lit. II (1894) p. 1—15.

28). Protocolulŭ adunăriĭ generale, şedinţa II din 4 (16) Muiŭ 1848 punct. 1. (Veḑĭ Papiu Ilarianŭ, Istoria Rom. din Dacia superiórá, Viena 1852. II p. 294—5).

rigine, una și nedespărțită a fostŭ la începutŭ. In timpulŭ câtŭ aŭ domnitŭ Românii peste Dacia până pe la 274 d. Chr. esistândŭ naturalminte o strînsă legătură între Românii din Dacia și ceĭ de peste Dunăre, nu s'a pututŭ face vre-o deosebire esențială între graiulŭ unora și alŭ altora, aŭ pututŭ sĕ-se nască celŭ multŭ nuanțe. După a. 274 trecêndŭ o parte din Românii din Dacia peste Dunăre și amestecându-se cu elementulŭ romanŭ de acolo, graiulŭ s'a înriuritŭ reciprocŭ aseměnêndu-se chiar și în nuanțele ce aŭ pututŭ sĕ-se desvólte pân' aci deosebite la unii și la alții.

In timpulŭ invasiuneĭ barbarilorŭ, începêndŭ de la Huni până la Turcĭ, necurmatŭ aŭ fostŭ aruncate grupe de Români când din Dacia peste Dunăre dincolo, când din Peninsula-balcanică dincóce de Dunăre [1]). Nicĭ chiar prin invasiunea Bulgarilorŭ nu s'aŭ ruptŭ cu totulŭ primenirile între Românii de dincóce și de dincolo de Dunăre séŭ Balcanĭ, căcĭ tocmaĭ Bulgariĭ aduceaŭ marĭ cete de Români de dincolo și-ĭ așeḑaŭ dincóce de Dunăre, care apoĭ la ocasie érășĭ se întorceaŭ în vechea lorŭ patrie [2]).

Bizantiniĭ în espediținile lorŭ dincóce de Dunăre aduceaŭ aicĭ elemente române de peste Dunăre, séŭ luaŭ de-aicĭ și le duceaŭ din colo. Invasiunea Turcilorŭ a aruncatŭ multe elemente române din Peninsula balcanică din cóce de Dunăre.

Din tóte acestea resultă, că limba română din Dacia traiană și din Peninsula-balcanică n'a trăitŭ isolată fie-care, ci împreună, și tocmaĭ în timpulŭ de formațiune a fostŭ maĭ multŭ în contactŭ și chiar în a-

---

1). Pentru timpurile maĭ vechĭ a se vedé Dr. I. Iung, Die Romanischen Landschaften, Innsbruck. 1881, p. 454. nota 1.

2). Așa d. e. principele Bulgarilorŭ Crum în o invasiune ridică din Macedonia vre-o 12 000 bărbațĭ, afară de femeĭ, și-ĭ aduce din cóce de Dunăre, carĭ apoĭ la vre o 25 anĭ maĭ târḑiŭ sub împĕratulŭ Teofilŭ (829—842) conduși de Cordilă, principe peste Macedonenĭ, se reîntorcŭ în patrie. (Leo Grammat. ed. Bonn. p. 231 și 345). Sathas, op cit. prefață p. XX.

amestecŭ, şi numaĭ după-ce limba se formase a întrevenitŭ o isolare maĭ pronunţată de şi nu absolută şi anume prin invasiunea Bulgarilorŭ, care elementulŭ românŭ de dincolo de Dunăre l'aŭ împinsŭ peste Balcanĭ. De-atuncĭ Româniĭ de peste Balcanĭ rumpêndu-se de curentulŭ graiuluĭ românŭ dela Dunăre, aŭ începutŭ a se nuanţa ca dialectŭ deosebitŭ.

Cumcă limba Românilorŭ de peste Balcanĭ s'a formatŭ împreună cu limba Românilorŭ dela Dunăre séŭ că în realitate majoritatea precumpănitóre a acelorŭ Românĭ s'a derivatŭ din Românii de la Dunăre probéză faptulŭ, că Greciĭ pe Românii de peste Balcanĭ iĭ numescŭ *Misio-dacĭ* adecă Românii din Dacia trecuţĭ şi veniţĭ maĭ de-aprópe din Mesia (Bulgaria şi Serbia). [3]).

Deosebirea cea maĭ mare între dialectulŭ m.-românŭ şi limba română este cea lexicală, ér' cea fonetică şi flesionară este maĭ mică. Acésta a provenitŭ din înfluinţa ce aŭ esercitat'o elementele străine conlocuitóre. Limba gréca a înfluinţatŭ prin biserică, prin scólă şi prin contactulŭ de tóte ḑilele. Terminologia religiósă la m.-românĭ, cu totulŭ din contra ca la Românii din Dacia, este grecéscă, afară de unele nume de sĕrbătorĭ ca Sum-chetru (Sân-Petru), Sumedru (Sântu-Dumitru), Stămaria (Sântă Mărie). Aceste resturĭ însĕ probéză că şi la m.-românĭ nomenclatura bisericéscă a fostŭ romană şi numaĭ maĭ târḑiŭ s'a perdutŭ. Influinţa turcéscă s'a întêmplatŭ pe cale administrativă. Afară de acésta a maĭ înfluinţatŭ, dar maĭ puţinŭ, şi limba bulgară. Ce influinţă va fi esercitatŭ limba albanesă este maĭ greŭ de precisatŭ. Prin diversele înfluinţe dialectulŭ m. românŭ a perdutŭ multe din cuvintele romane înlocuindu-le cu

3). Iken, Eunomia, Darstellung und Fragmente neugriechischer Poesie u. Prosa Grimma 1827. I. p. 251. citatŭ la Fuchs. Die Romanischen Sprachen. Halle 1849 p. 92 nota 157. Niceta Choniat. De Isaacio Angelo I, 237: *Οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κεκλήσονται.*

străine, de altă parte însĕ a păstratŭ cuvinte romane perdute în limba română.

Deosebirile fonetice în generalŭ suntŭ puține; mai de însemnatŭ este rostirea *ç* (*ț*) în locŭ de c^e, c^i: çerbŭ, çercŭ, çinçi; păstrarea luĭ *l* unde limba rom. l'a perdutŭ: aliŭ, gălină, hiliŭ, liepure, muliere, liertŭ, liaŭ. Grupa *cl*, *gl*, n'a trecutŭ în chi, ghi: ginucliu, cliae, cliama, ocliŭ, gliață, suglițŭ, înglițŭ.

M.-românii punŭ adese orĭ unŭ *a* la începutulŭ multorŭ cuvinte și totŭ de una când cuvêntulŭ începe cu *r* d. e.: aspargŭ-spargŭ, alavdŭ-laudŭ, alasŭ-lasŭ, aștergŭ-ștergŭ, aridŭ-ridŭ, arsarŭ-rĕsarŭ; unele particularități ale graiuluĭ românŭ din Dacia, la m.-români se află ca generalități ca bi-ghi: ghine, orghi; *pi*-chi: chieptenŭ, suschirŭ, aprochie, chiele, chieptŭ, chierde, chiatră; și *h* în locŭ de f.: hiere, hicate, hiliŭ, hire, higŭ-înfigŭ.

Macedo-românii aŭ în rostire óre-care particularități, căcĭ rostescŭ cuvintele scurtându unele vocale și chiar elidêndu-le.

In flesiunea nominală deosebirea mai însemnată este lipirea articoluluĭ la temă după omiterea luĭ *u*, uneorĭ chiar și a luĭ *e*: luplu, caplu, omlu, gionle. Ér' *l* din articolŭ în decursulŭ flesiuneĭ nu se omite: óstilieĭ-ósteĭ, numtălieĭ-nunteĭ, valelieĭ-văiĭ, ómenĭli, lupĭli, aușĭlĭ, șoțĭli.

In flesiunea verbală se observă următórele particularități: perf. tare și simplu se întrebuințéză mai desŭ: fêcĭŭ, ficèsĭ, féçe, féçimŭ, féçițŭ, féciră, clișĭŭ, frâmpșĭŭ, alepșĭŭ.

Participiulŭ trecutŭ, aplicatŭ cu ausiliarŭ pentru formarea timpurilorŭ trecute, se întrebuințéză în forma feminină când ausiliarulŭ este *aveam*: aveam vinită: ér' cu *suntŭ*, participiulŭ se acórdă după genŭ. Totŭ-odată esistă și unŭ perfectŭ condiționalŭ: dițerem, vidérem. Cerundiulŭ are dóuĕ forme: vĕdêndŭ séŭ vedênda-luĭ. In dialectulŭ m.-rom. se întrebuințéză încă multe forme

perifrastice, care în limba rom. le mai aflămŭ unle numai prin cărțile vechĭ : vrea sĕ giurŭ, s'este că giurŭ, sĕ eram séŭ aveam giurată, sĕ era sĕ giurŭ, sĕ escŭ séŭ sĕ hiŭ giuratŭ etc.

In privința sintactică observămŭ că dialectulŭ m.-rom. întrebuințézĕ mai rarŭ prepositiunea *pi* (pe), se feresce de întrebuințarea pleonastică a prenumelorŭ personale, a păstratŭ, de și mai rarŭ, mai alesŭ pentru orașe mai marĭ, indicarea loculuĭ séŭ a direcțiuneĭ fără prepositiune, rĕmășiță fórte prețiósă din graiulŭ latinŭ.

Dialectulŭ istrianŭ încă nu s'a formatŭ deosebitŭ de limba celorŭ-alalțĭ Românĭ, căcĭ eĭ în timpurile vechĭ aŭ statŭ în legătură nemijlocită atâtŭ cu Româniĭ din Peninsula-balcanică, câtŭ și cu ceĭ din Panonia și Dacia. Despărțirea lorŭ de ceĭ-alalțĭ Românĭ și anume de ceĭ din Dacia și Panonia s'a întêmplatŭ prin invasiunea Ungurilorŭ în sec. alŭ 9-lea, de ceĭ din Peninsula balcanică se întêmplase deja prin invasiunea Slavilorŭ. Și după aceste rupturĭ însĕ multŭ timpŭ eĭ n'aŭ perdutŭ cu totulŭ contactulŭ, cu ceĭalalțĭ Românĭ și anume cu ceĭ din Peninsula-balcanică prin resturile de Românĭ de prin Dalmația, Bosnia și Albania, ér' cu ceĭ din Panonia și Dacia prin grupele de Românĭ din Croația și Slavonia și Serbia, căcĭ în tóte aceste regiunĭ documentele vechĭ ne arată până prin secolulŭ alŭ 17-lea grupe de Românĭ, ba chiar și astădĭ se mai află elementŭ românŭ fórte numĕrosŭ în Serbia, ér' în alte locurĭ resturĭ parte încă nu de tótŭ desnaționalisate, parte încă cu amintirea că suntŭ de origine Românĭ (Vlachĭ), deși s'aŭ desnaționalisatŭ [4]).

---

4). Că elementulŭ românŭ la Adriatica era odată fórte numĕrosŭ se vede din următórele : C. A. Combi în opera *Cenni etnografici sul Istoria* în vol. III. alŭ Almanaculuĭ „Porta orientale" Triest 1859 citatŭ la Biedermann op. cit. scrie: „Che la schiatta romanica fose molto estesa tanto sui monti della Vena e del Caldera quanto nelle terre pedemontane del Pinquentino fino a Montana i quelle di Bellai,

Dialectulŭ istrianŭ a suferitŭ şi maĭ marĭ înrîuriri de câtŭ celŭ m.-românŭ, şi anume din partea limbeĭ slavóne şi italiene. Din acéstă causă elementulŭ lexicalŭ românŭ mare parte a dispărutŭ, înlocuindu-se când cu slavonŭ, când cu italianŭ.

Asupra dialectuluĭ suntemŭ pân' acum destulŭ de slabŭ înformaţĭ, şi în unele puncte înformaţiunile orĭ se contraḍicŭ, orĭ dialectulŭ presentă variaţiunĭ contraḍicĕtóre, d. e.: după unĭĭ : gliaţă, gliîndă, gliemŭ, cliemŭ, după alţĭĭ · ghiaţă, ghindă, ghiemŭ, chiemŭ.

Sunetele, *ă*, *ea*, *oa* ; *ge*, *gi* ; *ḍ*, *ţ*, *ş*, esistă şi la Istrienĭ, sunetele â (ѫ), *ea* şi *oa*, aŭ esistatŭ maĭ nainte, cum arată unele cuvinte, astăḍĭ însĕ maĭ rarŭ, ér' alţĭĭ susţinŭ că s'ar' fi perdutŭ, ér' *ce*, *ci* ca şi la m.-românĭ *ţe*, *ţi*. *L* şi *n* s'a păstratŭ ca la m.-românĭ : liepure, linŭ-inŭ, filiŭ. Se observă şi nuanţa ghierme-vierme.

Caracteristica fonetică a dialectuluĭ istrianŭ este rotacisarea luĭ *n* între dóuĕ vocale în cuvintele române pr. *virŭ*-vinŭ, *pâre*-pâne, *tirărŭ*-tinĕrŭ, *plirŭ*-plinŭ. Acestŭ fenomenŭ însĕ se află şi în monumentele vechĭ ale limbeĭ rom. din Dacia, precum şi în graiulŭ viŭ în unele ţinuturĭ.

Flesiunea nominală nu se deosebesce de a limbeĭ rom. : omu-omulŭ, domnu-domnulŭ, ceea-ce se întêmplă în graiulŭ populară şi în limba română din Dacia, ca adecă sĕ-se pronunţe *u* finalŭ întregŭ cu sensŭ de articulatŭ.

Conjugarea, pe câtŭ e cunoscută, nu presentă particularităţĭ, de câtŭ că formele enclitice ale pronumelorŭ se

---

di Pisino e di Albona, si vedde aperto anche in oggi, oltre che dai tipi fisionomici, qua e la rimarchevoli per tutti que' paesi, dai nomi altresi di parechi villagi, portante il carattere romanico, collo desinenza in *a*, in *o* ovve in *ul*, nonche dalla ricorrenza non rara della voce Vlahi e Vlaho a denotare località di quelle parti. — Despre Românii din Friaul a se vedé relatările luĭ Potocki la Barth. Kopitars Kleinere Schrieften Wien 18 7. I. 324—330.

punŭ înderĕptulŭ verbuluĭ, după cum se întâtinéză şi adĭ la Românii din Ungaria, şi se întrebuinţéză timpurĭ peritrastice ca la m.-românĭ.

Impregiurarea, că dialectulŭ istrianŭ păstréză particularităţi şi din limba rom. din Dacia şi din dialectulŭ m.-românŭ, probéză ceea-ce amŭ ḑisŭ maĭ susŭ, că elŭ a statŭ cu amêndóuĕ în legătură.

Dialectulŭ m.-românŭ şi istrianŭ suntŭ de-o fórte mare importanţă atâtŭ pentru aprofundarea evoluţiuneĭ limbeĭ române în specialŭ, câtŭ şi pentru filologia romanică în generalŭ. Pentru aceea se impune cercetarea şi studiarea maĭ întinsă şi maĭ adâncă a acestorŭ dialecte.

CAPITOLŬ IV.

Epoca formaţiunii şi cele maĭ vechĭ urme de limbă

In capitolulŭ întâiŭ s'a arătatŭ legătura dintre limba română şi graiulŭ romanŭ popularŭ, rĕmâne sĕ arătămŭ aicĭ timpulŭ în care s'a închiatŭ în liniamentele eĭ principale formaţiunea limbeĭ, şi sĕ însĕmnămŭ totŭ odată şi cele maĭ vechĭ urme ale limbeĭ române până în timpulŭ când ea apare în cărţĭ tipărite. Până pe la 1000 d. Chr. nu tóte teritoriile ocupate de elementulŭ românŭ posedŭ probe despre formaţiunea limbeĭ. Dacia-Traiană a fostŭ pórta tuturorŭ învasiunilorŭ, elementulŭ românŭ s'a retrasŭ în acéstă epocă în munţĭ şi a rĕmasŭ tăiatŭ de contactulŭ cu occidentulŭ latinŭ şi cu orientulŭ grecŭ, în care singure s'a maĭ pututŭ păstra cultura, şi s'aŭ pututŭ scăpa de perire monumente scrise. In Dacia-Traiană s'aŭ distrusŭ tóte monumentele, şi totŭ ce a maĭ scăpatŭ aŭ fostŭ vechile inscripţiĭ latine ascunse în ruine, alte monumente scrise nu s'aŭ pututŭ păstra. In orientŭ scriitoriĭ grecĭ-bizantinĭ, în apusŭ scriitoriĭ

latinĭ, aŭ lăsatŭ monumente scrise asupra timpuluĭ lorŭ şi aŭ pututŭ sĕ scape, maĭ alesŭ prin mănăstirĭ, diverse alte documente. Pentru aceea noĭ suntemŭ avisaţĭ în acéstă cercetare numaĭ la monumente afară de Dacia şi la inscripţiunile eĭ latine. Acéstă împregiurare îngreuéză numaĭ cercetările, dar' nu le alteréză întru nimicŭ, căcĭ în capitolulŭ II şi III amŭ arătatŭ, că limba română din tóte teritoriile s'a formatŭ împreună şi nu isolatŭ şi prin urmare monumentele dintr'unŭ locŭ aŭ aceeaşĭ valóre şi pentru celelalte teritoriĭ.

Urma cea maĭ vechie şi maĭ apropiată de limba română se află păstrată în o tablă cerată dela 160 d. Ch. aflată în Dacia în care se cetesce subscrierea: *ΑΛΕΧΑΝΔΡΕΙ ΑΝΤΙΠΑΤΡΙ ΣΕΚΟΔΟ ΑΥΚΤΩΡ ΣΕΓΝΑΙ*: Alexandrei Antipatri *secodo* auctor *segnai* [1]). Subscriitorulŭ fiindŭ Grecŭ şi necunoscêndŭ limba latină cultă s'a subscrisŭ după cum vorbea poporulŭ, astŭ-felŭ a scrisŭ *segnai*=semnaĭ şi *secodo* în locŭ de *secundus*. In o altă tablă cerată din a. 167 [2]). aflămŭ cuvintele:

remasisse lat. remansisse, rom. remăsese
abuerat « habuerat,
abere « habere « avere
abiturum « habiturum

O altă inscripţiune sună:

M(emoriae). Q(uintus) Maec(ilius) Donati (filius) *pausavit* ann. XVI. Filio pientissimo fecit Arethusa mater [3]).

Acéstă inscripţiune este făcută în forma romanăpăgână însĕ în spiritŭ şi cu ideĭ creştine. Espresiunea *pausavit* este cuvêntulŭ *rĕpausatŭ* séŭ *rĕposatŭ*, ce se întrebuinţéză şi adĭ la noĭ în asemenea împregiurărĭ, atâtŭ în înţelesulŭ de a *muritŭ*, câtŭ şi în celŭ de *se*

---

1). Corpus Inscript. Lat. III pag. 959. Tabula XXV.
2). Corp. Inscript. Lat. III p 924—927 Tabl. I.
3) Corp. Inscript. Lat III No 3257 Inscripţiunea după formă şi spiritŭ se pare a fi deprin sec. IV. d Ch

odihnesce, căci la sate se scrie pe crucile dela morminte: «*Aicĭ rĕposéză* în Domnulŭ N. N.» Nicăirĭ în limba latină *pausare* nu se află întrebuinţatŭ cu înţelesulŭ din inscripţiune, ci numaĭ în latina târdie bisericéscă împrumutatŭ din graiulŭ vulgarŭ [4]). O altă inscripţiune sună: *Domno* et *Domnae* Satrius Felix [5]). etc.

De cele carĭ le putemŭ privi ca urme specifice de limba română, aflămŭ următórele:

O statuă, aflată la Partoşŭ (Maros-Porto) în Transilvania, representă pe *Amorŭ*, care rezimatŭ de unŭ trunchiŭ de arborŭ se sprijinesce cu stânga pe o tórţă aprinsă întórsă în josŭ, ér' în mâna dréptă lăsată în josŭ ţine o ramură cu fructe. Amorŭ representă aicĭ geniulŭ primăvereĭ, şi în adevĕrŭ pe statuă se şi află inscripţiunea: PRIMAVERA, primăvéra [6]).

In scriitorii bizantini aparŭ urme încă prin sec. alŭ 4-lea.

Unŭ fenomenŭ foneticŭ propriŭ graiuluĭ populară şi la Românii de dincóce de Dunăre şi la Macedo-Românĭ, este sunetulŭ *ghi* în locŭ de *bi* şi *vi* păstratŭ la lexicografulŭ Hesychiu ca *γοῖνος*=ghinŭ, vinŭ, *σεργοί*=cerghĭ, cerbĭ, *γέντερ*=ghintre, vintre, *γοινάρντις*=ghinăriciŭ, vinăriciŭ adecă păharnicŭ. Este de însemnatŭ că acestŭ fenomenŭ se află numaĭ la cuvinte latine-române şi care suntŭ comune limbeĭ grecescĭ şi latino-romane, ca *οἶνος*-vinum, etc.

Pentru limba română până la finele sec. VI-lea deosebitŭ importanţĭ suntŭ scriitoriĭ bizantinĭ Priscŭ, Procopiu, Teofilactŭ Simocuta şi Teofane. Priscŭ la a. 448 a fostŭ trimisŭ în solie din partea împĕratuluĭ bizantinŭ la Atila, regele Hunilorŭ. Din descrierea călĕto-

---

4). *Pausare et Pausantes* dicuntur mortui — *Pausare*, tumulo quiescere. Vetus inscriptio 1050 (Du Cange, ad vocem).

5) Ephemeris Epigraphica v. IV Nr. 171.

6). Epigraphische Nachlese Wien 1874. n. 37 şi Ephemeris epigr. II p. 310 n. 409. Statua se află în Museulŭ din Clujŭ.

rieĭ sale se vede că elŭ a umblatŭ prin regiunea Tiseĭ (Tigas) și a Timișuluĭ (Tiphisas), adecă prin Ungaria de méḍă-ḍi și prin Bănatŭ, unde spune că locuitoriĭ îĭ da de mâncare meiŭ și de beutŭ miedŭ. Meiulŭ maĭ până în ḍilele nóstre a fostŭ nutrementulŭ principalŭ alŭ țeranuluĭ românŭ, care încetulŭ cu încetulŭ s'a înlocuitŭ cu porumbulŭ. *Miedŭ* este unŭ cuvêntŭ care se află în limba română însemnândŭ o bĕutură ce se face din mursă de miere ḍospită. Priscŭ maĭ amintesce și de limba *ausonică* în dóuĕ locurĭ, odată (p. 190) unde amintesce și de limbile ce le vorbescŭ supușiĭ luĭ Atila ḍicêndŭ: «că suntŭ amestecațĭ din diverse popóre vorbindŭ limba lorŭ *barbară* séu hunică, séŭ gotică séŭ *ausonică*» [8]). Er' în altŭ locŭ (p. 206) ḍice că a auḍitŭ la mésa luĭ Atila glumele ce le făcea unŭ măscăriciŭ cu numele Zercon amestecândŭ cuvinte din limba ausonică, hunică și gotică [9]). Maĭ întâiŭ este de însemnatŭ, că Priscŭ tóte cele treĭ limbĭ, hunică, gotică și *ausonică*, le numesce *limba lorŭ barbară* (*πρὸς τῇ σφετέρᾳ γλώσσῃ*), va sĕ ḍică și cea *ausonică* o consideră totŭ barbară. Ausonia este numele vechiŭ alŭ Italieĭ, prin urmare *limba ausonică* este limbă italică adecă *romană*, și fiindŭ-că Priscŭ o numesce barbară, tocmaĭ cum Quintilianŭ (I. 6, 45) numia barbarŭ chiar graiulŭ popularŭ din Roma, urmézĕ că limba ausonică nu era limba latină ci o limbă populară romană. Totŭ așa o înțĕlegŭ și traducĕtoriĭ luĭ Priscŭ [10]). Acéstă limbă nu

---

7). A se vedé și Iornandes cap. 34.

8). Priscus, De legationibus, edit Bonn. p. 190: *ξύγκλυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζῄλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων, ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία καὶ οὐ ῥᾳδίως τις σφῶν ἑλληνίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾴκιας καὶ Ἰλλυριδος παραλίου.*

9). Priscus, ibid. p. 205 sq.: *τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν παντας διέχεεν.*

10). In testŭ e tradusă cu *„lingua romana"*, ér în Index historicus p. 615 se ḍice: „Ausonica lingua (Romana rustica)".

putea sĕ fie alta în regatulŭ luĭ Atila de câtŭ limba românéscă, care o vorbiaŭ locuitoriĭ românĭ din acelŭ regatŭ. Acésta concórdă deplinŭ cu ceealaltă relaţiune a luĭ Priscŭ, unde vorbesce despre *meiŭ* şi *miedŭ*. Acésta se confirmă şi prin faptulŭ, că Teodoricŭ (+526) adresa decretele sale în Panonia «Barbaris et *Romanis*» [11].

Procopiu, care scrie în sec. VI-lea, ne-a păstratŭ cele maĭ numéróse urme de limba română în catalogulŭ castelelorŭ făcute séŭ reparate de împĕratulŭ Iustinianŭ [12]. La pag. 41 amŭ arătatŭ, că elementulŭ rĕsboinicŭ în împeriulŭ bizantinŭ eraŭ Româniĭ, pentru aceea şi castelele eraŭ totŭ ale Românilorŭ şi păzite de eĭ [13]). Chiar din acestŭ motivŭ numele castelelorŭ aŭ o deosebită însemnătate pentru limba română. In aceste numiriĭ se constată următórele fenomene ale limbeĭ române:

In fonetică: esistenţa unuĭ sunetŭ guturalŭ *ă* séŭ *â* resultă din *Ῥουμισιάνα*-Rumisiana şi *Ῥωμυλιάνα*-Romüliana, în care sunetulŭ după *μ* vaciléză între *i* şi *v* (ü) în tocmaĭ ca la latiniĭ maximus şi maxumus; asemenea în *Λουποφάντανα*-Lupofantana, în care *fantana* în locŭ de fontana (lat. fons) *a* celŭ dintâiŭ în locu de *o* represintă unŭ sunetŭ obscurŭ *ă* séŭ *â* pe care scriitorulŭ grecŭ nu scia sĕ-lŭ scrie cu o altă vocală maĭ apropiată de sunetulŭ ce-lŭ audia şi pentru care nu avea literă corespundĕtóre în alfabetŭ. *Τουρβουλίη*-Turbulie s. Turburie (dela turbure) representă forma gutturală Turburiă trecută în Turburie, ceea ce se confirmă

---

11). Cassiodor. Var. 2. 16: „universis barbaris et Romanis per Pannoniam constitutis" Var. III. 24. v. 14: „antiquis barbaris qui Romanis mulieribus elegerint nuptiali foedere sociari". citită la Dr. I. Iung, Römer u. Romanen p. 187. nota 3.

12). Procopius, De aedif. ed. Bonn p. 277—285, 305—308 et passim.

13). Nicetae Choniatae, De Issaccio Angelo lib. I. 4. p. 482 ed. Bonn.

prin alte nume în care *a* nu s'a întunecatŭ : *Λίστρια*, *Ἐρμρία* etc.

Despre sunetele șuerătóre *ç* și *ț* suntŭ următórele probe :

ç=tz, z.

Μουτζιανικάστελον — Muçianicastelu
Λούζουλο — Luçulo (Luciulu)
Βιργιναζώ — Virginaço
Πετρίζην — Petriçen (Petricenĭ ?).

Față cu acestea se află altele cu *c* (k) nealteratŭ, *Πισκιναί*, *Φασκία*, *Μαρκίπετρα*.

ț=z, tz.

Γέντζανα — Genţana (Gentiana)
Πρετζουρίες — Preţuries
Πόντζας — Ponţas (Punţĭ)
Ἐδιτζίω — Ediţio (Editium-locŭ ridicatŭ)
Ἀκρέντζα — Acrenţa

Afară de acestea maĭ suntŭ multe alte nume cu ț (ç) : *Λάβουτζα*, *Λαύτζονες* *Πέντζα* etc.

Față cu acestea se află altele cu *t* nealteratŭ : *Γεντιανόν*, *Καλβεντία*, *Φλωρεντίανα*.

Vacilanța între *c* și *ç*, *t* și *ț* arată că era luptă între aceste sunete, în generalŭ însĕ precumpănea deja ç și ț, și prea ușorŭ s'a pututŭ întîmpla sĕ scrie numaĭ după tradiția literară și după forma vechie istorică a numirilorŭ punêndŭ c (k) în locŭ de *ç* și *t* în locŭ de *ț*.

Trecerea luĭ *d* în *ḍ* și dz : *Πέζιον*—Peḍion, *Βαδζιάνα*—Badziana, *Βιδζώ*—Bidzo.

In *Σκεπτεκάσας* avemŭ pe *σκ* (sc) sigla grafică pentru sunetulŭ ș [17]).

---

14). Curtius, Studien v. IV. 248, 262.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Intunecarea luĭ *o* în *u*: *Ῥουμισίανα*, *Περελλομοῦντες*, *Ῥουβοῦστα*, *Καλβομουντώ* (la Teofilactŭ),

Tocirea desinenţelorŭ *s* şi m (us, um) se presentă sub forma *u* şi *o* séŭ cu căderea întrégă a luĭ *-us*, *-um* [15]):

Κίρρου—Cyrru
Κουίντου—Quintu
Κερκινέου—Cercineu
Σολβάνου—Solvanu
Αἱμιμόντου—Haemimontu
Τὸ Οὔγκου—Uncu
Προβίνου—Probinu
Τὸ Ἐσιμόντου—Esimontu
Μουτζιανικάσελλου—M. Catellu
Ἄλμοῦ—Almu
Βουργουάλτου—Burgualtu
Ζητνουκόρτου—Zitnucortu

Numirile în o (*o*, *ω*) suntŭ fórte numĕróse:

Λούτζολο—Luţulo
Μουλάτω—Mulato
Λιμώ—Limo
Νονώ—Nono

---

15). Numele terminate în *u* (*ου*) se află scrise în treĭ chipurĭ, séŭ după forma flesionară grecéscă: *Τοῦ ἁγίου Τραϊανοῦ*, *Βασιλικὰ Ἀμύντου*, *Τοῦ Πτωχείου*; se înţelege că cu acestea n'avemŭ de a ne ocupa aicĭ; unŭ altŭ chipŭ de scriere este, când istoriculŭ nu le consideră şi nu le scrie ca cuvinte cu flesiune grecéscă, ci ca nume petrificate astŭ-felŭ cum suntŭ, adecă numirĭ cu formă română, acésta o confirmă elŭ considerându-le ca nominative şi punându înainte articolulŭ neutru *τὸ*: *Τὸ Οὔγκου*, *Τὸ Ἐσιμόντου*, aceste nominative suntŭ cu atâtŭ maĭ însemnate căcĭ célŭ dintâiŭ este lat. *uncus*, românesce unghiŭ din unculus, ér' alŭ doilea conţine pe *munte* sub forma *montu*. Afară de acésta, pe lângă catalogulŭ castelelorŭ se află şi în testulŭ opereĭ multe asemenea nume cu terminaţie română ca substantive în nominativŭ: *Ἄλμοῦ* pag. 290. *Ζητνουκόρτου* pag. 292. *Στιλιβύργου* p. 289, *Λαχκοβοῦργο* p. 289, *Βουργουάλτου* p. 289 etc. Dreptŭ aceea nu maĭ încape cea maĭ mĭcă îndoiélă, că numele în *u* (*ου*) citate de noĭ suntŭ numirĭ românescĭ, ér' traducĕtoriĭ latinĭ aĭ luĭ Procopiu şi în generalŭ aĭ istoricilorŭ bizantinĭ, aŭ greşitŭ tradu-cêndŭ asemenea numirĭ când cu genitivulŭ în *i*, când adăogindŭ unŭ *-s* séŭ *m*, din simplă causă că nu sciaŭ că acelea suntŭ numirĭ séŭ forme românescĭ, ér' nu grecescĭ.

Ἐδιτζίω—Editio
Βιδζώ—Bidzo
Νώγετο—Nogheto
Μεριδίο—Meridio
Πρεσιδιώ— Presidio
Καστελλονόβο—Castellonovo
etc.

In unele numirĭ compuse avemŭ: *Καπο-*, *Λουπο-* *Ῥιγινο-*, *Ιουλιο-*, *-Βοῦργο*, *-νόβο*, *-κόρτου* adecă: capo, lupo, righino, Iulio, burgo, novo, cortu.

Maĭ trebue sĕ însemnămŭ, că Grecĭ de regulă pe *u* finalŭ alŭ nostru 'lŭ schimbă în *o*, prin urmare multe din numirile de maĭ susŭ şi multe altele câte suntŭ la Procopiu, poporulŭ românŭ deja atuncĭ le va fi pronunţatŭ cu *u*.

Alte tociriĭ avemŭ în numirile compuse:

Γεμελλομοῦντες [16]), *Μαυρόβαλλε*, *Ιουλιόβαλλαι*, în care avemŭ pe *munte* şi *vale* (monte-m, valle-m), *Ἐρκουλέντε*.

Totŭ în numirile de la Procopiu aflămŭ şi cele dintâiŭ urme de articolŭ şi de flesiune. In numele Luţo*lo* (Luţulŭ) şi Cuscu*los* (Cusculŭ) probabilŭ aflămŭ articolulŭ-*lu*, şi cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ cuvêntulŭ din urmă l'aflămŭ şi în formă nearticulată *Κοῦσκον* şi în forma femenină *Κούσκανα*, încâtŭ faţă cu aceste forme nu s'ar' puté presupune, că *Cusculos* ar' fi unŭ diminutivŭ latinŭ *Cusculus*. Dar' chiar' de amŭ admite acésta, ne remâne *Luţolo* scrisŭ ca şi altele după cum pronunţă Grecii în ḑiua de astăḑĭ. Va sĕ ḑică Luţolo este în locŭ de Luţu*lŭ*, în care *lŭ* este evidentŭ articululŭ. Er' în numele *Κοβέγκιλες* (Cobencile) aflămŭ articoluluĭ românescŭ femeninŭ în pluralŭ grecisatŭ prin adăugirea lui ς la fine *-λες*, cum l'a adaosŭ la sceptecasa*s* în locŭ de sceptecase; va se ḑică *Cobencĭ*, ér' articulatŭ *Cobencile*.

16). Adaogerea luĭ ς la fine este grecisare ca în multe altele.

Forme flesionare aflămŭ în următórele :

Σκάρες [17]) — Scare = Scări
Στρόγγες — Strunge = Strungĭ
Σκουάνες — Scuone = Scaune
Βάνες — Bane = Băĭ.
Πετρίζην — Petrizen (Petricení ?)
Βάττες şi *Βõυτις* — Buţĭ
Σκεπτεκασας — Şepte-case
Κοβέντιλες — Cobencile
Ἀργένταρες — Argintarĭ
Καλλάτις — Galaţĭ
Σκίτακες — Schitacĭ
Ῥεπορδένες — Repordenĭ
etc.

Ἄκνές — Ape, este cunoscutulŭ oraşŭ vechiŭ lângă Dunăre *Ad-Aquas* : este evidentŭ că istoriculŭ a scrisŭ după câtŭ a pututŭ aşa cum se pronunţa românesce, dar a nimeritŭ o destulŭ de rĕŭ maĭ adăogindu-ĭ şi unŭ ş ; totŭ acelaşĭ nume pentru unŭ altŭ castelŭ în Epirŭ, locuitŭ şi aḑĭ de Romănĭ, 'lŭ scrie *Ἄπις*.

Că acestea suntŭ forme flesionare şi anume nominative plurale nu maĭ încape nicĭ o îndoiélă décă vomŭ avé în vedere cuvintele românescĭ esistente atuncĭ ca şi aḑĭ ca scărĭ, strungĭ, scaune, băĭ séŭ bănĭ (dialectalŭ) case, argintarĭ. Scriitorulŭ grecŭ le-a grecisatŭ acăţându-le câte unŭ ş la fine, fiindŭ-că elŭ nu înţelegea aceste forme şi cuvinte, când însĕ elŭ înţelegea cuvintele, pe cele latine le declina latinesce ca : *Φασκίαι* [18])—Fasciae, *Κούναι*—Cunae; une orĭ da acéstă terminaţiune, la altele ca *Κιλικαί*, *Λιμνααί*, *Λανεδέβαι Υλασιάναι*, *Ιουλιόβαλλαι*=vale, *Σίκλας*.

---

17) Se află şi forma *σκᾶρα* în *χρατίσκαρα*.

18). Probabilŭ că în acestŭ cuvêntŭ *σκ* represintă pe *ş* ca în *Σκεπτεκάσας*, ceea ce indică accentulŭ care este pusŭ după rostirea românéscă *făşĭ* ér' nu latinéscă *fásciae*.

In privința tuturorŭ acestorŭ numirĭ topografice trebue sĕ observămŭ că ele datézĕ în scrisŭ din sec. alŭ VI-lea, în realitate însĕ asemenea numirĭ suntŭ totu-de-una cu multŭ maĭ vechĭ. Apoĭ chiar Procopiu ne spune, că Iustinianŭ numaĭ a restauratŭ aceste castele fiindŭ ruinate. Dintre cele tăcute de noŭ n'amŭ amintitŭ de câtŭ vre-o câteva, dar' și acelea suntŭ fără îndoiélă numirĭ vechĭ de locurĭ de la care s'aŭ numitŭ apoĭ și castelele, ca d. e. în ḑilele nóstre Castelulŭ Peleșŭ numitŭ de la muntele Peleșŭ.

O altă însemnată urmă ni s'a păstratŭ la Teofilactŭ și Teofane. La a. 579, doĭ comandanțĭ bizantinĭ, Comenţiolŭ și Martinŭ, voiaŭ sĕ atace în Balcanĭ pe Chaganulŭ Avarilorŭ, și când mergeaŭ cu óstea, de pe unulŭ din catărĭ încărcaţĭ cu de-ale ósteĭ cade josŭ sarcina și celŭ ce-lŭ mêna nebăgândŭ de samă, ĭĭ strigă unŭ altŭ soţŭ: «*torna, torna fratre*!» ostașiĭ auḑêndŭ și cugetândŭ că este vre-unŭ pericolŭ și că le strigă lorŭ ca sĕ-se întórcă, o luară toţĭ la fugă. Așa relatézĕ Teofane [19]), ér' Teofilactŭ spune că a trigatŭ: *retorna*! [20]) Teofane spune că ostașulŭ a strigatŭ în *limba națională* (τῇ πατρῴᾳ φωνῇ), ér' Teofilactŭ în *limba ținutului* (ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ). Amŭ arătatŭ (p. 41) că ostașiĭ bizantinĭ eraŭ cu deosebire Romînĭ, și că ecele ținuturĭ eraŭ locuite de Romînĭ, maĭ încolo cuvintele suntŭ atâtŭ după inţelesŭ câtŭ și după formă curatŭ românescĭ, de câtŭ *torna* și *fratre* suntŭ forme maĭ vechĭ[21]).

---

19). Ἑνὸς γὰρ ζώου τὸν φόρτον διαστρέψαντος, ἑταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθώσας τῇ πατρῴᾳ φωνῇ τόρνα, τόρνα φρατρε etc. Ed. Bonn. I. p. 397 seqq.

20). Παλινοστεῖν τε ἐβόα πᾶς, γεγονὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, ῥέτόρνα, πετα μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι. Ed. Bonn. 2. 15 p. 99.

21). Forma *tórnă* se află în Cazania luĭ Coresi de la 1580: „éră mĕ voiŭ *turna* la tine'. Cipariu, *Analecte* p. 53, asemenea la p. 54 și 56; semnificativŭ este că deja atuncĭ se afla și a dóua formă usitată adĭ *returna*.

La tóte cele de până aicĭ sĕ maĭ avemŭ în vedere atâtŭ cuvintele reproduse maĭ susŭ din Hesychiu şi din Procopiu, câtŭ şi cuvintele cu înţelesŭ din numele topografice de maĭ susŭ ca *φάντανα, σκάρα, ἀκυές, βάνες, στρόγγες, βοῦτες, σκονάνες, σκεπτε-κάσας, μοῦντες, κλεισοῦρα, βάλλε, κάπο, λοῦπο, κόρτου, σεκούρισκα* [22]).

Din tóte acestea resultă că limba română era deja formată în sec. alŭ VI-lea. Acésta se maĭ confirmă şi prin alte dóuĕ împregiurărĭ. In secolulŭ alŭ VI-lea Slaviĭ deja năvălise în unele ţinuturĭ locuite de Românĭ, în secolulŭ următoriŭ aprópe tóte provinciile cu elementŭ românŭ aŭ fostŭ inundate de Slavĭ. Décă limba română nu ar' fi fostŭ deja formată înainte de invasiunea Slavilorŭ, atuncĭ înfluinţa slavică s'ar' resimţi şi în legile interne ale limbeĭ, ceea-ce nu esistă de locŭ, ci s'a mărginitŭ, cum resultă din capit. I şi V. numaĭ la o simplă influinţă lexicală. A dóua împregiurare este, că în secoliĭ următorĭ, până la a. 1100. aflămŭ o sumă de alte urme de limbă care confirmă pe cele amintite maĭ susŭ.

Dintre aniĭ 600—1100 maĭ punemŭ în vedere cuvintele:

Din Malala: *ζάβα*-zauă, séŭ za, deja şi la Iustinianŭ Novell. 85.

Din Teofane: *κόρδα*-córdă, *κόρτη*-curte, *Ὁμός*-omŭ (nume propr.), *νούμερον*-numĕrŭ.

Din Constantinŭ Porfirogenitŭ: *ἴσκα*-éscă, *μέσα*-mésă, *σκάμνον*-scaunŭ, *μισουράτωρ*-mĕsurătorŭ, *ὡραΐζω*-urezŭ *φουνδάτα*-vestmêntŭ înfundatŭ, *φρίντζα, φρίντζάτον*-frunză, frúnzariŭ, *σαγία*-zeche, *λωκ*-locŭ. Din *φρίντζα* şi *φριν-*

---

22). Aşa se uumesce la Procopiu (De aedif. p. 292) unŭ castelŭ, care după descriere era lângă Dunăre. La Comuna Batoţĭ în Mehedinţĭ se află unŭ locŭ numitŭ *Securicea* cu urme de zidirĭ romane (Dicţionarŭ topogr. D. Frangescu v. comuna Batoţi şi Scăpăŭ). Cuvêntulŭ *Securisca* şi *Securicea*. nu are de-a face cu cuvêntulŭ *securĕ*, ci cu lat. *securus*, va se ţică însémnă „locŭ de siguranţă".

ζάτον precum și dintr'unŭ altŭ cuvêntŭ *ἴγγερ* (ângerŭ) [23]) se vede asistența luĭ *â*, căcĭ în dialestulŭ macedo-românŭ se rostesce *frânʒlă*. In ceremoniile de la curtea bizantină se află espresiunĭ tipice cu forme române : *μουλτουσανοι*-multʒĭ anĭ ! *βόνω Δόμνω*=bunuluĭ d-dĕŭ ! Acelŭ *a* pusŭ înaintea cuvintelorŭ și atâtŭ de lățitŭ în dialectulŭ m.-românŭ se află în cuvinte ca *ἀσπαθάριος*, *ἀβηκτάριος*, *ἀπαλάριος* etc. (v. cap. V).

Remâne se maĭ relevămŭ din Porfirogenitŭ și cuvêntulŭ *σέρβλοι*=servli, în care se află articolulŭ plur-*li* după dialectulŭ m.-românŭ [24]).

In monumente dintre anĭ 850—1100 [25]) aflămŭ următórele importante urme de limbă română pe terenulŭ panonicŭ și iliricŭ, și anume articolulŭ *-lŭ* în nume propriĭ de persóne și de locurĭ.

Candulus n. de pers. an 1070 vol. VII p. 167. [26]).
Draculus n. de pers. an. 1080 vol. VII p. 134.
Chudulo n. de pers. an. 1080 vol. VII p. 135.
Dedullo și Ded, Dedu n. de pers. an. 1080 vol. VII p. 135

---

23). Acestŭ cuvêntŭ se află într'unŭ felŭ de oraţiune sĕŭ colindă ce se îndatina în Constantinopolŭ chiar la palatŭ, în timpulŭ imperiuluĭ bizantiŭ, și fără îndoélă însémnă *ângerŭ*. Const. Porphirogenitŭ, De Cerim. p. 385 ; maĭ vine înainte și ca nume propriu de persónă în scriitorĭ bizantinĭ.

24). Unĭĭ aŭ voitŭ sĕ tragă la îndoiélă, că acestŭ cuvêntŭ in adevĕrŭ ar' cuprinde articolulŭ pretestându că acesta ar fi numaĭ unŭ nume vechiŭ alŭ poporuluĭ numitŭ aḑĭ Sêrbĭ. Acésta a provenitŭ de acolo, că Porfirogenitŭ voindŭ sĕ arate de unde s'a numitŭ acestŭ poporŭ *Serbli*, ʒice că s'arŭ fi numitŭ dela *serbli* care în *dialectulŭ* romanŭ însémnă *slugĭ* (*Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ρωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται*. De adm. c. 32 p. 152). Décă e dréptă acéstă etimologie sĕŭ ba, acésta nu ne importă aicĭ, deciḑĕtorŭ este că istoriculŭ spune lămuritŭ că *serbli* însémnă *slugĭ* în *dialectulŭ* romanŭ, va sĕ ʒică în limba română. acésta se confirmă totŭ acolo (p. 153), continuându a spune că *σέρβουλα* se numescŭ încălţămintele șerbilorŭ.

25). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Zagrabiae, 1877.

26). Se află și forma nearticulată Cando a. 1070 VII. 86.

Vilcana, femee. a 850—896 VII. 382

Musclus	n. de pers.	an	850	vol.	VII.	p.	383.
Duculus	,, ,, ,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Mezulus	,, ,, ,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Mezulo	,, ,, ,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Yculus	,, ,, locŭ	,,	940—6	,,	,,	,,	21.
Pundrulo	,, ,, pers.	,,	1040	,,	,,	,,	45.
Graulu	,, ,, ,,	,,	1040	,,	,,	,,	45
Masitulo Petrana	,, ,, ,,	,,	1040	,,	,,	,,	45.
Muraçul	,, ,, locŭ	,,	1070	,,	,,	,,	168.
Negulus și Nêgul	,, ,, pers.	,,	1070	,,	,,	,,	78.

Toduru, Danielu a. 140 VII 45.
Crisana, diaconus, a. 1044 VII 48.
Chrochonna (Crăciunŭ ?) a, 1059 VII 54, 172.
Vilcan a. 1065—74 VII 98.
Domnana călugăriță (Dómna Ana ?) a. 1066 VII 65.
Suliza c. 1090 VII 153.

Nu putemŭ trece cu vederea dóuĕ documente de-o estremă importanță despre limba română din imperiulŭ bizantinŭ și cea dincóce de Dunăre.

Pe la a. 750 năvălescŭ cete de Avarĭ, Bulgarĭ și Slovenĭ din ținutulŭ Sirmiuluĭ în Macedonia. Unulŭ din căpeteniile lorŭ, Mauros, scia și limba *macedonică*. Cu 115 anĭ maĭ târdiŭ la a. 865. papa Nicolae I scrie către împĕratulŭ bizentinŭ Mihailŭ următórele: «étă voĭ în fie-care di, ba chiar la festivitățile principale, limba acésta (latină) pe care voĭ o numițĭ *barbară* și *scitică* o amestecațĭ ca ceva prețiosŭ cu limba gréca ; decĭ nu e tocmaĭ spre onórea vóstră, décă nu vĕ folosițĭ de acea limbă și în afacerile vóstre oficiale» [27]).

27). . . . . ecce quotidie, imovero in praecipuis festivitatibus inter graecam linguam, veluti quiddam pretiosum, hanc (latinam) quam *barbaram* et *scythicam* linguam appellatis, miscentes, quasi minus decori vestro facitis, si hac etiam in vestris officiis et obsequiis non utamini. (Du Cange, ad voc. Obsequiare).

Papa Nicolae numesce limba latină *barbară* și *scitică* nu după părerea sa, ci elŭ reproduce părerea Grecilorŭ, și Greciĭ numeaŭ limba latină ce se vorbea pe atunci barbară și scitică din causa asemĕnăriĭ cu limba elementuluĭ românŭ din imperiulŭ bizantinŭ, care era aceeași cu limba Românilorŭ de dincóce de Dunăre [28]), care ținuturĭ la Grecĭ se numiaŭ *Barbaricum* și *Scitia* [29]).

Prin urmare, precum Greciĭ numiaŭ limba latină, pentru asemenarea cu româna, *scitică*, după vechia numire a acelorŭ ținuturĭ, totŭ asemenea limba română ce o vorbeaŭ Românii cu deosebire în Macedonia unde era centrulŭ lorŭ ca și adĭ, o numiaŭ *macedonică*, după vechia numire a țereĭ. Totŭ după vechea numire de Dacia, bizantiniĭ numiaŭ *Dacĭ* pe Românii de dincóce de Dunăre [30]).

Prin cele de susŭ se maĭ probézĕ și altŭ-ceva, că adecă în sec. 8-lea și alŭ nóuĕlea în Panonia și Scitia se vorbea românesce, ceea ce completézĕ relațiunea luĭ Priscŭ din sec. alŭ 5-lea și confirmă celelalte probe și urme produse maĭ susŭ de pe acele timpurĭ.

CAPITOLŬ V.

Influințele active și pasive.

Cestiunea influințelorŭ, ce le-a esercitatŭ séŭ suferitŭ limba română în decursulŭ timpurilorŭ, este una din cele maĭ importante și totŭ-odată din cele maĭ grele. Greutatea se măresce încă și prin unele împre[illegible]urărĭ

28). Pachymeres II. p. 106.—Chalcocondyla L. br. VI vorbindŭ despre Vlachĭ din Pindŭ spune că vorbescŭ aceeași limbă (ὁμόγλωττοι) cu Daciĭ adecă Romaniĭ din Dacia.

29). Nicet. Chon. I. 239. passim.

30). Veḑĭ nota 28.

particulare. Limba nóstră nu-i adunată încă din graiulŭ poporuluĭ, ceea-ce este cunoscutŭ pân' acum abia décă face jumĕtate din întregŭ elementulŭ istoricŭ şi actualŭ alŭ limbeĭ române, éră dialectele zacŭ încă în totală părăginĕ. O altă greutate este lipsa de lucrărĭ pregătitóre. Pân' acum s'aŭ făcutŭ maĭ numaĭ încercărĭ, şi în generalŭ cu tendinţe unilaterale, căcĭ s'aŭ cercetatŭ în câtŭ-va numaĭ înfluinţele pasive şi cam în generalŭ orĭ cu ideĭ preconcepute şi cu anume scopurĭ, orĭ fără cunoscinţele necesare, séŭ cu amĕndóuĕ de-o dată [1]). In In câtŭ pentru înfluinţele active nu s'a făcutŭ pân'acum aprópe nimicŭ.

Influinţele pasive.

Aicĭ trebue sĕ observămŭ, că fiindŭ stabilitŭ şi recunoscutŭ, că legile interne care guvernă limba română suntŭ romanice, cestiunea înfluinţelorŭ se rapórtă cu deosebire la elementulŭ lexicalŭ.

Influinţa dacă. Istoria cuceririlorŭ vechĭ vorbesce în generalŭ contra amestecurilorŭ etnice, căcĭ spiritulŭ separatisticŭ, esclusivismulŭ de tribŭ, era fórte puternicŭ. Acésta a făcutŭ ca Grecĭĭ sĕ nu se pótă uni nicĭ-odată nicĭ eĭ între eĭ, necum cu alte popóre ; la Romanĭ chiar şi organisaţia politică şi sociala avea unŭ fondŭ generalŭ de tribŭ, care numaĭ cu anevoe şi fórte târdiŭ s'a ştersŭ séŭ maĭ bine s'a făcutŭ încetulŭ cu încetulŭ invidibilŭ. Popórele Italieĭ deşi eraŭ de aceeaşĭ origine, maĭ alesŭ cele din Italia centrală, totuşi câtŭ de anevoe

---

1). Fr. Miklosich, Die Slavischen Elemente im Rumunischen. Wien 1861. nu i scutitŭ de preocupaţiunĭ.—Dr. E. Robert Rösler, Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen. Wien. 1865, fórte tendenţiosŭ. A. de Cihac, dictionnaire d'étymologie dacoromane, éléments slaves, magyars etc Francfort s. M. 1879, lipsitŭ de cunoscinţele necesare, lucrare cu totulŭ nescientifică.

s'aŭ pututŭ uni și s'aŭ unitŭ numaĭ cu forța, și multŭ maĭ anevoe s'a făcutŭ contopirea, deși idiomele lorŭ, afară de Etruscĭ, eraŭ numaĭ dialectele uneĭ și aceleiași limbĭ. In Dacia, pe lângă esclusivismulŭ de tribŭ propriŭ popórelorŭ vechĭ, maĭ întrevenea alte treĭ împregiurărĭ caracteristice : ântâiŭ, deosebirea între Dacĭ și Romanĭ : a dóua, dușmănia cea maĭ înverșunată ce a pututŭ sĕ esiste vre-o-dată între dóuĕ popóre ; și în fine civilisația romană și barbaria Dacilorŭ.

Tóte acestea, cumpenite după valórea lorŭ, vorbescŭ, nu se póte maĭ elocuentŭ, contra amesteculuĭ etnicŭ între Romanĭ și Dacĭ.

In Dacia însĕ maĭ întrevinŭ împregiurărĭ și considerațiunĭ și de-o altă ordine de ideĭ și necesitățĭ. Traianŭ nu a cuceritŭ Dacia pentru ca s'o lase érăși maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ în mâna barbarilorŭ, care aprópe vre-o dóuĕ sute de anĭ aŭ făcutŭ sĕ tremure Roma de numele lorŭ, în câtŭ poetulŭ a trebuitŭ sĕ strige: *Paene delevit urbem Dacus*[2]). Er' ceva maĭ târdiŭ, sub Domițianŭ, aŭ umilit'o făcêndu-și-o tributară. Traianŭ a cuprins'o ca sĕ nimicéscă pe Dacĭ pentru totŭ-de-una, și din Dacia sĕ facă o provincie romană nu numaĭ în înțelesŭ administrativŭ, dar și în înțelesŭ etnicŭ, adecă o țéră romană totŭ atâtŭ de sigură ca cea maĭ sigură din tóte provinciele romane, între care cea maĭ sigură era Italia. Pe Dacĭ nu-ĭ putea muta în Roma, cum s'a procedatŭ în primele timpurĭ ale romanisareĭ Italieĭ, nu-ĭ putea strămuta în Italia, și chiar de ar' fi pututŭ n'ar' fi voitŭ, pentru aceea spre romanisarea Dacieĭ nu-ĭ rĕmânea de câtŭ sĕ reducă Dacia la unŭ felŭ de *tabula rasa* și s'o împeneze cu colonĭ romane deplinŭ sigure. N'avemŭ de locŭ trebuință sĕ înțelegemŭ în acéstă «tabula rasa»

---

2). Horatius, od. III. 6, 14. Virg. G. 2, 497 : Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.—Dio Cass. 51, 22.

o măturare totală a Dacilorŭ din Dacia, ea însĕ a fostŭ şi trebuia sĕ fie o maturare atâtŭ de puternică în câtŭ sĕ nu maĭ rĕmână de câtŭ membre risipite, pentru ca sĕ fie eschisă pentru totŭ-de-una o nóuă reînviere şi reconstruire a poporuluĭ dacŭ. Intr'adevĕrŭ nicĭ n'a maĭ reînviatŭ, ceea-ce ar' fi pututŭ s'o facă fórte uşorŭ după ce s'aŭ retrasŭ legiunile romane. Dar fiindŭ că acésta nu s'a întêmplatŭ, este proba cea maĭ strălucită, că Dacĭ nu maĭ esistaŭ în pămêntulŭ ocupatŭ de coloniele romane. Nu trebue sĕ-se pérdă din vedere, că pe acele timpurĭ ţéra nu putea sĕ fie de câtŭ puţinŭ împopulată cu Dacĭ şi nicĭ Romanii n'aŭ împopulatŭ într'o formă tótă ţéra. Rĕmăşiţele de Dacĭ după rĕsboiŭ vorŭ fi fostŭ fórte sporadice şi se vorŭ fi aplicatŭ ca sclavĭ la lucrările grandióse care le aducea cu sine colonisarea de-odată în mase, cum s'a întêmplatŭ în Dacia.

Dacii care vorŭ fi scăpatŭ din rĕsboiŭ şi aŭ preferitŭ o viéţă liberă şi aventurósă uneĭ sclăviĭ ruşinóse, s'aŭ retrasŭ spre nordŭ amestecându-se acolo cu alţĭ barbarĭ. Cu acestia însĕ nu maĭ avemŭ de-a face nimicŭ în privinţa amesteculuĭ etnicŭ. Rĕmăşiţele rĕmase în ţéră séŭ maĭ bine sclaviĭ dacĭ nu maĭ puteaŭ sĕ aibă vre-o înfluinţă nicĭ macar socială icĭ-colea, necum etnică generală.

Dar' afară de acésta, amesteculŭ etnicŭ s'ar' puté proba sigurŭ numaĭ prin instituţiunĭ, religiune şi maĭ alesŭ prin limbă. Din cele dóuĕ dintâiŭ se scie ceva, Românii însĕ nu posedŭ nimicŭ din ele. Din limba Dacilorŭ nu se cunósce nimicŭ. Totŭ ce s'a ţisŭ despre ea suntŭ pân'acum pure fantasiĭ [3]). Câteva cuvinte, chiar

---

3). Incâtŭ atinge cele câte-va numirĭ de plante ţise „dacice" dela Dioscoride, abstrăgêndŭ dela confusiunea şi nesiguranţa în care ni s'aŭ transmisŭ, nu se póte sci décă numele de „*dacicŭ*" indică poporulŭ geneticŭ dacŭ, orĭ ţéra, căcĭ nu se póte precisa neîndoiosŭ e-

déca n'arŭ fi afectate de tóte îndoelile posibile, cum suntŭ în realitate, n'arŭ puté decide nimicŭ. Nume proprii de persóne, localităţi, oraşe, rîurĭ ş. a. nu aŭ de câtŭ o valóre din cele maĭ mărginite, căcĭ asemenea nume nu urméză regulele generale ale limbeĭ şi afară de aceea se transmitŭ dela poporŭ la poporŭ fără nicĭ unŭ amestecŭ etnicŭ.

Orĭ-unde s'a întêmplatŭ în viéţa romană vre-unŭ amestecŭ etnicŭ, s'aŭ păstratŭ urmele acestuĭ amestecŭ orĭ în limbă, orĭ în religiune, orĭ într'amendóuĕ, aşa de esemplu în Galia vechile înscripţiĭ latine ne-aŭ păstratŭ o sumă de divinităţi galice, pe litoralulŭ iliricŭ divinităţi ilirice séŭ în fine barbare, nu maĭ vorbimŭ de sutele de divinităţi păstrate chiar în centrulŭ culturei romane, în Italia, de la diversele populaţiunĭ.

In tótă Dacia nu s'a aflatŭ nicĭ macar o inscripţiune dacă, pe când d. e. în Sardinia s'aŭ aflatŭ, pe lângă cele latine, şi inscripţiunĭ grecescĭ şi punice. Aŭ pututŭ Dacii sĕ-şĭ uite numaĭ de câtŭ limba şi religiunea lorŭ, ca fărmecaţĭ? Romanii nu opreaŭ pe celelalte popóre sĕ-şĭ scrie limba lorŭ, ceea ce probézĕ înscripţiunile străine în totŭ imperiulŭ romanŭ. Cum se face că în Dacia nu s'a păstratŭ cu siguranţă nicĭ o divinitate dacă, ci numaĭ romane şi câte-va de la alte popóre străine de Dacia? [4]). Déca Dacii eraŭ Tracĭ, cum spunŭ scriitoriĭ vechĭ şi cum se admite în generalŭ, ar' trebui

---

poca în care a trăitŭ Dioscoride şi maĭ puţinŭ timpulŭ când a cercetatŭ elŭ Dacia. înainte séŭ după colonisarea romană? Adevĕratŭ că unele numirĭ de la Dioscoride séménă cu óre carĭ nume de plante dela Românĭ, dar tocmaĭ acésta ne face sĕ presupunemŭ că Dioscoride a cercetatŭ Dacia după colonisarea romană.

4). In C .I. L. inscripţiunea cu Zamolxis dela Ackner et Müller No. 663. n'a fostŭ admisă, unŭ *deus Sarmandus* (C. I. L. III 964) este cu totulŭ necunoscutŭ de-airea, şi nu-ĭ nicĭ o probă că ar' fi dacicŭ, ér' inscript. dela Ackner et Müller No. 664. unde érăşĭ obvine, ca falsă n'a fostŭ admisă în C. I. L.

să obvină în scripțiuni divinități tracice, nici acestu casu însă nu esistă. O împregiurare deosebită caracteristică acésta. Va să dică ceea-ce s'a întêmplatu în Dacia nu s'a mai întêmplatu nicăiri în totu imperiulu romanu, ca adecă să nu se afle nici o urmă inscripțională în limba dacică séu despre religiunea poporului cuceritu și după cucerire. Toți câți au scrisu despre Dacia au lăsatu până adi neesplicatu acestu faptu. Prin urmare este evidentu, că în Dacia s'a întêmplatu ceva singularu, nu o fusiune cu elementulu cuceritu, ci o esterminare. Cum s'a întêmplatu acésta esterminare, astădi după mai dóue mii de ani, nu se mai póte precisa, Eutropiu [5]) însă constată faptulu cu o espresiune totu atâtu de drastică și singulară, cum nu se mai află părechie în scriitorii latini, va se dică potrivită cu realitatea crudă a lucrurilorŭ. In fine acésta o confirmă și mai drasticu frasa păstrată din *Memoriile* lui Traianu care dice: *Getarum gentem penitus delevi*= am stinsu cu totulu ginta Geților (Dacilorŭ)!

Poporulu dacu a fostu unu poporu deșteptu și bravu, în câtu pentru noi amesteculu cu elu ar' fi chiar o probă și-o esplicare mai multu a energiei, tenacității și sobrietății ce nu ni se póte nega, dar aici nu póte fi vorba de câtu de ceea ce se póte proba.

Inscripțiunile romane din Dacia încă vorbescu în contra unui amestecu etnicu, căci ele au aprópe cea mai corectă limbă latină dintre tóte inscripțiunile din celelalte provincii și chiar față cu cele din Italia, care suntu pline de urme dialectale și străine.

S'ar' fi pututu ca în Dacia, cea mai îndepărtată și mai espusă din posesiunile europene ale Romanilorŭ, să aflămu inscripții latine atâtu de străine de ori-ce influință, déca s'ar' fi întêmplatu vre-unu amestecu și anume în masă între coloniile romane și poporulu barbaru cuceritu? Nici de cum.

---

5). Vedi mai susu capit. I. nota 2.

Nu putemŭ trece cu vederea încă o împregiurare. Décă s'ar' fi întêmplatŭ vre-unŭ amestecŭ necesarminte ar' fi trebuitŭ sĕ-se simţă vre-o sguduire în limbă, ceea-ce toţi recunoscŭ că nu s'a întêmplatŭ [6]).

In acéstă privinţă între alte multe este fórte semnificativŭ fenomenulŭ, că pe când la tóte celelalte popóre neolatine nomenclatura diverselorŭ părţi ale corpuluĭ a suferitŭ o struncinare, limba românéscă şi-a păstratŭ şi aicĭ maĭ bine originalitatea sa latină. Din vre-o 60 de cuvinte ale acesteĭ nomenclaturĭ tóte latine reproducemŭ următórele :

rom.	lat.	ital.	fr.	span.
capŭ	caput	testa	tête	cabo
gĕnă	gena	palpebra	joue	parpado
bucă	bucca	guancia	joue	carillo
gură	gula	bocca	buche	boca, gola
gûtŭ	guttur	gola	gorge	garganta
lature	latus	fianco, lato,	flanc	lado
splină	splen	milza	rate	bazo
iie	ile, ilia	mollame	aine	ijar

Maĭ încolo décă Daciĭ arŭ fi înfluinţatŭ limba colonieĭ romane, în ce ar' fi trebuitŭ sĕ-se manifesteze acéstă înfluinţă de câtŭ în acea parte a vieţiĭ în care Daciĭ, deşi barbarĭ, totuşĭ, după împregiurările locale, ca poporŭ cu deosebire păstorŭ şi în câtŭ-va şi agricolŭ, şi-arŭ fi pututŭ împune în graiulŭ colonieĭ elemente din limba lorŭ relative la aceste ocupaţiunĭ. Dar nomenclatura păstorésca a limbeĭ românescĭ este eminamente

6). W. Meyer, Literaturblatt f. germ. u. rom. Philolog, VI. 298 ḑice că limba română „mehr alsirgend eine andere Sprache für die Erkenntniss des Vulgärlateins massgebend ist, sofern es sich nämlich vor den Dialecten Italiens durch grössere Alterthümlichkeit auszeichnet, und nicht, wie das Lateinische in Gallien von einem fremden Idiome in seinem ganzen Character ist umgestaltet worden".

latină [7]), asemenea cea mai mare parte din nomenclatura agricolă [8]).

S'a mai ridicatŭ încă o cestiune în privinţa amesteculuĭ cu Daciĭ. Unii ḑicŭ adecă, că deşi bărbaţiĭ parte vorŭ fi peritŭ în resboiŭ, parte s'aŭ ucisŭ singurĭ, parte aŭ părăsitŭ ţéra, aŭ rĕmasŭ însĕ femeile care se vorŭ fi căsătoritŭ cu coloniĭ romanĭ, prin urmare celŭ puţinŭ ele n'aŭ pututŭ rĕmâné fără înrîurire asupra limbeĭ colonilorŭ. Sĕ admitemŭ, că aşa ar' fi fostŭ, atuncĭ femeile arŭ fi trebuitŭ sĕ înrîuréscă asupra limbeĭ în acele ocupaţiunĭ în care ele s'arŭ fi distinsŭ cu deosebire.

Popórele de la Istru séŭ Dunăre, anume Traciĭ de care se ţineaŭ şi Daciĭ, eraŭ în vechime renumite în lucrarea cânepeĭ (Herodotŭ IV. 74), precum şi în pregătirea de vestminte pestriţe şi covóre, care sub nume de *istriana*, *istrianides* séŭ *istrides* eraŭ căutate până în Atena [9]). Naturalminte lucrarea cânepeĭ în pênsă pe care Greciĭ, cum spune Herodotŭ, n'o puteaŭ deosebi de pênsa de

---

7). Vacă-vacca, boŭ-bos, viţelŭ vitulus, juncŭ-a-juvencus, calŭ-caballus, épă-equa, armăsariŭ-admissarius, mânsŭ-it. manso, óe-ovis, pecuinĭ-pecu. berbece-vervex, ariete-aries mielŭ-miea-mióră-agnellus-agnella-agniola, terţiŭ-tertius-tertinus, noatinŭ annotinus, capră-capra, iedŭ-hedus, porcŭ-porcus, scrófă-scrofa, mascurŭ-masculus, vierŭ-verres, lapte-lac. caşŭ-caseus, corasta-colostrum, chiagŭ-coagulum, zerŭ-serum piele-pellis, lână-lana, cornŭ-cornu, staulŭ-stabulum. meriḑŭ meridies, merinde-merenda. şistariŭ sestarius, caterva (achaicŭ)-caterva, turmă-turma, buciumŭ-buccina, nutreţŭ-nutricium, érbă-herba, ghindă-glans, frĕŭ-frenum, căpĕstru-capistrum, şea-sella, cimpoiŭ it. zampogna, pascŭ pasco, fĕta-foetare, neca necare. adăpa-adaquare cutescŭ-(percutere), apleca-aplicare etc.

8). Grâu-granum, secară-secale, meiŭ-milium, orḑŭ hordeum, fasole-phaseolus, fĕnŭ-foenum, paiŭ-palea, toriŭ-turio, carŭ-currus şi carrus, jugŭ-jugum, fiulare-fibulare, rótă-rota, osie axis, furcă-furcă, fune funis, secere-sicilis, sapă-zappa, grapă it. grappa, trăgace traha. trăgulă-tragula, sită seta, ciurŭ-cribrum, arie area, arŭ-aro, sĕmĕnŭ-semino, trierŭ-tribulo, móră-mola. făină-farina, macinŭ it. macinare pisa-pisere, piuă-pila, ţestŭ-testu, pâne-panis, viţa-vitis, vinŭ-vinum, albină-alvina (musca), dela alveus.

9) Hesychius ad voc. *ἰστριανά*, *ἰστριάνιδες*, *ἰστρίδες*.

inŭ, atâtŭ era lucrată de finŭ, era o ocupațiune femeéscă, prin urmare femeile dace ca măestre în aceste lucrări arŭ fi trebuitŭ sĕ-și împună colonilorŭ romani nomenclatura relativă la aceste ocupațiuni. Nomenclatura acestorŭ lucrări femeescĭ însĕ în limba română este latină: torcŭ-torqueo, țesŭ-texo, urdescŭ-ordior, lânălana, fuiorŭ-foliolum, firŭ-filum, fusŭ-fussus, stupă-stupa, téră-tela, spată-spatha, iță-licia, pănură-pannulus, depănŭ-(depanno), pênsă-pensum, cóse-cusire (lat. pop.), acŭ-acus, ață-acia, natră-netus-*νῆτρον*, ghiemŭ-glomus, stative-stativa, furcă-furca, valŭ (de pênsă)-vallum, inŭ-linum, cânepă-canabis, puĭ (florĭ, figurĭ cusute)-pullum, mosorŭ-modiolus.

Din tóte acestea resultă că influința dacă nu se póte proba în limba română, prin urmare nu esistă de câtŭ dóuĕ posibilități: orĭ-că nu s'a întêmplatŭ nicĭ o *fusiune* etnică între Romănĭ și Dacĭ, orĭ-că Daciĭ n'aŭ fostŭ de câtŭ unŭ restŭ rĕmasŭ îndĕrĕptŭ din ramulŭ care s'a dusŭ mai departe și s'a aședatŭ în Italia, și prin urmare în acestŭ casŭ n'arŭ fi pututŭ fi deosebiți în fondŭ de Romanĭ, de câtŭ cum aŭ fostŭ de esemplu Umbriĭ, Volsciĭ séŭ Osciĭ, în timpurile mai vechĭ ale domnieĭ romane.

De óre-ce însĕ pentru casulŭ din urmă nu esistă probe de locŭ, pe când pentru celŭ dintâiŭ vorbescŭ tóte împregiurările și probele de mai susŭ,—care aŭ făcutŭ pe uniĭ din ceĭ mai judicioși scrutătorĭ [10]) sĕ admită o colonisare mai intensivă a Dacieĭ nu numaĭ cu colonii militare, cum era datina la Romanĭ, ci și cu colonii civile de agricultorĭ, industriași, comercianți etc. séŭ cum dice Eutropiu *infinitas eo copias transtulerat ad agros et ur-*

10) L. Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas. p. 229 și *Ausland* 1880 N. 5. — Dr J. Jung, Rom. Landschaften. p. 382, admite colonii mai alesŭ din Apulia și Lucania. — Pič, Rum. — Ung. Streitfrage p. 15: Ebenso ist der grossen Zahl der römischen Colonisten zuzuschreiben, dass das Dacische bei der Entwickelung der rumänischen Sprache beinahe keinen Einfluss geübt hat.

bes colendas, și cu populațiuni italice, — pentru aceea cu dreptŭ cuvêntŭ unii numescŭ Dacia «colonie clasică»[11]).

Cu câtŭ se vorŭ cerceta mai de-aměruntulŭ rěmășițele vechilorŭ dialecte italice și ale graiuluĭ vulgarŭ latinŭ, în legătură cu limba română atâtŭ cea istorică, câtŭ și care se află în graiulŭ viŭ în tóte țerile locuite de Românĭ, după cum noĭ făcurămŭ unŭ începutŭ în capitolulŭ ântâiŭ, cu atâtŭ părerile despre coloniĭ italice vorŭ căpěta necesarminte o totŭ mai mare consistență. Este cu totulŭ greșitŭ, ca îndată ce vre unŭ cuvêntŭ din limba română nu se află în latină și nicĭ în altă limbă cu care Românii vorŭ fi fostŭ în atingere, sĕ-se dică numaĭ de câtŭ că e dacicŭ, când limba dacică nu-ĭ de locŭ cunoscută. Chiar' când unŭ cuvêntŭ nu se află nicĭ în gréca, nicĭ în latina din tóte timpurile, nicĭ în limbile și dialectele neo-latine, elŭ totuși póte sĕ fie originalŭ în română, căcĭ nicĭ limba gréca, nicĭ latină nu ni s'a transmisŭ tótă, și în limbile moderne derivate din acestea potŭ sĕ nu se păstreze, precum alte cuvinte s'aŭ perdutŭ la noĭ și s'aŭ păstratŭ în acestea. Afară de acésta în limba gréca și latină și în idiomele neo-latine din apusŭ cu nenuměratele lorŭ dialecte, zace ascunsă o lume de mistere, care trebue de acum înainte revelate pentru a lumina și fixa elementulŭ originalŭ congenerŭ alŭ lexiconuluĭ românŭ.

Influința grecéscă. In limba română suntŭ cuvinte curatŭ românescĭ, care fie ca formă, fie ca înțelesŭ, séŭ amêndóuĕ împreună, nu se află în limba latină, unele nicĭ chiar în limbile neo-latine, se află însĕ în vechia limbă grecéscă, cu tóte acestea nu suntŭ împrumutate de la Grecii anticĭ, ci suntŭ totŭ atâtŭ de originale în română ca și în gréca, căcĭ ele facŭ parte din fondulŭ ge-

---

11) Iung. op cit. p. 379: ... wie denn Siebenbürgen in jeder Zeit ein *classiches Colonialland* gewesen und geblieben ist.

neralŭ aricŭ séŭ maĭ de aprópe din limba originară din care se trage gréca şi latina [12]).

Influinţă vechie grecéscă nu se află în limba română. Acéstă împregiurare însĕ, recunoscută de toţĭ învĕţaţiĭ străinĭ, în practică aŭ aplicat'o nu în favorulŭ limbeĭ române, cum resultă de sine, ci din contră în defavorulŭ eĭ. Ĕtă cum. Tóte cuvintele din limba românéscă, care nu se află în latină, le-aŭ consideratŭ numaĭ decâtŭ ca străine, şi aŭ căutatŭ vre-o limbă aricĕ d. e. cea slavónă, şi décĕ, în realitate séŭ la aparenţă, se afla acolo vre-o umbră óre-care de asemenea cuvêntŭ, elŭ se declara de originalŭ acolo şi împrumutatŭ în limba română. De acéstă mistificare sufĕrŭ tóte cercetările etimologice făcute asupra limbeĭ române, până chiar şi cele făcute de Românĭ. Celŭ care a abusatŭ însĕ maĭ multŭ de acéstă mistificare a fostŭ slavulŭ Cihac, care în chipulŭ acesta a scrisŭ aprópe patru miĭ de cuvinte ca fiindŭ slavice, între care se află maĭ tóte cele înşirate maĭ susŭ. Er' uniĭ filologĭ românĭ asemenea cuvinte, şi anume care nu se potŭ esplica numaĭ decâtŭ din limba latină, le declară de dacice. Mare greşélă şi de o parte şi de alta.

O înrîurire posterióră grecéscă s'a esercitatŭ numaĭ prin contactulŭ Principatelorŭ de la Dunăre cu Greciĭ, începêndŭ de prin secol. alŭ 16-lea şi maĭ cu samă din sec. alŭ 18-lea în timpulŭ domnilorŭ fanarioţĭ. Acéstă

---

12) Dintr'unŭ mare numĕrŭ de asemenea străvechĭ cuvinte amintimŭ următórele: vatră-*βάθρα* şi *βάθρον*, uimă-*οἶδμα*, targă-*ταργάνη*, bălaurŭ-*πυλαωρός*, sfară-*ἐσχαρα*. tigae dial. tigane-*τηγανον*, schimă-*σχῆμα*, dróie-*θρόος*, trâmbă-*θρόμβος*, papură-*πάπυρος*, tufă-*τύφη*, próspĕtŭ-*πρόσφατος*, tete-*τέττα*, rîpŭ-*ῥῖπος*, roiŭ-*ῥοιός*, târşŭ-târnă-*ταρσός*, natră-*νῆτρον*, dârjŭ-*θάρσος*, frică-*φρίκη*, cărîmbŭ-*κόρυμβος*, zólă-*ζάλη*, steagŭ-*στέγος*, şolomêndră-*σκολόπενδρα*, fleură-*φλύαρος*, schilă-*σκίλαξ*, borborosi-*βορβορίζω*, pospăélă-*πάσπαλη*, brotacŭ-*βρόταχος*, sfădescŭ-*σφαδάζω*, nană-*νάννα*, nene-*νέννος*, sculŭ-*σκῶλος*, labe-*λόβαι*, isteţŭ-*ἴστως*, zadă-*δᾷδα*, vlăstarŭ-*βλάστη*, zorŭ-*ζωρός*, javră-*ζαβρός*, bade, badiŭ şi baghiŭ-*βαγιός*, tîrfă-terfelógă-*τέρφος*, vătală-*ἴτυλα* (*Ἴτυλα*).

înrîurire în limbă a fostŭ trecĕtóre, căcĭ dispărêndŭ domniĭ fanarioțĭ, legile și așeḍemintele făcute sub eĭ, aŭ dispărutŭ și cuvintele grecescĭ. Din vre-o 67 de cuvinte grecescĭ din lit. A din dicționarulŭ luĭ Cihac, abia vre-o optŭ 'maĭ suntŭ cunoscute încă în generalŭ, celelalte suntŭ parte rĕmase ascunse prin legiuirĭ, cărțĭ și documente vechĭ, fiindŭ cu totulŭ necunoscute astădĭ, parte suntŭ provinciale și maĭ alesŭ în România prin orașe.

Influința slavónă. Unulŭ din cele maĭ nefericite evenimente pentru limba, cultura și chiar conservarea elementuluĭ românŭ, a fostŭ contactulŭ Românilorŭ cu Slaviĭ și introducerea limbeĭ slavóne în biserică și în statŭ. Antâia atingere a Românilorŭ cu Slaviĭ s'a întêmplatŭ pe la finele sec. alŭ 6-lea d. Chr., ér' în sec. alŭ 7-lea învadéză Bulgariĭ. De óre-ce însĕ limba românéscă era formată deja înainte de venirea Slavilorŭ, pentru aceea limba slavónă n'a avutŭ nicĭ o înfloință asupra legilorŭ interne ale limbeĭ, ci numaĭ asupra elementuluĭ lexicalŭ lăsândŭ cuvinte slave în limba română.

In câtŭ se atinge de introducerea slavóneĭ în biserică și în statŭ, părerile variéză atâtŭ asupra causeĭ séŭ a moduluĭ cum a fostŭ întrodusă, câtŭ și a timpuluĭ când? Faptele și probele despre acestŭ evenimentŭ suntŭ următórele. Vechia literatură slavónă începe cu Cirilŭ (+869) și Metotiŭ (+885) și ajunge în sec. alŭ X-lea la cea maĭ înaltă înflorire [13]). Cătră finele acestuĭ secolŭ și anume la a. 971 împĕratulŭ bizantinŭ Tzimische cuprinde Bulgaria, o încorporéză cu imperiulŭ bizantinŭ și depune pe patriarchulŭ bulgarŭ Demianŭ [14]). Déca vomŭ considera, că Bulgariĭ uraŭ de mórte pe Grecĭ și asemenea acestia pe Bulgarĭ; că, prin urmare, după învingere,biserica bulgară, căḍêndŭ sub mâna Grecilorŭ, a

---

13) Geschichte der slavischen Literaturen, von A. N. Pypin u. V. D. Spasovici, übertragen von Traugott Pech, Lepzig, 1890, I. p. 68.

14) Jiricek, op. cit. p. 187 sq.

fostŭ supusă la grele persecuțiunĭ din partea acestora atâtŭ în privința limbeĭ, câtŭ și a elementelorŭ clericale [15]), de sine se înțelege, că călugăriĭ bulgarĭĭ în mare parte vorŭ fi trebuitŭ sĕ-și caute aiurea adăpostŭ, d. e, în Serbia, dar' fără îndoielă cu deosebire dincóce de Dunăre, atâtŭ pentru apropiere câtŭ și pentru relațiunile prietinóse ale Bulgarilorŭ cu Românii. Este naturalŭ, că trecêndŭ călugăriĭ bulgarĭ din-cóce, și ca ómenĭ orĭ-și-cum învĕțațĭ pentru acele timpurĭ, aŭ deschisŭ calea înfluinței literaturei bulgare în biserica de dincóce de Dunăre· Nimicirea întâiuluĭ imperiŭ Bulgaro-Românŭ la a. 1018 prin Basiliu II a fostŭ unŭ nouŭ pasŭ pentru înfluința slavonismuluĭ din-cóce de Dunăre. Cu tóte acestea însĕ evenimentele politice n'aŭ pututŭ de câtŭ sĕ inițieze acéstă înfluință. In acele timpurĭ de întunerecŭ introducerea de elemente de cultură la societate nu se putea face pe căĭ politice și sociale, esercitarea înfluințelorŭ de cultură pe aceste căĭ nicĭ nu era cunoscută pe atuncĭ și cu atâtŭ maĭ puținŭ în regiunile Orientuluĭ, unde invasiunile și sbuciumările eraŭ ceva de tóte ḑilele.

Pentru a întemeia curentulŭ înfluințeĭ slavóne, trebuia sĕ întervină și evenimente de-o altă natură, și anume religióse. Nu întârḑie nicĭ acestea. Ele începură la a. 1054. Deși certele între biserica rĕsărituluĭ și a apusuluĭ eraŭ vechĭ, ele însĕ în acestŭ timpŭ întră în o nóuă fasă. In anulŭ 1054 scisiunea între aceste dóuĕ biserici se sigiléză prin anatema ce-și aruncă unulŭ asupra altuia, Papa dela Roma și patriarchulŭ dela Constantinopolŭ. De altă parte se începe séŭ, maĭ bine ḑisŭ, se continuă totŭ maĭ cu înverșunare lupta între grecismŭ și bulgărismŭ. De pe la 1090 se începe din Bizanțŭ o

15) Patriarchulŭ Nicolae se plângea contra țaruluĭ bulgarŭ Simeonŭ (892—927) că elŭ alungă din imperiulŭ seŭ pe popiĭ grecescĭ (Pypin și Spasovicĭ op. cit. 69). Ce era acum maĭ naturalŭ, de câtŭ ca și Grecĭĭ la rêndulŭ lorŭ sĕ facă totŭ așa.

persecuțiune amară contra secteĭ bulgărescĭ a Bugomililorŭ. Aceste persecuțiunĭ trimitŭ nóuĕ elemente religióse bulgare din-cóce de Dunăre. Eră sub Ionŭ Asanŭ împĕratulŭ romano-bulgarŭ (1218—1241) certele ajungŭ la o adevĕrată turbare. Papa Gregoriŭ IX provócă cu epist. din 27 Ianuariŭ 1238 pe regele ungarŭ Bela IV sĕ sdrobéscă poporulŭ înrĕutățitŭ și perversŭ (contritionem pravae atque perversae nationis) alŭ luĭ Ionŭ Asanŭ [16]). Décă acéstă epistolă séŭ bulă o punemŭ în legătură cu alta anterióră totŭ a acestuĭ papă, dela a. 1234 dată contra Românilorŭ din episcopatulŭ Cumanilorŭ : atuncĭ ne putemŭ face o ideie de ura ațintă între Românĭ față cu biserica catolică atâtŭ dincolo câtŭ și din-cóce de Dunăre. De altă parte sĕ nu se uite dóuĕ împregiurărĭ : *întâiŭ*, că la a. 1192 Ionŭ Calimanŭ Asanŭ, împĕratulŭ romano-bulgarŭ se intitulézĕ autocratulŭ Moldovlachieĭ [17]) ; *a dóua*, că Papa Inocențiŭ III în pertractările cu Ioanițiŭ numi pe Arhiepiscopulŭ de Tĕrnova primatŭ alŭ nouluĭ regatŭ și-ĭ supuse provinciele bisericescĭ Bulgaria și Valachia [18]). Insușĭ Ioanițiŭ se intituléză „imperator totius Bulgarie et Valachie“ [19]). Deși titulaturile împĕrațilorŭ romano-bulgarĭ relative la domnia din-cóce de Dunăre se potŭ considera, ca multe asemenea titulaturĭ, de platonice, maĭ vĕrtosŭ căcĭ Ionŭ Calimanŭ Asanŭ cuprinde în titulatura sa și Țéra-unguréscă până la Viena, totușĭ jurisdicțiunea bisericéscă o ținemŭ cu multŭ maĭ reală. In fine o cronică bulgară ne relatéză faptulŭ pe câtŭ de importantŭ pe atâtŭ însĕ neasiguratŭ încă, că împĕratulŭ Asanŭ (1186—1197) întemeietoriulŭ imperiuluĭ alŭ doilea romano-bulgarŭ ar' fi chiematŭ dela Achrida și ar' fi

16) Theiner, Monumenta hist. Hungariae, I part. I p. 96.
17) Archiva ist. a Rom. I part. I p. 96.
18) Theiner, Vetera monum. Slavorum meridional I. p. 10—11 Bula din 25 Februariŭ 1204.
19) Ibid. p. 27.

pusŭ patriarchŭ în Tîrnova pe Teofilactŭ, la a cărui îndemnare Asanŭ ar' fi trecutŭ Dunărea, ar' fi cuprinsŭ Muntenia și Moldova și-ar' fi silitŭ pe Vlachiĭ, carĭ până atuncĭ cetia în limba latină, sĕ lase biserica romană și sĕ citéscă în limba bulgară [20]). Cronicarulŭ bulgarŭ se provócă la nisce cărțĭ vechĭ scrise de mână. Aŭ esistatŭ aceste cărțĭ? ce va fi statŭ în faptă în ele și unde suntŭ? Tóte acestea suntŭ întrebărĭ la carĭ nu putemŭ rĕspunde, dar' concórdă în fond cu tradițiunea dela Cantemirŭ și Ignatie de Luca.

Incercările de unire între biserica rĕsăriténă și apusénă începute de noŭ în a. 1274, puseră biserica rĕsăritului în nóuĕ și cumplite convulsiunĭ. Urele, luptele, persecuțiunile, sfășierile rĕsăritenilorŭ între sine, carĭ se împărțise în dóuĕ tabere: *creștinĭ*, carĭ țineaŭ la independența și vechile tradițiunĭ ale bisericeĭ rĕsăritene, și *latinĭ*, carĭ susțineaŭ uniunea cu Roma, în fine, după sbuciumărĭ interne de vre-o dece anĭ, aduseră scisiunea definitivă la anĭĭ 1283 și 1285. Tóte acestea în legătură cu cele anterióre aŭ ajutatŭ întemeiarea slavonismuluĭ în biserica română din-cóce de Dunăre.

In aceste convulsiunĭ, credemŭ noĭ, că s'a pututŭ întîmpla nimicirea totală a vechilorŭ nóstre cărțĭ bisericescĭ ce vorŭ maĭ fi rĕmasŭ din evenimentele și sbuciumările anterióre, nimicire, pe care cronicarulŭ bulgarŭ o pune între anĭĭ 1186—1197, și păstrându-se prin tradițiune, dar uitându-se timpulŭ în care s'a întîmplatŭ, Dimitrie Cantemirŭ o puse în legătură cu conciliulŭ de

---

20) Vedĭ citațiunea Episcopuluĭ Melchisedecŭ în Uricariŭ, III, p. 105—109. Autorulŭ articolului, care acolo n'a indicatŭ fântâna de câtŭ pe scurtŭ și fără numele autorului, dorindŭ a vedé însumĭ acea cronică, mi-a comunicatŭ, că nu o posedé, dar' a cetit'o la Chievŭ între anĭĭ 1848—1851, și că cronica tipărită la Buda în 1844, are de autorŭ pe unŭ călugărŭ bulgarŭ, Paisie Samokovski, ér' cronica a tipărit'o unŭ altŭ bulgarŭ Cristachi Pavlovicĭ. Despre acestŭ din nrmă vedĭ Pypin și Spasovicĭ op. cit. I p. 151.

la Florența (1538—9) [21]), o sórte pe care o aŭ mai totŭ-de-una evenimentele păstrate prin tradițiune orală, de a se lega de personagiulŭ séŭ faptulŭ analogŭ celŭ mai din urmă. Cum diversele confesiuni și secte religióse, și în apusŭ, nimiciaŭ împrumutatŭ cărțile religióse, cum Turcii și Grecii aŭ nimicitŭ cărțile religióse ale Bulgarilorŭ, suntŭ esemple nenumĕrate în istorie [22]). Preoțimea bulgară la rêndulŭ eĭ a practicatŭ și ea acésta unde a pututŭ.

De óre-ce pe acele timpurĭ biserica era totŭ-odată mai multŭ séŭ mai puținŭ și statŭ, de-óre-ce tótă învĕțătura era în mâna preoțimeĭ, și aicĭ în părțile nóstre, după împregiurările de atuncĭ, nicĭ nu era cu putință sĕ esiste alțĭ ómenĭ cu carte decâtŭ preoțiĭ, și érăși numaĭ dela eĭ sĕ pótă învĕța cine-va câte-ceva, d'aicĭ a urmatŭ că, fiindŭ biserica și preoțimea slavisată, și limba oficială a statuluĭ nu putea sĕ fie alta decâtŭ a bisericeĭ, prin urmare aicĭ la noĭ cea slavónă, întocmaĭ precum în apusŭ limba bisericéscă latină a fostŭ secolĭ totŭ-odată și limba oficială a statelorŭ, și în unele state, ca în Ungaria, chiar până la a. 1848. Dreptŭ-aceea, când aparŭ în istorie domniile nóstre naționale, aparŭ în statŭ cu limba slavónă, căcĭ cele maĭ vechĭ documente din sec. alŭ 14-lea până în sec. alŭ 17-lea, când începu sĕ apară și române, suntŭ în limba slavónă.

Cuvintele slavóne în limba română suntŭ de treĭ feliurĭ: unele care aŭ întratŭ prin contactulŭ viŭ, altele prin limba bisericéscă și în fine altele pe cale administrativă. Dintre tóte acestea numaĭ cele ce aŭ întratŭ prin contactulŭ viŭ și în generalŭ nu-

---

21) Dem. Cant. Descriptio Moldaviae. Bucur. 1872 pag. 152.

22) Jiricek. op. cit. 514—516. — Hurmuzachi. Doc. III. p. 548. spune cum unŭ misionarŭ catolicŭ la an. 1569 cercetândŭ pe preotulŭ catolicŭ din Cotnarŭ în Moldova și aflândŭ cărțĭ eretice le-a arsŭ numaĭ de câtŭ (tra libri suoi trovai tre libri d'Heretici in linqua ungara, et una Biblia prohibita, quali tolsi, ei feci abbruggiare).

mai acelea, care au rămasu în graiulu de tóte dilele constitue în realitate înfluința slavóna asupra limbei române. Cuvintele rămase prin cărțile bisericesci, prin legi, documente și alte scrieri, limba română nu are de-a face nimicu cu ele, ele suntu unu felu de fosilii rămase din valurile trecutului. Afară de aceea nu tóte cuvintele suntu întrebuințate și cunoscute la toți Românii. Cihac trăindu în Moldova a adunatu cu deosebire de aci elementele slave, ér' Moldova, prin nemijlocitulu contactu cu Slavii, are cele mai multe elemente slavice atâtu în graiu câtu și în scrieri vechi și nóue. In apreciarea elementului slavu în limba română nu s'au avutu nici-odată în vedere aceste împregiurări, pentru aceea aprecierile au fostu în generalu greșite. Superficialulu și tendențiosulu lexicografu Cihac a comisu nu numai enorme greșeli, dar și o mare nedreptate față cu limba română. Déca din lexiconulu seu, din așa numitele elemente slavice, luămu d. e. litera *C* care este una dintre cele avute, ne vomu convinge că din vre-o 350 de cuvinte, fără derivate, abia vre-o 125 s'aru puté admite ca slavóne, ér' din acestea numai 76 suntu cunoscute la toți Românii, restulu se află parte prin scrierile vechi, parte suntu cunoscute mai alesu numai în Moldova. In acestu chipu cele vre-o 3800 cuvinte slavice din dicționarulu lui Cihac se reducu la a treia parte și din acésta treime abia déca jumétate voru fi cuvinte cunoscute de toți Românii, celelalte suntu parte de prin cărți vechi, parte restrînse la câte unu ținutu.

Rémâne sé mai lămurimu încă o cestiune. In timpurile mai nóue s'a descoperitu în limba română unu fenomenu particularu, la aparință, și care a surprinsu pe mulți. Ințelegemu ***rotacismulu***, séu trecerea lui *n* în *r* între dóue vocale. Fenomenulu era cunoscutu mai nainte numai în dialectulu istrianu; în limba română și în dialectulu m.-românu rotacismulu esistă aci numai

în unele cuvinte și abia observatŭ d. e. feréstă (fenestra), měruntŭ (minutus), căruntŭ (canutus), mărunchiŭ și mănunchiŭ (maniplus), m.-rom. verinŭ=veninŭ. In urmă s'a constatatŭ, că elŭ esistă încă și astădĭ nu generalŭ, dar în maĭ multe cuvinte ca aiurea în limba română, anume la Moțiĭ din munțiĭ apusenĭ din Transilvania[23]), ér' în cărțĭ vechĭ în modŭ aprópe constantŭ esistă în Codicele voroneținu și în unele din textele măhăcene și în o mare parte din Psaltirea scheiană (v. lit. bisericéscă).

Acestŭ fenomenŭ de uniĭ a fostŭ interpretatŭ ca înfluință dacică, de alțiĭ ca înfluință albanesă séŭ din vechia limbă tracică-ilirică. Limba dacică și tracică-ilirică, nefiindŭ cunoscute, nu se póte vorbi despre ele, ér' décă ar' fi de origine dacică, atuncĭ ar' trebui sĕ-se afle urme în numele propriĭ de persóne și orașe din Dacia, din contră însĕ numele topografice din Dacia vechie suntŭ nerotacisate, ca Acmonia, Hennia, Pinum, Arkinna, asemenea numele de persóne barbare, probabilŭ și dacice, din inscripțiunile din Dacia, ca Andena, Basianus, Calanus, Bricena, Ranius, Zanis, Ronio; séŭ ar' trebui sĕ-se afle vre-unŭ Romarus în locŭ de Romanus celŭ puținŭ pe lângă numele barbare ca Cervabus Romanus etc. Nimicŭ nu se află din tóte acestea. Din limba albanesă, unde în adevĕrŭ esistă rotacismulŭ, limba română din Dacia n'a pututŭ nicĭ-odată sĕ-lŭ împrumute, ne fiindŭ nicĭ-odată în atingere cu Albanesiĭ. Caracteristicŭ este că Macedo-Românĭ, care aŭ trăitŭ totŭ-de-una și trăescŭ și acum în nemijlocită legătură cu Albanesiĭ, cunoscŭ maĭ puținŭ rotacismulŭ de câtŭ toțĭ ceia-l-altĭ Românĭ.

Rotacismulŭ este unŭ fenomenŭ alŭ limbilorŭ arice și era fórte lățitŭ în vechile dialecte grecescĭ maĭ alesŭ la Spartanĭ, Eleenĭ și Eretrienĭ, ér' în dialecte vechĭ italice la Umbri, Faliscĭ, Oscĭ, de unde a trecutŭ și în

23) Frâncu Candrea, Românĭĭ din munțiĭ apusenĭ (Moțiĭ, Buc. 1888.

limba latină, deosebirea este numaĭ că pe terenulŭ italicŭ lupta cea maĭ mare era între *r* și *s* și maĭ mică între *d* și *r*, *r* și *l* și *n* și *r*. [24])

Rotacismulŭ a trecutŭ în tóte limbile romanice și în specialŭ rotacisarea luĭ *n* între dóuĕ vocale: ital. amassero (amass*en*t), fr. ord*r*e (ordi*n*em), pamp*r*e (pampi*n*us), span. sang*r*e (sanguinem), port. sa*r*ar (sa*n*are), prov. fraisse*r* (fraxi*n*us) [25]).

Prin urmare rotacismulŭ în limba română este totŭ atâtŭ de originalŭ romanică ca în tóte celelalte limbĭ neo-latine.

Alte înfluințe, ce arŭ puté merita acestŭ nume, nu se maĭ află în limba românéscă. Influința tracică și ilirică de care aŭ visatŭ uniĭ învĕțațĭ, aŭ fostŭ și vorŭ rĕmâné visurĭ, maĭ alesŭ că aceste limbĭ suntŭ maĭ totŭ atâtŭ de cunoscute, ca și limba care va fi vorbit'o Adam în raiŭ. Limba albanesă, care se dice a fi unŭ restŭ din acele limbĭ necunoscute, ne avêndŭ nicĭ-odată atingere cu limba română din Dacia, asemĕnările ce se află între albanesă și limba română potŭ prea ușorŭ și maĭ naturalŭ sĕ-se esplice parte pe aceeașĭ cale cum amŭ esplicatŭ maĭ susŭ asemĕnările cu limba vechie grecéscă, parte prin înfluința latineĭ vulgare și chiar a limbeĭ macedo-române cu care s'a aflatŭ din vechiŭ și se află și adĭ în nemijlocită atingere.

Cuvinte turcescĭ s'aŭ fostŭ întrodusŭ, in timpulŭ dependenței Principatelorŭ dunărene de Turcĭ, în limbagiulŭ oficialŭ și maĭ puține prin comerciŭ, însĕ numaĭ în Principate, rĕmânêndŭ absolutŭ necunoscute la Românĭĭ de peste munțĭ. Cuvintele dintâiŭ aŭ dispărutŭ cu to-

---

24) E. Huschke, Die Iguv. Tafeln, p. 578 seq — Ph. Ed. Huschke, Die Osk. u. Sabell. Sprachdenkmäler p. 300. - Edward L. Walter, Rhotacism in the old italian languages, and the exceptions. Leipzig 1877.

25) Diez. Grammaire des langues romanes 3-sième edit. trad. par A. Brachet et G. Paris. Paris 1874. I. 201.

tulŭ încă de multŭ, cuvintele din comerciŭ s'aŭ redusŭ la puţine mahalagisme.

Din limba maghiară suntŭ abia vre-o 55 de cuvinte cunoscute maĭ generalŭ [26]). Aicĭ însĕ nu trebue sĕ-se pérdă din vedere, că limba maghiară maĭ dóuĕ din treĭ părţĭ consistă din elemente slavóne, şi prin urmare cuvintele slavóne ce se află şi în limba română şi în maghiară nu se potŭ considera numaĭ de câtŭ ca împrumutate din maghiară, ceea-ce adese-orĭ greşitŭ s'a făcutŭ pân' acuma. Din contră Maghiariĭ aŭ împrumutatŭ de la Românĭ unele cuvinte slavóne cu forma şi înţelesulŭ ce se află în limba română. [27])

Influinţele active.

Limba română nu a fostŭ numaĭ influinţată, dar la rêndulŭ sĕŭ a influinţatŭ şi ea limba popórelorŭ cu care a venitŭ în atingere. Acéstă parte a fostŭ cu totulŭ nebăgată în samă pân'acum. Străiniĭ în generalŭ, din cause uşorŭ de înţelesŭ, s'aŭ ocupatŭ maĭ numaĭ cu influinţele ce le-a suferitŭ limba română. Trebuia ca Româniĭ sĕ-se ocupe eĭ cu influinţele ce le-a esercitatŭ limba lorŭ. Din nefericire nu s'aŭ ocupatŭ de locŭ. Spaţiulŭ nu ne permite sĕ certămŭ aicĭ de-amĕruntulŭ

---

26) A se vedé S. C. Mândrescu. *Elemente ungurescĭ în limba română* Bucurescĭ 1892. Din cuvintele ce se punŭ aci p. 123—191 ca comune tuturorŭ Românilorŭ, cu tótele vre-o 90, maĭ multŭ de-a treia parte suntŭ provinciale abstrăgêndŭ dela faptulŭ, că unele nicĭ nu suntŭ ungurescĭ. Maghiariĭ care s'aŭ ocupatŭ cu acéstă cestiune, ca Jerney, Hunfalvi şi Alexics, la care se adauge şi neamţulŭ Rösler şi slavulŭ Cihac, aŭ făcutŭ studiĭ, ca de regulă, superficiale şi tendenţióse, punêndŭ o sumă de cuvinte care parte nu suntŭ maghiare, parte suntŭ cu totulŭ locale, maĭ alesŭ în Ungaria proprie în comunele unde Românii locuescŭ amestecaţi, cu Maghiarĭ, parte ne spunŭ numaĭ dênşiĭ că de-arŭ fi auditŭ.

27) Fr. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialecte, Consonantismus I. p. 22 seqq.

aceste influințe, facemŭ unŭ începutŭ numaĭ, rĕmânêndŭ ca aiurea séŭ alțiĭ sĕ facă cercetărĭ amĕnunțite.

Influința asupra limbeĭ grecescĭ. Cea maĭ vechie influință ce-a esercitat'o limba română a fostŭ asupra limbeĭ grecescĭ. In adevĕrŭ acéstă influință a început'o limba latină și maĭ alesŭ latina vulgară, încă dela cuprinderea Greciei (a. 146. a. Ch.) [28]). Acéstă influință s'a potențatŭ după ce a fostŭ supusă tótă peninsula tracică-ilirică. Orĭ-și-câtŭ de mare a fostŭ resistența Grecilorŭ contra limbeĭ latine, orĭ-și-câtŭ de indulgențĭ și în urmă chiar slabĭ s'aŭ arătatŭ Romaniĭ față cu limba grécă, în câtŭ la urmă de pe la începutulŭ sec. alŭ 7-lea d. Ch. latina a fostŭ cu totulŭ delăturată chiar și din afacerile .statuluĭ, cu tóte acestea limba latină literară și vulgară și maĭ cu samă acésta, devenită în urmă *limbă română*, aŭ lăsatŭ urme fórte adâncĭ în limba grécă.

Influințele latineĭ vulgare în limba grécă se resimtŭ maĭ bine de când latina vulgară a începutŭ în Dacia-Traiană și în Peninsula tracică-ilirică a se prefăce în limbă română. Limba română care în secolulŭ alŭ 6-lea era formată, o aflămŭ influințându limba grécă încă din sec. alŭ 4-lea atâtŭ în legile eĭ interne câtŭ și în elementulŭ lexicalŭ. Și lucru maĭ caracteristicŭ, cu câtŭ limba latină, ca limbă a statuluĭ, dă înderĕptŭ și este cu încetulŭ eliminată, cu atâtŭ de altă parte influința graiuluĭ vulgarŭ romanŭ devenitŭ limbă română cresce maĭ tare, maĭ alesŭ asupra graiuluĭ grecescŭ de tóte ḑilele.

Sunetele cele maĭ particulare ale limbeĭ române și ale dialectuluĭ m.-românŭ cum este *ce, ci* m.-rom. *țe, ți*; *ghi* în locŭ de *bi* și *vi* : ghine=bine, ghinŭ=vinŭ, le con-

28). Influința vechilorŭ dialecte italice, a graiuluĭ romanŭ și a latineĭ proprie asupra limbeĭ grecescĭ a începutŭ încă pe timpulŭ când Italia inferióră éra plină de colonii grecescĭ și se numia Magna-Graecia.

stată deja lexicografulŭ Hesyshiu din sec. alŭ 4-lea d. Ch. *σεργοί*=cerbĭ în care *σε*=ce şi *γοι*=ghi adecă *cerghĭ*, *γοῖνος*=in locŭ de *οἶνος*=vinŭ, ghinŭ, *γέντερ*=vintre, ghintre lat. venter, *γοινάρτις*=păharnicŭ. *γέστα* şi *γεστία*=vestmêntŭ lat.-vestis [29]). Despre c=*τζε* séŭ *τσε* amintesce şi Theophanes pe timpulŭ luĭ Iustinianŭ sec. alŭ 6-lea [30]). Sibilarea luĭ *k* înainte de *e* şi *i* este generală la Zaconĭ, Locri, Beoţĭ, Aticĭ, Ciprienĭ, Cretenĭ etc. [31]). Asemenea fórte lăţitŭ este sunetulŭ românescŭ ş: *χόσια*-koşa. *κάπσια*-xapşa etc. [32]). Er' *m* urmatŭ de *i* trece în unele dialecte grecescĭ în *mnj* ca în graiulŭ nostru vulgarŭ: *καμμία*-kamnja, *Λάμια*-Lamnja [33]). Asemenea fórte désă este rotacisarea luĭ *n* şi *l* ca la Românĭ: *χόνδα*=*χόρτα*, firi=*φιλοι* [34]).

La Hesychiu aflămŭ următórele cuvinte: *ἄβεις*-ai lat. habes, ér' o formă pop. abis, de unde rom. aĭ, *ἄβωρ*-aborŭ, *ινες*-vine, *ἴταλα*-vătale, *καβάλλη*-calŭ, *κάπος*-capŭ, *κάπρα*-capr,ă *κόρσις*-cursŭ, *μέστακα*-mestecătură, *τέρμονα*, *τέρμονες*-termŭ. La Procopiu din sec. alŭ 6-lea: *ἀγέστα*-agestŭ (pop.) *βουβών*-buboiŭ, *βολαί*-bóle, *πόντζας*-punţĭ.

La Malala pe la finele sec. alŭ 8-lea: *στανλόν*-staulŭ, *φαβρίκα*-fabrică, *φακιόλιν*-fachiolŭ, *πόρτα*-pórtă, *βουβώνων*-buboiŭ, *ὁσπήτια*-ospeţie, *φουρκίζειν*-a pune în furcĭ, a spêndura, *βέστια*-vestmêntŭ, *βῆλον*-vĕlŭ, *τ' βλα*-tablă, *πραιδεύω*-prădezŭ.

La Theophanes, începutulŭ sec. alŭ 9-lea: *φαμίλια*-familie, *κουρατωρία*-curatorie, *μανίκια*-mânecă, *καμίσιον*-

---

29). A se maĭ vedé totŭ acolo: *γέτος*, *γίαρ*, *γῖπον*, *γιτέα*, *γοινέες*, *γοῖδα*.

30). Veḑĭ şi Mullach, Grammatik der griechischen Vulgarsprache, Berlin 1856 p. 69 seqq.

31). G. Curtius, Studien vol IV p. 266.

32). Idem, ibidem p. 247, 248, 262.

33). Idem, ibidem p. 257 seqq

34). Idem, ibidem pag 248–9

cămeşă, *βίγλα*-veghie m.-rom. viglă, *κάμπος*-câmpŭ, *λάκκος*-lacŭ, *πραΐδα*, *πραιδεύω*-pradă-prădezŭ, *σκάλα*-scară, *σταῦλον*-staulŭ, *ῥοῦσιος*-roşŭ, *σάκκος*-sacŭ, *σοῦβλα*-sulă, *φλάμουρα*-flamură, *κούρκουρον*-cucură, *λάρδον*-lardŭ, *κουράω*-curăţescŭ, *φοῦρκα*, *φουρκίζω*-furcă, spênd̦urŭ.

La Porphyrogenitus sec. alŭ 10-lea: *φατλία*-făclie, *σαγία*-zeche, *σκάμνον*-scaunŭ, *μαΐστωρ*-măestru, *πεκτοράριν*-peptarĭŭ, *βαρβάτοι*-bărbaţĭ, *βραναῖαι*-brâne, *δισάκιον*-disagĭ, *τάγιστρον*-taĭstră, *ιζααπία*-sapă, *πορτάριοι*-portarĭ, *φρίντζα φρινζάτον*, *φρουνζάτον*-trunḑariŭ, *μινσουράτωρ*-mĕsurătoriŭ, *κορτελίνοι*-(cortelŭ), *κουράτορ*-curatorŭ.

Noĭ în cele de susŭ n'amŭ adusŭ de câtŭ o parte din asemenea cuvinte aflătóre în scriitorĭĭ bizantinĭ; şi décă ele se află în o mare mulţimè chiar în limba scrisă, ne putemnŭ închipui ce era în graiulŭ de tóte ḑilele. Spaţiulŭ nu permite a aduce asemenea cuvinte românescĭ şi din scriitorĭĭ bizantinĭ de după a. 1000 până la căderea Constantinopoluluĭ, nu putemŭ însĕ să nu reproducemŭ câte-va cuvinte românescĭ din poesiile populare grecescĭ din timpurile maĭ nóuĕ, care verifică înfluinţa vechie a limbeĭ române asupra limbeĭ grecescĭ: *πουλί*, *πουλία*-puiŭ-pasere, *καπετάν*-căpitanŭ, *καπετανάτα*-căpitănie, *ἅρματα*-arme, *κουβεντιάζω*-cuvêntezŭ, *ῥοῦσσα*-roşă, *πόρτα*-pórtă, *φλάμπουρον*-flamură, *σκάλα*-scară, *κάμπος*-câmpŭ, *βέργα*-vérgă, *κοπέλια*-copilă, *βιτσιά*-viţă, *σάκος*, *σακούλι*, *σάκκουλο*-sacŭ, *μουλάρια*-cătârŭ, mulŭ (macedo-rom.), *φλογερίτζα*-fluerĭţă, *βάϊ*-vaĭ!, *δόμνα*-dómnă, *βίγλα*=veghie, viglă (m.-rom.), *βιγλίζω*-veghezŭ, *βοῦκκα*-bucă, *κοβέντα*-cuvinte, *καυκί*-căucŭ, căuşŭ, *καρότσα*-căruţă, *κοροτίζω*-tindŭ cortulŭ, *σκουλί*-sculŭ, *τζεκούρες*-secure, *πάτον*-patŭ etc. [35]).

---

35). Aceste cuvinte s'aŭ scosŭ din poesiile pop. grecescĭ: E. Legrange. Recueil de poëmes historiques en grec vulgaire Paris. 1877. —I. Matth. Firmenich-Richartz. Neugriechische Volksgesänge. 2-ter Theil. Berlin 1867.

Influința asupra limbeĭ maghiare. Limba maghiară a împrumutatŭ din limba românéscă unŭ numĕrŭ fórte mare de cuvinte. Noĭ nu vorbimŭ aicĭ de înfluințele locale, unde adecă Maghiariĭ locuindŭ împreună cu Româniĭ aŭ împrumutatŭ în fie-care locŭ cuvinte românescĭ icĭ maĭ multe colo maĭ puține, icĭ unele colo altele, și care se restringŭ și rĕmânŭ cunoscute numaĭ în acele locurĭ; noĭ vorbimŭ de cuvintele care aŭ trecutŭ în limba generală, în literatură, în datinele și instituțiunile poporuluĭ maghiarŭ.

Nomenclatura principală religiósă a Maghiarilorŭ este românéscă: templom-têmplă, torony-turnŭ, oltár-altarŭ, angyal-ângerŭ, pap-popă, kántor-cântărețŭ, pogány-păgânŭ, karácson-crăciunŭ, szent-sântŭ, care cuvêntŭ din urmă are vre-o sută derivate, temjén-tămâie.

Apoĭ cuvinte depe diferite terene ale viețiĭ: aczél-oțelŭ, akics-acŭ, arany-aurŭ, árenda-arêndă, bárka-barcă, berbécs-berbece, bicza-viță, borbát-bărbatŭ-silitoriŭ, cser-cerŭ, cserbók-cărăbușŭ, cseve-țevie, csampolya-cimpoiŭ, czitera-ceteră, dana-doina, domika-dumicațĭ, duzmonyas-dușmănosŭ, esztrenga-strungă, fringya-frênghie, furolya-fluieră, galér-gulerŭ, kád-cadă, kádár-cădariŭ, kaland, kalandor, kalandori, kalandos-colindă, colindator, calindroiŭ, kamara-cămară, kamat-camătă, kámzsa-cămeșă, kán-cană, kaneb-câne, kantár-cântarŭ, kártya-carte, karucza-căruță, keczel-cățelŭ, kerlány-cârlanŭ, korda-córdă, kurtă-scurtŭ, lák-lacŭ, lak-locŭ, locuință, lapadát-lăpădatŭ, lárma-larmă, macsuka-măciucă, májmaiŭ-ficatŭ, malom-moră, mályva-nalbă, menta-mintă, millora-mióră, mod-modŭ, moslicza-mușiță, must-mustos-mustosŭ, alaj-oleiŭ, ora-óră (archaicŭ), orda-urdă, pást-pășune, pásztor-păstoriŭ, penna-péná, pogácsa-pogace, pornyál-pórnescŭ, preda-pradă, puja-puiŭ, pujka-puică (curcă), sors-sórte, szekrény-sicriŭ, tábla-tablă, tegla-țiglă, tóka-tócă, uszora-usură, vinos-vinŭ, bisziok-busuiocŭ, etc. (Dicționariu mag.-rom. de G. Baritiu).

Aicĭ n'amŭ înșiratŭ de câtŭ o parte. Este de observatŭ

că multe din aceste cuvinte aŭ datŭ o sumă de derivate, ceea-ce probézá adânca lorŭ înrădăcinare.

Maghiariĭ aŭ maĭ împrumutatŭ de la Românĭ și cuvinte vechĭ slavóne cu înțelesulŭ și forma românéscă [36]).

Influința asupra limbilorŭ slavice de sudŭ. In aceste limbĭ se află o sumă de fenomene străine celoralalte limbĭ slavice. Slavistulŭ Miklosich crede, că aceste fenomene s'arŭ fi întrodusŭ prin mijlocirea limbeĭ române, în limbile slavice de sudŭ. Aceste fenomene suntŭ :

In fonetică : sunetulŭ ă (ъ), nasalisarea luĭ *m*, *n* la începutulŭ cuvêntuluĭ, trecerea luĭ l în *r*, a luĭ *o* în *u* în silabe neîntonate, și maĭ alesŭ limba bulgară a primitŭ aceste fenomene ale limbeĭ române.

In flesiunea nominală fenomenulŭ celŭ maĭ importantŭ este articolulŭ primitŭ în limba bulgară și egalisarea genitivuluĭ și dativuluĭ. Er' în flesiunea verbală formarea viitoriuluĭ cu unŭ verbŭ ce însémnă a *voĭ* și cu infinitivulŭ, ceea ce se află și în bulgară și în limba sêrbéscă.

In sintactică : împreunarea formelorŭ enclitice ale pronumeluĭ personalŭ cu formele cele lungĭ [37]).

Susținerea luĭ Miklosich, că tóte aceste fenomene limba română le-ar' fi primitŭ din limba tracică-ilirică, nu este întemeiată absolutŭ pe nimicŭ positivŭ. Acea limbă tracică-ilirică este cu totulŭ necunoscută, ér' susținerea că limba albanesă ar' fi o rĕmășiță a aceleĭ limbĭ, chiar când filiațiunea etnică în modŭ istoricŭ ar' fi probată, ceea-ce nu este de locŭ probatŭ, n'are proba filologică absolutŭ necesară și nu se maĭ póte reconstrui necunoscêndu-se acea limbă, ér' limba albanesă este saturată de influințe latine-române și italiene.

Acéstă stare de lucrurĭ a făcutŭ pe Miklosich, ca

---

36). Fr. Miklosich, Consonantismus I. p. 22. seqq. Despre elemente rom. în maghiară a se vedé A. Edelspacher în Nyelvtudomány v. XII (1875).

37). Fr. Miklosich, Die Slavischen Elemente im Rumunischen, Wien 1861. p. 6—8. Despre articolŭ a se vedé totŭ Miklosich, vergl. Grammat. der slavichen Sprachen, Wien 1876. III p. 184

sĕ-şĭ esprime părerea îngrădind'o cu tóte îndoelile posibile ḑicêndŭ numaĭ „*credŭ a puté admite*", ceea-ce este maĭ puţinŭ chiar de câtă o hipotesă.

De óre-ce în capitolulŭ I s'a probatŭ, că tóte acele fenomene suntŭ romanice, urmaéză că Bulgariĭ şi Sêrbiĭ le-aŭ primitŭ dela Românĭ, în a cărorŭ ţéră s'aŭ aşeḑatŭ, aŭ trăitŭ şi parte maĭ trăescŭ şi astăḑĭ împreună.

Influinţa lexicală, chiar numaĭ din puţinele încercărĭ de până acum, pare a fi destulŭ de considerabilă, introducêndu-se totŭ prin Românĭ multe cuvinte latine atâtŭ în limba bulgară câtŭ şi sêrbéscă [38]).

* * *

Din comparaţiunea influinţelorŭ active şi pasive resultă, că pe când limba română a fostŭ influinţată numaĭ în modŭ lexicalŭ, rĕmânêndŭ cu totulŭ neatinsă în organismulŭ eĭ internŭ, ea la rândulŭ eĭ a influinţatŭ anume limba grécă, bulgară şi sêrbéscă, nu numaĭ în modŭ lexicalŭ, dar şi în organismulŭ lorŭ internŭ. Acéstă influinţă este cu atâtŭ maĭ significativă, căcĭ ea s'a esercitatŭ esclusivŭ numaĭ prin contactulŭ viŭ, fără ajutorulŭ literatureĭ scrise, pe când acele popóre, Greciĭ şi Slaviĭ, deşi aveaŭ o literatură scrisă, ba încă slavóna a fostŭ la Românĭ sute de anĭ limba bisericeĭ şi a statuluĭ, totuşĭ nu aŭ pututŭ influinţa asupra organismuluĭ internŭ alŭ limbeĭ române. De-aicĭ se póte vedé, câtŭ de mare ar' fi fostŭ influinţa limbeĭ române asupra acestorŭ limbĭ décă ea ar' fi avutŭ la îndĕmână şi literatura; fără îndoiélă în unŭ asemenea casŭ totă Peninsula-balcanică ar' avé aḑĭ o altă faţă.

---

38). Const. Ios. Iriček, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876 p 115. aduce o serie de asemenea cuvinte.

CAPITOLŬ VI.

Unitatea limbeĭ române.

Limba română, ce se vorbesce între Tisa, Dunăre, Marea-Négră şi Nistru, cu apendicile din Serbia, Bulgaria şi de peste Nistru, nu are dialecte. Toţĭ Românii, ce locuescŭ acéstă mare întindere, deşĭ aŭ fostŭ despărţiţĭ dela începutŭ prin rîurĭ marĭ, prin maestoşiĭ Carpaţĭ şi întinsele lorŭ ramificaţiunĭ; deşi téra lorŭ a fostŭ pórta pe care aŭ înundatŭ selbaticele popóre asiatice, ér' câmpiile lorŭ teatrulŭ luptelorŭ celorŭ maĭ sângeróse, timpŭ de vre-o miie de anĭ; deşi eĭ din adâncă vechime suntŭ până adĭ politicesce tăiaţĭ d'olaltă: cu tóte aceste nefericirĭ şi sfăşierĭ Românii din acestŭ întinsŭ şi variatŭ teritoriŭ vorbescŭ aceeaşĭ limbă, se înţelegŭ între sine toţĭ ca membriĭ aceleiaşĭ familie. Una şi aceeaşĭ limba poporuluĭ, aceeaşĭ limba bisericéscă, aceeaşĭ limba literară. In adevĕrŭ rarŭ fenomenŭ, şi cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ aŭ trecutŭ prin cele maĭ marĭ sbuciumărĭ şi pericole, prin câte numaĭ a pututŭ să trécă vre-odată unŭ poporŭ. Popóre marĭ, care aŭ fostŭ totŭ-de-una óre-cum legănate de sórte, arŭ da multŭ ca să-şĭ fie pututŭ păstra o asemenea admirabilă unitate de limbă, cea maĭ intimă şi maĭ puternică din tóte legăturile, câte potŭ lega într'unŭ singurŭ corpŭ membrele despărţite ale aceluiaşĭ poporŭ. Décă esistă vre-o forţă de unitate, între membrele despărţite şi chiar risipite ale corpuluĭ Poporuluĭ-românŭ, acésta este *unitatea limbeĭ*, celŭ maĭ mare tesaurŭ, putemŭ dice, *paladiulŭ* scăpatŭ din naufragiele prin carĭ amŭ trecutŭ. Pe câtŭ este de nepreţuită acéstă cumóră, pe atâtŭ noĭ şi urmaşiĭ nostri, décă nu vomŭ voĭ să ne sfăşiemŭ noĭ singurĭ, avemŭ cea maĭ mare, maĭ sântă datorie s'o păstrămŭ neatinsa şi merenŭ s'o cultivămŭ.

In scurtŭ, limba românéscă din Dacia-Traiană n'are

dialecte. Există însĕ nuanțări de sunete, există cuvinte, puține la numĕrŭ, ce se deosebescŭ dintr'o provincie într'alta, dintr'unŭ ținutŭ într'altulŭ. Multe însĕ și din aceste cuvinte, parte prin comunicațiunea mai désă, parte prin literatură și diaristică, devinŭ din ce în ce mai cunoscute și înțelese de toți.

Décă voimŭ sĕ clasificămŭ diversele provinciĭ séŭ regiunĭ după nuanțele ce se observă în graiŭ, înainte de tóte trebue sĕ constatămŭ, că graiulŭ mai curatu și mai originalŭ s'a păstratŭ la locuitoriĭ din munții și de pe plaiurĭ, anume: în Munții-apuseni, ce despartŭ Ungaria proprie de Transilvania, în munții Hațeguluĭ, atâtŭ pe coborîșele din dosŭ ale Carpaților, câtŭ mai vêrtosŭ în întinsele ramificațiunĭ dintre Ungaria și Bănatŭ, apoĭ pe coborîșele Carpaților spre Dunăre începêndŭ de la Mehedinți până în fundulŭ Moldoveĭ. Aceste regiunĭ alpine locuite numaĭ de Românĭ, și totŭodată feriți de comerciulŭ de tóte dilele și de contactulŭ cu elemente străine, afară de părțile bucovinene, aŭ rĕmasŭ cele mai curate și mai interesante și în privința graiuluĭ. Poporulŭ de la șesŭ, espusŭ d'o parte influinței nivelatóre a orașelorŭ, contactuluĭ mai desŭ alŭ Românilorŭ din diverse părți între sine și chiar cu elemente străine, în fine espusŭ uneĭ fluctuațiunĭ mai agitate a populațiuneĭ, a perdutŭ mai multŭ séŭ mai puținŭ din originalitatea graiuluĭ. Pentru aceea în regiunile muntóse se păstrézĕ o sumă de cuvinte curatŭ române, carĭ aŭ dispărutŭ aprópe cu totulŭ la locuitoriĭ dela șesŭ. Se află și adĭ în graiulŭ viŭ din acele regiunĭ nuanțe fonetice și forme gramaticale, carĭ le mai aflămŭ icĭ-colea în cărțile vechĭ, cum este d. e. folosirea clasică a temelorŭ simple neamplificate la verbele de conj. I și IV: d. e. lucru, lucri, lucră, împartŭ, împarți, împarte etc. în locŭ de cele lungĭ cu adaugerea terminațiuneĭ *-ezŭ*, *-escŭ*, care îngróșă cuvêntulŭ fără nicĭ unŭ folosŭ; apoĭ întrebuințarea perfectelorŭ tarĭ: *fecĭ*, *dedĭ*, *stetĭ*, *dușĭ*, *ḑișĭ* ș. a. cu deosebire în Valea-

Haţeguluĭ şi în unele părţĭ ale Bănatuluĭ, şi în generalŭ folosirea désă a perfect, simplu în loculuĭ celuĭ compusŭ cu ausiliarŭ. Totŭ în aceste părţĭ aflămŭ ţinerea luĭ *n* la finele cuvintelorŭ între dóuĕ vocale d. e. *ântâniŭ* (ântâiŭ), *cuniŭ* (cuiŭ), *vinie* (viie), *strigónie* (strigóie), *omoniŭ* (omoiŭ); schimbarea luĭ *n* în *r* se maĭ aude în unele cuvinte încă până aḑĭ la aşa numiţiĭ Moţĭ din Transilvania. Consideratŭ după provinciĭ, graiulŭ românescŭ s'a păstratŭ încă originalŭ în părţile muntóse din Transilvania, Bănatŭ, Oltenia şi Moldova. În regiunea dintre Oltŭ şi Milcovŭ, prin desulŭ contactŭ alŭ Românilorŭ între sine, fiindŭ acesta terenulŭ pe care eĭ din tóte părţile se întâlnescŭ maĭ desŭ, se amestecă şi se coloniséză, precum şi prin contactulŭ cu elemente străine, limba şi-a perdutŭ maĭ multŭ caracterulŭ seŭ conservativŭ, s'a tocitŭ maĭ tare şi s'a modernisatŭ. Acésta se vede nu numaĭ în timpurile maĭ nóuĕ, dar' şi în cele maĭ vechĭ, în cronice, documente şi tipărituri muntene.

Carĭ sĕ fie óre causele admirabileĭ unităţĭ a limbeĭ române din Dacia-Traiană? Este în adevĕrŭ greŭ a le afla aḑĭ tóte. Date istorice despre viéţa limbeĭ nóstre din timpurile cele maĭ vechĭ nu posedemŭ; monumentĕle nóstre literare începŭ numaĭ fórte târḑiŭ. Cu tóte acestea ne vomŭ încerca a desfăşura, pre câtŭ ne va fi cu putinţă, celŭ puţinŭ unele din aceste cause.

Causa primordială trebue s'o punemŭ în unitatea graiuluĭ chiar de la începutŭ de când locuimŭ aceste regiunĭ. Coloniele aduse de Traianŭ în Dacia aŭ trebuitŭ sĕ aibă deja dela începutŭ acelaşĭ graiŭ nu numaĭ în elementulŭ seŭ lexicalŭ, dar' şi în formele fonetice şi flesionare. Déca graiulŭ colonielorŭ ar' fi consistatŭ din deosebite dialecte séŭ chiar din limbĭ deosebite, déca ar' maĭ fi rĕmasŭ în ţéră şi elemente dela poporulŭ învinsŭ, atunci ar' fi fostŭ imposibilŭ, ca în o sută de anĭ de linişte, căcĭ dup'aceea se anunţă invasiunile barbare prin carĭ legătura între coloniĭ a înce-

putŭ a se slăbi, imposibilŭ dicŭ, ca aceste dialecte sĕ-se unifice între sine atâtŭ de perfectŭ şi totŭ-odată în timpŭ atâtŭ de scurtŭ sĕ-se pótă îndeplini consumarea unorŭ limbĭ séŭ celŭ puţinŭ a uneĭ limbe cu totulŭ străine şi din natură ostilă, cum ar' fi fostŭ limba Dacilorŭ învinşĭ. Acéstă consumare şi unificare nu se putea îndeplini nicĭ chiar în totŭ timpulŭ câtŭ a ţinutŭ forţa şi administraţiunea romană în Dacia, până pe la 274, când vomŭ considera, că coloniĭ nu locuiaŭ strînşĭ ca într'o cutie de sardele, ci, după conFiguraţiunea geografică a teritoriuluĭ, eraŭ despărţiţĭ prin rîurĭ, văĭ şi munţĭ gigantecĭ. Er' după-ce coloniile, părăsite de imperiulŭ romanŭ, rĕmaseră în voia întêmplăreĭ, se înţelege de sine, că ele şi-aŭ perdutŭ centrulŭ de gravitare, s'aŭ ruptŭ grupe-grupe căutândŭ fie-care a se adăposti cum putea.

In istoria modernă, unde popórele aŭ forţe şi tendinţe asimilătóre cu multŭ maĭ pronunţate şi chiar vehemente, dispunŭ de mijlóce cu multŭ maĭ multe şi maĭ eficace, vedemŭ cu ochiĭ, că asimilările abia se potŭ face în sute de anĭ şi adese orĭ nicĭ atuncĭ, ba nu s'aŭ pututŭ nicĭ chiar în o miie de anĭ. Probă viuă suntemŭ chiar noĭ, Româniĭ. Décă noĭ, cum susţinŭ uniĭ, din elemente moleşite romane, amŭ fi fostŭ împrospĕtaţĭ prin sânge dacŭ, chiar acéstă fabulósă tenacitate a nóstră ar' proba, că Daculŭ nu se va fi lăsatŭ a se desnaţionalisa cu una cu dóuĕ de moleşitulŭ Romanŭ.—Dar, chiar unulŭ fiindŭ graiulŭ la începutŭ, cum de nu s'a deosebitŭ în decursulŭ timpurilorŭ şi în împregiurărĭ atâtŭ de nefavorabile sub carĭ aŭ trăitŭ aceste coloniĭ începêndŭ de pe la jumĕtatea secoluluĭ alŭ 3-lea până în alŭ 19-lea, şi o mare parte, ba cea maĭ mare, până în ţiua de adĭ? In adevĕrŭ acesta este marele misterŭ alŭ esistenţeĭ, alŭ unităţiĭ limbeĭ nóstre. Se ne încercămŭ a ridica, de se póte, câtŭ de puţinŭ vĕlulŭ ce acopere acestŭ misterŭ.

Cea dintâiŭ causă zace fără îndoiélă în aprópe fabulósa iubire şi cebricósa ţinere a Românuluĭ la totŭ ce

a primitu dela părinții și strămoșii sei : limbă, credințe, datine, portu, casă, moșie. D'aicĭ bóla inevitabilă a Românului înstrăinatu, dorulu de țéră, cunoscutu atâtu de bine, dar' adese orĭ neințelesu de străinĭ [1]). D'aicĭ despreţuirea și ferirea Românului, aceluĭ naturalu nu aceluĭ civilisatu séu spoitu cu civilisațiune, de amestecarea cu străiniĭ prin căsătoriĭ, datine, religiune și limbă.

Afară d'aceste forțe, la susținerea unității limbeĭ a maĭ contribuitu și alte împregiurări. In totu timpulu incursiunilorŭ barbare, Românii s'aŭ concentratu în munții Carpați. Ramificațiunile de dincóce ale Carpaților fiindu maĭ puținu estinse, afară d'aceea multu maĭ espuse, căcĭ chiar pe aicĭ era trecătórea învasiunilorŭ, de sine se înțelege, că nu puteaŭ oferi destule avantagie pentru apărare. Dreptu-aceea Românii s'aŭ retrasu și s'aŭ adăpostitu cu deosebire în întinsele ramificațiuni de dincolo, în Transilvania, Bănatu și Maramureșu, terenulu celu maĭ bunu atâtu pentru apărare avêndu codri seculari, văĭ adâncĭ și labirintice, câtu și pentru traiu, căcĭ oferă pășuni întinse și mănóse și totu-odată pe costișele soróse, scutite de vêntulu aspru alu nordului, se potu cultiva și cereale. Afară d'acestea, ramificațiunile suntu apărate și de înalta șiră a Carpaților proprii. In scurtu Românii la rêndulu lorŭ nu facu de câtu ce aŭ făcutu și Dacii, care după Pliniu (Hist. Nat. IV. 12) se retragu în munți dinainteâ Iazigilorŭ, carĭ ocupă șesulu. Și în adevĕrŭ Traianu îĭ află în muntii Transilvanieĭ. Românii adăpostiți în aceste locurĭ aŭ trăitu nu numaĭ feriți de amesteculu cu popórele barbare séu peste totu străine, dar' totu-odată și în o stare materială, după cerințele lorŭ, bunișóră. Traiulu Românilorŭ în munți, în evulu mediu, a avutu totu-odată mare influință asupra întăririĭ caracteruluĭ lorŭ conservativu. Popórele muntene scutite de contactulu străinu, dedate

1). Comandanții austriacĭ aŭ constatatu, că ostașulu românu dusu în țerĭ străine, de nimicu nu sufere maĭ multu, ca de dorulu de țéră.

cu orizonuri fixe, devinu și în păstrarea moravurilorŭ și a limbeĭ fixe și refractare la orĭ-ce deprinderĭ străine. Precum orisonulŭ lorŭ este concentratŭ, totŭ așa devine și caracterulŭ. Popórele dela șesŭ suntŭ multŭ maĭ accesibile înfluințelorŭ străine și nivelatóre. După-ce invasiunile s'aŭ liniștitŭ, eĭ începură a roi din Carpațĭ în tóte părțile Dacieĭ, din carĭ strămoșiĭ lorŭ se retrăsese la munțĭ, și implură șesurile Ungarieĭ, Muntenieĭ și Moldoveĭ. D'aicĭ provine, că limba Moldovenilorŭ, în nuanțele eĭ dialectice, este limba Transilvanieĭ de nordŭ, ér' a Muntenieĭ este graiulŭ Transilvanieĭ de apusŭ și méḑă-ḑĭ.

Dreptŭ-aceea Româniĭ fiindŭ concentrațĭ în acestĭ munțĭ, deși eĭ, după natura locurilorŭ, aŭ trebuitŭ sĕ-se grupeze în giurulŭ maĭ multorŭ micĭ principĭ séŭ căpitanĭ, totuși terenulŭ pe care se aflaŭ fiindŭ d'aceeași *natură uniformă* și nefiindŭ estinsŭ, eĭ în totŭ decursulŭ acestorŭ timpurĭ s'aŭ aflatŭ în împregiurărĭ nu numaĭ analóge, dar' deplinŭ aseměnate. Totŭ-odată, aflându-se eĭ pe unŭ terenŭ restrînsŭ și avisațĭ pentru apărare uniĭ la alțiĭ, aŭ statŭ permanentŭ în legătură uniĭ cu alțiĭ. Décă la uniformitatea acestorŭ împregiurărĭ naturale, vomŭ maĭ adauge și uniformitatea împregiurărilorŭ sociale și politice, căcĭ nicĭ unele din grupe nu aveaŭ vre-o positiune deosebită, nicĭ socială séŭ culturală, nicĭ politică, carĭ producŭ marile deosebirĭ în popóre, atunci vomŭ înțelege, că tóte împregiurările, în carĭ aŭ trăitŭ strămoșiĭ nostri în acele timpurĭ, aŭ fostŭ deplinŭ aseměnate. Dreptŭ-aceea nicĭ limba n'a pututŭ sĕ-se deosebéscă, ci din contră a trebuitŭ sĕ-se desvólte uniformŭ.

Alta și cea din urmă causă a fostŭ unitatea limbeĭ bisericescĭ. Sub acésta nu înțelegemŭ numaĭ limba română întrodusă în biserică prin secolulŭ alŭ 17-lea, a căreĭ unitate nu a fostŭ unŭ începutŭ, ci o consecință a graiuluĭ popularŭ și a îndelungatelorŭ încercărĭ de a introduce în cele religióse graiulŭ poporuluĭ, ci înțele-

gemŭ limba cultului divinŭ în Dacia de la ântâiulŭ descălecatŭ. Păgâni și creștini, căci pintre majoritatea păgânilorŭ aŭ descălecatŭ fără îndoiélă și creștini, toți aŭ avutŭ limba latină ca limba cultului. Creștinii însĕ, cum s'a arătatŭ la locŭlŭ seŭ, s'aŭ abătutŭ încetulŭ cu încetulŭ dela limba latină propriu dișă. Ori-câtŭ se fie decădutŭ strămoșii nostri sub influința invasiunilorŭ barbare, totuși unŭ cultŭ divinŭ aŭ avutŭ totŭ-de-una, precum acésta resultă din natura lucrului și cum în modŭ istoricŭ o probézĕ terminologia romană a cultului nostru (Capit. IX). Er' cultulŭ prin limbagiulŭ seŭ unitarŭ a întăritŭ și susținutŭ unitatea. Décă mai târdiŭ prin coincidențe fatale se întroduse o limbă străină, slavóna, în cultulŭ nostru divinŭ, acésta nu putu se altereze unitatea din dóuĕ puncte-de-vedere : *ântâiŭ*, căci poporulŭ nu o înțelegea de locŭ, ér' o clasă mare de cărturarĭ séŭ unŭ așa numitŭ publicŭ cetitorŭ nu esista ; *a dóua*, chiar décă ar' fi pututŭ sĕ eserceze vre-o influință, ea nu putea fi de câtŭ uniformă, fiindŭ și ea, limba slavónă bisericéscă, una și aceeași. Ba lucrulŭ s'a întêmplatŭ chiar din contră, căci din chrisóvele domnescĭ scrise în limba slavónă, se vede că limba română a înfluințatŭ asupra celeĭ slavóne. In fine chiar și în acestŭ nefericitŭ periodŭ, alŭ domnieĭ limbeĭ slavóne, esistaŭ de multŭ în cultulŭ divinŭ, pe lângă cărțile slavóne, și cărțĭ religióse scrise românesce (v. lit. bisericéscă).

Dreptŭ-aceea când literatura nóstră începe sĕ apară, ea află o limbă unitară. Era mai greŭ a înfrânge acéstă unitate, de câtŭ a nu o continua și în cărțĭ, și césta cu atâtŭ mai vêrtosŭ, căcĭ scriitoriĭ d'atuncea nu cunosceaŭ măestriile și capriciele filologice.

Marea însemnătate a acesteĭ unităț a limbeĭ, atâtŭ în trecutŭ câtŭ și în viitorulŭ nostru, abia se póte prețui d'ajunsŭ. Ea este oglinda trecutului și cheea viitoruluĭ!

CAPITOLŬ VII.

Scrierea limbeĭ române

Pentru ca sĕ potĭ vorbi de scrierea uneĭ limbĭ, trebue sĕ vorbescĭ maĭ âutâiŭ de unŭ alfabetŭ óre-care alŭ eĭ. Tóte inscripțiunile din Dacia, afară de vre-o treĭ grecescĭ, suntŭ cu caractere latine. De óre-ce însĕ, dela retragerea legiunilorŭ romane din Dacia, în totŭ timpulŭ invasiunilorŭ barbare nu posedemŭ monumente scrise, se nasce întrebarea dĕ a esistatŭ arta scriereĭ în Dacia și în acestŭ timpŭ și cu ce alfabetŭ?

Décă arta scriereĭ, care a fostŭ cea romană, ar' fi peritŭ vre odată în Dacia, după ce s'aŭ retrasŭ legiunile, ar' fi trebuitŭ, âutâiŭ: sĕ-se uite și cuvintele relative la scriere; a dóua, Româniĭ din Dacia n'arŭ maĭ fi pututŭ sĕ învețe scrierea de la Romanĭ, de care s'aŭ ruptŭ pentru totŭ-de-una, ci dela vre-unŭ altŭ poporŭ dela care ar' fi luatŭ necesarminte și alfabetulŭ și terminologia scriereĭ. Româniĭ însĕ n'aŭ uitatŭ nicĭ-odată arta scriereĭ, căcĭ aŭ păstratŭ totŭ-de-una până adĭ terminologia perfectŭ latină a scriereĭ: scriŭ, scriptŭ (archaicŭ), scriptură, scrisóre, scriitorĭŭ, pénă, călămariŭ, carte, hârtie, fóie [1]). *Viersŭ* s'a păstratŭ cu înțelesulŭ de cântare, va sĕ dică versulŭ (poesia) în legătură cu cântarea (musica) chiar în înțelesulŭ anticŭ. Aŭ păstratŭ până chiar și unŭ instrumentŭ particularŭ întrebuințatŭ la Romanĭ în scrierea cu céră, căcĭ condeiulŭ cu care Româniĭ încondeéză óuĕle la Pascĭ este tocmaĭ condeiulŭ romanŭ

1) A se vedé despre terminologia latină a scriereĭ Isidorus. Orig.: penna VI. 14. 3.; folium VI 14. 6.; carta s. charta-hârtie VI. 10, 2 seq.;—calamum et chartas et scrinia posco Hor. Epist. II. 1. 113; charta-carte séŭ operă scrisă, scrisóre. epistolă=chartae Socraticae. Hor. Art. poet. 310: neque si chartae sileant, quod bene feceris, mercedem tuleris Od IV. 8, 21; chartae Aripinae—cărțile, operile luĭ Cicerone Cic.: ne charta nos prodat—sĕ nu ne tradeze epistola.

aflatŭ împreună cu *Tablele cerate* romane în Dacia din anii 139—167 d. Ch. [2])

Acéstă terminologie este proba cea mai decidétóre despre esistenţa scrierei la Românî în tóte timpurile. Acésta mai resultă şi din alte probe. La conciliulŭ dela Sardica a. 347 cinci episcopi din cele trei Daciĭ subscriŭ latinesce (v. capit. IX nota 3). Cătră conciliulŭ din Calcedon a. 451 scriŭ latinesce episcopiĭ din Philipopolis, Abritica, Apiaria, Dorostor, Nicopole, Novae şi din Scitia [3]).

Décă în biserică séŭ în afacerile religióse se va fi întrebuinţatŭ şi limba poporuluĭ, probe directe nu avemŭ până acum. Acésta însĕ resultă din cursulŭ naturalŭ alŭ lucruriloru. Poporulŭ neînţelegêndŭ limba oficială, atunci când participă şi elŭ în modŭ activŭ la ceremoniile religióse, ca botezŭ, cununie, mărturisire ş. a. popa trebuia sĕ-i vorbéscă în limba luĭ. In acésta nu încape discuţiune. De altă parte sĕ nu uitămŭ că principiulŭ sânţiloru părinţi, în lăţirea învĕţăturiloru creştine, era, ca spre acestŭ scopŭ sĕ-se foloséscă de limba cea mai populară, pentru-ca sĕ fie înţeleşi de toţi, şi anume în biserica latină de *graiulŭ vulgarŭ*. Hieronimŭ (330—420) dice: „sĕ nu ne mai îngrijimŭ, ca sĕ evităm greşelele în cuvêntare. ci sĕ predicămŭ sânta scriptură cu orĭ-ce cuvinte". Totŭ asemenea dice şi S. Augustinŭ (354—430) şi Gregoriŭ celŭ mare (540—604)[4]).

---

2) Joh. Ferd. Neigebaur. Dacien aus den Ueberresten des dacischen Alterthums etc. Kronnstadt 1851. p. 187: Noch leben in Verespatak Menschen, welche sie (die Tafel) damals, als sie in einem alten trocknen Bergwerk gefunden ward, gesehen haben. Man hat dabei zugleich einen Griffel zum Schreiben gefunden, den die Walachen *conde* nannten, weil sie sich eines ähnlichen bedienen, den sie warm machen, um mit Wachs ihre Ostereier zu beschreiben.

3) Binii Severini Concilia generalia, Lutetiae Parisiorum 1636. I. 514—516. 540, 541.

4) A. Fuchs, Die romanischen Sprachen. Halle, 1849. pag. 44—Du Cange, Glossarium med. et inf. lat ad vocem *Romancium* . . . „Sta-

Sub imperatulŭ Constanțiŭ (+306) episcopulŭ din Aquileia, Fortunațianŭ, a scrisŭ esplicărĭ asupra evangelielorŭ în graiulŭ popularŭ (rustico sermone) [5]). Cu deosebire în actele religióse, la carĭ participa activŭ și poporulŭ, ca d. e.: la botezŭ, cununie, cuminecare, ș. a. trebuiaŭ sĕ-se servéscă maĭ alesŭ de graiulŭ popularŭ [6]), apoi *Credulŭ* și *Tatălŭ-nostru*, trebuiaŭ absolutŭ sĕ fie în limba poporuluĭ [7]). Peste totŭ, sânțiĭ părinți séŭ maĭ bine creștinismulŭ fu acela, care începu a da totŭ mai multă valóre graiuluĭ vulgarŭ. Deja în sec. III începe sĕ apară în poesia latină bisericéscă înfluința populară a metruluĭ tonicŭ și a rimeĭ. Acéstă înfluință merge crescêndŭ. În conciliulŭ dela Tours din a. 813 s'a decisŭ: „sĕ-se nevoéscă fie-care sĕ traducă omiliele în limba romană rustică“ (in rusticam romanam linguam) [8]).

Décă vomŭ considera, că tóte acestea se făceaŭ în apusŭ unde preoțimea era cultă și cunoscea limba latină, și unde chiar și poporulŭ necultŭ înțelegea în cea maĭ mare parte limba serviciuluĭ divinŭ, care totŭ-odată era și limba vieții publice a statuluĭ, căcĭ este multŭ maĭ

---

tuta Ecclesiae Nannet apud Martens p. t. 4 Anecdot. col. 963 p. num 10: Item monemus curatos et eorum loca tenentes, ut quo libet mense die Dominica qua libet, post officium Missae publicent, et in Romancio (graiulŭ vulgarŭ romanŭ) exponant Constitutionem apostolicam“.....

5) Hieronymus, De viris illustr. c. 47. vedĭ și Du Cange op cit. ad voc. *Romancium*.

6) Du Cange, op. cit. ad voc. *Romunum*: „Statuta Ecclesiae Nannetens. apud Martens t 4. Anecdot. col. 931. num. 3: Baptismus cum omni reverentia et honore et cum magna cautela fiat, maxime in distinctione verborum et prolatione, in quibus tota virtus sacramenti consistit, scilicet, Ego te baptizo etc. Et in *Romano verbo* sub hac forma *laicos* doceant sacerdotes debere frequenter baptizare pueros.

7) Pentru aceste rugăciunĭ în Conciliulŭ de la Mainz (813) s'a hotărîtŭ ca aceia care nu le potŭ învĕța latinesce sĕ le învețe în limba sa (et qui aliter non poterit, vel in sua linqua discat).

8) Fuchs op. cit. p. 28 - Chronicon Alberici, la ann. 1177: „Magister Lambertus Leodiensis vitas sanctorum et acta apostolorum de latina vertit in Romanum“.

ușorŭ a înțelege o limbă, de câtŭ a o vorbi, cu câtŭ mai vêrtosŭ se va fi simțitŭ necesitatea folosireĭ graiuluĭ populariŭ în cele religióse la noĭ la Românĭ, unde cunoscința limbeĭ latine a trebuitŭ sĕ devină fórte rară după a. 274 ?

Câtŭ de necesară era întroducerea limbeĭ naționale în cultulŭ divinŭ în părțile orientale ale Europeĭ se vede din conclusele conciliuluĭ ecumenicŭ lateranensŭ IV. din 1215, în care, după-ce Latiniĭ cuprinseră Constantinopolulŭ și imperiulŭ bizantinŭ, s'a dispusŭ : că fiindŭ popórele de diverse limbĭ și riturĭ, sĕ li se dee preoțĭ carĭ sĕ le pótă face serviciulŭ divinŭ și sĕ-ĭ scie instrui dupăcum cere diversitatea rituritoru și a limbilorŭ [9]).

La tóte acestea se maĭ adăogea și proselitismulŭ religiosŭ séŭ ardórea de a-și atrage fie-care confesiune maĭ mulțĭ credincioșĭ. Spre acestŭ scopŭ fie-care se silesce sĕ-și facă cunoscute poporuluĭ credințele și dogmele sale, întrebuințându în graiŭ și în scriere limba poporuluĭ. Acéstă sistemă au întrebuințat'o chiar la noĭ misionariĭ catolicĭ [10]), luteraniĭ și calviniĭ.

Chiar décă limba română nu se va fi scrisŭ înainte de desbinarea definitivă dintre biserica rĕsărituluĭ și a apusuluĭ în sec. alŭ 11-lea, după desbinare trebuia necesarminte sĕ începă a se scrie și a se întroduce în cele religióse, căcĭ acésta este firea lucrurilorŭ omenescĭ, ca în epoce de turburărĭ și de transițiune, sĕ ésă la lumină și sĕ-se afirme lucrurĭ, care pân'aci ședuse ascunse orĭ din causa uneĭ presiunĭ orĭ din simplulŭ motivŭ alŭ inerțieĭ.

Introducerea alfabetuluĭ cirilicŭ a înlăturatŭ, dar nu a stinsŭ alfabetulŭ latinŭ la Românĭ. Câtŭ a fostŭ de

9) Nilles, Symbolae, Oenoponte 1885 I. p. 416—7.

10) Nilles, Symbolae vol. II p 1025 not 3. reproduce corespondențe de-ale misionarilorŭ catolicĭ în care ḑicŭ, că eĭ prin Moldova și Valachia catechisaŭ în limba română (veḑĭ maĭ în josŭ literatura bisericéscă).

înrădăcinată scrierea latină și cum nu s'a uitatŭ nicĭ în păturile de josŭ ale poporuluĭ, se póte vedé din tradițiunile populare, care amintescŭ de „semne latinescĭ“, de „carte latinéscă“ [11]). Alfabetulŭ latinŭ n'a pututŭ sĕ-se uite și dintr'unŭ motivŭ fórte realŭ. Nenumĕratele monumente de pétră din epoca romană cu inscripțiĭ latine risipite maĭ peste tótă Dacia, eraŭ o provocare viie de a nu se uita aceste *semne latinescĭ* [12]). Totŭ vechile monumente de pétră, de marmoră, aŭ datŭ fără îndoélă nascere frumosuluĭ cuvêntŭ *înmărmurescŭ*, care cuvêntŭ Româniĭ avêndŭ în vedere viéța lorŭ de păstorĭ și agricultorĭ nu puteaŭ sĕ-lŭ creeze de cătŭ în fața monumentelorŭ rĕmase din epoca romană până în dilele nóstre. Chiar „raclele cu semne latinescĭ“ din poesia populară reamintescŭ mărețele sarcofage romane. — Româniĭ aŭ păstratŭ în tóte timpurile până adĭ semnele numerilorŭ romanĭ pe așa numitele răvașe séŭ răbóșe, după cum acésta se află și pe olăria vechie romană din Dacia-Traiană [13]).

Tóte acestea probézŭ că alfabetulŭ latinŭ n'a dispărutŭ nicĭ în epoca invasiunilorŭ. Acésta se întărescе și prin alte împregiurărĭ ce aŭ întrevenitŭ îndată după trecerea invasiunilorŭ.

---

11) V. Alexandri. Poesiĭ pop. pag 21.: In mătasă i a 'nvĕlitŭ, — și'n biserică i-aŭ dusŭ — și'n dóuĕ racle i-aŭ pusŭ, — racle mândre 'mpĕrătescĭ — purtându *semne latinescĭ*. — I. C Fundescu. Basme, orațiĭ ed. III p 147: Avemŭ și fermanŭ cu pecete — dela împĕrăție: — cine scie *carte latinéscă* sĕ vie sĕ ni-lŭ cetéscă! — G. D. Teodorescu. Poesiĭ pop. pag. 171.: Este carte latinéscă; puneți ca sĕ v'o citéscă! (aicĭ arată ploscа cu vinŭ). De nu sciți ca de cărbune — vĕ feriți mîna a pune, și chiemați popa sĕ vie, că elŭ latinesce scie.

12) In biserica din satulŭ meŭ natalŭ, Densușŭ, cea maĭ vechie din Transilvania, se află maĭ multe inscripțiĭ vechĭ romane Tata ne-a învĕțatŭ pe mine și pe fraților meĭ sĕ le cetimŭ încă de copiĭ.

13) Correspondenzblatt d. Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1880 N. 2. p. 19. reproduce semnele XX. V. IV. indicându evidentŭ mĕsura pe olărie romană aflată la Parolissum (Moigrad). A se vedé și semnele de numerotație IIIIII în C. I. L. III. No. 1808, 1835, 2097.

După întemeierea domniilorŭ naţionale, Domniĭ românĭ batŭ monete cu inscripţiĭ latine. In Muntenia până la Mircea (1386—1414) aparŭ monete numaĭ cu inscripţiĭ latine, dela Mircea până la Mihaiŭ încóce érăşĭ numaĭ latine. In Moldova monetele luĭ Bogdanŭ I pe la 1355 pórtă inscripţie latină, asemenea ale luĭ Muşatŭ (1374—1390), asemenea ale luĭ Ştefanŭ I şi ale luĭ Alexandru celŭ bunŭ. Dela Ştefanŭ celŭ mare aparŭ şi slavóne şi latine [14]). Representantulŭ românŭ în conciliulŭ dela Florenţa (1438—39) se subscrie latinesce [15]).

Sĕ nu uitămŭ, că propaganda catolică e fórte timpurie în ţerile române. Unŭ episcopŭ catolicŭ alŭ Milcovuluĭ se amintesce încă pe la 1096 [16]). Décă vomŭ considera că pe misionariĭ catolicĭ, pe lângă propaganda religióşă care este nedespărţită de alfabetulŭ latinŭ, îĭ aflămŭ ocupându-se şi cu instrucţiunea copiilorŭ în casele domnescĭ şi boerescĭ, vomŭ înţelege uşorŭ aparińiunea din ce în ce maĭ désă a alfabetuluĭ latinŭ începêndŭ de prin sec. alŭ 16-lea. Petru Rareşŭ se subscrie latinesce într'untŭ documentŭ latinŭ anulŭ 1542: *Petrus woiwida manus pp* [17]). Marele logofĕtŭ Luca Stroicĭ într'unŭ documentŭ din 19 Iuliŭ 1580, se subscrie cu litere latine: „*Stroicz Logofet* 19 (Iuliu) *anno 1580*“. Er' pe la 1593, totŭ acestŭ Stroicĭ a scrisŭ şi *Tatălŭ-nostru* totŭ cu litere latine, care s'a publicatŭ la 1597. In an. 1592. Hieronymus Megiserus publică la Francfurt *Tatălŭ-nostru* cu litere latine.

---

14) *Columna luĭ Traianŭ* an. 1877 Nr. 10—11.

15) Subscrierea: Archipresbiter Constantinus et vicarius Moldovlachensis subscripsit“, (Harduin la Melchisedec. Cronica Romanuluĭ I. 83).

16). Archiva ist. a Românieĭ Vol. I. pt. 1. p 59, ér' pentru timpulŭ următorŭ Nic. Densuşianŭ, Documente privit. la ist. Românilorŭ vol. I şi II.

17). A. P. Ilarianŭ, *Tesaurŭ de monumente* III. 16, ér' când Domnulŭ nu scia scrie cu lit. lat. şi în documentele latinescĭ se subscria cu cirile. Ibid. III. 81.

Petru-Vodă Schiopulŭ pe la finele secoluluĭ 16-lea asemenea se subscrie latinesce în corespondența sa cu Papa [18]). Pe Nestorŭ Urechie la 1612 l'aflămŭ subscriindu-se latinesce și scriindŭ adresa totŭ latinesce; [19]) de la Ilinca fata luĭ Petrașcu Vodă avemŭ dóuĕ importante subscrierĭ românescĭ cu litere latine de la a. 1660 [20]). La 1672, aflămŭ pe Ioan Grigorie Ghica subscrisŭ latinesce [21]). Asemenea aflămŭ pe manuscrise și cărțĭ vechĭ diverse însemnărĭ scrise de Românĭ cu litere latine încă prin secol. XVII [22]). Mitropolitulŭ Atanasie în o petițiă cătră papa la 1701 se subscrie românesce și latinesce (Nilles op. cit. I 126).

---

18) Theiner, vetera Mon. Poloniae III p. 5 sq

19). Hurmuzachi, Documente, IV. part. I p. 466—7.

20). Cipariu, Organulŭ Luminăreĭ p. 1848 Nr. XXX: „ieu Ilinca fata luĭ Patrașco-Vodâ mârturisâsk, si ku stirea nóstra ieste acasta tokmalâ".—Col luĭ Traianŭ pe 1877 No 2 p. 82: „ieu Ilinka fata lu Pâtrasko vodâ".

21). Archiva ist. a Rom. II p. 23 „I. Gregorius Gika utriusque Valachiae Princeps".

22). La biserica St Nicolae din Brașovŭ pe unŭ Triodŭ manuscrisŭ se află dela 1694 următórea însemnare cu mâna: „Láus et gloria et Chonor altissimi ex Caello Dei. Vnus Redemtor et spiritus Sanctus. Amen. Ego Preceptor Alexandrus Scripsit librum istam, Anno Dmy 1694 mense sep. dye 22". ér pe o Psaltire slovenéscă manuscrisă se află însemnatŭ totŭ cu mâna: „Laus dei in ex Celso Glória Sancti Trinitatis cuod uidit Inicium et finem cum adjutorio ipsi. Chunc librum scripsit ego ex lingua Race in lingua Valachica Alexandrus Preceptor Anno Dni 1697 mens: sep. die 26 (Col. luĭ Traianŭ 1882-p. 600, 602). Er' pe unŭ esemplarŭ din vechia carte „*Cheía înțele, sului*", Bucurescĭ. 1678, aflătorŭ în bibl. Universității din Iași staŭ la fine scrise cu litere latine următórele: „(dóuĕ cuvinte nelegibile) dascalu de la Bucurescĭ. Credo in deom patrem omnipotemtem criatorem celi", mai urmézâ treĭ șire totŭ cu litere latine dar în o limbă nóue necunoscută, apoĭ érăși: „Credo indeom pater". Scrisórea n'are dată, dar este de pe la finele sec. XVII și totŭ de aceeași mână. Importanța este, că toți sciŭ fórte puținŭ latinesce, ér' „Preceptor Alexandrus" totŭ așa de rĕŭ scie și leșesce (Col. luĭ Traianŭ loc. cit pag. 603), dar' amêndoĭ aŭ o scrisóre latinéscă fórte bună, ceea-ce arată că eĭ scriaŭ multŭ și de multŭ cu litere latine și de sigurŭ maĭ multŭ românesce, cunoscênd fórte rĕŭ cea latină și polonă.

Deja în sec. 17-lea alfabetulŭ latinŭ începe a se aplica în literatura română în cărți tipărite și manuscrise. La 1648 s'a tipăritŭ la Alba-Iulia în Transilvania unŭ catehismŭ românescŭ cu literere latine [23]). Pe la 1650 bulgarulŭ Șoimirovicĭ, archiepiscopŭ catolicŭ de Achrida, a scrisŭ asupra limbeĭ române semnândŭ cuvintele românescĭ cu litere latine. Scrierea luĭ a rĕmasŭ necunoscută, dar' ni s'aŭ păstratŭ câte-va cuvinte din ea la istoriculŭ Luciŭ [24]).

Asemenea scrie cu litere latine unŭ dialogŭ românescŭ istoriculŭ Tröster la a. 1666 (Alt-und Neu-Dacia, Nürnberg. 1666).

La anulŭ 1674 unŭ românŭ cu numele Haliciŭ din Caransebeșŭ scrie câte-va versurĭ elegiace, esametre și pentametre, în limba română cu litere latine [25]). La 1677 s'a tipăritŭ la Roma cunoscutulŭ catechismŭ românescŭ cu litere latine de Vito Piluzio. La an. 1697 unŭ anume Viski traduce orĭ póte numaĭ copiéză Psalmĭ și alte cântărĭ religióse în limba română în versurĭ și cu litere latine [26]). Totŭ de pe acestŭ timpŭ esistă în manuscriptŭ în biblioteca Universitățiĭ din Pesta unŭ dicționariŭ alŭ limbeĭ române scrisŭ cu litere latine [27]).

Pe la începutulŭ sec. 18 vedemŭ pe misionariĭ catolicĭ ocupându-se cu introducerea alfabetuluĭ în scrierea română. La 1709 se tipăresce în Sibiŭ catechismŭ românescŭ cu litere latine (vedĭ lit. biser.) [28]). Acestŭ

---

23). Vedĭ maĭ josŭ literat. bisericéscă.

24) In opera sa De regno Dalmatiae et Croatiae Amstelodami 1666 V. c. 5.

25). Succinta medicorum Hungariae et Transsilvaniae Biogriphia, Lipsca 1774 pag 127—8 reprodusŭ la Cipariu, Arta poet. blajŭ. 1860 p. 135. cu ortografia schimbată, ér' cu ortografia autoruluĭ reprodusŭ de Hasdeŭ, Col. luĭ Traianŭ 1884 p 413—4 după o copie făcută de Nic. Densușianŭ.

26). Dr. Silași „Psaltirea calvino romînă versificată", în „Transilvania" a. 1875 No. 12, 13, 14.

27). Vedĭ capit. despre gramatică etc.

28) Nilles, Symbolae I. 372; în II 524 estrage din unele cores-

catechismŭ nu este cunoscutŭ, dar suntŭ alte dóuĕ catechisme românescĭ scrise cu litere latine de unŭ iesuitŭ pentru a se tipări, care se află în biblioteca Universitățiĭ din Pesta [29]).

La 1769 s'a tipăritŭ în Ungaria la Colocea *Evangeliile* românesce cu litere latine și ortografie ungurescă [30]).

Scrierea limbeĭ române cu litere latine întră în o nóuă fasă prin publicarea Gramaticeĭ române cu litere latine de Miculŭ-Șincaĭ la anulŭ 1780. Pentru popularisarea cetireĭ și scriereĭ cu litere latine Miculŭ a publicatŭ dóuĕ cărți de rugăciune. una la Viena 1779, alta la Sibiŭ 1801. D'aicĭ în colo limba română începe a se scrie și a se tipări din ce în ce maĭ multŭ cu litere latine. La anulŭ 1847 apare celŭ dintâiŭ diarŭ românescŭ tipăritŭ întregŭ cu litere latine, *Organulŭ luminăreĭ* de T. Ciparĭŭ. După 1848 se generalisézĕ totŭ maĭ multŭ și dincóce de Carpați, până când Cuza la 1860 scóte prin unŭ decretŭ scrierea cirilică și introduce esclusivŭ alfabetulŭ latinŭ în tóte afacerile publice.

In biserică însĕ alfabetulŭ latinŭ nu s'a întrodusŭ încă peste totŭ. Peste munți s'a întrodusŭ maĭ de multŭ în biserica română-unită, ér' congresulŭ bisericeĭ ortodoxe române de acolo a decisŭ în 1888 scóterea din biserică a cărțilorŭ tipărite cu cirile și întroducerea de cărți cu litere latine. In biserica din România aŭ începutŭ a se tipări cărțĭ bisericescĭ cu litere latine, oficialŭ însĕ nu s'a decisŭ scóterea cărțilorŭ cu cirile, ceeace nu maĭ póte întârdia.

---

pondențe dela 1744 ale misionarilorŭ din Clujŭ următórele: „Claudiopoli ut Valachico populo ruditas, qua laborabat, adimeretur, nostrorum caritas eidem de *alphabeto Valahico-Latino* providit".

29). N Densușianu. Analele Acad Rom. Ser 2 Sect. I p. 203. Autorulŭ care se vede că a trăitŭ pe la finele sec trecutŭ se numesce: „Pin un Pater a Raendului Francesko și a Provincieĭ Bulgariĭ Preot". etc.

30). Unŭ esemplarŭ se află la Academia română.

CAPITOLŬ VIII.

Amorţirea şi deşteptarea limbeĭ române.

Limba română şi după ce s'a închiegatŭ aşa cum este şi avea sĕ fie, a petrecutŭ încă multŭ timpŭ în o stare de amorţélă. Ea devenise numaĭ unŭ mijlocŭ de comunicaţie pentru trebuinţele ḑilnice ale poporuluĭ, fie materiale, fie spirituale în înţelesulŭ restrînsŭ alŭ espansiuneĭ spontane ce agită sufletulŭ orĭ-căruĭ poporŭ şi în starea cea maĭ înapoiată ; nu devenise însĕ unŭ mijlocŭ de cultură. Acésta era şi naturalŭ într'unŭ timpŭ când trebuia sĕ-şĭ apere ḑi şi nópte esistinţa fisică contra celorŭ maĭ sĕlbaticĭ barbarĭ.

Dar şi atunceĭ când Românilorŭ li s'a oferitŭ ocasiune de-a face din limbă unŭ instrmentŭ de cultură, eĭ nu numaĭ că aŭ scăpatŭ ocasiunea, dar din nefericire s'aŭ înjugatŭ pe secolĭ la carulŭ greŭ alŭ uneĭ limbĭ barbare, cum a fostŭ limba slavónă. Nu ḑicemŭ că poporulŭ însuşĭ s'a înjugatŭ, căcĭ elŭ a rĕmasŭ totŭ cu limba luĭ, s'aŭ înjugatŭ însĕ toţĭ factoriĭ carĭ iniţiézĕ şi lăţescŭ cultura, înţelegemŭ biserica, statulŭ şi societatea alésă. Toţĭ acestĭ factorĭ aŭ fostŭ perduţĭ pe secolĭ pentru cultura română ! Acea ocasiune a fostŭ cu deosebire în timpulŭ desbinăriĭ dintre biserica rĕsărituluĭ ş a apusuluĭ.

Limba română cu óre-care energie putea sĕ ésă atuncea la lumină şi sĕ-se afirme în biserică. Ea însĕ, din cause care adĭ nu le maĭ putemŭ bine cunósce, nu profită de ocasiune şi deveni sclava slavónеĭ. Prin acestŭ fatalŭ evenimentŭ, nu numaĭ că geniulŭ limbeĭ, sufletulŭ şi mintea poporuluĭ românŭ se întunecară şi amorţiră pe secolĭ, dar limba română chiar şi atunceĭ, când în fine a începutŭ a rĕsufla în scriere, înfăţişându-se în cojoculŭ lăţosŭ alŭ luĭ Cirilŭ, în locŭ de a străluci cu originea-ĭ măréţă şi de a fărmeca cu înfăţişarea-ĭ nobilă,

se părea mai multu o ființă sălbatică eșită din temeiulu codriloru.

In acésta stare o lungă luptă i-a trebuitu până s'a desbrăcatu de haina nefericită a sclăviei și cenușărésa cea nebăgată în samă și-a legitimatu în fața lumei nobila-i origine. In resumatu, consecințele fatale ale slavismului aŭ fostu multe și între cele mai grele următórele :

1). Cea mai mare parte a Românilorŭ dintre Adriatica, Marea-négră și Egee s'aŭ slavisatu ;

2). Prin acésta elementulu românu a slăbitu întărindu pe celu străinu ;

3). Românii în generalu aŭ fostu împedecați în cultură celu puținu șese sute de ani, lucru înspăimêntătoru !

4). Limba românu de-o parte a rĕmasu atâta timpu înțelenită, de altă parte a datu înderĕptu perdêndu o sumă de elemente și forme originale, care parte aŭ rĕmasu perdute, parte înlocuite cu slavóne ;

5). Prin întârdierea culturei elementulu românu, care a scăpatu necontopitu, a fostu și este espusu și supusu până adi în cea mai mare parte la diverse dominațiuni și influințe străine ;

6). In fine prin tóte acestea elementulu românu chiematu după nume, origine, numĕru și cultura lui originară la predomnire în orientulu Europei, și-a perdutu de timpuriu acestu rolu, și numai prin o nóuă concentrare și activitate uriașă pe tóte terenele póte sĕ recăștige situațiunea ce-i fusese destinată la începutu.

Déca cu tóte sbuciumările la care secolii amu fostu espuși noi amu ajunsu a ne relua posițiune, pe când atâtea alte popóre totu pe acestu terenu s'aŭ sfărimatu de n'a rĕmasu nici cenușa din ele, acésta avemu s'o mulțămimu forței neasemĕnate de resistență a poporului românu și superiorității lui ca spiritu și ca aptitudini deosebite de cultură. Déca la acestea se va adauge activitatea și energia, limba română în vêrtutea farmecă-

tórelorŭ eĭ calităţĭ nu va lipsi de-a ajunge unŭ mijlocŭ de cultură generală în orientulŭ Europeĭ. Dar, o repetămŭ, pe lângă calităţile poporuluĭ şi ale limbeĭ, trebue activitate şi energie, energie şi activitate!

Limba română şi atuncĭ când a începutŭ a se scrie maĭ dinadinsŭ, multŭ timpŭ a rĕmasŭ totŭ amorţită. Causa a fostŭ, căcĭ sfera de ideĭ cu care începuse a se ocupa era cu totulŭ străină, ca spiritŭ şi ca formă, de spiritulŭ şi natura poporuluĭ românŭ. Afară de aceea limbeĭ i se luase de la începutŭ orĭ-ce sborŭ liberŭ, ea trebuia sĕ-se târască cu lanţurile de picióre pe urmele limbeĭ slavóne, urme cu totulŭ străine de pasulŭ sveltŭ şi graţiosŭ alŭ limbeĭ române. Limba română sub suflarea de ghiaţă a slavonismuluĭ a statŭ secolĭ împietrită şi tristă ca o Niobă! Pe calea la Golgota întunereculuĭ slavonŭ limba română a mersŭ câte-va sute de anĭ posomorîtă şi greóie, fără plăcere de viéţă şi fără ca cine-va sĕ-ĭ pótă cunósce frumuseţa naturală ascunsă sub cojoculŭ lăţosŭ alŭ slavonismuluĭ.

Chiar când Româniĭ aŭ începutŭ a scrie şi alte lucrurĭ în afară de cele religióse, limba rĕmênea totŭ greóie şi posomorîtă, nu se putea lumina la faţă. Când a scăpatŭ de slavonismŭ a întratŭ în mână stérpă a grecismuluĭ bizantinŭ. Acelaşĭ traiŭ posomorîtŭ şi letargicŭ şi în acestŭ timpŭ.

Dóuĕ limbĭ aŭ fostŭ care aŭ deşteptatŭ aprópe în acelaşĭ timpŭ geniulŭ limbeĭ şi alŭ poporuluĭ românŭ, acestea aŭ fostŭ limba latină şi francesă. Limba latină a deşteptatŭ arătŭ geniulŭ limbeĭ cătŭ şi alŭ poporuluĭ. Prin limba latină Româniĭ aŭ ajunsŭ sĕ cunóscă nu numaĭ limba, dar şi originea lorŭ proprie. Ceĭ dintâiŭ latinistĭ românĭ, Miculŭ, Şincaĭ, Maiorŭ, aŭ fostŭ şi ceĭ dintâiŭ carĭ aŭ deşteptatŭ geniulŭ limbeĭ însuflându-ĭ noŭ spiritŭ de viéţă şi punênd'o prin studiile lorŭ filologice pe singura cale mântuitóre a progresuluĭ raţionalŭ, ér' prin studiile lorŭ istorice aŭ deşteptatŭ geniulŭ amorţitŭ alŭ poporuluĭ însuflându-ĭ conscienţa de sine, a originеĭ şi a demnităţiĭ sale.

Mitologia vechie ne spune că uriașului Anteŭ, în lupta sa cu Hercule, de câte-orĭ se atingea de pământŭ, mama luĭ, căpĕta nóuĕ puterĭ și nu-lŭ putea ucide Hercule, până când nu l'a ridicatŭ susŭ în aerŭ și l'a sugrumatŭ. Tocmaĭ așa a fostŭ și cu limba română, ea nu și-a recăpĕtatŭ puterea până nu s'a atinsŭ de mama sa, limba latină. Atuncĭ și-a luatŭ sborulŭ și puterea de viĕță. Acesta a fostŭ nemărginitulŭ folosŭ alŭ latinismuluĭ dela începutulŭ secoluluĭ, judecatŭ până aḑĭ atâtŭ de falsŭ de unĭĭ, carĭ se mulțămescŭ cu găocea lucrurilorŭ neputêndŭ pĕtrunde la simbure.

Pe când însĕ limba latină a deșteptatŭ geniulŭ adormitŭ alŭ limbeĭ române, nu putea de altă parte sĕ-ĭ dee și forma și lustrulŭ modernŭ, absolutŭ necesarŭ pentru complectarea, cum amŭ ḑice, artistică a progresuluĭ. Causa este fórte simplă. Limba latină este o limbă mórtă și nicĭ studiulŭ celŭ maĭ adâncŭ și talentulŭ celŭ maĭ distinsŭ nu póte sĕ suplinéscă ceea ce póte da numaĭ traiulŭ viŭ alŭ uneĭ limbĭ. Afară de-aceea limba latină, ca limba uneĭ vieți rĕsuflate, nu posede tóte ideile și mijlócele ce le cere viĕța modernă, deși posede alte calități marĭ care potŭ fi de celŭ maĭ mare folosŭ orĭ-căreĭ limbĭ, și cu atâtŭ maĭ multŭ limbeĭ românescĭ în evoluțiunea eĭ ca mijlocŭ de cultură. Pentru aceea limba română, pe lângă contactulŭ dătătorŭ de viĕță cu latina, trebuia sĕ între în atingere și cu o limbă modernă cultă, strălucită ca progresŭ, și apropiată ca origine și fire internă, pentru ca cu ajutorulŭ eĭ, ca instrumentŭ deja perfecționatŭ, sĕ-se pótă maĭ curênd polei și lustrui. Geniulŭ protectorŭ, *Bona-Fortuna* a ginteĭ Romane nu a lipsitŭ a-ĭ îndrepta tocmaĭ la timpŭ privirea asupra limbeĭ francese, mare nu numaĭ ca cultură, ca lumină, dar și ca sufletŭ de viĕță.

Astŭ-felŭ limba română inspirată și deșteptată de limba latină, condusă și ajutată de sora eĭ francesă în cinci-ḑecĭ de anĭ străbătu în sborulŭ sĕŭ o distanță pe care alte limbĭ abia aŭ străbătut'o în sute de anĭ!

Acum a venitu timpulu ca limba romană, fără a rumpe contactulu cu cele dóue mari și providențiale limbi regenărătóre, sĕ-se prețuéscă ea însăși mai multu, sĕ-se retragă în sine, sĕ-se studieze și esamineze în tótă viéța ei trecută și de față, sĕ cérnă și sĕ alégă totu ce este mai bunu și mai frumosu ca idee și formă și prin prisma arteĭ s'o reflecteze mai innobilată, mai fărmecătóre asupra vieței dilnice a poporuluĭ, care a sciutu sĕ scape acestu paladiu prin atâtea sbuciumări, prin atâtea valuri!

CAPITOLU IX.

Credințe, Datine, Instituțiuni.

Religiunea colonilorŭ aduși în Dacia era păgână și anume romană. Acésta ne-o probézá inscripțiunile latine din Dacia, care cuprindu vre-o 70 divinități păgâne, din care vre-o 60 romane și vre-o 10 străine, dintre cari cultulu unora ca al lui Mitra și Isis era deja de multu lățitu în provinciile occidentale ale imperiului romanu. Nici o divinitate dacică nu se află în inscripțiuni [1]). Nu încape însĕ îndoiélă că între coloni se aflaŭ și de-aceia cari în ascunsu primise cultulu creștinu, deși inscripțiunile nu ne păstréză nici o urmă sigură de cultu crestinu, de nu cumva ar' fi a se considera ca creștină însĕ ascunsă sub o formă mai păgână următórea inscripțiune aflată în Panonia inferiórá: M(emoriae). Q(uinius) Maec(ilius) Donati(filius) *pausavit* ann.

1). O inscript. cu *Zamolxis* la Ackner et Müller No. 663, ca falsă nu s'a admisŭ în C I L. Unŭ *deus Sarmandus* C I L III 964 este o divinitate necunoscută de-airea, fără a se sci întru nimicŭ déca va fi dacică séŭ de altă origine, ér inscript. dela Ackner et Müller No. 664 de asemenea nu s'a admisŭ în C I L.

XVI. Filio pientissimo fecit Arethusa mater. (C I L III 3257). Tertulianŭ (150—230) spune că în ținuturile Dacilorŭ, Sarmaților și Sciților [2]), domnesce numele luĭ Christosŭ. Deși ne pare ceva esageratŭ, dar cea maĭ mare parte nu póte sĕ fie de cătŭ adevĕrată, căcĭ pe la mijloculŭ secoluluĭ alŭ patrulea eraŭ episcopĭ crestinĭ în tóte treĭ Daciile și în Panonia, cum se vede din conciliulŭ de la Sardica (a. 347) [3]).

Nomenclatura religiósă este latină ; domnedeŭ, lege, credință, altarŭ, turnŭ, cruce, popă, cantorŭ și cântărețŭ, curatorŭ, duminecă, sĕrbătóre, paresimĭ (quadragesima ital. quaresima), păgânŭ, ajunŭ, Cina-Domnuluĭ, Florĭĭ (Floralia), Rusaliĭ (Rosalia), Crăciunŭ (creationem), Sânvăsiiŭ (Sântu-Vasile), Santionŭ (Sântu-Ionŭ) Sântoaderŭ (Sântŭ-Toaderŭ), Sângiorzŭ (Sântu-Gheorghe ital. S. Zorsi), Sâmpetru (Sântu-Petru), Sânziene (Sânt-Iana), Sântă-Marie, Sân-Dumitru, Sânt-Andreiŭ, rugăciune, păcatŭ, cuminecŭ, cuminecătură, comêndŭ, comêndare, bine-cuvêntŭ, bine-cuvêntare, pausŭ, ângerŭ, jurămêntŭ, poporŭ, poporenĭ, premênda (praebenda), tócă, mormêntŭ, sĕptĕmână, finŭ (affinis), cumătru (compater). Totŭ prin mijlocirea limbeĭ latine s'aŭ primitŭ și următórele cuvinte de origine grecéscă : biserică, botezŭ, mănăstire, mărturisescŭ, blastemŭ.

Pe lângă religiunea creștină le Romănĭ s'aŭ păstratŭ fórte multe și importante urme din credințele păgâne italice séŭ romane, și anume divinităților : *Lerŭ*, care este constantŭ învocatŭ în vechile himne religióse numite co-

---

2). Tertulianus, Liber contra Iudaeos c. 7. Christo vero subdită, et Sarmatarum et Dacorum, et Germanorum et Scytharum; .. in quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat.

3). Binii Severini Concilia generatia et provincialiă. Lutetiae Parisiorum 1636 I. 523 – 524: Macedonius a Dardania de Ulpianis, Calvus a Dacia ripensi de Castro Martis, Eutherius a Pannoniis, Valens a Dacia ripensi Scytopolitanus, Dioscorus de Thracia, Antenodorus a Dacia ripensi etc.

linde și este identicŭ cu *Jupiter Liber* [4]) ; *Sâmbe* ce obvinŭ în descântece, ér' în jurăminte sub forma *Sâmbea* este identicŭ cu *Sancus* séŭ *Sancus Fidius* [5]) ; *Cosînḑeana*, figura cea mai strălucită din poveștĭ în care s'a păstratŭ *Consens Diana*, și obvine și sub numele *Iana* identică cu *Iana* din mitologia italică [6]); *Arghirŭ* identicŭ cu italiculŭ *Arghillus Salvator* [7]), care în chipulŭ cum obvine în poveste în legătură cu Iléna cu pĕrulŭ de aurŭ, nu este de cătŭ sórele în relațiile sale cosmice cu Luna ; *Urga* din povestĭ este Uragus, séŭ Urgus [8]) ; *Lado* învocată în cântecele de nuntă este Latona, care de asemenea era învocată în cântecele de nuntă [9]) ; *Casmete* ursitórele la nascere la Macedo-românĭ, suntŭ *Carmentes* ale Romanilorŭ [10]); *Zirna* este identică cu divinitatea *Zirna* din o vechie inscripție italică [11]) ? *Alimorĭ*, pe carĭ Românii îĭ sĕrbătorescŭ la începutulŭ primăverei, suntŭ divinitățile din mitologia italică-romană numite *Alimona* [12]), și cuvêntulŭ românescŭ este forma masculină *Alimoni* s. *Alimones*, rotacisându-se *n*.

Serbătorĭ vechĭ în legătură cu cultulŭ naturei, ca genĭi

---

4). A se vedé studiulŭ nostru *Colindele și himnele vedice* în Revista critică-literară 1893 No. 1 p. 1—15, și *Refrenulŭ Colindelorŭ*, Ibid. No. 2 p. 49—63.

5). Veḑĭ Ar Densușianŭ, Cercetărĭ literare, Iași 1887. *Semo Sancus și Sam bele* p 104—120.

6). *Columna luĭ Traianŭ*. 1872 No. 8 (118) Ar. Densușianŭ. Iléna Cosînḑeana p. 59, ér' despre *Iana* Preller Röm. Myth. ed 2 p 149. 588

7). Swetajeff, Inscript. italicae mediae No. 23

8). Preller, Röm. Myth. ed 2. p. 4 3 și Paoli, Altitaliche Studien Hannover 4 Heft. p. 159.

9). Theocritŭ, Idila XVIII. 49.

10). *Revista critică literară* 1893 No 12 : Din mitologia română, p. 528 seqq. și S. Augustinus, Civ. Dei. IV. 11 : în deabus illis quae fata nascentibus canunt et vocantur Carmentes.

11). Rendiconti della reale Academia dei Lincei, Seria quinta vol. III fasc. 1—2 p. 94 și 12[x].

12). Tertullian. d. An 37.

protectorĭ aĭ individuluĭ şi aĭ familieĭ, cu cultulŭ morţilorŭ, ş. a. suntŭ fórte multe la Românĭ, păstrate cu vechile lorŭ ceremonii [13]). Noĭ amintimŭ vre-o câte-va care şi-aŭ ţinutŭ până şi numirea antică.

Lunia curată din Februarŭ, ca la Romanĭ «dies februus», ce însémnă totŭ aceeaşĭ.

Cultulŭ luĭ Marte, în înţelesŭ vechiŭ italicŭ ca ḑeulŭ creaţiuneĭ (sórele), s'a păstratŭ fórte bine la Poporulŭ-românŭ. Intre altele s'aŭ păstratŭ cu numele luĭ Marte următórele sĕrbătorĭ :

Martiniĭ (dies Martius), care se serbézĕ la 1 Febr. contra lupilorŭ, carĭ eraŭ consacraţi luĭ Marte şi pentru aceea lupulŭ se numea la Romanĭ *lupus martius*, va sĕ ḑică Martinĭ însémnă lupĭ [14]). Martiniĭ se maĭ serbézĕ şi la 12—14 Noembre care lună la Romanĭ se numea şi Martius în onórea ḑeuluĭ Marte (Isidor. orig. V. 33. 6).

Marculŭ boilorŭ şi alŭ vitelorŭ la 25 Aprilie se serbézĕ în onórea luĭ Marte pentru paza vitelorŭ de bólă şi de fierele sĕlbatice. Boulŭ (bos arator) de asemenea era consacratŭ luĭ Marte [15]).

Sĕptĕmâna nebunilorŭ corespunde cu «Feriae stultorum» în Februarŭ.

Ghermanulŭ înainte cu 5 ḑile de înălţarea Domnuluĭ este sĕrbătórea pentru apărarea «*germinaţiuneĭ*» contra diferitelorŭ insecte.

Vêrtolomeiŭ dela 11 Iuniu de care suntŭ legate în poporŭ următórele credinţe, că atuncĭ este meḑulŭ ve-

13). Acéstă parte fórte împortantă a vieţiĭ nóstre prea puţinŭ s'a studiatŭ; celŭ maĭ complectŭ registru pân'acum de vechĭ serbătorĭ se află în Calendariulŭ luĭ S. Mângiuca pe a 1882 tip. Braşovŭ 1881.

14). Preller. Röm. Myth ed 2. p 297. Poporulŭ numesce şi pe ursŭ moşŭ-mărtinŭ séŭ şi numaĭ *mărtinŭ*.

15. Preller, Röm. Myth. ed. 2 p. 299 Fórte interesantă este rugăciunea ce se adresa luĭ Marte păstrată la Cato, De re rustica capit. 141 (142).

reĭ, că nóptea începe a da înapoĭ, că rădĕcina grăuluĭ sécă, că se *întórce* frunda în teiŭ, plopŭ și ulmŭ, că se potŭ întórce farmecele, ș. a. tóte acestea indică o vechie divinitate, care presida la tóte *întórcerile* și *schimbările* de peste anŭ atâtŭ ca timpŭ, câtŭ și ca procesŭ de evoluțiune și preschimbare în tótă natura, și chiar în afacerile omenescĭ ; ér' acéstă divinitate la populațiunile vechĭ italice era *Vertumnus* ḑeulŭ anuluĭ schimbătorŭ (annus vertens) [16]). Intocmaĭ, cum vedemŭ, s'a păstratŭ acestŭ înțelesŭ și în credințele Poporuluĭ-românŭ, prin urmare și Vêrtolomeiŭ este acelașĭ cuvêntŭ Vertumnus, de câtŭ că sânțiĭ părinți aŭ pusŭ totŭ pe aceeașĭ ḑi sĕrbătórea apostoluluĭ Bartolomeŭ pentru a confunda și întuneca numele divinităților păgâne.

Totŭ așa s'a întêmplatŭ cu sĕrbătorile *Păliile* și *Pârliile*, la Romanĭ Palilia și Parilia, ér' *Floriile* și *Rusalele* (Floralia, Rosalia) aŭ scăpatŭ nealterate ca nume.

Vinerea mare la 14 Octobre este identică cu sĕrbătórea romană totŭ din Octobre în onórea luĭ «Venus victrix».

Credința la noĭ că la anumite ḑile se *deschide cerulŭ* este identică cu *mundus patet*=se deschide cerulŭ, sĕrbatŭ la Romanĭ de maĭ multe orĭ peste anŭ.

Feliurite datinĭ și ceremoniĭ suntŭ legate ca practică viie cu diversele sĕrbătorĭ, și nu este aicĭ loculuĭ a întra în asemenea amĕnunțe, ci ne mărginimŭ a aminti câte-va maĭ însemnate, chiar și prin numele vechiŭ ce-lŭ păstrézĕ.

Vergelulŭ, o datină care se practică în séra spre anulŭ noŭ pentru a-șĭ afla prin unŭ felŭ de sorțĭ séŭ oracule tinerĭĭ, feciorĭ și fete, ce le este ursitŭ. Datina 'șĭ trage numele dela *sortes virgilianae*, reminiscență din cele maĭ prețióse în care s'a păstratŭ amintirea despre Virgilŭ, poetulŭ epicŭ latinŭ, trecutŭ în tradiția populară a occidentuluĭ ca fărmecătorŭ și profetŭ.

16). Preller, op. cit. p. 397. seqq.

Umblarea cu *Colinda* din Crăciunŭ până la Bobotéză, suntŭ vechile „Calendae“ practicate maĭ de multŭ în occidentŭ cu mare sgomotŭ, în câtŭ conciliele aŭ păşitŭ în contra lorŭ, pe când la noĭ a rĕmasă până aḑĭ o datină piósă, conservându-şĭ şi numele şi înţelesulŭ maĭ originalŭ.

Totŭ în acestŭ timpŭ se umblă cu *Cerbulŭ*, cunoscutŭ în datinele occidentale din evulŭ mediŭ sub numele de „Cervulus“ asemenea persecutatŭ de biserică. Pe unele locurĭ şi maĭ alesŭ în România se numesce *Ţurcă*.

Suflarea bucinuluĭ la 22 Aprilŭ pentru curăţirea locuinţelorŭ, staulelorŭ etc. este identicŭ cu „tubilustrium“.

Datina *descânteceloră* atâtŭ de multŭ practicată în poporŭ, de asemenea fórte populară şi la vechiĭ Romanĭ, precum o arată şi numele, ér' la Plinius în Istoria naturală ni s'a păstratŭ şi practica descântecelorŭ care în multe este întocmaĭ şi la poporulŭ românŭ, ér' bĕtrânulŭ Cato ne păstréză espresiunea *cantare in alio*=a descânta în aiŭ (v. pag. 35).

Instituţiunile vechĭ romane, ca întogmirĭ sociale, care va sĕ ḑică nu depindŭ, ca credinţele şi datinele, de individŭ şi familie, ci de societate în generalŭ, aŭ primitŭ cea dintâiŭ lovitură prin retragerea legiunilorŭ şi administraţiuneĭ romane din Dacia sub Aurelianŭ.

Invasiunile barbare aŭ complectatŭ acésta sfărîmândŭ întogmirile politice ale străbunilorŭ nostri. Prin acestea *statulŭ*, legătura administrativă a comunităţilorŭ între sine, a dispărutŭ. Fie-care comunitate a rĕmasŭ avisată la sine; celŭ multŭ o grupă óre-care de comunităţĭ maĭ aprópe d'olaltă, maĭ legate între sine prin configuraţiunea geografică a terenuluĭ, puteaŭ sĕ susţină între ele óre-care lagătură maĭ intimă în viéţa de tóte ḑilele şi cu deosebire în timpurĭ de pericolŭ. Afară d'acésta, de sine se înţelege, că comunitatea nu putea sĕ rĕmână fără o organisaţiune óre-care internă, pentru a se paté

susține celŭ puținŭ acéstă legătură între locuitorii grupați în unŭ punctŭ óre-care. Elementele acesteĭ organisațiunĭ s'aŭ conservatŭ în tóte timpurile la Românĭ dimpreună cu nomenclatura lorŭ curatŭ romană. Aceste rĕmășițe suntŭ în comună: *popa*, *judele* și *bĕtrânii* séŭ *jurații*. *Popa* lat. popa. era la Romanĭ servitorulŭ la altarŭ, care pregătia tóte cele necesarie pentru sacrificiŭ: focŭ, tămâiă, apă, sare, vase ș. a., aducea vita la altarŭ și o lovia cu maiulŭ (malleus) în capŭ. Numele *sacerdos* preotŭ a peritŭ în limba română, pe când *popa* a rĕmasŭ. Mi se pare, chiar și acésta probéză, că *sacerdos*, ca unŭ funcționarŭ publicŭ [17]), a părăsitŭ și elŭ Dacia odată cu ceia-l-alțĭ funcționarĭ, pe când bietulŭ *popa*, ca simplu servitorŭ fără vre-o altă léfă decâtŭ unele rĕmășițe dela sacrificiŭ, a rĕmasŭ unde s'a pomenitŭ și unde putea sĕ trăiéscă fiindŭ de re_ulă unŭ omŭ din localitate. Este fórte însemnătorŭ, că în limba românéscă se păstrézĕ și aĭcĭ unŭ proverbŭ vechiŭ romanŭ relativŭ la popă. La Persiu (Sat. 6, v. 79) *popa venter* este unŭ proverbŭ care la noĭ s'a păstratŭ în „*pântece de popă*“ adecă pântece sătulŭ, bine hrănitŭ, grasŭ, de aicĭ proverbulŭ: am mâncatŭ de m'am făcutŭ popă, am mâncatŭ ca unŭ popă, a făcutŭ burtă ca unŭ popă. Totŭ la noĭ se dice: a-și da pelea popiĭ= a muri, va sĕ dică pelea animaluluĭ ce se sacrifica la înmormêntare o lua popa, ca o recompensă pentru serviciulŭ seŭ [17]). Totŭ din vechia organisație bisericéscă mai este *curatorulu bisericeĭ* (curator fani), și *cantorŭ* (cantor) [18]), cum se numesce cântărețulŭ bisericeĭ în Transilvania, marturŭ (martyros) asemenea s'a păstratŭ

17) Liv. I. c. VI: tradito servis publicis solenni familiae ministerio. — Suet Aug. 31.

18) Vedĭ descrierea uneĭ alte datine unde popa pentru serviciulŭ seŭ și aĭcĭ ie *pelea oiĭ* ce s'a consumatŭ la méså. Colăcăritulŭ de B. Viciu, Sibiu 1885 p. 55. Orelli Nr. 2488: Pelleis coria fanei sunto.

19) Isidorus Orig. VII 12; 26.

din vechiulŭ limbagiŭ latinŭ bisericescŭ, însĕ cu însemnarea de *testis* cum se afla la Romanĭ [20]). Din administraţia civilă s'a păstratŭ: *jude* dela lat. judex. In timpulŭ republicei şi *consulii* se numiaŭ *judices*. Generalminte *judex* era orĭ-ce magistratŭ, care judeca afaceri civile séŭ militare şi se alegea pe unŭ anŭ. Acéstă instituţiune romană cu nomenclatura şi durata eĭ de unŭ anŭ s'a conservatŭ până aḑi la Românii din Dacia. In România în timpulŭ noŭ fără cale s'a introdusŭ cuvêntulŭ *primarŭ*, pe când din vechime aflămŭ prin documente numaĭ *jude* [21]), ér' împărţirea ţereĭ în *judeţe* se maĭ păstrézĕ încă. Pe lângă *jude* maĭ suntŭ ca sfatŭ séŭ consiliŭ aşa numiţiĭ *bĕtrânĭ* seŭ *jaraţi*, căcĭ amêndóuĕ aceste numirĭ suntŭ îndatinate. *Bĕtrânii* (lat. veterani) suntŭ identicĭ cu *Senatores* în privinţa chiemăreĭ lorŭ, ér' numirea de *juraţi* o aflămŭ şi la Romanĭ [22]) chiar' în acelŭ înţelesŭ ca la Românĭ. Afară d'acestea cuvintele: *lege* (lex), *judeţŭ* (judicium), *judeca* (judicare), *judecată* (judicatum), *dreptŭ* (directum), *dĕtorŭ* (debitor), *tutorŭ* (tutor), *curatorŭ* (curator), *usura* (usura), *căpara* (capere arrham, ital. caparra), *arvună*-arrhabo, probézĕ continuitatea pracsei judiciare, căcĭ décă ar' fi încetatŭ vre-odată, s'ar' fi perdutŭ şi cuvintele.

Domnŭ, este cea maĭ înaltă tréptă ierarchică în statŭ păstrată cu nume cu totŭ dela Romanĭ. *Domnŭ* s'a numitŭ şi se numesce principele, acum regele. Este adevĕratŭ, că împĕraţiĭ Romanĭ începêndu dela Caligula, dar maĭ alesŭ dela Domiţianŭ (Suet. Domit. 13) primiaŭ

---

20) Isidorus Orig. VI 11, 1.: Martyres greca lingua, latine testes dicuntur.

21) Hasdeŭ, Arh ist. a Rom. I. part. 2 p. 27 în unŭ doc. de la 1650 unde obvine chiar ca cognume, cum: obvine desŭ până aḑi în Transilvania

22) C. I. L. I. Nr. 477 inscript. de la a. 105. a. Ch. „Hoc opus omne facito arbitratu duovirum et duoviralium ... Quod eorum viginti *iurati* probaverint, probum esto".

a se numi *Dominus*. Augustŭ și Tiberiŭ n'aŭ voitŭ sĕ priméscă acéstă numire, care se da numaĭ stăpânuluĭ față cu sclaviĭ. Cu tóte acestea titlulŭ nostru de *domnŭ* nu s'a desvoltatŭ din titlulŭ datŭ împĕratuluĭ, ci din contră s'a desvoltatŭ din relațiunea de patronŭ față cu clienții seĭ. Coloniĭ din Dacia, părăsiți de puterea și protecțiunea romană, nu aveaŭ, în înțelesŭ maĭ înaltŭ, alți representanți aĭ puterei, decâtŭ pe aceia, carĭ fie prin positiunea lorŭ socială, fie prin avere, eraŭ totŭ-odată și ceĭ maĭ tarĭ și maĭ marĭ în împregiurulŭ celŭ maĭ d'aprópe. In viéța romană era ceva indispensabilŭ relațiunea de clientŭ și patronŭ Nu numaĭ particulariĭ, dar' corporațiunĭ, comune, țerĭ întregĭ 'șĭ alegeaŭ câte unŭ patronŭ din familiile cele maĭ puternice, așa d. e. familia Marcelilorŭ era patronulŭ Sicilieĭ, ér' Cicerone, cum însușĭ ne spune, era patronulŭ Capueĭ. Acéstă instituțiune inherentă societățeĭ romane s'a străplântatŭ și în Dacia, ceea-ce s'ar' înțelege de la sine chiar' décă n'amŭ avé probe directe. Dar' maĭ multe inscripțiunĭ ne probézăacésta, căcĭ și in Dacia aflămŭ patronĭ aĭ privaților, aĭ diverselorŭ colegiĭ și chiar' patronĭ aĭ colonieĭ [23]). Patroniĭ eraŭ titulați de clienții lorŭ cu *Dominus*, *princeps*. Acestĭ patronĭ, câți nu vorŭ fi trecutŭ, peste Dunăre la retragerea Romanilorŭ, aŭ rĕmasŭ singurĭ *domnĭ*, *principĭ*, aĭ poporuluĭ de josŭ. Cu acéstă împregiurare corespunde deplinŭ situațiunea care o aflămŭ la Românĭ din Dacia în ajunulu constituireĭ domniilorŭ naționale în sec. XIII și XIV; și anume documentele ne vorbescŭ de o sumă de *voivodĭ* și *cnezĭ*, carĭ se aflaŭ in diversele ținuturĭ din Dacĭa. Acestĭ *voivodĭ* și *cnezĭ* nu eraŭ de câtŭ vechiĭ *patronĭ*, căcĭ și *vodă* și *cnezu* însémnă totŭ numaĭ *dominus*, *princeps*. Aceste cuvinte s'aŭ întrodusŭ cu limba slavónă de unde

23) Ackner et Müller, n-riĭ: 98, 125, 163, 164, 167, 171, 173, 177, 178, 295, 304, 393, 397, 398, 521, 523, 524, 532, 534, 578, 580, 684, 701, 718.

avemŭ și numele boeriŭ (v. sl. boljarŭ). Insĕ pe lângă numirile slave oficiale aŭ esistatŭ totŭ-de-una și numele românescŭ *domnŭ*, și anume stăpâniĭ feudalĭ se numeaŭ de cătră clăcașĭ *domnĭ*, și cu deosebire în Transilvania unde numele de boeriŭ nu se întrebuințéză de câtŭ în Țéra-Oltuluĭ, care a statŭ în legătură cu Muntenia. In Transilvania mariĭ posesorĭ de prin sate se numescŭ *domnĭ*, și în generalŭ totŭ ce s'a numitŭ și se numesce în România *boeriŭ*, dincolo s'a dișŭ și se dice și adĭ *domnŭ*, ceea-ce probéză că Transilvania n'a statŭ în legătură cu Bulgariĭ.

După cum se vede din toțĭ cronicariĭ, începêndŭ dela Urechie, titlulŭ de vodă se pune de regulă îndată după numele propriŭ alŭ principeluĭ: Stefanŭ-vodă, Mihaiŭ-vodă. Insĕ *vodă* era numaĭ o titulatură sécă, alŭ căreĭ înțelesŭ limba nicĭ-odată nu l'a consumatŭ și nu a putŭt'o satisface, și astŭ-felŭ când vorbesce de principe 'lŭ numesce *domnŭ*, chiar și décă a adausŭ pe vodă la urmă: Stefanŭ-vodă, *domnu ŭ* Moldoveĭ, Radu-vodă, domnulŭ muntenescŭ, și érășĭ se dice numaĭ: *domniĭ* Moldoveĭ, Muntenieĭ, ér nicĭ odată *voďiĭ* . . . . și *domnie*, *dómnă*, *domniță*, ér' nu vodie, vodésă, ș. a. Câtŭ de multŭ a refusatŭ limba cuvêntulŭ *vodă* se vede de acolo, că l'a lăsatŭ nedeclinatŭ.

In limba română s'a păstratŭ și cuvêntulŭ *împĕratŭ*, care probéză că Românĭĭ nicĭ-odată n'aŭ perdutŭ amintirea de domnie séŭ împĕrăție romană, si acestŭ nume l'aŭ aplicatŭ și în povestĭ: Impĕratu-negru, Impĕratŭ-roșŭ etc.

CAPITOLŬ X.

Momente istorice în viéţa limbeĭ române

In totŭ lungulŭ periodŭ dela a. 274 d. Ch. până prin secolulŭ alŭ 13-lea nu aflămŭ nicĭ unŭ momentŭ istoricŭ însemnatŭ în viéţa limbeĭ române. şi anume vreunŭ momentŭ favorabilŭ. Din contră momente nefavorabile destule, din care celŭ maĭ fatalŭ, introducerea succesivă a limbeĭ slavóne în biserică (v. p. 75). Ca unŭ momentŭ favorabilŭ trebue sĕ considerămŭ însĕ întemeierea statelorŭ române, alŭ Muntenieĭ şi alŭ Moldoveĭ. Adevĕratŭ, că privindŭ lucrurile pe de-asupra timpŭ fórte îndelungatŭ nu se întrevede absolutŭ nicĭ unŭ folosŭ pentru limba română, căcĭ biserica şi statulŭ românŭ sute de anĭ încă trăescŭ cu limba slavóna. Se prepară însĕ unŭ bine pe viitorŭ, cu încetulŭ adevĕratŭ, dar ce prepară. Unŭ bine maĭ de-aprópe a fostŭ concentrarea forţelorŭ risipite şi neorientate în dóuĕ centre. Acésta însemna nu numaĭ întemeierea şi întărirea consciinţeĭ etnice, dar şi prepararea forţelorŭ pentru o nóuĕ viéţă, care nu putea sĕ rĕmână fără o bună influinţă şi asupra limbeĭ înseşi. Intemeierea şi organisaţia unuĭ statŭ, maĭ alesŭ în Europa chiar şi în acele timpurĭ, nu se putea face şi continua fără o cultură óre-care. Va sĕ dică, cele dóuĕ state chiar dela începutŭ aŭ formatŭ unŭ simburŭ nu numaĭ de forţă fisică, dar' şi morală şi culturală. Cultura chiar străină fiindŭ era unŭ împulsŭ nouŭ şi unŭ esemplu viŭ cătră o cultură maĭ târdiŭ naţională. Ceea-ce îngreuéză justa apreciare a acelorŭ timpurĭ din acestŭ punctŭ de vedere, este lipsa aprópe totală de cunoscinţe şi documente asupra vieţiĭ culturale din primele dóuĕ sute de anĭ a statetorŭ române. Chiar şi secolulŭ alŭ 16-lea este destulŭ de săracŭ, dar totuşĭ avemŭ puncte ceva maĭ luminóse.—Dela Alexandru celŭ bunŭ până la Neagoe-

vodă aflămŭ și biserica organisată. Organisația bisericeĭ în aceste timpurĭ însemna punerea pe piciorŭ de rĕsboiŭ a uneĭ armate de cultură. Nefericirea era, că acéstă armată lupta cu o armă străină, ce nu o putea mânui, limba slavónă. Nicĭ chiar întroducerea tipografieĭ pe la 1507 [1]) în Muntenia n'a ajutatŭ cultura națională, căcĭ nu se tipărescŭ de câtŭ cărțĭ slavóne, cu tóte-că deja pe la 1544 aflămŭ limba românéscă aplicată chiar și în corespondență oficială, căcĭ magistratulŭ din Sibiŭ (Transilvania) avea unŭ anume funcționarŭ ca interpretŭ și scriitorŭ de *scrisorĭ românescĭ* [2]). Lucru aprópe de necrezutŭ, că de la 1507—1640 deși s'a aflatŭ tipografie în Muntenia, totușĭ nu s'a tipăritŭ nicĭ o carte în limba română, celŭ puținŭ pân'acum nu-ĭ cunoscută nicĭ o urmă macar de tipăritură românéscă din-cóce de munți până la Pravila de Govora (1640). Românesce însĕ începuse a se scrie în cele bisericescĭ deja de multŭ, (v. lit. biser.), ér' în a dóua jumĕtate a sec. 16-lea începuse a scrie românesce și cronicarĭĭ (vedĭ la Cronicarĭ).

Cărțĭ românescĭ tipărite aparŭ maĭ ântâiŭ în Transilvania. Impulsulŭ la tipărire „'lŭ dă propaganda reformațiuneĭ luĭ Luterŭ. Ca mijlocŭ de propagandă pregătitorulŭ reformațiuneĭ între Sașiĭ din Transilvania, Ioan

---

1). Cea dintâiŭ tipografie a fostŭ la Târgoviște și până la 1545 s'aŭ tipăritŭ maĭ multe cărțĭ bisericescĭ slavóne. In biblioteca Academieĭ române sub No. 3568 se află unŭ Octoichŭ slavonŭ mancŭ tip. la 1510, sub No. 3577, altulŭ tip. la Târgoviște la 1545. Despre alte tipărĭturĭ slavóne în Muntenia vedĭ Schafarik Geschichte des Serbischen Schriftthums, Prag 1865 p. 279 seq. Columna luĭ Traianŭ, 1876 No. 8 (5) pag. 193 seq.

2). Correspondenz-Blatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, din a. 1881 No 1. unde din registrele de socotelĭ ale Comuneĭ Sibiŭ pe anulŭ 1544 se reproduce următorulŭ pasagiŭ: „1544: Philippus Pictor. Der selbe erscheint in den gleichzeitigen Rechnungen in Hermannstädter und National-Archiv als Hermannstädter Bürger und als *Dolmetsch und Schreiber „walachischer Briefe"*, die an den Rat kommen oder von ihm abgeschickt werden".

Honterus, aduce tipografie la Brașovŭ. Deja la a. 1544, aflămŭ tipografie și în Sibiŭ. Propagatoriĭ reformațiuneĭ 'și pusese ochiĭ pe Românĭ, ca elementulŭ celŭ maĭ numĕrosŭ. Pentru a lăți dogmele luterane Sașiĭ punŭ la dispositiune tipografiile pentru tipărirea de cărțĭ românescĭ, în care se infiltra maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ dogme luterane. Pân'acum se scie, că cea dintâiu carte românéscă s'a tipăritŭ la Sibiŭ în a. 1544, și adecă unŭ catechismŭ în limba românéscă ; unŭ altŭ catehismŭ se pare a se fi tipăritŭ în Brașovŭ înainte de 12 Martie 1559, (vedĭ lit. biser.). D'aicĭ încolo începŭ a se tipări mereŭ diverse cărțĭ bisericescĭ în limba românéscă.

S'a susținutŭ de uniĭ, chiar dintre Românĭ, că numaĭ reformațiuneĭ avemŭ de-a mulțămi introducerea limbeĭ românescĭ în biserică. Acéstă părere s'a născutŭ până nu se scia, că deja cu multŭ înainte de reformațiune limba română se întrebuința în scrisŭ și că se tradusese în ea cărțĭ bisericescĭ. Reformațiunea a ajutatŭ tipărirea de cărți românescĭ, dar nicĭ de cum n'a datŭ întâiulŭ impulsŭ la traducerea lorŭ, căcĭ din contră este probatŭ că propagatoriĭ reformeĭ tipărescŭ cea maĭ mare parte traduceriĭ vechĭ (v. lit. biser.).

După Luteraniĭ începură și Calviniĭ a lucra ca sĕ atragă pe Românĭ în secta lorŭ, și fiindŭ-că principele țereĭ era calvinŭ, acțiunea lorŭ devine din ce în ce maĭ violentă. Calviniĭ începŭ a împune Românilorŭ prin lege episcopĭ calvinĭ.

Episcopulŭ Ilie Iorestŭ (1641—1643) este pusŭ cu condițiune ca sĕ tipăréscă și sĕ întroducă cărțĭ românescĭ cu dogme calvine, ne împlinindŭ condițiunile a fostŭ depusŭ la an. 1643, și în locŭlŭ luĭ s'a numitŭ Simionŭ Stefanŭ (1643—1651), care a primitŭ *Catechismulŭ calvinescŭ* tipăritŭ, cum se vede, în acelŭ anŭ (iam exhibitum. Magaz. ist. 236 sq. Sincaĭ an. 1643), și celelalte cărțĭ preparate sub înfluința calvină.

Starea Românilorŭ de peste munțĭ în acéstă epocă era din cele maĭ de plânsŭ. Eĭ suntŭ despoiațĭ de tóte drep-

turile nu numaĭ politice, dar și omenescĭ. Maghiariĭ, Secuiĭ și Saşiĭ la 1438 facŭ uniunea, séŭ maĭ bine, conjurațiunea cunoscută în istorie sub numele de *uniunea celorŭ treĭ națiuni*, și întărită cu jurămêntŭ pe cruce, cu scopŭ ca «împreună se sdrobéscă și sĕ desrădăcineze cutezarea și rebeliunile blăstemaților de țeranĭ». (Magaz. ist. III. 156); și fiindŭ-că acești țeranĭ eraŭ cu deosebire Românĭ, este evidentŭ că *conjurațiunea de sterpire* era în contra lorŭ, cum a dovedităŭ despoierea și de drepturile ce le avuse pân' aci. Aristocrația română, câtă va fi scăpatŭ din furtunele secolilorŭ trecuțĭ. în acéstă epocă fiindŭ acum silită sĕ-și lase legea, s'a desnaționalizatŭ.

Biserica însĕ cu poporulŭ continuă lupta și acéstă luptă a Românilorŭ de peste Carpați n'a rĕmasŭ fără efectŭ asupra celorŭ de din-cóce. Cărțile tipărite dincolo naturalminte s'aŭ lățitŭ dincóce, și pe la finele secoluluĭ alŭ 16-lea și începutulŭ celuĭ următoriŭ dămŭ peste cele dintâiŭ urme de o mișcare literară, maĭ cu sămă pe terenulŭ chronografieĭ. Acéstă mișcare însĕ era restrînsă în cercurile unorŭ puținiĭ amătorĭ. Cu atâtŭ maĭ multŭ însĕ limba începe sĕ apară scrisă în corespondențele și actele private [3]). De mare importanță este aplicarea limbeĭ române în actele publice și cu deosebire domnescĭ. Celŭ maĭ vechiŭ documentŭ publicŭ în limba română este celŭ din 22 Sept. dintre a. 1583—5 scrisŭ de Teodorŭ logofĕtulŭ la Vlădescĭ, distr. Muscelŭ, publicatŭ în Cuvinte din bĕtrânĭ (I. p. 31 sq.). Petru-Vodă se subscrie românesce într'unŭ chrisovŭ dela 1583 (ПІѕсам мена доминиа меле [4]), Mihaiŭ-Eroulŭ scrie românesce întărirea domnéscă pe unŭ chrisovŭ slavonŭ dela 1596 [5]). Cele dintâiŭ chrisóve domnescĭ cu-

3). Hasdeŭ în Cuvinte din bĕtr. reproduce maĭ multe doc. începêndŭ dela an. 1551.

4). Archiva ist a Rom. t. I. part. I. p. 127.

5). Revista p. ist arch. și filog. an. II. v. IV. p. 543.

noscute până adĭ suntŭ dela Simionŭ Movilă din 15 Maiŭ 1601 și alte patru din 1602 [6]).

Totŭ-odată în acestŭ secolŭ începuse a se generalisa totŭ maĭ tare limba română în biserică. Sub Mateiŭ Basarabŭ în Muntenia și sub contimporanulŭ seŭ Vasile Lupulŭ în Moldova deja pe la 1652 în bisericile domnescĭ din Iașĭ și Târgoviște se cânta românesce în strana din stânga [7]). Cele dintâiŭ decisiunĭ oficiale pentru introducerea limbeĭ române și scóterea celeĭ slavóne din biserică s'aŭ făcutŭ la Românii din Transilvania în maĭ multe rênduri sub mitropolitulŭ Sava Brancovicĭ (1656—1680), din care ni s'a păstratŭ conclusulŭ mareluĭ Sinodŭ ținutŭ la Alba-Iulia la a 1675 [8]). Acestŭ mitropolitŭ, pentru sentimentele luĭ naționale și pentru lupta contra calvinilorŭ, a fostŭ destituitŭ de principele calvinŭ, aruncatŭ în închisóre și schingiuitŭ [9]). Unŭ altŭ sinodŭ ținutŭ totŭ la Alba-Iulia sub mitropolitulŭ Atanasie la a. 1700 [10]), reînnoesce decisiunile de maĭ 'nainte.

---

6). Hasdeŭ, Cuv d. bĕtr. I. p 104—127. Alte dóuĕ pretinse chrisóve domnescĭ scrise rom. dela Ilie vodă din an 1496 (?) reprodusŭ în Uricariŭ III. 109 sq și dela Stefanŭ-vodă celŭ tinĕrŭ din a 1526 reprodusŭ de Melchisedecŭ, Cron. Huș. p. 21 sq. Apend. din cause cunoscute nu le admitemŭ.

7). Călĕtoria archidiaconuluĭ Paulŭ de Alepo prin Moldova și Muntenia între anĭ 1652—1660 în Archiva istor. a Românieĭ, t. I. prt. 2 p. 70, 98—100.

8). Elŭ sună: „Cuvêntulŭ luĭ dumneḑeŭ cu carele este maĭ de lipsă, creștinilorŭ și neînvĕțaților, ca și cum este de lipsă lumina în vreme întunereculuĭ, așa și cuvêntulŭ luĭ dumneḑeŭ, ca sĕ-se vestéscă în limba nóstră rumânesce carele ne-amŭ născutŭ, ca sĕ înțelégă toțĭ creștiniĭ, sĕva căîn tóte sĕrbătorile maĭ dinainte vreme am dojenitŭ, și am porunciță așé și acum. Erŭ carĭ se vorŭ afla făcêndŭ amintrile, cu bintătuéla, carele s'aŭ datŭ în condițiile dintâiŭ într'alțĭ anĭ se va bintătui". (Cipariu, Acte și fragm. Blasiŭ. 1855 p. 148).

9). Despre acestŭ mitropolitŭ a se vedé Cipariu, Archivŭ p filolog. și ist. p 650 seq. Fóia Transilvania a. 1870 No. 34 și Cronica luĭ G. Brancovicĭ în Revista crit.-lit. I p. 393.

10). Punctŭ 14 din canónele acestuĭ sinodŭ sună: „Popiĭ sĕ facă

Pe când însĕ Românii de peste munți duceau o luptă atâtŭ de energică pentru a pune limba română în drepturile eĭ, dincóce i se pregătea unŭ nouŭ jugŭ. Grecii, care cu începutulŭ secoluluĭ alŭ 18-lea punŭ mâna pe tronurile Munteniei și alŭ Moldoveĭ, eraŭ o nóuă epocă de sclăvie și întunerecŭ pentru limba română. Scóla și biserica se greciséză, limba societăți mai bune devine limba grécă.

Astŭ-felŭ limba română 'și perde din noŭ mijlócele și agenții de cultură, și rĕmâne érăși poporulŭ de josŭ ca depositarulŭ și conservatorulŭ eĭ. Este adevĕrată, că în urma deșteptării din sec. alŭ 17-lea limba română n'a pututŭ fi esclusă, n'a pututŭ fi năbușită cu totulŭ în mersulŭ eĭ ca sub slavonismŭ, dar' ea totuși nu mai putea merge înainte, ci din contră începuse a da înderĕptŭ, cum acésta se póte vedé din cronicarii din a dóua jumĕtate a sec. alŭ 18-lea. Sub Fanarioți în generalŭ limba română se suferea numai într'atâta în scóle în câtŭ putea sĕ servéscă ca prin ea Românii sĕ pótă învĕța grecesce.

Pe când limba română în Muntenia și Moldova gemea sub jugulŭ grecescŭ, se întêmplă unŭ noŭ evenimentŭ destinatŭ a libera în fine limba română de sclăvia străină, a-i da unŭ puternicŭ impulsŭ de viĕță și a-i recăștiga loculŭ între limbile surorĭ neo-latine din occidentŭ.

Samoilŭ Micŭlŭ și Șincaĭ și apoĭ P. Maiorŭ deschidŭ o nóuă lume nu numaĭ pentru limba română, ci pentru Poporulŭ românŭ în generalŭ. Eĭ redaŭ limbeĭ alfabetulŭ strămoșescŭ latinŭ, probândŭ originea eĭ latină, și introducêndŭ studiulŭ scĕnțificŭ alŭ limbeĭ române (v. Filologia).

---

slujbă câtŭ vorŭ puté românĕsce. Evangelia și povestea sĕ înțelégă creștinii, ér' cine nu va povest din poucenie în tóte dumineci și în tóte sĕrbătorĭ acela popă sĕ se g.obéscă cu 12 florinți; ér' de nu va gândi de birșag. sĕ fie lăpĕdatŭ din Preoție". (P. Maiorŭ, Istor. beser. Rom. p. 357).

Străinii și cu deosebire inimicii nostri au înțelesu totu-de-una mai bine importanța pașilorŭ nostri pe asemenea căi. Așa s'a întêmplatu și aicî. Ei înțeleseră numai decâtu, că acésta va sĕ dică a ne pune în lumină, a ne crea unu prestigiu și a ne câștiga aliați, lucruri ce togmai nu voiaŭ ei. Astu-felu Sulzer atacă cu vehemență Gramatica lui Micul-Șincai și cu deosebire, căci s'a scrisu cu litere latine [11]). Totu asemenea aŭ făcutu Grecii cu gramatica macedo-română a lui Boiadgi (1813), care avu fericirea a fi afurisită chiar de patriarchulu dela Constantinopolu [12]). Ideile lui Petru Maioru despre limba română espuse în Istoria pentru începutulu Românilorŭ, și Lexiconulu de la Buda, provocară o adevĕrată furtună din partea străinilorŭ [13]).

Pe lângă lupta teoretică cu principii și tendințe propagate în scrisu, se începe și o luptă practică, căci la 1795 se formézĕ în Transilvania o *Societate filosoficéscă*, care sĕ-se ocupe și se tipărĕscă cărți de sciință și de istoria Românilorŭ și se pusese în legătură și cu ceî dela Bucuresci [14]).

---

11) Fr J. Sulzer, Geschichte des Transalpinishen Daciens. Wien, 1781—2 III. p. 156 „Nur dieses hab ich hier mit Erlaubniss des Wohlehrw . . . P. Klein beweisen wollen, dass es *nicht angehe* din walachische Sprache mit lateinischen Buchstaben zu schreiben und zu lehren. — E (der) Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae. Clandiopoli 1791.—I. Christ. Engel. Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium, et orgine Valachorum, Vindobonae. 1794.—

12) „Aflu, dice patriarchulu, că se respândesce cartea unui blăstematu rătăcitu alu bisericeî, anume Boiadgi. Scopulu acestuia este de a combate limba grécă din usulu credincióseî nóstre turme. Comunicați afurisenia nóstră ceorŭ care arŭ da creḑĕmêntu spuselorŭ aceluî ereticu contra limbeî in carĕ a vorbitu și vorbesce dumneḑeirea". (v. Apelulu Societățeî macedo-române Lumina în Gazeta Transilvanieî pe 1885 Nr. 40.)

13) Barth. Kopitars kleinere Schriften, herausggb. v. Fr. Miklosich, Wien, 1857 I-ter Theil. p. 182—188, 230—243 — Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc. (anonimă), Halle 1823. — I. C. Schuller, Argumentorum pro latinitate linguae valachicae s. rumunae epicrisis. Cibinii, 1832.

14) A. P. Ilarianu, în Viéța, operele și ideile lui G. Șincai,

De altă parte Georgiu Lazarŭ, trecêndŭ la 1816 din Transilvania la Bucurescĭ, întroduce limba română în conferințe publice și în scólă.

Românii, care pân' aci învețaŭ numaĭ grecesce și franțuzesce, și limba lorŭ o țineaŭ incapabilă de a se puté cultiva și propune învețăturile în ea, vĕdură de-odată din rostulŭ luĭ Lazarŭ, că acésta este unŭ mare neadevĕrŭ. „Aŭ nu putemŭ avé și noĭ filosofĭ ca sĕ învețe filosofia în limba română? tóte putemŭ a le dobândi, că și noĭ suntemŭ născuțĭ ca și alte neamurĭ, și nóuĕ ne-a datŭ D-dĕu acele darurĭ. Cine póte dice că fiiĭ Românilorŭ nu vorŭ puté învĕța tóte învețăturile în limb patrieĭ?“ [15]) Acestea le adresa Lazarŭ din catedră Românilorŭ și străinilorŭ totŭ-odată. Și cuvêntulŭ trupŭ s'a făcutŭ!

Elevulŭ și următoriulŭ în catedră alŭ luĭ Lazarŭ, Eliade, vorbindŭ de misiunea regeneratóre a învĕțatilorŭ ardeleni de la începutulŭ secoluluĭ, scrie aceste inspirate cuvinte: „Eĭ prin lucrările lorŭ ca prin unŭ toiagŭ alŭ luĭ Moise, aŭ despărțitŭ o mare de întunerecŭ ce ținea pe Românĭ decindea pământuluĭ făgăduinței, 'ĭ făcură sĕ trécă dincolo de Egiptulŭ minciunilorŭ, și sĕ-și cunóscă adevĕratulŭ și măritulŭ lorŭ începutŭ.“

Unŭ mare evenimentŭ în viéța limbeĭ române a fostŭ întroducerea diaristicei. Din programa Societățiĭ amintite maĭ susŭ se vede că era proieactată unŭ feliŭ de revistă sciințifică-literară, ceea-ce nu se vede a se fi realisatŭ. La anulŭ 1817, unŭ anume Racocea, translatorŭ românescŭ în Lemberg, publică prospectulŭ uneĭ foĭ periodice, care de asemenea a rĕmasŭ fără resultatŭ. La 1825 apare *Fama Lipskăĭ*, în Lipsca, de doĭ redactorĭ românĭ, dar' și acésta în curêndŭ se vede că a apusŭ. La 1827 încércă I. Eliade, guvernulŭ însĕ nu i-a permisŭ, la 8

publica programulŭ-apelŭ alŭ aceleĭ Societățĭ p. 83—86; despre sórtea ecesteĭ societățĭ nu se maĭ scie nimicŭ.

15) P. Poenaru Georgiu Lazarŭ și scóla română, Bucurescĭ, 1871. p. 18.

Aprilu 1829 însĕ I. Eliade scóte în Bucurescĭ „Curierulŭ românescŭ“, ér' G. Asachi la Iaşĭ „Albina românéscă“ la 1 Iuniu aceluiaşĭ anŭ. La 1832 esista deja 5 ḑiare române, care încetulŭ cu încetulŭ se înmulţescŭ. La 1838 apare în Transilvania la Braşovŭ „Gazeta Transilvanieĭ“ şi „Fóia pentru minte etc“. Intemeiată ḑiaristica, ea-şĭ începu activitatea eĭ luminătóre şi unificătóre sub tóte punctele de vedere. Maĭ în acelaşĭ timpŭ cu ḑiaristica se întroduce cu totŭ adinsulŭ şi teatrulŭ şi 'şĭ începe şi literatura activitatea eĭ binefăcĕtóre.

Cam de pe la 1830 limba română se întroduce dincóce de Carpaţĭ în generalŭ în scóle, eliminându-se cea grecéscă.

In chipulŭ acesta limba română reluându-şĭ în fine drepturile eĭ apucă calea progresuluĭ pe tóte terenele.

CAPITOLŬ XI.

Moravurĭ şi cultură.

Coloniĭ se aşéḑă în Dacia cu moravurile şi cultura romană. Acésta se constată cu deosebire în inscripţiunile rĕmase.

Viéţa familiară era fórte intimă, cultulŭ celorŭ rĕposaţĭ în mare onóre. Acésta ne-o arată doiósele espresiunĭ de prin inscripţiunĭ şi mulţimea epitafelorŭ. Obvinŭ maĭ în fie-care epitafŭ espresiunĭ ca *parentes infelicissimi filiae pientissimae, mater infelicissima filio carissimo, fratri pientissimo, sorori pientissimae, matri pientissimae, filiae pientissimae et dulcisime*, traiŭ conjugalŭ *sine ulla querella* ; până chiar şi socrilorŭ li se aducŭ cele maĭ marĭ laude: *socro sui amantissimo.*

Unŭ bărbatŭ numesce pe soția sa *pietate et castitate incomparabilis* !

Mulțimea ruinelorŭ de temple și palate mărețe, statue, apeducte și căĭ așternute cu pétră, întogmirile și așeḑémintele despre carĭ ne mărturisescŭ nenumĕratele inscripțiunĭ. suntŭ probă strălucită de civilisațiunea romană plântată în Dacia. Nu aflămŭ însĕ urme de scóle. în literatura latină nu apare nicĭ unŭ scriitoriŭ din Dacia. Mulțimea inscripțiunilorŭ însĕ, limba lorŭ fórte bună. maĭ bună, maĭ clasică decum amŭ fi doritŭ noĭ, pentru a puté afla în ea maĭ multe urme de graiulŭ populară, și cu deosebire limba contractelorŭ făcute între ómenĭ maĭ de josŭ, carĭ contracte ni s'aŭ păstratŭ în *tablele cerate* : tóte acestea arată, că esista în țéră o bună instrucțiune. Prin urmare este numaĭ o întêmplare, că celŭ puținŭ păn' acum nu s'aŭ aflatŭ urme de scóle, pe când nu maĭ departe de cătŭ în învecinata Panonie, la Savaria (Stein-am-Anger) s'a aflatŭ pe o cărămidă impresŭ alfabetulŭ latinŭ, ér' în alta :

Bene debet esse puero qui discit bene. etc.

Acestea probézĕ neîndoiosŭ esistența scóleĭ în Panonia. Depărtarea Dacieĭ de Italia făceaŭ și maĭ imperiósă necesitatea scóleĭ.

Cu atâtu însĕ maĭ positivŭ și maĭ de timpuriŭ întimpinămŭ esistința t[illegible]atruluĭ în Dacia.

La Sarmisegetusa (Grădisce) în Valea-Hațeguluĭ până aḑĭ se vede amfiteatrulŭ, în care, după cum ne spune o doiósă inscripțiune, unŭ artistŭ fenomenalŭ de 12 anĭ a delectatŭ publiculŭ cu producțiunile sale (saltavit, cantavit, jocis omnes oblectavit [1]).

Intr'o inscripțiune din Parolissum (aḑĭ Moigrad în Transilvania) dela an. 158 se ḑice, că s'a reparatŭ amfiteatrulŭ ruinatŭ prin vechime (amphitheatrum, vetustate dilapsum, denuo fecit). Din acésta se vede, că am-

1). Ackner et Müller n. 142.

fiteatre se aflaŭ și în localităț̦i micĭ, ér' împregiurarea, că după vre-o 51 anĭ dela colonisare teatrulŭ se stricase și trebuia a se reînnoi, ne probézĕ, că s'aŭ ridicatŭ teatre îndată după colonisare, chiar și în locurĭ maĭ neînsemnate. Acésta ne dă o mĕsură pentru cultura înaintată a colonilorŭ. Asemenea colonĭ nu puteaŭ sĕ fie barbarĭ, cu atâtŭ maĭ puț̦inŭ dintre ceĭ din Asia și Africa.

Comerciulŭ Dacieĭ era fórte estinsŭ, căcĭ o aflămŭ în legăturĭ comerciale cu Italia și cu Orientulŭ [2]). Pe lângă acestea inscripț̦iunile ne arata numĕróse societăț̦i industriale și comerciale: *collegium fabrorum* (s. industriașilorŭ), *c. negotiatorum* (s. negustorilorŭ), *c. centonariorum* (s. ț̦esetorilorŭ de lână), *c. dendrophorum* (s. lemnarilorŭ). *c. aurariorum* (băieșilorŭ) ș. a., Joe se numia în Dacia, cum mărturisesce o inscripț̦iune, și *ḑeulŭ comerciului*, ceea ce probézĕ marea importanț̦ă a comerciuluĭ pentru Dacia, pe care 'lŭ punŭ sub protecț̦iunea celuĭ maĭ mare ḑeŭ.

Româniĭ, deși aŭ avutŭ o miie de anĭ se sufere invașiunele barbare, care aŭ distrusŭ tóte operele mărețe ale architectureĭ romane, în câtŭ acestŭ faptŭ a rĕmasŭ până aḑĭ în ḑicerea populară „n'a rĕmasŭ pétră pe pétră", totușĭ nicĭ moravurile nicĭ sufletulŭ lorŭ nu s'a însĕlbătăcitŭ. Eĭ aŭ păstratŭ o adâncă intimitate și doioșie în viéț̦a familiară. Căsătoria este încungiurată de-o mulț̦ime de ceremoniĭ când grave, când vesele. Mirésa este „o fată de împĕratŭ", mirele „ficiorŭ de împĕratŭ", ceea ce îndică respectŭ și fericire. Căsătoria este „pe viéț̦ă și mórte", pentru aceea și jelirea la mórtea unuia dintre soț̦ĭ este adâncă și lungă. In ceealaltă lume însĕ ér' se întâlnescŭ pentru a trăi împreună. Cultulŭ moșilorŭ (sufletele rĕposaț̦ilorŭ) este în fórte mare onóre până aḑĭ. Anumite sĕrbătorĭ peste anŭ suntŭ consacrate acestuĭ cultŭ. Atară de-aceea maĭ alesŭ țera-

2). Iung. Die romanichen Lanschaften p. 398.

nulŭ nu-şĭ uită şi la alte ḑile şi sĕrbătorĭ a-şĭ aduce aminte de iubiţiĭ rĕposaţĭ ş'a face daruri şi prinóse pentru rĕpausulŭ lorŭ. In cântecele la morţĭ numite bócete (v. lit. pop.), e depusă cea maĭ adâncă şi ferbinte iubire între membriĭ familieĭ.

Caracterulŭ individualŭ Românulŭ 'lŭ concretiséză în „omŭ de omenie", sub care se înţelegŭ tóte calităţile bune morale chiar şi sinceritatea, fără de care omulŭ este „cu dóuĕ feţe" şi încétă a fi de omenie.

Caracterulŭ familiarŭ, la care Românulŭ ţine fórte multŭ în tóte relaţiunile sale şi maĭ alesŭ la căsătorie şi împrietinire, 'lŭ cristalisézā în ḑisa „bună viţă şi sĕmênţă", ér' când într'o familie întră prin căsătorie „neamŭ străinŭ" se ḑice că a întratŭ unŭ „spinŭ în neamŭ".

Datina, legea séŭ obiceiulŭ *din bĕtrânĭ* este legătura cea maĭ puternică a societăţiĭ. Ce-lŭ ce-o înfrânge este sdrobitŭ de despreţulŭ şi batjocura publică ; pentru aceea diversele datine până chiar în portŭ séu îmbrăcăminte suntŭ ţinute cu sânţenie.

Pe lângă controlulŭ ḑilnicŭ, moralitatea publică, în timpurile maĭ vechĭ, era controlată şi prin aşa numitele *strigărĭ peste satŭ* a tuturorŭ celorŭ ce făceaŭ peste anŭ fără-de-legĭ séŭ imoralităţĭ.

Românulŭ ḑice când abate la elŭ unŭ óspe că i l'a trimisŭ d-ḑeŭ, pentru aceea ospitalitatea o consideră ca o mare datorie, şi de-aicĭ ospitalitatea Românuluĭ este proverbială, şi elŭ ḑice, când *omenesce* pe óspe : o se împărţimŭ ce ne-a datŭ d-ḑeŭ !

In totŭ timpulŭ invasiunilorŭ nu putemŭ vorbi de cultură, căcĭ invasiunile eraŭ togmaĭ negaţiunea şi distrugerea orĭ-căreĭ culturĭ. Româniĭ aŭ trăitŭ în acestŭ timpŭ cu resturile şi reminiscenţele ce le puteaŭ păstra din trecutŭ.

Arta scrierĕĭ amŭ vĕḑutŭ că aŭ păstrat'o totŭ-de-una, totŭ-de-una aŭ avutŭ o religiune, creştinismulŭ, care se baséză pe carte. O împregiurare maĭ importantă este că

totŭ-de-una aŭ păstratŭ și numele de *școlă*, care de și de origine grécă (σχολή), este însĕ de întrebuințare vechie romană, care se află la scriitorii latinĭ începêndŭ încă de sub republică.

Cuvêntulŭ *schola* obvine și în inscripțiile din Dacia ca *scola* pêntru deprinderĭ practice și ca *collegium* [3]).

La noĭ obvine cuvêntulŭ *școlă* în vechile monumente literare d. e. în Codicele de la mănăstirea Seculŭ (fóia 194 verso). Cuvêntulŭ a *învĕța* este asemenea latinŭ populară [4]), și vine înainte în cele maĭ vechĭ monumente ale nóstre începêndŭ chiar dela Codicele voroneținanŭ. Tóte acestea probézĕ luminatŭ că școla, cartea, scrisórea, învĕțătura, n'aŭ dispărutŭ nicĭ-odată din sînulŭ Poporuluĭ-românŭ, dar, după timpurĭ, odată maĭ lățite și altă-dată maĭ restrînse Scóle maĭ regulate aŭ trebuitŭ sĕ esiste pe lângă mănăstirĭ, despre a cărorŭ începuturĭ fórte vechĭ la noĭ nu esistă încă ideĭ lămurite, nefiindŭ cercetate. Esistența manuscriptelorŭ fórte vechĭ în mănăstirile nóstre, arta cu care suntŭ esecutate atâtŭ ca scrisóre câtŭ și ca iluminațiunĭ, arată o vechie tradițiie și deprindere [5]).

Introducerea tipografieĭ deja la începutulŭ sec. 16-lea este o probă de dorulŭ pentru cultură, și unŭ împulsŭ noŭ pentru scólă. In țéră esistaŭ bibliotecĭ cu opere din cele maĭ rare [6]). Mănăstirile monumentale, dintre carĭ cea de la Argeșŭ capŭ-d'operă arhitectonică; pic-

3). Ackner u. Müller op. cit. No 509. 583, 667. C I L. No 876, 1215.

4). Diez. Wörterb. der romanischen Sprachen I[3] p. 447 ital. avvezzare, invezzare.

5). Revista Română pe 1861 p. 703 seq. 807 seq.

6). In Cazania de Brașovŭ, 1580. în precuvêntare editorulŭ Luca Hirschel din Brașovŭ dice, că orĭ câtŭ a *întrebatŭ* și *căutatŭ* originalulŭ cărțiĭ în alte *mule părțĭ* n'a aflat'o de câtŭ în Țéra-Românéscă la mitropolitulŭ Serafimŭ Ciparĭŭ, Analecte, p. 44. — Revista română 1861 p. 661—2. Mănăstirea Neamțiĭ a avutŭ o bibliotecă din cele maĭ avute care și după ce a arsŭ, suntŭ vre-o 30 anĭ. posede încă cărțĭ și manuscripte fórte vechĭ și de mare val re.

turile și sculpturile, cărțile bisericescĭ cu legăturile lorŭ, vasele, cuseturile de pe vestmêntele bisericescĭ, pietrile de pe morminte [7]) ș. a., tóte probézĕ ocupațiunile și gustulŭ artisticŭ de pe atuncĭ, în câtŭ trebuie sĕ dicemŭ, că maĭ multŭ eraŭ barbare timpurile de câtŭ Românii.

Décă tóte acestea le combinămŭ cu gustulŭ artisticŭ alŭ femeiĭ române în lucrurile de lănărie, pênsĕrie, colorițurĭ, cuseturĭ și figurĭ ornamentare, care aŭ atrasŭ admirațiunea străinilorŭ, și care deja multe le-a împrumutatŭ marea industrie în producțiunile sale, avemŭ probele cele maĭ positive despre aptitudinile artistice ale poporuluĭ, care nu le-a pututŭ stinge tótă barbaria secolilorŭ.

Amintirĭ despre anume scolĭ nu avemŭ de câtŭ pe la finele sec. alŭ 16-lea. Décă activitatea luĭ Țamblacŭ în Moldova pe la începutulŭ sec. alŭ 15-lea și a luĭ Nifonŭ mitropolitulŭ în Muntenia la începutulŭ sec. 16-lea va fi fostŭ impreunată și cu întemeierea de anume scolĭ, positivŭ nimicŭ nu se scie [8]).

Ceea-ce putemŭ presupune ca sigurŭ este că scóle prin mănăstirĭ aŭ trebuitŭ sĕ fie cu multŭ maĭ nainte de Țamblacŭ și Nifonŭ pentru instrucțiunea călugărilorŭ în cele religióse. Cestiunea însĕ este de scóle anume și pentru mirenĭ.

Scóla înființată de Despotŭ-Vodă în Cotnărŭ la 1562, despre care la noĭ s'a făcutŭ multă vorbă, era o scólă

---

7). Revista Română pe a 1861 A. Odobescu. loc. cit. Totŭ aci: Câte-vc óre la Snégovŭ, pe 351—405.

8). Melchisedec, Mitropolitulŭ Grigorie Țamblacŭ reproduce nisce însemnări particulare în care se ḑice despre elŭ „fostulŭ înainte dascălŭ în țéra Moldovei", ér' în altŭ locŭ: Aicĭ este și mucenia luĭ Sviati Ion Novi, scrisă de Sviatiĭ Grigorie Țamblacŭ, ce-a fostŭ dascălŭ întâiŭ dinceputŭ în Moldova. (Revista p. istor. arch. și filolog. vol I. fasc. 1. p. 4—5). „Dascălŭ" însĕ maĭ de multŭ însemna și numaĭ omŭ învĕțatŭ. Er' despre Nifonŭ Cronica luĭ Const. Căpitanulŭ ḑice numaĭ: „multe învĕțăturĭ sufletescĭ învăța și îndrepta biserica" (Magaz. istor. I. 110).

străină, cu tendințe religióse, pe care Despotŭ a pus'o anume la Cotnarŭ, fiindŭ acolo mulți locuitorĭ străinĭ Catolicĭ, Sașĭ și Unguri [9]). Pe la finele sec. 16-lea esista la Rădășenĭ o scólă în care a învețatŭ Tomșa-vodă (Uricariŭ, V, 262). La a. 1563 și 1581 și fórte tardiŭ la 1697 aflămŭ ceva urme de scóle în Muntenia [10]).

Cu câtŭ aparŭ monumentele literare cu atâtŭ ese și scóla maĭ multŭ la suprafață. In Transilvania la 1581 se amintesce unŭ Zacanŭ Efremŭ „dascălŭ de dăscălie[11])". Asemenea apare urmă de scólă la Brașovŭ încă pe la 1559 [12]).

Pe la începutulŭ sec. alŭ 17-lea Antonio Maria del Chiaro era „magistru de limba italiană și latină pe lângă principiĭ din Valachia" [13]). Inceputurĭ maĭ seriose de scólă se făcură sub Vasile Lupulŭ. Sub elŭ între anii 1642—1650 s'a întemeiatŭ scóla din Treĭ-Erarchĭ din Iași. Acéstă scólă însĕ a fostŭ la începutŭ slovenéscă și apoĭ grecéscă, deși Paulŭ de Alepo (loc. cit. p. 74) o numesce românéscă. Celŭ multŭ copiiĭ românĭ, carĭ nu sciaŭ cele dóuĕ limbĭ, trebuiaŭ sĕ le învețe cu ajutorulŭ celeĭ române. Gheorghe Stefanŭ-vodă, următoriulŭ luĭ

---

9). Cron. Rom. Nic. Constinŭ, I. p. 440.—Hurmuzachi, Documente III. 96.

10). Vasile Popŭ, în Disertațiunea asupra tipografiilorŭ române, Sibiiŭ 1838 p. 9 citéză din unŭ documentŭ din 12 Aprilie 1563: „Și eŭ Miculŭ, care am scrisŭ și am învĕțatŭ în scaunulŭ orașuluĭ Bucurescĭ", ér' din altulŭ dela 1581: „Și am scrisŭ eŭ, Tăurașu celŭ micŭ, care am învĕțatŭ în scaunulŭ Bucurescĭ". Acestŭ Tăurașŭ obvine și într'unŭ altŭ documentŭ din 1570. (Traianŭ, 1870 No. 19). Intr'unŭ manuscriptŭ dela mănăstirea Bistrița din 1697 se află scrisŭ: „Popa Fior dascalŭ de la scóla domnéscă", ér în altulŭ totŭ din acelŭ anŭ: Alexandrus Preceptor—Alexandru dascălulŭ. Revista Rom. 1862 p. 118. 120). v. și nota 59.

11). In epilogulŭ Testamentuluĭ vechiŭ tip. la Oreștie 158[illegible].

12). Acésta pare a resulta din Cronica F-L-Oltardină. 1. p. 61 an. 1559, pasagiulŭ relativŭ la catechismulŭ românescŭ, care „sĕ se propună Românilorŭ spre a-lŭ învĕța".

13). Esarcu Doc. istorice Buc. 1878 p. 16.

Vasile Lupulŭ, ḑice că „nicĭ unŭ folosŭ bunŭ nu s'a făcutŭ după acelŭ aşeḑĕmêntŭ“ (Uricariŭ III, 280). De acéstă scólă s'a făcutŭ la noĭ multă vorbă, în care rola principală, aprópe esclusivă a jucat'o fantasia, susţinêndu-se că prin acésta a începutŭ a se introduce limba în scóle, că din acéstă scólă a eşitŭ Eustratie logofĕtulŭ, Mironŭ şi Nicolae Costinŭ, D. Cantemirŭ, Dositeiŭ ş. a. Nicĭ unŭ cronicarŭ nu amintesce de acéstă scólă, deşi patrioţĭ şi învĕţaţĭ ca Costinescĭi şi ca Dositeiŭ n'arŭ fi trecutŭ cu tăcerea peste ea, décă s'ar' fi impusŭ atenţiuneĭ lorŭ şi arŭ fi judecat'o de folosŭ pentru *Românĭ*. D. Cantemirŭ în Descrierea Moldoveĭ (Part. 2. c. 5) spune curatŭ, că era scólă *grecéscă*, şi totŭ aci maĭ spune că Vasile Lupulŭ „a şi luatŭ mĕsurĭ că în tóte mănăstirile cele marĭ sĕ-se priméscă monachĭ grecĭ, carĭ sĕ înveţe pe fiiĭ boerilorŭ limba şi sciinţa gréscă; totŭ elŭ a dispusŭ, ca în bisericele catedrale într'o stranĕ sĕ cânte grecesce... serviţiulŭ s liturgiĭ sĕ-se facă jumĕtate în limba gréscă, éră jumĕtate în limba slavónă“. Faţă cu acestea nu ar' maĭ trebui sĕ maĭ ḑicemŭ nimicŭ, dar' pentru importanţa cestiuneĭ trebue sĕ ne esplicămŭ maĭ de-aprópe.

Nicĭ unulŭ din bărbaţiĭ învĕţaţĭ amintiţĭ maĭ susŭ nu spune că ar' fi studiatŭ în acea scólă. Eustratie logofĕtulŭ era deja bĕtrânŭ séu póte chiar murise (v. Cronicarĭ), Costinescĭi aŭ învĕţatŭ în Polonia, Dositeiŭ în mănastire, Cantemirŭ şi-a scrisŭ singurŭ biografia şi ne spune cum a învĕţatŭ, fără sĕ amintéscă că a învĕţatŭ în acéstă scólă. Adevĕraţiĭ fondatorĭ aĭ aceleĭ scóle aŭ fostŭ mitropoliţiĭ Varlaamŭ şi Petru Movilă, ómenĭ învĕţaţĭ şi românĭ de inimă. Acestia şi de sigurŭ şi Grigorie Urechie, care avea mare trecere la Vasile Lupulŭ, cum se vede din cron. luĭ Miron Costinŭ (p. 311), aŭ înfiinţatŭ scóla, în care, după cum spune chrisovulŭ luĭ George Stefanŭ, întâiŭ se învĕţa slovenesce, căcĭ se adusese dascălĭ de la Chievŭ, însĕ în scurtŭ timpŭ îĭ alungă Grecii, carĭ sub Vasile Lupulŭ se în-

mulțise și ajunsese la putere, și punŭ în locului lorŭ dascălĭ grecescĭ, cum tóte acestea ni le spune chrisovulŭ luĭ Gheorghe Stefanŭ, unŭ lucru ce nu se putea întêmpla fără voia domnuluĭ. Astŭ-felŭ și Cantemirŭ o cunósce numaĭ *scólă grecéscă*. Va sĕ dică adevĕrulŭ este : Grecii ajunsese deja la putere în țéră, înfrânsesĕ puterea fisică și materială a poporulu românŭ, acum eĭ 'șĭ întemeiézĕ *scólă*, ca sĕ-ĭ înfrângă și spiritualminte, sĕ introducă limba și ideile grecescĭ la generațiunile viitóre ale Românilorŭ. Dreptŭ-aceea pe basa documentelorŭ istorice trebue sĕ dicemŭ, că scóla luĭ Vasile Lupulŭ a fostŭ *întemeierea limbeĭ și ideilorŭ grecescĭ* în țéră. A fostŭ acesta scopulŭ luĭ Vasile Lupulŭ, séŭ Grecii aŭ sciutŭ sĕ-se foloséscă de acéstă scólă pusă odată în viéță ? nu este locului sĕ lămurimŭ aicĭ, căcĭ lucrŭlŭ cere amĕruntă cercetare, după ce în faptele luĭ Vasile Lupulŭ aflămŭ pe lângă cele în folosulŭ Grecilorŭ, ca d. e. înmulțirea lorŭ în țéră și în funcțiunĭ, introducerea limbeĭ grecescĭ și în biserică și în scólă, aflămŭ dicŭ, și fapte românescĭ, ca tipărirea de cărțĭ românescĭ și darea de chrisóve în limba română. Ce-ĭ dreptŭ însĕ acestea suntŭ lucrurĭ carĭ în mare parte n'aŭ depinsŭ dela elŭ, ci de la Româniĭ învețațĭ și patrioțĭ din giurulŭ luĭ, ca Varlaamŭ, Eustratie logofĕtulŭ și Grigorie Urechie, care nu vorŭ fi fostŭ fără merite în căștigarea domnieĭ de unŭ pripășitŭ în țéră, ca Vasile Arnăutulŭ, și prin urmare se simțea și elŭ datoriŭ la rêndulŭ seŭ a le face câte-o plăcere, și nicĭ nu putea sĕ i se pară unŭ lucru mare a le tipări câte o carte pe care o tradusese eĭ, séŭ a face o scólă, și tóte acestea din baniĭ lorŭ, a Românilorŭ ; și nu era nicĭ în interesulŭ luĭ sĕ-și înmulțéscă dușmaniĭ, carĭ și așa așteptaŭ numaĭ ocasiunea, ca sĕ-lŭ rĕstórne, cum s'a și întêmplatŭ. Apoĭ se scie, că politicŭ cumpenitŭ și prevĕdĕtorŭ era Vasile Lupulŭ.

Cum se îngrija Vasile Lupulŭ de indigenĭ, adecă de Românĭ, ne-o spune unŭ martorŭ ocularŭ, Paulŭ de A-

lepo, care dice: „boerii greci, întrebuințaŭ tóte mijlócele, pentru a îndepărta din servicii și pentru a arunca pe Moldovenĭ la cea maĭ de josŭ tréptă a mizerieĭ, așa că am vĕdutŭ dintre ceĭ maĭ marĭ și maĭ nobilĭ bărbațĭ îmbrăcațĭ cu straele cele maĭ ordinare de flanelă. In genere, eraŭ apĕsațĭ sub robie ḑi și nópte, pentru a puté îmblânḑi în tóte furia Grecilorŭ, carĭ se păreaŭ a fi juratŭ o ligă cu Turcii contra Moldovenilorŭ". (Archiva ist. a Rom. t. I part. 2 p. 83). Va sĕ ḑică, ceĭ ce nu lăsaŭ nefericiților pământenĭ nicĭ pânea de tóte ḑilele, vorŭ fi îngrijitŭ ca sĕ-ĭ lumineze spiritualminte [14])?

Pe la an. 1677, pe unŭ anume Ionașcu din Moldova l'aflămŭ dusŭ „în Țéra-Oltuluĭ la Unguri de a învĕțatŭ gramaticĭ" [15]), ér Țéra-Oltuluĭ este Țéra-Făgărașuluĭ în Transilvania unde nu putea sĕ fie de câtŭ scóla românéscă.

Un actŭ de marĭ consecințe pentru cultura Românilorŭ a fostŭ pactulŭ religiosŭ ce l'aŭ făcutŭ o parte din Românii de peste munți cu Roma papală la a. 1698 cunoscutŭ sub numirea de «unire cu Roma».

Incercările de convertirea Românilorŭ la catolicismŭ suntŭ fórte vechĭ, nu ajunsese însĕ nicĭ-odată la vreunŭ resultatŭ. Domniĭ din principatele române eraŭ totŭ-de-una eftinĭ la vorbe dulcĭ și la închinăciunĭ față cu Papa dela Roma și cu misionariĭ luĭ, dar' maĭ totŭ-de-una acestea se făceaŭ din interese politice. Cu introducerea reformațiuneĭ, pericolulŭ pentru catolicismŭ devenindŭ din ce în ce maĭ mare, propaganda catolică și-a îndoitŭ și ea puterile. Ea pune ochiĭ pe Românĭ. Dar' în principate nu putea sĕ lucre cum ar' fi doritŭ, căcĭ nu se putea folosi de putere luméscă. Guvernele române se mărgineaŭ la vorbe dulcĭ și la acordărĭ de

14). Despre scóla luĭ Vasile Lupu a se vedé și Melchisedec, Notițe istor și arch. Buc. 1885 p 191. seq.

15). Revista p. istor. archeolog și filolog an. II fasc 1. p. 138.

micĭ folóse. Cu totulŭ însĕ altŭ-feliŭ putea sĕ lucre asupra Românilorŭ din Austria, şi maĭ alesŭ după-ce Transilvania, perdêndu-şĭ independinţa pe la finele sec. alŭ 17-lea, scăpă din mâna principilorŭ calvinĭ şi căduse sub casa austriacă, protectórea catolicismuluĭ. Românĭĭ din Transilvania aflându-se sub domnia Maghiarilorŭ în starea cea maĭ asupritĕ, ce se póte cugeta, ér' de altă parte propaganda catolică promiţêndu-le marea cu sarea, eĭ n'aŭ maĭ pututŭ resiste, şi pentru a-şĭ maĭ uşura starea, la 1698 s'aŭ unitŭ o parte cu Roma, recunoscându pe papa de capŭ alŭ bisericeĭ [16]). Deşi promisiunile ce li se făcuse Românilorŭ aŭ rĕmasŭ numaĭ pe hârtie, dar' totuşĭ Românĭĭ uniţĭ aŭ pututŭ sĕ-şĭ ridice şcolĭ, şi când şi când câte vr'unulŭ dintre eĭ sĕ apuce în câte o funcţiune de statŭ.

Se vede că îndată după proclamarea unireĭ, mitropolitulŭ Atanasie a începutŭ a se îngriji de scóle, căcĭ a edatŭ unŭ abecedarŭ sĕŭ «Bucóvnă», cea dintâiŭ cunoscută până adĭ [17]). De altă parte catoliciĭ, întogmaĭ ca şi calvinĭĭ, îngrijaŭ sĕ li se dee uniţilorŭ unŭ catechismŭ în limba română, se înţelege, cu doctrine papiste [18]). Intre relele şi umilirile ce se împunŭ mitro-

16). Manifestulŭ de unire din 7 Oct. 1698 descoperitŭ de N Densuşianŭ în bibl. Universităţeĭ din Pesta şi publ. în „Independenţa" bisericéscă a Mitropolieĭ Române de Alba-Iulia, Buc. 1883 p. 17 seq.

17). In o relaţiune a superioruluĭ misionarilorŭ catolicĭ din Dacia dto Clujŭ 14 Martie 1701 se ţice: „qui (episcopus Unitorum Armenorum) linguae Valachicae peritus bene, ait repertos a se errores plures et contra fidem et unionem in *libro alphabetico*, quem D. episcopus Athanasius edi curavit" (Nilles, Symbolae I. p. 263).

18). In jurământulŭ, care a fostŭ silitŭ sĕ-lŭ depună Atanasie la pt 8 se ţice: Catechismum ortodoxum linqua Valachica, *qui sumptibus domini Cardinalis imprimetur*, me laicis et popis distributurum polliceor". (Nilles Symbolae, I p. 283). In diploma împĕratuluĭ Leopoldŭ din 19 Martie 1701 art. IV se ţice, că sĕ se iee din mânile tuturorŭ catechismulŭ celŭ vechiŭ şi sĕ li se dee altulŭ conformŭ cu dogmele uniuneĭ (ibid I p. 266); totŭ asemenea şi în instrucţiunea dată teologuluĭ iesuitŭ pusŭ ca poliţaiŭ şi censorŭ în curtea eppuluĭ românŭ ibid. p. 312).

polituluĭ și Românilorŭ în acelŭ jurămêntŭ în 16 lungĭ capitole se află între altele și ceva bunŭ, adecă mitropolitulŭ se légă, că va ridica scóla *română-latinéscă* în Alba-Iulia, reședința mitropolituluĭ pe atuncĭ, și va aduce profesorĭ cunoscĕtorĭ de aceste limbĭ [19]). Er' în diploma luĭ Leopoldŭ din 19 Mart 1701, sĕ dice, că sĕse ridice scóle în Alba-Iulia, Hațegŭ și Făgărașŭ pentru instrucțiunea tinerimeĭ [20]). Catoliciĭ, ca și calviniĭ maĭ 'nainte, tóte acestea le făceaŭ cu unŭ duplu scopŭ: în câtŭ eraŭ *catolicĭ*, voiaŭ sĕ *catolicéscă* pe Românĭ: ér' încâtŭ catoliciĭ eraŭ *străinĭ*, voiaŭ totŭ-odată sĕ-ĭ și *desnaționalizeze* cu încetulŭ. Décă nu i-aŭ desnaționalizatŭ nu-ĭ vina catolicilorŭ, carĭ n'aŭ lăsatŭ și nu lasă nimicŭ neîncercatŭ până astădĭ, ci este vêrtutea Românilorŭ, carĭ aŭ sciutŭ sĕ alégă ce-ĭ bunŭ și ce-ĭ rĕŭ sĕ dee d'o parte. Șincaĭ și Maiorŭ, elevĭ de la *Propaganda fide*, aŭ adusŭ de acolo învĕțătura și ideile de mărirea romană, ér' ideile ce arŭ fi fostŭ unŭ pericolŭ pentru Românĭ le-aŭ lăsatŭ acolo. Macar de-ar' face totŭ astŭ-feliŭ și generațiunea ce alérgă sĕ-se *pricopséscă* în țĕrĭ străine!... Dar, deschidêndŭ catoliciĭ scólele lorŭ pentru Româniĭ uniți [21]), Maghiariĭ vĕdŭ în acésta unŭ pericolŭ, pericolulŭ deșteptăriĭ Românilorŭ. Pentru aceea chiar décă curtea din Viena ar' fi voitŭ sĕ facă câte ceva pentru Româniĭ uniți, celŭ puținŭ pentru ochiĭ lumeĭ și pentru a-ĭ adimeni și înlățui maĭ tare,

---

19). „Art. 11. Ut Schola Valachico latina Albae erigatur, satagam. Magistros scholarum eligam callentes linguam Valachicam et latinam" (Nilles, op. cit. I. 285).

20). Nilles op. cit. I. p. 298. Veḑĭ cele ce le ḑice despre acéstă diplomă Sinodulŭ dela 1739 (I. M. Moldovanŭ, Acte sinodale II p. 84, ér' editorulŭ l. p 178 s. q.).

21). Nilles, op. cit. I. p. 362 sg, 455 unde vorbindu-se de elevii românĭ, carĭ la a. 1718 urmaŭ în mare numĕrŭ la scólele catolice din Atba Iulia, se ḑice apriatŭ: „ut apta olim S. Unionis, qua conservandae, qua augendae evaderent *instrumenta*". Totŭ aci se spune, că la scólele catolice din Brașovŭ urmézĕ și Românĭ și încă și d'n Muntenia și Moldova.

puterea esecutivă fiindŭ în mâna Maghiarilorŭ acestia se opuneaŭ la tóte şi nu esecutaŭ nimicŭ, ci mergeaŭ înainte cu asupririle şi despoierile Românilorŭ [22]). Nu era destulŭ atâta, Maghiariĭ începŭ a opri pe Românĭ dela cercetarea scólelorŭ. O anchetă făcută la ordinulŭ curţiĭ din Viena la a. 1721, a constatatŭ, că Maghiariĭ pe fiĭi de preoţĭ românĭ, carĭ se duceaŭ la scólă, îĭ prindeaŭ, îĭ legaŭ cu mânele în spate şi-ĭ aduceaŭ înderĕptŭ [23]). La a. 1748 prin o diplomă împĕrătéscă li se dă dreptulŭ tuturorŭ Românilorŭ adecă şi iobagilorŭ (clăcaşilorŭ) de a puté urmă la scóle[24]). Afară d'acestea uniunea, ca orĭ-ce reformă, produse o adâncă turburare între Românĭĭ de dincolo, căcĭ prin uniune se născu totŭ-odată o sfăşiere cumplită chiar în sinulŭ Românilorŭ, adecă între ceĭ ce s'aŭ unitŭ şi între ceĭ ce rĕmăsese credincioşĭ bisericeĭ rĕsărituluĭ. Adese-orĭ aceste sfăşierĭ aŭ costatŭ sânge şi aveaŭ aspectulŭ unuĭ rĕsboiŭ civilŭ între fraţĭ.

Astŭ-feliŭ Românĭĭ de-o parte în luptă eĭ între eĭ, ér' d'altă parte ceĭ uniţĭ în luptă cu catolicĭĭ, carĭ acum voiaŭ sĕ-ĭ încalece de totŭ, sĕ-ĭ catolicéscă deplinŭ, în luptă apoĭ cu puterea esecutivă maghiară, care nu-ĭ lăsa sĕ-se foloséscă nicĭ de cele ce puteaŭ sĕ căştige: în asemenĭ împregiurărĭ, Românĭĭ de dincolo o jumĕtate de secolŭ, până la 1750, nu maĭ putură lucra nimicŭ pe terenulŭ literarŭ (bisericescŭ) pe care s'aŭ distinsŭ atâta în ceĭ din urmă 150 anĭ. Nu se maĭ traduseră, nu se maĭ scriseră, nu se maĭ tipăriră cărţĭ. Décă însĕ

---

22). N. Nilles op. cit. I. p. 274 sq. Veţĭ şi Şincaĭ Cron. III. p. 290.

23). Nilles, ibid. II p. 575: jobbagiorum deinde Valachorum filiĭ, scholas actu frequentantes, aut deinceps frequentaturi studiorum capaces, ne a dominis suis terrestribus impediantur, sub gravi poena statuere dignatae sumus.

24). P. Ilarianŭ, Istoria Rom. din Dacia superióră. Viena. 1852 I. p 212.— Despre urmarea Românilorŭ la scólele străine, veţĭ I. M. Moldovanŭ, Acte sinodalĭ p. 100, 102, 106.

aŭ rĕmasŭ înderĕptŭ pe acestŭ terenŭ, pe atâtŭ maĭ multŭ s'a căştigatŭ pentru timpulŭ următoriŭ. D'o parte Românii uniţi, contra tuturorŭ şicanelorŭ, putêndŭ sĕ urmeze icí-colea la câte-o scólă, fie chiar străină, aŭ începutŭ a se ivi între eĭ ómenĭ maĭ luminaţi, cu vederi maĭ departe ; spiritele chiar prin luptele între sine şi cu străiniĭ se oţeliră pentru încercărĭ şi lupte viitóre. Ideea de a li se fi recunoscutŭ de către capulŭ statuluĭ unŭ dreptŭ la o esistenţă maĭ bună, numaĭ ideia, dicŭ, era d'ajunsŭ pentru a aprinde spiritele, ca sĕ ţintéscă a face din acéstă ideie o realitate.

Unŭ omŭ luminatŭ, superiorŭ şi energicŭ totŭ-odată, se şi arată pe scenă. Era episcopulŭ unitŭ Inocenţie Miculŭ (Clainŭ) (1732—1751 resp. 1746), acela, care în o petiţiune către împĕratulŭ esclamă durerosŭ în numele poporuluĭ asupritŭ : „heu! miseram nostram nulibi fors in Europa auditam sortem!“ (Amarŭ de sórtea nóstră, de care póte nu scie nime în Europa! [25]). Elŭ 'şĭ mută reşedinţa episcopéscă la Blajŭ în 1738, unde ridică scóle, la care 200 elevĭ căpĕtaŭ pâne din veniturile episcopieĭ ; afară de aceea ridică şi seminariŭ. Elŭ este celŭ dintâiŭ, care trimite elevĭ la Roma pentru educaţiune şi instrucţiune maĭ înaltă.

Dar' din nefericire activitatea acestuĭ omŭ epochalŭ ţinu scurtŭ, numaĭ până la 1746. Maghiariĭ vĕdură în elŭ omulŭ, care voesce sĕ căştige drepturĭ politice pentru Românĭ, prin urmare, după ideia lorŭ, omŭ periculosŭ pentru eĭ ; catoliciĭ nu aflară în elŭ *instrumentulŭ vilŭ* pe care 'lŭ căutaŭ ; toţĭ duşmaniĭ naţiuneĭ române vĕdură în elŭ pe omulŭ, care în mintea întunecată a Românilorŭ pune lumina sciinţeĭ ; dreptŭ-aceea căutară rĕsturnarea luĭ, şi, din nefericire, *cu totŭ-de-una*, 'şĭ aflară şi acum *instrumentele* chiar' în sinulŭ Românilorŭ. Astŭ-feliŭ cu 1746 se încheie activitatea

25). I. M. Moldovanŭ, Acte sinodalĭ II p. 89.

acestuĭ omŭ providenţialŭ. Elŭ trebui sĕ părăséscă scaunulŭ episcopescŭ şi sĕ móră în esiliu la Roma la 1769. Era născutŭ la Sadu lângă Sibiiŭ şi unchiŭ alŭ istoriculuĭ S. Miculŭ.

Dar' rĕmaseră întemeiate scólele din Blajŭ. Episcopulŭ următoriŭ, Petru-Aronŭ, le dede unŭ noŭ avêntŭ, şi aşa ele din anŭ în anŭ sporiaŭ în activitate şi în vaḍă, concentrândŭ totŭ maĭ multă tinerime română. Aceste, scóle aveaŭ sĕ verse lumina lorŭ bine-făcĕtóre şi sĕ deştepte odată tótă Românimea la o nóuă viéţă.

Pe când Româniĭ începuse a lucra sĕ scape de cultura séŭ maĭ bine de barbaria slavónă, pe atuncĭ deja se pregătea sĕ-ĭ iee locŭlŭ o altă barbarie, care avea sĕ fie cu atâtŭ maĭ rea, căcĭ va fi nu numaĭ unŭ întunericŭ pentru minte, dar şi o puterejune morală şi o despoiere materială. Inţelegemŭ grecismulŭ. Influinţa grecéscă este maĭ vechie în ţerile române dela Dunăre de câtŭ o putemŭ surprinde în modŭ istoricŭ. Maĭ din vechiŭ şi maĭ ânţâiŭ se vorŭ fi furişatŭ Greciĭ în acéstă ţéră pe cale comercială, căcĭ eĭ eraŭ din timpurĭ străvechĭ poporulŭ comercialŭ pe litoralulŭ Măreĭ-negre şi alŭ Dunăreĭ. Invasiunea popórelorŭ iĭ va fi făcutŭ sĕ-se retragă depe litoralulŭ Dunăreĭ, dar' cu câtŭ s'aŭ răritŭ şi aŭ slăbitŭ învasiunile, cu atâtŭ eĭ vorŭ fi reapărutŭ érăşĭ. In acéstă stare însĕ Greciĭ n'aŭ pututŭ esercita vre-o influinţă. Acésta a pututŭ sĕ-se întemeeze succesivŭ numaĭ în urma aparitiunii Turcilorŭ în Europa, care strimtorindu-ĭ pe Grecĭ, acestia aŭ începutŭ a-şĭ căuta nóuĕ terene de despoire şi acum nu numaĭ pe cale comercială, dar şi religiósă.

Cu căderea Constantinopoleĭ (1453) Greciĭ, cu deosebire Greciĭ-fanarioţĭ, carĭ se acăpărasĕră de imperiulŭ romanŭ orientalŭ, scapă din mână puterea de a maĭ stórce popórele supuse acestuĭ nefericitŭ imperiŭ. Eĭ perdênd fântânile de unŭ uşorŭ căştigŭ, întogmaĭ ca parasiţiĭ, carĭ perdêndŭ unŭ corpŭ alérgă şi se acaţă de altulŭ, se resfiră prin alte ţerĭ pentru a-şĭ continua,

după vechia datină, viéța ușóră de parasitu. O parte se ducu în occidentu, mai alesu în Italia, cea mai mare parte însĕ și cei mai rĕi înundă ca locustele Muntenia și Moldova. Astu-felu aceste nefericite țerĭ începură încetulu cu încetulu a fi stórse, intrigate și ruinate de acestu fermentu roditoru și distrugĕtoru, care, orĭ unde a ajunsu cu poftele și moravurile luĭ între alte popóre, n'a lăsatu în urmă de câtu ruine [26]). Grecii începu aicĭ de nou cariera lorŭ, despóie și corupu curêndu moravurile țereĭ. Dar' Românulu îndolentu ca totu-de-una, în asemenea cestiuni vitale, a suferitu în tăcere. Abia la anulu 1595 vedemu rĕsuflându aceste suferințe într'unu actu internaționalu. Mihaiu Eroulu adecă în tratatulu de alianță cu Sigismund Batori stipuléză, ca Grecii sĕ nu fie admiși în funcțiuni publice [27]). Pe la a. 1595 cea mai mare parte dintre functionarĭ eraŭ deja Grecĭ, carĭ prin tóte mijlócele și intrigile posibile storceau țéra și țineau la nimicirea boerimeĭ [28]). Grecii pe carĭ Mihaiu îĭ mai răresce, dar' Michnea 'ĭ înmulțesce de nou, începu lupta de esterminarea boerilorŭ, carĭ nu se da

---

26). Sĕ lăsămu pe unu străinu sĕ facă portretulu moralu alu Grecilorŭ, cu deosebire fanarioți „totu de a una fatali pentru Romînĭ", cum se esprimă Del Chiaro. Etă ce dice consululu prusianu Gaffronu (1799) : „Le quartier (Fanarulŭ) est la demeure de ce qu'on appele la noblesse greque, qui vivent touts aux depenses de princes de Moldavie et de Valachie. C'est une université de toutes les scélératesses, et il n'existe pas encore de langue assez riche, pour donner des noms a toutes celles qui s'y commettent. Les fils y aprend de bonne heure a assassiner si adroitement son pèr pour quelque argent, qu'l ne saurait être poursuivi. Les intrigues, les cabales, hypocrisie, la trahison, la perfidie, sur tout l'art d'estorquer de l'argent de toutes mains y sont enseignés méthodiquement. (Zinkeisen VI 252).

27). Hurmuzachi, Documente, III. p. 212, 475: „Graecus natione inter duodecim juratos Bojeros esse nequeat, neque aliquod munus et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit".

28). Hurmuzachi, op. cit III p. 197: „Hoggidi li officiali maggiori (în Muntenia și Moldova) sono forestieri e maggior parte *greci perfidi*"; pag. 205: „gente belicosa (Românii) madapoi... disolata delle tiranie di Turchi e di Greci" ; vedĭ și pag. 22.

după pĕrŭ. La 1631 o sumă de boerĭ muntenĭ refugiaţĭ de persecuţiunile Grecilorŭ în Ardealŭ, se înţelegŭ, se vede, cu unŭ omŭ alŭ guvernuluĭ de-acolo şi-lŭ plătescŭ pentru ca «sĕ ne facă cale sĕ mergemŭ în ţéra nóstră... sĕ ne luămŭ ţéra şi sĕ scótemŭ Greciĭ şi duşmaniĭ noştri, care aŭ spartŭ casele nóstre» [29]). Boeriĭ înţelesese, dar' prea târdiŭ, că aŭ încălditŭ şerpele la sinŭ, că i-aŭ înţolitŭ, că s'aŭ încuscritŭ şi s'aŭ cumetritŭ [30]) cu nisce elemente, carĭ, după ce prin rafinăria lorŭ şi credulitatea Românilorŭ, aŭ pusŭ mâna pe averĭ şi putere, acum vinŭ şi le cerŭ viéţa, unŭ lucru care urméză de sine, cu o necesitate fatală, în lupta popórelorŭ pentru esistenţă [31]).

Deşi epoca domnilorŭ grecĭ-fanarioţĭ începe numaĭ la 1711, acésta este însĕ numaĭ o verigă din lungulŭ lanţŭ alŭ înfluinţeĭ grecescĭ în ţerile române. Greciĭ cu multŭ maĭ 'nainte ajunsese deja când şi când la scaunulŭ ţerilorŭ. Cu multŭ maĭ 'nainte însĕ eĭ pusese mâna pe mănăstirĭ şi averile acestorŭ ţerĭ. Greciĭ aŭ sciutŭ sĕ-se foloséscă de sentimentulŭ religiosŭ alŭ Românilorŭ pentru a trage marĭ folóse materiale. Documentele ce s'aŭ aflatŭ prin mănăstirile din muntele Atosŭ ne arată, că domniĭ şi boeriĭ românĭ încă de prin secolulŭ alŭ 14-lea începuse a înzestra mănăstirile de acolo cu odóre, cu sume de banĭ, a face zidirĭ nóuĕ şi reparaţiunĭ, ale rĕscumpera

29). Columna luĭ Traianŭ 1876 No. 8 (5) p. 230—1.

30). Neculcea, Cron. Rom II. p. 401 sq. „Nu ne săturămŭ de Domnĭ de ţĕră, nicĭ de măritatŭ de fete după pămêntenĭ; ce ţicemŭ că sŭ proştĭ şi săracĭ; şi alergaţĭ la ceĭ străinĭ Grecĭ de i apucaţĭ care de care sĕ vĕ fiă ginerĭ, că sŭ maĭ cilibiĭ şi bogaţĭ şi li daţĭ moşiĭ, şi-ĭ puneţĭ în capulŭ meseĭ; *ĕcă la ce amŭ venitŭ*... Ea priviţĭ pe ţerile megiaşilorŭ, cumŭ ţinŭ pre ceĭ străinĭ;.. pita ce o mănâncă cu vĕrsare de sânge şi cu multă ostenélă, şi grijă, şi slujbe, o mănâncă străiniĭ printr'alte ţerĭ'.

31). Const. Capitanulŭ în Cronică, Magaz. ist. I. 249. 357 sq. — Ibidem, art. luĭ Nec. Bălcescu p. 115—121. Istoria celorŭ petrecute In Ţéra Românéscă, de Mateiŭ din Pogoniana în Tesaurŭ de monum. I 327 sq.

moșiile îndatorite; mai apoi începură a-le dona moșii, ér' după-ce Grecii apucară la înfluință prin mănăstirile nóstre, în înțelegere cu călugării din Atosu, înduplecă pe domnii români de începu a închina mănăstirile române la monăstirile din Atosu [32]). Acestu abusu ajunsese la culme pe la începutulu secoluluĭ alu 17-lea, în câtu Mateiu-Basarabu se vĕdu silitu a cerca sĕ înfrêne lăcomia călugărilorŭ greci [33]). Pe la 1650 aflămu limba gréca deja introdusă în biserică (Paulu de Alepo, loc. cit. p. 70, 98, 99), deși ea se introdusese de sigurŭ cu multu mai 'nainte.

In urma tuturorŭ acestora, venirea Grecilorŭ la domnie mai definitivă era numai o cestiune de timpŭ și nu mai era unŭ începutu, ci consacrarea unuĭ faptu ce esista de multu. Acestu tristu faptu se consacră la 1711, când Grecii ocupă tronulu principatelorŭ române pentru unu timpu de 110 ani, până la 1821.

La ce stare de miserie adusese Grecii țéra în ajunulu venireĭ lorŭ la tronŭ ne-o spune unu contimporanu (a. 1679—1688) străinu totu-odată, care fusese în țéră și le vĕduse tóte cu ochii. Sărăcia adusă prin despoiere la atâta ajunsese în câtu: «Doi ómeni, dice elu, și de multe orĭ bărbatulu și soția, se înjugă la carŭ în loculu boilorŭ si tragu lemnele spre vêndare séu spre usulu caseĭ. Am vĕdutu unu omu de o parte și unu boŭ de alta trăgêndu carulu» [34]). Lucru naturalu, căci numai popórele stórse sĕ lase sĕ facĭ cu ele ce vreĭ, de óre-ce nu se mai potu opune!

Sentimentulu, demnitatea națională a boerilorŭ a-

32). Ciparĭu în Archivu pentru filolog. și ist a 1867 p. 170 sq. publică după diverse colecțiunĭ o serie de documente în estrasu. Vedĭ și „Proschinitariu alu S Munte alu Atonuluĭ" Bucurescĭ, 1856.

33). A se vedé memorabilulu chrisovu alu luĭ Mateiu Basarabu în Revista Rom. 1862 p. 387 sq —Mai târdiu egumenĭ grecĭ începu vinde moșiile mănăstirescĭ Cron. R Popescu, Magaz. ist. IV. p. 137a

34). Vedĭ Raportulu unuĭ misionariu din Muntenia în Magaz. ist. V. p 6..

junsese la atâta decădință încâtŭ la a. 1745 cerŭ prin adresă anume de la domnŭ, ca fiĭ de boeriŭ, carĭ nu vorŭ învĕța carte elinéscă, sĕ nu pótă ocupa funcțiuni [35]). Ba o parte din boeriĭ pământenĭ se unise cu Grecii, ca maĭ bine sĕ pótă despoia țéra. (Neculcea, Cron. Rom. II. p. 376—7).

Greciĭ de multŭ înainte de-ajunge la tronulŭ țerilorŭ începuse, pe lângă despoerea țĕreĭ. se o și greciseze, vârîndŭ limba gréeă în biserică și în scóle. Deja scóla întemeiată de Vasile Lupu fu chiar sub elŭ grecisată, scólele așa numite „domnescĭ" eraŭ scóle grecescĭ. Acésta se constată prin manuscripte didactice de ale profesorilorŭ și elevilorŭ, carĭ manuscripte se află și adĭ la Mitropolia din Iași. Ele suntŭ tóte în limba grecéscă, nicĭ macar unulŭ românescŭ! Va sĕ dică tóte învĕțăturile se propuneaŭ în limba grecéscă. Dar' trebue sĕ presupunemŭ, că în clasa preparatóre alăturată pe lângă aceste scóle maĭ înalte grecescĭ, pentru eleviĭ românĭ, carĭ sĕ vĕdŭ a fi fostŭ fórte puținĭ, era și câte unŭ bietŭ dăscălașŭ de românéscă, care prin mijlocirea limbeĭ române prepara pe elevĭ pentru a învĕța limba gréeă. La acésta se aplica de sigurŭ dascălulŭ românescŭ de care sĕ amintesce prin unele chrisóve domnescĭ citate maĭ sus. Va sĕ dică era unŭ dascălŭ pusŭ ca instrumentŭ nu pentru-ca copiiĭ sĕ învețe românesce, ci ca prin ajutorulŭ limbeĭ românescĭ sĕ învețe cea grecéscă, pentru ca sĕ pótă uita apoĭ pe cea românéscă. Nu de dragulŭ limbeĭ românescĭ, ci totŭ pentru cea grecéscă era și acestŭ dascălŭ!

Pe la scólele de pe la episcopiĭ se învĕța slavonesce și românesce, după cum era încă trebuința pe atunci în bisericile dela țéră. Învĕțăturile însĕ pe la aceste scóle se mărginiaŭ fără îndoiélă la cele bisericescĭ. Cărțĭ românesci de-o instrucțiune maĭ generală dincóce de Carpațĭ în acéstă epocă nu întâlnimŭ de câtŭ o singură

35). Traianŭ 1869. No. 29.

„Bucóvnă“ tipărită la anulŭ 1749 la Râmnicŭ [36]). Ca cărți de învĕțămêntŭ serviaŭ cu deosebire Ceaslovulŭ și Psaltirea,

Astŭ-felŭ Românii de dincóce sdrobiți de Grecĭ cu ajutorulŭ Turcilorŭ, și politicesc și moralicesce, din avêntulŭ ce-lŭ luase în sec. alŭ 17-lea, cătră finele secoluluĭ următoriŭ cadŭ în o adâncă amorțire. Generațiunea vigorósă a cronicarilorŭ, care maĭ vegeta încă duiósă și desperată înântâia jumĕtate a sec. alŭ 18-lea, degeneréză mereŭ și aprópe se stinge.

Pe boerimea națională o sdrobescŭ și o sărăcescŭ séŭ o corcescŭ cu elementele lorŭ grecescĭ și-ĭ corumpŭ moravurile. Viĕța veneticilorŭ grecĭ dela domnŭ până josŭ, era luxulŭ și desfrêulŭ, alte plăcerĭ maĭ nobile nu se cunosceaŭ ; deprinderea armelorŭ se uitase, a cărțeĭ nu era cunoscută, prin urmare nu se puteaŭ distinge prin altŭ ceva, decâtŭ prin luxŭ și desfrêŭ, și acestea le practicaŭ toți [37]). Acestea suntŭ mijlócele cele maĭ eficace pentru așa numiții *ómenĭ noĭ* (veneticĭ séŭ parveniți). Prin ele de-o parte se împunŭ, de alta corumpŭ, demoralisézĕ pe ceĭ ce din natură trebuie sĕ le fie adversarĭ. Și unŭ dușmanŭ demoralisatŭ este celŭ maĭ slabŭ dușmanŭ. Fanarioții daŭ totŭ-odată lovitura de mórte și viețiĭ familiare introducêndŭ divorțulŭ pentru orĭ-cine plătia la fiscŭ o taxă de 12 dinarĭ [38]). Ni-

36) D Iarcŭ, op cit. p. 12 (după cea dela Clujŭ din 1744?) *Bucvar*, saŭ începere de învĕțătură celorŭ ce vorŭ sĕ învețe carte cu slove slovenescĭ, ce s'aŭ tipăritŭ acum *ântâiŭ*... Iași, 1755 (Anal. Acad rom. seria II. t. XII. 155).

37) Epistola principeluĭ de Ligne cătră marchisa de Goigny ddto Iași 1 Dec. 1768 (Magaz. ist. V. p. 362 sq.) unde se descrie luxulŭ nebunŭ din casele boerescĭ. — Lettres sur la Valachie par l'. R. Paris 1821 p. 82. 85 sq : Tabloulŭ este oribilŭ deși nimicŭ esageratŭ.— Atanasie Ipsilantŭ în Analele Acad. Rom. Ser. I t. II secț. 2 p 482.— Despre starea Românilorŭ sub Grecĭ veți și *Memoriulŭ anonimŭ* în Revista p ist. arch. și filolog. II t. 2. p, 383.— Const. Radovicĭ din Golescĭ, Insemnarea călĕtorieĭ mele în aniĭ 1824—1826, Buda, 1826 p. 94 - 95.

38) Engel, Geschichte der Walachei p. 39.

mene din câți au descrisu ultimele consecințe ale domniei grecescĭ fanariote în Principatele-române n'a reușitu a fotografia mai bine starea de miserie a acestoru țĕrĭ pela finele secoluluĭ trecutu și începutulu celuĭ d'acum, decâtu Parrant, vice-consululuântâieĭ republicĭ francese, și Zilotu Romanulu.

Parrant în raportulu seu din 1798 dice: „Acésta țĕră încă 'și are domnulu seu, dar' unu domnu străinu, care este obligatu sĕ jipóie cu unu necredutu escesu de zelu. Ministriĭ, carĭ 'lu secundézĕ, sciu și mai bine sĕ-lu imiteze Toți subalterniĭ se nevoescu sĕ urmeze esemplulu lorŭ, și întregu guvernulu nu este de câtu unu *Căpitanu de banditi*, deosebiții luĭ membri suntu totu atâtea lipitorĭ, carĭ însetoșézĕ după cea din urmă picătură de sânge a popórelorŭ stórse .... Pentru a îndeplini acestu tablou spăimêntătoriu, ce înfățișézĕ fórte bine Moldova, trebuie sĕ adaogu, că póte nicĭ o țĕră în lume nu are unu guvernu mai onerosu, mai funestu atâtu din fire, câtu și în urmările sale ... Moravurile acesteĭ țĕrĭ suntu în adevĕru bizare, séu mai bine, aicĭ nu esistă moravurĭ; aicĭ nu esistă de câtu rele deprinderĭ și prejudețiĭ: la ceĭ marĭ multă fală și multă ticăloșie, multă devoțiune și superstițiune chiar, dar' și mai multu desfrêu și imoralitate. Poporulu, sclavu și nefericitu, se află pe cea din urmă trépta de abrutizare; miseria 'lu nimicesce ḑi pe ḑi. corpulu seu este acoperitu de sudóre și murdărie; sufletulu luĭ este cufundatu în o grósă nesciință, și se pare că nu mai este primitoriu de câtu pentru superstițiunea care l'a copleșitu. Ce sĕ dicĭ de acésta turmă numĕrósă, căcĭ nu potĭ s'o numescĭ altu-felu, care este încă cu multu mai nefericită de câtu Faraoneniĭ, și care, perdută pentru omenime, este adusă în starea uneĭ vite de jugu, și adeseorĭ mai maltratată de câtu acestea de cătră domniĭ seĭ barbarĭ, a cărorŭ urgisită proprietate se dice că este? Este permisu, o! mare D-ḑeu, a degrada astu-felu specia omenéscă?“ [39])

39) Hurmuzachi, Documente II p. 181 și 184.

Er' Zilotŭ Romanulŭ resumă în câte-va cuvinte starea de plânsŭ a nefericiteĭ sale patrie, ḑicêndŭ, că este unŭ „*stârvŭ în mijlocŭ la atâtea fiare.*“ (Col. luĭ Traianŭ 1882 p 267).

Şi în faţa acesteĭ stărĭ de lucrurĭ mărturisită unanimŭ de toţĭ câţĭ aŭ scrisŭ despre acele timpurĭ, maĭ póte fi vorba despre vre-o înălţare a poporuluĭ, a spiritului publicŭ prin instrucţiunea *grecéscă* din acele timpurĭ? Sĕ lăsămŭ sĕ vorbéscă şi despre acésta totŭ scriitoriĭ contimpuranĭ. Amŭ căutatŭ. dar' unulŭ n'amŭ aflatŭ, care sĕ vorbéscă bine, ci unulŭ maĭ rĕŭ de câtŭ altulŭ, între carĭ chiar şi grecĭ. Mitropolitulŭ Iacobŭ ḑice, că în scólele grecescĭ eleviĭ cetescŭ şi învaţă „*ca papagaliĭ*“, şi că „technologicescile lorŭ bêrfelĭ tâmpescŭ mintea ucenicilorŭ, prefacŭ şi strică judecata eĭ, că maĭ ḑece şi doĭ-spre-ḑece anĭ îmbĕtrânescŭ în gramatică, nimica cu totulŭ sciindŭ séŭ înţelegêndŭ din ce învaţă“ [40]). *Raicevich* spune, că dascăliĭ grecĭ eraŭ în generalŭ fórte ignoranţĭ, fără cunosciinţe, fără gustŭ, şi se ocupaŭ tótă viéţa cu mĕrunţişurĭ séŭ pedantăriĭ gramaticale. *Wolf* ḑice, că nicĭ unulŭ la sută din dascăliĭ grecescĭ nu scie necum sĕ comenteze, dar' nicĭ macar ceti cu folosŭ vechiĭ scriitorĭ grecĭ. Ér' *Sulzer*: „O gramatică în patru volume! acum înţelegŭ eŭ pentru-ce Greciĭ şi Româniĭ învaţă la acéstă limbă câte 20 anĭ.“ Êr *Buch*: „Dascăliĭ, esclusivŭ grecĭ, puşĭ în acestŭ institutŭ (scóla din Iaşĭ) 'şĭ perdŭ timpulŭ şi ostenéla a învĕţa tinerimea moldovénă de clasa de josŭ limba grecéscă, care, durere, nicĭ chiar eĭ n'o pricepŭ. Naturalminte acésta nu era de câtŭ o tortură nefolositóre a tinerimeĭ, şi resultatulŭ a fostŭ, că în fine scóla a rĕmasŭ necercetată.“ [41]).

---

40) Uricariŭ III p. 16.

41) Raicevich, Osservazzoni intorno la Valachia e Moldova, Napoli, 1788 p. 243.—Wolf, Beiträge zu einer statistisch.-hist. Beschreibung der Moldau, Hermannstadt, 1805. I. p. 174.—Sulzer, Geschichte des tran-

Fotino, însuși grecŭ din acea epocă (op. cit. III p. 140), descrie cu durere miseriele țereĭ și întunereculŭ ce domnesce, fiindŭ „instrucțiunea atâtŭ de părăsită.“

Puțină lumină ce maĭ era în țéră, era din cronicarĭ și din cărțile bisericescĭ traduse cea maĭ mare parte în sec. alŭ 17-lea, și din literatura și scóla francesă, ce începuse a se introduce deja de pe la 1750. Cara, care trăise în țerile nóstre pre acelŭ timpŭ, ne spune, că fiiĭ de boerĭ ceteaŭ operele luĭ Voltaire, și că autoriĭ francesĭ eraŭ unŭ obiectŭ de comerciŭ în aceste țerĭ, în câtŭ patriarchulŭ a amenințatŭ cu anatemă pe totĭ aceia, carĭ cetiaŭ cărțĭ apusene și cu deosebire francese [42]). Că limbile occidentale eraŭ cultivate și cunoscute pe acele timpurĭ în țerile nóstre se vede și din următórele: încă D. Cantemirŭ ne spune în *Descrierea Moldovei* (Prt. III c. 5), că pe timpulŭ seŭ începuse a se învĕța în familiĭ limba italiană. Const. Brancoveanu avea secretariŭ italianŭ. (Analale Acad. Rom. Ser. 2. t. II. (1881). pag. 465). Amfilochie eppulŭ Hotinuluĭ traduce din italiană și tipăresce la 1795 aritmetica, ér' pe la 1801 limba francesă era aicĭ la noĭ totŭ așa de familiară ca și în Franța [43]).

---

salp. Daciens. III, 7—11. — Buch. Moldauisch-walachische Zustände, Leipzig 1844. p. 104—5

42) Cara op. cit. p. 195: „Les ouvrages de M-r. de Voltaire se trouvent entre les mains de quelques jeunes boyars, et le gût des auteurs fraçais servit aujourd'hui un objet de commerce dans ces contrées. si le patriarche de Constantinople n'avoit menacé de la colère du ciel tous ceux. qui liroient des livres catholiques romains et particulièrment ceux de M-r de Voltaire“. Er Raicevich op. cit. scrie „la Franceze e molto in voga, e vi sono anche delle Dame che la parlano.“ Asemenea și Fotino, op. cit. III p. 140.

43) Diarulŭ Spectateur du Nord. Dec. 1801 p. 317 (citatŭ la Engel cp. cit. p 72): „Pendant que la France devenait barbare, il y a avait des pays barbares, qui devenaient français; la cour de Bucharest jouait à toutes sortes de petits jeux d'esprit; le Hospodar lui-même élévé par un français, ami des Français, parlant notre langue presqu'aussi facilement que nous, entouré d'une demie douzaine des

Intre anii 1780—1810 aflămŭ în Muntenia instructorĭ francesĭ, secretarĭ francesĭ pe lângă domnĭ, până chiar și bucătarĭ francesĭ [44]). Pe la 1804 se cetia în Bucurescĭ ḑiarĭulŭ francesŭ *Le Courrier de Londres* „le plus abominable depuis la création du monde", cum 'lŭ numesce S-te Luce, cu aceeași aviditate cum se cetescŭ adĭ cele maĭ infecte romane [45]). In timpulŭ revoluțiuneĭ francese o sumă de emigranțĭ venise în Principate. Afară d'aceea, Franța 'șĭ pusese ochiĭ pe Principatele-române pentru scopurile sale politice și comerciale.

Și nemuritoriulŭ Lazarŭ ne spune, că limba francesă era la modă în Muntenia pe timpulŭ seŭ [46]).

Etă de unde se maĭ străcura câte-o rață de lumină, totŭ din occidentŭ! va sĕ ḑică, limba și instrucțiunea francesă în țerile nóstre datézŭ afundŭ din secolulŭ trecutŭ, și adecă maĭ de atuncĭ de când Românii sub influința grecéscă părăsescŭ scólele polone și se punŭ în contactŭ cu cultura occidentală, maĭ alesŭ francesă. Prin urmare precum bărbațiĭ însemnațĭ în literatură în sec. alŭ 17-lea. ca Costinescii, Dositeiŭ, Cantemirŭ, Neculcea ș, a. suntŭ parte ómenĭ cultivațĭ în scólele din Polonia, parte prin instructorĭ în familie. parte pe la câte o scólă călugărésca prin mănăstirĭ, totŭ asemenea s'aŭ cultivatŭ puținiĭ ómenĭ maĭ rĕsăriți dela finele sec. trecutŭ și începutulŭ sec. 19-lea prin contactulŭ cu cultura occidentală, maĭ alesŭ francesă.

---

nous compatriotes expatriés, d'ont il avait fait sa societé intime, leur donant l'exemple de mêler de la reflexion et de la Morale jusque dans les plus frivoles amusements." —Totŭ asemenea vorbesce și Wilkinson in Tableau historique de la Moldavie et Valachie traduit par K... Paris. 1821 p. 117, cu deosebire că elŭ ḑice că limba francesă ar fi introdus'o oficieriĭ Ruși

44) Hurmuzachi, Documente II. 7, 14, 17, 49, 134. 177, 250 și 296 —Ienache Văcărescu, Ist. împĕrat. Otomanĭ în Tesaurŭ de monumente II. 2. 287.

45) Ibid. p 396.

46) P. Poenarŭ, Georgiŭ Lazarŭ și scóla română, Bucurescĭ 1872 pag. 25.

Câtŭ de miserabilă a trebuitŭ sĕ fie instrucțiunea grecéscă se póte conchide de acolo, că nicĭ unulŭ macar din Românĭ n'a păsitŭ ca scriitoriŭ în limba gréca, fie teologŭ, fie istoricŭ, fie poetŭ. Décă ar' fi esistatŭ o adevĕrată instrucțiune grecéscă, décă ea ar' fi fostŭ în stare sĕ atragă și sĕ deștepte spiritele, ar' fi trebuitŭ ca și Românii din-cóce sĕ scrie grecesce, cum scriaŭ Românii de dincolo, ca Miculŭ, Șincaĭ, Maiorŭ ș. a. totŭ atâtŭ de ușorŭ, ba póte maĭ ușorŭ latinesce de câtŭ românesce, séŭ cum scria Mironŭ Costinŭ leșesce, și încă în poesie. Abstrăgêndŭ dela țóte celelalte, singurŭ acestŭ faptŭ condamnă inapelabilŭ prestinsa instrucțiune grecéscă.

Dar' începe a se îndori de ḑile maĭ bune. In alŭ doilea deceniŭ alŭ acestuĭ secolŭ rĕsare scóla națională. Georgiŭ Lazarŭ, prea învĕțatŭ pentru a puté fi suferitŭ de dușmanĭ în patria sa, la 1816 trece din Trasilvania în Muntenia și deschide providențiala scólă dela St. Sava. [47])

---

47) *Georgiŭ Lazarŭ* s'a născutŭ la 1779 în Transilvania la satulŭ Avrigŭ aprópe de Sibiŭ lângă Oltŭ. Cursurile liceale le a făcutŭ la Sibiŭ, celŭ de dreptŭ la Clujŭ. D'aicĭ s'a dusŭ la Viena unde a obținutŭ titlulŭ de doctorŭ în teologie. Unŭ timpŭ însĕ elŭ și a întreruptŭ studiile aicĭ, căcĭ fiindŭ Viena ocupată de Francesĭ a fostŭ înrolatŭ în corpulŭ technicŭ alŭ topografilorŭ. Lazarŭ maĭ obținuse și titlulŭ de membru alŭ Societățiĭ filologice din Halle. La 1814 se hirotoni arhidiaconŭ pe lângă episcopulŭ din Sibiŭ, și totŭ-odată i se conferi catedra de catehetŭ în seminariulŭ d'acolo. Devenindŭ vacantŭ scaunulŭ de episcopŭ alŭ Bănatuluĭ concure și elŭ, dar' inimiciĭ deșteptărĭĭ Românilorŭ 'lŭ respinseră ḑicêndŭ, că este prea învĕțatŭ. Din causa uneĭ predice ținute în biserică veni în disensie cu episcopulŭ Moga, și ne maĭ putêndŭ suporta o asemenea posițiune, la 1816 trece la Bucurescĭ unde deschise celebra scólă dela St. Sava Grecĭ vĕḑêndŭ pericolulŭ ce pregătesce scóla luĭ Lazarŭ intrigară și după cinc̆ anĭ 'lŭ alungară. Elŭ se retrase la locŭlŭ seŭ natalŭ, unde reposă la 1823. Scrierĭ dela elŭ nu ne aŭ rĕmasŭ de câtŭ :

1) *„Versury de laude în limba Daco-Romaneaske“* la nunta împĕratuluĭ Franciscŭ, tip. Viona 1808 (N. Densușianŭ, Analele Acad. Rom. ser. 2, t. II sect. l. p. 116).

2) Povățuitorulŭ tinerimeĭ cătră drépta cetire, Buda 1826 edit.

Pe lângă instrucțiune și diaristică mai vine teatrulŭ (vedĭ Teatru) și spiritulŭ de asociațiune. In Muntenia Eliade cu Constantinŭ Golescu punŭ fundamentele uneĭ societățĭ ale căreĭ ținte erau ridicarea învĕțămêntuluĭ, fondarea de diare în limba română, tipărirea de cărțĭ, fondarea teatruluĭ naționalu, „eșirea din regimulŭ fanariotŭ“ prin reforme, căcĭ regimulŭ fanariotu nu mai esista de dreptŭ, dar de faptŭ trăia încă în spiritulŭ și deprinderile societățiĭ. Societatea luĭ Eliade-Golescu nu era numaĭ atâtŭ, era unŭ guvernŭ spiritualŭ, dar' în adevĕrŭ slabŭ în formă, fiindŭ-că puținĭ 'lŭ înțelegea, slabŭ prin lipsa de practică, neînchiegatŭ și chiar împedecatŭ prin ambițiunile totŭ-de-una marĭ și intransigente la cele dintâiŭ avênturĭ, tare însĕ prin ideile aruncate, carĭ ca și foculuĭ consumaŭ mereŭ, în tăcere, aprópe neobservate la temeliile putrede ale societățiĭ vechĭ. Emigranțĭ muntenĭ pe de altă parte formase în Brașovŭ o societate secretă alŭ căreĭ sufletŭ se vede a fi fostŭ I. Câmpineanu. Dupĕ mórtea luĭ C. Golescu, Eliade împreună cu Câmpineanulŭ formară societatea filarmonică, care dede unŭ noŭ avêntŭ vieții sociale și politice [48]). Intru tóte, aceleași lucrurĭ se întêmplă și în Moldova. Spiritele deșteptându-se și agitându-se totŭ maĭ multŭ, și cu deosebire în contra vecheĭ stărĭ de lucrurĭ, o samă din vechiĭ boerĭ, fie pentru-că crescuse așa, fie că 'ĭ atița protectoratulŭ rusescŭ, după 1840 începŭ o reacție, ca sĕ sugrume avêntulŭ. Spiritulŭ însĕ pusŭ odată în mișcare le rĕspunde cu 1848. Acestŭ anŭ însĕ o mare parte din ceĭ maĭ activĭ barbațĭ îĭ aruncă ca esilați în străinătate. Astŭ-felŭ centrulŭ mișcăriĭ naționale politice și literare se strămută în străinătate, cu deosebire la Parisŭ. Acésta este a se înțelege cu deosebire despre Muntenia. Moldova maĭ puținŭ mișcată

48) Despre aceste societățĭ vedĭ Eliade, Equilibrulŭ între antitesĭ, Buc. 1869 p. 77 sq. Despre activitatea luĭ I. Câmpineanu, I Ghica în Analele Acad. Rom. Ser. 1, t. II. Sect. 2 (1890) p. 4 sq.

chiar în 1848, și avêndŭ fericirea de unŭ bunŭ domnŭ, ca Gr. Ghica, reîncepe și continuă mai în liniște lucrările de deșteptare și consolidare națională. Cu tractatulŭ de Parisŭ (1856—1860) se rĕvarsă peste amêndouĕ țerile valurile agitate, din carí avea sĕ iésă *România*, ca dina din mitologie din valurile turburí ale mărei!

Décă înfluința culturei trancese dincóce de Carpați datéză încă din secolulŭ trecutŭ,—dela 1821 încóce, cu deosebire însĕ de pe la 1830 începe a deveni totŭ mai mare și chiar cotropitóre. Când 'ți va pune cine-va o sumă de lucrurí înainte, unele cu aparență strălucitóre, altele fără vre-o aparență ce s'ar' împune—despre tóte însĕ nu aí nicí o cunoscință,—și ți-ar' dice sĕ alegí din ele: nu încape îndoélă, că nóuĕ din dece și-ar' alege cele strigătóre. Acésta s'a întêmplatŭ și cu educațiunea nóstră în străinătate, în Franța. Atrași de lustrulŭ esteriorŭ și neînțelegêndŭ, că aiurea zace binele ascunsŭ, că lustrulŭ nu este binele însuși, ci numaí adimenirea materială, o flóre crescută pe unŭ pămêntŭ deja bine cultivatŭ, seduși, dicŭ, de acéstă aparență, tinerimea în marea majoritate în locŭ de a-și cultiva și ea terenulŭ ca sĕ ajungă în modŭ naturalŭ la aseminea lustru, neglijéză fondulŭ, se împenéză numaí mechanicesce pe de-asupra cu așa numită „pelea leuluí", și mulți în locŭ de simbure se întorcŭ acasă numaí cu găócea.

Influința adimenitóre a vieții esterióre de o parte, ér' d'alta ședérea mai îndelungată în străinătate, aduceaŭ cu sine naturalminte desprețuirea celorŭ d'a-casă, și uitarea celorŭ naționale. Cu dreptŭ cuvêntŭ ómenii, ce cumpĕniaŭ lucrurile seriosŭ, începuse a se îngriji de nóua direcțiune [49]).

---

49) Poetulŭ Constantinŭ Stamati d'n Basarab'a, vĕdêndŭ acestŭ reŭ spiritŭ în Moldova, le adreséză Moldovenilorŭ între altele acestea:... „la voí astădí nu se deosebesce rĕulŭ de bine, căcí voí onorați mai multŭ petrecerile de cîtŭ îndeletnicirea cu trebile ce aducŭ folosŭ, voí prețuiți mai multŭ ostenéla dascăluluí ce vĕ invață a juca séŭ a

Nu încape îndoélă, că contactulŭ nostru cu civilisaţiunea occidentală a adusŭ multŭ, fórte multŭ bine, dar' totŭ atâtŭ este de adevĕratŭ, că a adusŭ multŭ rĕŭ. Unŭ plus în bine a depinsŭ şi va depinde, décă spiritulŭ publicŭ, décă ceĭ maĭ bunĭ, vorŭ sci şi vorŭ puté sĕ îndrepte totŭ-de-una mersulŭ lucrurilorŭ astŭ-feliŭ, în câtŭ rĕulŭ sĕ devină impotentŭ faţă cu ideile sănătóse naţionale.

Pe când astŭ-feliŭ se petrecŭ lucrurile dincóce de Carpaţĭ, Româniĭ de dincolo continuă opera de regenerare maĭ departe. Li se ridică însĕ nóuĕ şi serióse pedecĭ. După o lungă amorţire, la 1744 Românii reclamă drepturĭ politice. Li se denégă bruscŭ. La 1784 sub Horea le reclamă cu arma în mână. Revoluţiunea este sugrumată. Horea cu aĭ seĭ trasŭ pe rótă. Drepturĭ nu obţinŭ, dar' împĕratulŭ losifŭ II le acórdă óre-carĭ uşurărĭ [50]). Spiritulŭ timpuluĭ împinge înainte. La 1791 Românii în frunte cu amêndoĭ episcopiĭ reclamă de noŭ vechile lorŭ drepturĭ usurpate. Se înţelege, ér' fără resultatŭ. Tóte aceste mişcărĭ însĕ ale Românilorŭ pusese în fine pe cugete pe usurpătorĭ. A denega drepturile era maĭ uşorŭ, căcĭ aveaŭ putere, a justifica însĕ era greŭ. Şi fiindŭ-că Românii începuse a-şĭ apăra şi în scrisŭ drepturile lorŭ, usurpătoriĭ începŭ şi eĭ a le combate nu

---

cânta, de câtŭ a meşterilorŭ ce vĕ lucrézăă uneltele industrieĭ şi-a plugăriei; orăşenii vostri maĭ multŭ gândescŭ la ghiduşiĭ teatruluĭ veniţi din ţĕrĭ străine.... de câtŭ la celŭ ce aŭ lucratŭ unŭ anŭ la opera ce s'aŭ jucatŭ pe scenă macar fie şi românŭ, séŭ voĭ maĭ multŭ lăudaţi pe virtuoşiĭ musicanţi aĭ Europeĭ, séŭ pastrefurele luĭ Arifaga de câtŭ pe aceĭ ce aŭ scrisŭ istoria patrieĭ: Cantemirŭ, Urechie, Costinŭ şi alţiĭ". (Musa română. p. 487—8). „O! dragilorŭ meĭ românĭ! voĭ sunteţĭ vrednicĭ de plânsŭ, căcĭ cu greŭ vĕ este sĕ vĕ desbinaţi de cele ce aţi deprinsŭ, şi vóuĕ v'ar' trebui unŭ Catonŭ séŭ unŭ Fabricius alŭ Romanilorŭ, care cu *vargă de fĕrŭ* sĕ vĕ îndrepte pe calea cuviinţiĭ" (Ibid p 990—1).

50) Veţi despre acestea N. Densuşianu, Revoluţiunea luĭ Horea, Buc. 1884—P. Ilarianŭ. Istoria Rom. din Dacia super. I. p. 174 sq.

numaĭ cu forța brută, dar' și pe cale literară. Astufelĭu după rĕsboiulŭ cu *sânge* începe și rĕsboiulŭ cu *negrélă* [51]) Maghiariĭ vĕdêndŭ deșteptarea Românilorŭ, aĭ cărorŭ copiĭ începuse a înunda nu numaĭ scólele lorŭ proprie, dar' și cele străine, prevĕdêndŭ, că, fiindŭ eĭ numĕroșĭ, nu vorŭ puté sĕ-ĭ maĭ ținâ îndelungŭ în supunere, 'șĭ punŭ în capŭ sĕ-ĭ maghiarizeze. Maghiariĭ, când vĕdŭ avêntulŭ Românilorŭ, cu înspăimêntare 'șĭ aducŭ aminte de originea acestora. „Acestŭ poporŭ (Românii) care 'șĭ trage începutulŭ și limba, parte mare, dela gintea cea mare a Romanilorŭ, în cursŭ de maĭ multe secole, nu și-a uitatŭ nicĭ de cum de acestŭ începutŭ mărețŭ,—orĭ-câtŭ s'a dejositŭ prin apĕsare și *bucăfire*.... Planulŭ și speranța lorŭ este: unirea tuturorŭ poporațiunilorŭ, carĭ suntŭ de originea și limba lorŭ română, într'o națiune și o țĕră“ [52]). Aceste aspirațiunĭ ale Românilorŭ, unitatea limbeĭ și a religiuneĭ și „cele dóuĕ principate“ începuse a-ĭ înspăimênta. Dreptŭ aceea Maghiariĭ vorŭ prin introducerea limbeĭ maghiare în tóte funcțiunile statuluĭ și chiar în biserică, sĕ maghiariseze în timpulŭ celŭ maĭ scurtŭ pe toțĭ Româniĭ [53]). Româniĭ, deși în luptă cu marĭ greutățĭ și neajunsurĭ, de-o parte lățescŭ și perfecționézĕ instrucțiunea națională, de altă parte profită de scólele străine pentru a se cultiva. Pe la 1821 sta slabŭ instrucțiunea poporuluĭ, care se mărginia numaĭ la catechismŭ, rugăciunĭ și po-

51) Memoriulŭ cunoscutŭ sub titlulŭ de *Supplex libellus Volachorum*. prin care Românii reclamă la 1791 drepturile, a provocatŭ o literatură întrĕgă în care Maghiariĭ și Sașiĭ 'ĭ combăteaŭ cu vehemență.

52) Așa scria unulŭ din făuritorĭĭ planuluĭ de maghiarizare, Nicolaŭ Veșenlenyi pe la 1843. (P. Ilarianŭ op. cit. II. p. 268 sq.).

53) După-ce dela 1791 începŭ a introduce cu încetulŭ limba maghiară în loculŭ celeĭ latine în administrațiune, prin legea dela 1830 art. 8. o introduserĕ definitivŭ în administrațiune și justiție; la 1836 proclamă limba maghiară de limbă diplomatică în totŭ organismulŭ statuluĭ. chiar și în afacerile bisericescĭ și scolastice; la 1839—40 aducŭ legĭ pentru maghiarizarea totală a bisericeĭ diverselorŭ națiunĭ. (P. Ilarianŭ. Ist. Rom. din Dacia super. II. XXX—I).

runcĭ [54]). La 1833 Săborulŭ celŭ mare ordónă sĕ-se facă scólă în fie-care parochie cu „dascălŭ harnicŭ“ şi sĕ ţină scólă cu amêndóuĕ sexele de tómna până primăvéra [55]). Samuilŭ Vulcanŭ (1758—1830), neuitatulŭ episcopŭ de la Oradea-mare, protectorulŭ învĕţaţilorŭ ardeleni persecutaţi de episcopulŭ Bobŭ dela Blajŭ, fundézĕ liceulŭ dela Beiuşŭ. S. Vulcanŭ, ca unŭ adevĕratŭ mecenate, devenise centrulŭ mişcăreĭ literare peste munţi în acéstă epocă. Elŭ a adăpostitŭ şi ajutatŭ la nevoĭ pe Şincaĭ, Maiorŭ ş. a.; cu spesele luĭ s'a tipăritŭ Lexiconulŭ de Buda Elŭ era fiŭ de ţeranŭ născutŭ chiar la Blajŭ (satŭ). Marele sinodŭ din 1833 dela Blajŭ cere ca *scólele naţionale* sĕ fie sub direcţiunea supremă a episcopuluĭ, pentru a fi astŭ-felŭ ferite de înfluinţe străine [56]). Dar' Româniĭ şi acum mereŭ eraŭ împedecaţi de a-şĭ face scóle Braşoveniĭ înainte de 1848 aŭ purtatŭ procesŭ formalŭ, ca sĕ-şĭ pótă ridica gimnasiŭ, şi naturalminte l'aŭ perdutŭ, în câtŭ numaĭ după 1848 aŭ pututŭ sĕ-lŭ ridice. Deşteptarea poporuluĭ pe lângă scólă lua avêntŭ şi prin preoţime, care în scólele şi în seminariulŭ din Blajŭ începuse deja din secolulŭ trecutŭ a primi o instrucţiune înaltă.

Încercările Maghiarilorŭ de maghiarizare violentă prin tóte mijlócele fanatice ca: *„totŭ omulŭ pe care-lŭ pórtă pămêntulŭ şi-lŭ acopere cerulŭ, sĕ fie omŭ şi maghiarŭ,“* agită spiritele totŭ maĭ tare până când Românii le rĕspunseră cu marea adunare dela $^{3}/_{15}$ Maiŭ 1848 în Câmpulŭ-Libertăţiĭ dela Blajŭ şi cu luptele ce urmară după acésta. Intre aniĭ 1850—1860 sub guvernulŭ absolutisticŭ avêntulŭ naţionalŭ fu în formă năbuşitŭ, în faptŭ însĕ prin o maĭ leală administraţiune, prin venirea în capulŭ bisericeĭ române a doĭ bărbaţi activi, Şuluţŭ în Blajŭ şi Şaguna în Sibiŭ, instrucţiunea poporuluĭ luă

54) I. M. Moldovanu, Acte sinodalĭ, Blaj 1872. II. p. 70 pct. 7.
55) Ibid. II p. 65 pct. 8.
56) Ibid. II p. 66 pct. 13.

unŭ avêntŭ totŭ maĭ mare. Prin acésta spiritulŭ naţionalŭ nu putea de câtŭ sĕ-se întăréscă. Pe când însĕ şi acestŭ guvernŭ voi sĕ întroducă totŭ maĭ adâncŭ germanismulŭ, evenimentele din Italia (1859) 'ĭ dederă lovitura de mórte.

* * *

Din espunerea făcută în capitolele de pân' aicĭ resultă că în întréga evoluţiune se potŭ distinge următórele perióde :

Periodulŭ I dela colonisare, a. 107 d. Ch., până la aparińiunea âncâieĭ cărţĭ românescĭ tipărite, a. 1544. Acestŭ periodŭ 'lŭ vomŭ împărţi în treĭ epoce : epoca romană (107—274), epoca invasiunilorŭ (274—1300), şi epoca nóueĭ reconstituirĭ, până la aparińiunea literatureĭ (1300—1544).

Periodulŭ II cuprinde timpulŭ dela a. 1544 până la 1780, când apare âncâia gramatică a limbeĭ române. In acestŭ periodŭ distingemŭ dóuĕ epoce, şi anume : cea dintâiŭ dela 1544 până la a. 1698, când o parte din Românĭĭ de peste Carpaţĭ încheie unŭ pactŭ religiosŭ cu Roma, faptŭ de marĭ consecinţe pentru deşteptarea şi cultura Românilorŭ în generalŭ, şi care coincide cu întroducerea generală în biserică a limbeĭ române în locŭlŭ caleĭ slavóne.

Periodulŭ alŭ III-lea dela a. 1780 până la 1860, în care se cuprindŭ érăşĭ maĭ multe epoce, şi adecă epoca âncâie dela 1780 până la aparińiunea âncâiuluĭ ďiarŭ românescŭ la 1829 ; epoca a dóua de aci până la 1848, şi în fine epoca a treia dela 1848 până la 1860, când prin unirea Principatelorŭ-Române se întemeiéză o nóuă viéţă, şi când totŭ-odată s'a scosŭ din scrierea românéscă alfabetulŭ cirilicŭ şi s'a întrodusŭ generalminte celŭ latinŭ.

Periodulŭ alŭ IV-lea dela 1860 încóce.

PARTEA SPECIALA

CAPITOLŬ I.

Literatura populară.

Inainte de a se nasce literatura nóstră scrisă, esista deja literatura populară născută în sinulŭ poporuluĭ în decursulŭ secolilorŭ, și la acăreĭ creațiune a contribuitŭ unŭ lungŭ șirŭ de generațiunĭ. Acéstă literatură este de-o estremă importanță nu numaĭ ca oglinda geniuluĭ, ca atestatulŭ de nobleță spirituală a Poporuluĭ-Românŭ, ci totŭ-odată și ca fondŭ, ca sorgentŭ pururea viŭ și limpede din care trebue sĕ-se adape literatura înaltă; cu deosebire poesia. In ea se esprimă geniulŭ, caracterulŭ, credințele, datinele, bucuriile și suferințele, în scurtŭ tótă viéța internă și esternă a unuĭ poporŭ.

De óre-ce literatura populară se nasce cu poporulŭ în decursulŭ timpurilorŭ, ér' cea maĭ depărtată origine a popórelorŭ se perde în întunereculŭ secolilorŭ, de sine se înțelege, că este imposibilŭ a determina în generalŭ, când s'a născutŭ acéstă literatură nescrisă. Originea eĭ este însușĭ geniulŭ popórelorŭ. In decursulŭ secolilorŭ însĕ, prin contactŭ, prin amestecare, în fine prin migrațiune, aŭ împrumutatŭ unele dela altele. Este cu totulŭ absurdă ideia, că literatura populară s'ar' fi născutŭ din cea scrisă, când scimŭ că și popórele, carĭ nu cunoscŭ scrisórea, aŭ literatura lorŭ populară, și fórte multe chiar și dintre operele cele maĭ marĭ s'aŭ născutŭ din literatura populară.

Literatura populară se împarte în dóuĕ: literatura populară nescrisă, care 'șĭ are originea directŭ în poporŭ și care elŭ a creat'o spontanŭ în decursulŭ seco-

lilorŭ, s'a păstratŭ prin trecere din gură în gură, din generaţiune în generaţiune, şi în literatura populară scrisă, în generalŭ de origine străină.

Amêndóuĕ după formă se împartŭ în poesie şi în prosă. Atâtŭ avuţia însĕ, câtŭ şi importanţa acestorŭ dóuĕ feluri de literaturi este fórte deosebită. Pe când literatura nescrisă este sânge din sângele poporuluĭ, sufletŭ din sufletulŭ luĭ, viéţă din viéţa luĭ, şi prin urmare icóna viie şi nemuritóre a poporuluĭ din nóptea timpurilorŭ până va trăi, şi după mórtea luĭ chiar, — pe atunci literatura populară scrisă este unŭ venetieŭ care s'a furişatŭ în altarulŭ şi s'a încălditŭ la foculŭ nestinsŭ alŭ imaginaţiuniĭ poporuluĭ. Pentru aceea acéstă literatură furişată pe diverse căi, nicĭ nu are putere şi viéţă, ea stă lipită, ca unŭ parasitŭ, numaĭ până la unŭ timpŭ şi apoĭ dispare, séŭ este eliminată.

Literatura populară nescrisă

Poesia

Genurile poetice suntŭ în generalŭ maĭ vechĭ de câtŭ cele în prosă, căcĭ omulŭ, înainte de a cugeta, simte, şi sentimentulŭ şi-lŭ esprimă în formă poetică. Şi între genurile poetice însĕ unele suntŭ maĭ vechĭ, altele maĭ nóuĕ. Acésta însĕ nu depinde atâtŭ dela epoca lorŭ de nascere, câtŭ maĭ vêrtosŭ dela spiritulŭ ce domină în ele, căcĭ unele de şi cele maĭ vechĭ ca origine d. e. poesiile lirice, ca fondŭ şi formă însĕ schimbându-se mereŭ cu împregiurările şi chiar cu individulŭ, suntŭ totŭ-de-una nóuĕ; aşa suntŭ la noĭ doinele şi horele. Altele, care suntŭ de origine religiósă-sacramentală cum suntŭ colindele şi până la unŭ punctŭ şi bócetele, orĭ suntŭ de unŭ înţelesŭ şi întrebuinţare mistică, cum suntŭ descântecele şi vrăjile,—tóte acestea şi ca fondŭ şi ca formă s'aŭ păstratŭ maĭ vechĭ. După acestea unŭ aerŭ maĭ vechiŭ respiră cântecele bĕtrânescĭ.

Colindele în fondŭ suntŭ himne religióse din epoca păgână primitivă, adresate sóreluĭ ca ḑeŭ, cântându bunătăţile luĭ şi lăudându ĭ faptele ca eroŭ, întogmaĭ precum se cântă şi se laudă sórele séŭ Agni în himnele vedice. Cu timpulŭ însĕ precum unele himne vedice aŭ luatŭ forma de gratulaţiunĭ, totŭ asemenea suntŭ şi la noĭ unele colinde de gratulaţiunĭ d. e. colinda de fată mare, de feciorŭ, de păstorŭ, de preotŭ, de copilŭ, de feréstă ş. a. De-aicĭ a urmatŭ împărţirea colindelorŭ în religióse şi lumescĭ, care adeseorĭ trecŭ în genulŭ narativŭ, întogmaĭ precum din vechiulŭ himnŭ aricŭ s'a derivatŭ cu încetulŭ cântulŭ epicŭ. Colindele religióse s'aŭ amestecatŭ adese-orĭ cu ideĭ şi personagie din ciclulŭ creştinŭ, maĭ nicĭ-odată însĕ nu s'a pututŭ face o contopire deplină, ci totŭ-de-una elementulŭ şi ideile vechĭ mitice aŭ rĕmasŭ precumpĕnitóre. In tóte colindele şi religióse şi lumescĭ sĕ află de ordinarŭ după fie-care versŭ refrenulŭ sacramentalŭ: *Lerŭ Ḑómne!* maĭ rarŭ: *Florile dalbe* séŭ *Ḑorile dalbe*! *Lerŭ* este *Liber* şi anume *Jupiter Liber*, adecă «ḑeulŭ dătătoriŭ de bunătăţĭ (Sórele)», ér' *Florile dalbe* séŭ *Ḑorile dalbe*, este refrenulŭ care în timpurile primitive se aplica după fie care versŭ în aşa numitulŭ himnŭ séŭ rugăciune de diminéţă [1]). Colindele se cântă dela Crăciunŭ până la Bobotéză, cu deosebire însĕ în nóptea de Crăciunŭ. Numele de colindă este străvechiŭ aricŭ a căreĭ formă maĭ vechie s'a păstratŭ la Grecĭ în *καλινδέω*-mĕ învêrtescŭ, *καλινδήθρα*-locŭ de învêrtire.

La Romanĭ la 1 a fie-căreĭ lunĭ se anunţa *Nonele* prin strigare (lat. calare), şi din acéstă causă s'a confundatŭ

1). Unŭ studiu alŭ nostru amĕnunţitŭ asupra tuturorŭ acestorŭ cestiunĭ a se vedé în *Revista crit.-lit.* I. (1893): Colindele şi himnele vedice p. 1—15. Refrenulŭ colindelorŭ p. 50—63.—S. Mangiuca, Călindariu 1882 art „Colinda".

înțelesulŭ, cu tóte că *calendae* e totŭ de-o rădĕcină cu *καλινδέω* și nu de la *calare* [2]).

Și fiindŭ-că Colinda se cânta cu deosebire la *întórcerea* séŭ nascerea sóreluĭ, care la Romanĭ se numea *natalis solis invicti* și se sĕrbătorea la 25 Decembre întogmaĭ ca Crăciunulŭ la noĭ, de-aci «*cânteculŭ de întórcere*» séŭ *colinda*.

Colecțiunĭ : A. M. Marienescu, Colinde, Pesta 1859. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 14—95. — Dr. I. Sbiera, Colinde, Cernăuțĭ 1888. — T. Burada, O călĕtorie in Dobrogea, Iași p. 38—104. — T. Daul, Colindĭ etc. Aradŭ 1890. — A. Bârseanu, Cincĭ-decĭ de Colinde, Brașovŭ, 1890. — I. C. Bibicescu. Poesiĭ populare din Transilvania. Buc. 1893. p. 233—257.

Cântecele bĕtrânescĭ suntŭ poesia eroică a poporuluĭ românŭ. Dintre tóte speciele de poesie în acésta se deosebescŭ maĭ bine diversele epoce: viéța istorică a poporuluĭ în aceste cântece s'a împrimatŭ maĭ adâncŭ. Décă amŭ posedé o colecțiune de asemenea cântece adunate, nu acum, ci în fie-care epocă, acésta ar' fi adevĕrata nóstră istorie

Epocele însĕ se împingŭ și se alungă una pe alta, aparŭ pe scenă alte ideĭ, alte năcasurĭ, aspirațiunĭ, trebuințe, alte personagie; cele vechĭ începŭ a se întuneca în amintire, a se amesteca și chiar contopi cu cele nóuĕ. De-aicĭ provine, că cântecele cele maĭ vechĭ suntŭ maĭ puține și cu câtŭ ne apropiemŭ de timpurile maĭ nóuĕ suntŭ maĭ numĕróse; cele vechĭ suntŭ maĭ liniș-

---

2). Originea dela *calare*, dată de filologiĭ vechĭ și noĭ, s'a datŭ din causă că nu se cunoscea originea istorică a cuvêntuluĭ, fără de care, în asemenea lucrurĭ, etimologia făcută numaĭ după aseménărĭ de cuvinte n'are nicĭ o valóre. Apoĭ dela *calare*, ar' fi resultatatŭ *Calandae*, care formă nu se află în tótă latinitatea. Er' décă *Colinda* nóstră ar' fi din *Calendae* atuncĭ ar fi trebuitŭ sĕ resulte *Colêndă*, *Colindă* este forma populară maĭ vechie de câtŭ *Calendae*, și este formată cu sufixulŭ *-ιν∂α* (-inda).

tite, mai contemplative, cele mai nóuĕ mai agitate, mai vii.

In aceste cântece se deosebescŭ treĭ epoce: una mitică, din care pân'acum puţine piese s'aŭ adunatŭ, între care amintimŭ: Sórele şi Luna, Iovanŭ Iorgovanŭ, Şerpele, Bălaurulŭ; alta mitică-istorică: Miulŭ Cobiulŭ, Meşterulŭ Manoli, Toma Alimoşŭ, Păunaşulŭ Codrilorŭ, Inelulŭ şi Năframa, Ghemişŭ ş. a.

Cea mai însemnată şi mai avută este epoca istorică, care posede dóuĕ feliurĭ de cântece bĕtrânescĭ, unele alŭ cărorŭ subiectŭ suntŭ luptele cu învasoriĭ, cântândŭ pe Novăcescĭ, Marcu-viteazu, Ştefanŭ, Mihaiŭ, Iancu-vodă (Huniadi), Calomfirescii. Buzescii, ş. a. Multe din aceste cântece suntŭ trecute din celelalte epoce pe personagie nóuĕ analóge, şi mai cu samă cântecele despre Novăcescĭ şi despre Marcu, trebue sĕ fi cântece străvechĭ trecute asupra unorŭ personagie nóuĕ şi confundate cu evenimente mai nóuĕ. Afară de aceea aceste cântece despre Novăcescĭ şi Marcu formézĕ prin estensiunea şi varietatea lorŭ celŭ mai mare şi adevĕratŭ *ciclŭ epicŭ populară* alŭ Românilorŭ. Rĕmâne însĕ ca de-aicĭ înainte sĕ-se adune în tótă estensiunea variantele sale, pentru a puté fi apreciatŭ după valóre.

O adóua specie suntŭ aşa numitele *cântece haiducescĭ*, cântece eroice în fondŭ, dar' în altŭ sensŭ. Eroulŭ luptă cu despoietoriulŭ străinŭ furişatŭ în ţĕră, cu ciocoiulŭ, care nu luptă cu arma făţişŭ, ci dă pe dindosŭ, despóie şi face imposibilă viéţa, ca domnŭ séŭ ca funcţionarŭ, înaintea cărora bietulŭ românŭ «anĭ întregĭ s'a judecatŭ şi nimicŭ n'a căştigatŭ», ca proprietarŭ, ca arendaşŭ, ca negustorŭ, ca cârcimarŭ. Originea şi fondulŭ lorŭ, ca şi caracterulŭ hăiduculuĭ séu a «feţilorŭ de codru verde", se ilustrézĕ nu se póte mai bine în următórele:

N'am lăţcae la chimirŭ
Sĕ mĕ potŭ plăti de birŭ

Și de foĭ și de soldatŭ
Și de Iuda blăstematŭ. . . .

— —

Bată-vĕ crucea ciocoĭ,
De-așĭ maĭ scăpa de la voĭ,
Sĕ mĕ tragŭ la codru ĕră,
Și sĕ facŭ dreptate'n țĕră.
Când oiŭ vedé omŭ săracŭ
In chimirŭ mâna sĕ bagŭ
Și de chinŭ și vaiŭ sĕ-lŭ scapŭ. . . .

— —

Haĭ copiĭ la ceĭ stejarĭ
Sĕ tăiemŭ niscaĭ-va parĭ,
Țéra sĕ ne-o țărcuimŭ
Și de iesme s'o ferimŭ !

Ast-felŭ elŭ apucă in codru, de unde cobóre ca unŭ fulgerŭ, 'șĭ rĕsbună suferințele și nedreptățile, maĭ scapă icĭ-colea pe fraților seĭ, séŭ ĭĭ ajută cu ce ie dela ciocoĭ, și maĭ aruncă spaima în croncanĭ. Acésta este originea cântecelorŭ hăiducescĭ rĕspândite la toțĭ Românii, căcĭ toți aŭ suferitŭ într'o formă. Aceste cântece fórte adese orĭ suntŭ de o energie și unŭ coloritŭ neimitabilŭ, și aflămŭ depuse în ele sentimente nu numaĭ de unŭ înaltŭ patriotismŭ, dar' și de-o umanitate neîntrecută. Ceĭ maĭ renumițĭ hăiducĭ deveniți legendarĭ suntŭ : Corbea, Pintea, Bujorŭ, Tunsulŭ, Darie, Jianulŭ ș. a. Unŭ tipŭ teribilŭ și admirabilŭ totŭ-odată de hăiducŭ, cu numele Burlă, dela finele sec. 17-lea, ni-lŭ descrie Cantemirŭ.

Colecțiuni : V. Alexandri, Poesiĭ populare. Buc. 1866. — A. M. Marienescu, Balade, Pesta 1859 și 1867. — M. Pompiliŭ, Balade, Iași 1870. — S. Fl. Marianu, Poesiĭ populare române, vol. I. Cernăuți 1773. — M. A. Caramfilŭ, Cântece pop. Huși, 1892. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 418—688. — I. P. Reteganulŭ,

Trandafiri și Viorele, Gherla 1886. — Frâncu-Candrea, Românii din munții apuseni (Moții). Buc. 1888. — I. G. Bibicescu, op. cit. p. 261—347. — S. C. Mândrescu, Literatură și obiceiuri populare. Buc. 1892 p. 174—191. E. Sevastosu, Cântece moldovenești, Iași 1888.

Bócetele numite în unele părți *Cânteculă ḑoriloră* suntŭ cântece la morți. Femeile séŭ fetele care le cântă se numescŭ bocitóre. Bócetele suntŭ fórte vechĭ, ele s'aŭ desvoltatŭ din vechiulŭ himnŭ religiosŭ întogmaĭ ca colindele, pentru aceea conținŭ și bócetele ideĭ mitologice. Importanța lorŭ însĕ de căpetenie zace aiurea, în sentimentulŭ adâncŭ de respectŭ, iubire și doioșie familiară în sinulŭ poporuluĭ dela țéră. Sub sumanulŭ aspru și rosŭ de ḑile grele, țeranulŭ românŭ ascunde o inimă de aurŭ, unŭ sentimentŭ dulce și fierbinte pentru aĭ seĭ. Iubirea de mamă priméză pe cea de tată, ér' cea de tată pe cea de frați și surorĭ :

De-ar' fi tata câtŭ de bunŭ
Totŭ țipă copiĭ 'n drumŭ ;
De-ar' fi mama câtŭ de rea,
Toțĭ ĭĭ strînge lângă ea.
Și la frați și la surorĭ
Mergĭ pe anŭ de dóuĕ orĭ,
Er' la mamă și la tată
Mergĭ în tótă ḑiua-odată.

Plânge casă, plânge masă,
De tată sunteți rĕmasĕ !
Plângeți uși, plângeți ferești,
Plângeți tuspatru părești,
Că de astăḑĭ rĕmâneți ;
Ca de-acuma tatuca
In casă n'a maĭ întra,
Nicĭ nu s'a maĭ hodini,
La ferestĭ n'a bocăni,
Nicĭ ușile n'a deschide,

Nicĭ la copiĭ n'a maĭ rîde.
Drăguțulŭ nostru tătucă,
Cătŭ aĭ trăitŭ aĭ lucratŭ
Pentru treĭ scânduri de bradŭ;
Cătŭ aĭ trăitŭ aĭ muncitŭ
Pentru treĭ coțĭ de pământŭ;
Décă tătucă nu credĭ,
Haida la mormêntŭ și vedĭ.

Mama plângêndu-și fiica:

Scólă, scólă Mărióră!
Că mămuța dumi-tale
Diminéța s'a scula
Prin totŭ cotulŭ te-a căta
Totŭ Mărióra striga.
Scólă Mărióră, scólă!
Că mămuța dumi-tale
Multă supĕrare are,
Că Dumineca venea,
Frumușelŭ mi te gătia,
La biserică te pornea.
Dela biserică veneaĭ
Bine nu te hodiniaĭ,
Și la jocŭ mi te porniaĭ
Dumineca mi-a veni
Ea pe cine mi-a găti
Décă dumneta nu-ĭ fi.

O adâncă duioșie 'țĭ cuprinde sufletulŭ cetindŭ aceste cântece, care ne desvĕlescŭ o pătură nóuă a inimiĭ poporuluĭ românŭ, atâtŭ de avută în marĭ și nobile sentimente.

In aceste bócete aflămŭ adese orĭ imaginĭ neîntrecute.

Dragele nóstre picióre,
Tare-aŭ tostŭ străbătătóre,
Iar de-acuma
Din picióre

Mintă 'n flóre,
Din căpute
Rujĭ bătute
Din mănuțe
Florĭ albuțe,
Din guriță
Tămâiță.
Dragiĭ noștri ochișorĭ
Cum s'orŭ face pomișorĭ,
Din sprâncenene
Viorele.

Intre multe altele, aflămŭ în bócete o particulatitate, care trebue s'o însemnămŭ aicĭ. Nu numaĭ ceĭ maĭ tinerĭ cătră ceĭ maĭ bĕtrânĭ, dar și acestia cătră ceĭ maĭ tinerĭ, până și părinții cătră copiiĭ lorŭ se adreséză cu *dumneata*. Acésta 'șĭ are originea în adâncŭlŭ cultŭ ce-lŭ are poporulŭ românŭ pentru ceĭ morțĭ. Nu pentru-că mortulŭ devine maĭ străinŭ față cu aĭ seĭ i se adreséză ceĭ ce-lŭ plângŭ cu *dumneata*, ci pentru-că mortulŭ devine *unŭ geniu*, o ființă supra-naturală și în generalŭ considerată ca bine-voitóre față cu aĭ sĕĭ. Pentru aceea nenumĕrate suntŭ atențiunile și sacrificiile ce se aducŭ morțilorŭ séŭ *moșilorŭ* [3]).

Cuvêntulŭ *bócetŭ* este de aceeașĭ origine cu lat. *vox*, *voco*, *vocito*, a striga fig. a se văera, a se plânge.

Colecțiunĭ : T. T. Burada, O călĕtorie în Dobrogea, Iași 1880. — Idem, Datinele poporuluĭ românŭ la înmormêntărĭ, Iași 1882. — S. Fl. Marianŭ, Inmormêntarea la Românĭ Buc. 1892.

Doinele, suntŭ genulŭ eminamente liricŭ alŭ poesieĭ populare române. Doina cântă dorulŭ și bucuria, iubirea și ura, veselia și întristarea, suferința și rĕsbunarea, speranța și desperarea. Fondulŭ doineĭ este în generalŭ *doiosŭ*,

3). A se vedé Revista crit lit. an. I. (1893) p. 261—263.

de unde și-a luatŭ și numele de doină [4]). In viéța vechie, mai patriarchală, doina se mărginea la relațiunile intime, cu timpulŭ cercului vieții lărgindu-se, s'a lărgitŭ și alŭ doinei, așa avemŭ doina haiducéscă, doina ostășéscă séŭ de cătănie, care este de origine cu totulŭ nóuă ș. a. Doina ca espresiune spontană și fidelă a sentimentului, nu are rațiunea de-a fi și nicĭ nu póte esista, de câtŭ fiindŭ deplinŭ înțelésă de celŭ ce-o cântă, pentru aceea doina, dintre tóte poesiile populare, are totŭ de-una limba cea mai nóuă ; cuvinte vechĭ, neînțelese, în ea nu esistă, séŭ care s'arŭ păré că esistă, ele nu suntŭ vechĭ, ci dialectale, din graiulŭ viŭ alŭ provincieĭ séŭ ținutuluĭ unde o surprinde culegĕtorulŭ. Doina este de-o înaltă frumuseță nu numaĭ ca adâncime și văpaie de sentimentŭ, dar și ca sborŭ alŭ fantasieĭ, cutezanță de imaginĭ, finețe de situațiunĭ, ciselare și plasticitate de limbă. Inceputulŭ aprópe constantŭ cu „*frunză verde*“ indică inspirațiunea directŭ din contemplarea naturei, și predilecțiunea Românuluĭ pentru viéța câmpenéscă, în natura liberă. Italienii aŭ de asemenea : Fior di viole ! Fior di trifoglio ! etc.

Colecțiunĭ. Dr. I. U. Iarnik-Bârseanŭ, Doine Buc. 1885. V. Alexandri, op. cit. — S. Fl. Marianŭ, op. cit. vol. II. — G. D. Teodorescu op cit. p. 270—354. — N. A. Caramfilŭ op. cit. — I. T. Reteganulŭ, Trandafirĭ și Viorele Gherla 1886. — E. Sevastosŭ op. cit. — O miie doine — St. Munteanŭ, O sută doine etc. Brașovŭ 1891. — I. C. Bibicescu, op. cit. p. 9—169. — S. C. Mândrescu, op. cit. p. 15—120. — In *Texte*

---

4). *Doiosŭ* este dela *doiŭ* care esistă și aĭ în graiulŭ pop. din Transilvania mai alesŭ în Valea-Hațeguluĭ cu înțelesulŭ de dorŭ fierbinte. din care s'a formatŭ *doina* păstrândŭ rădĕcina și înțelesulŭ întensŭ alŭ cavêntuluĭ după cum 'lŭ esplică însuși poporulŭ cu „cântecŭ dulce, viersŭ de focŭ“ (Iarnik-Bârseanu, Doine Buc. 1885 p. 3). Litvaniculŭ *dainos* n'are de-a face cu *doina*, fiindŭ cu totulŭ de altă origine și numaĭ din întêmplare sémĕnă ceva cu doina.

macedo-române de Dr. M. G. Obedenaru Buc. 1991, se află mai multe doine s. cântece m. române.

Horele dise *strigături* și *chiuituri*, suntu micĭ poesióre ce le recitéză de regulă flăcăii, mai rarŭ lăutariulŭ, la jocŭ după tactŭ. In ele se amestecă gluma cu satira, rĕsfățulŭ cu gentileță. Este ceva cu totulŭ caracteristicŭ, că orĭ-cătŭ se parŭ ele de înțepĕtóre une-orĭ, totuși nu vatĕmă, cu atâta fineță și impersonalitate suntŭ ele alcătuite. In generalŭ suntŭ fórte spirituale. Cele mai bune suntŭ care nu trecŭ peste patru versurĭ. Când suntŭ mai lungĭ nu numaĭ efectulŭ se slăbesce mai alesŭ prin recitare în decursulŭ joculuĭ, dar 'și perdŭ și genulŭ trecêndŭ între doine. Pentru aceea unĭĭ culegĕtorĭ le-aŭ confundatŭ cu doinele și vice-versa. Cele mai multe din horele din colecțiunea luĭ V. Alexandri și S. Fl. Marianŭ suntŭ doine.

Colecțiunĭ: Iarnik-Bârseanŭ op. cit. — V Alexandri op. cit. — S. Fl. Marianŭ op. cit. v. II (1875). — St. Munteanŭ, op. cit. — S. C. Mândrescu op. cit. p. 121 —171. O miie doine, strigăturĭ și chiuiturĭ culese de mat mulțĭ învĕțătorĭ zelosĭ, Brașovŭ 1891.

Descântece, vrăjĭ, farmece și *desfacerĭ*. Tóte acestea constitue așa dicêndŭ poesia mistică populară, cuprindêndŭ, pe lângă gesturĭ și medicamente populare, și formule ritmice ce le rostesce celŭ ce esecută aceste acte mistice și aŭ, în credința poporuluĭ, destinațiunea lorŭ anume. Descântecele întorcŭ, alină și vindecă diferite bóle atâtŭ la ómenĭ, cătŭ și la animale. în generalŭ va se dică, facŭ bine. Vraja din contra țintesce a face rĕŭ d. e. a sili pe cine-va la ceva fără voia luĭ, a învrăjbi, a lua somnulŭ copiilorŭ, laptele de la vacĭ, a lua mana din holda altuia și-a o duce pe holda sa ș. a.

Farmecele țintescŭ a face pe cine-va plăcutŭ, atrăgĕtorŭ, și prin acésta a sili pe altulŭ sĕ-ĭ placă de cineva; elŭ apoĭ se și numesce fărmecatŭ, ce adese orĭ-este identicŭ cu «i-a luatŭ, i-a furatŭ mințile».

Desfacerile aŭ de scopŭ de a strica séŭ de a face față

cu óre-care imposibile vrăjile și farmecele.—Acéstă specie de poesiĭ populare este fórte vechie. In ea se află ideĭ vechĭ mitologice amestecate cu creștine, pentru aceea s'aŭ conservatŭ adese-orĭ și cuvinte vechĭ, une-orĭ chiar neînțelese. La Poporulŭ-romanŭ eraŭ fórte îndatinate tóte feliurile de farmece care se află adĭ la noĭ. Ceremonialulŭ și mijlócele suntŭ totŭ aceleași și la noĭ, s'aŭ păstratŭ însĕ și cuvinte și espresiunĭ întregĭ :

descânta lat. încantare.

descânta în aiŭ lat. încantare in alio (Cato RR. 160).

legatură, cu sensŭ de a fărmeca, lat. ligatura (Isidor).

Colecțiunĭ : S. Fl. Marianŭ, Descântece poporane române, Sucéva 1886. — Idem, Vrăjĭ, farmece și desfaceri. Buc. 1893. — T. T. Burada, O călĕtorie în Dobrogea p. 269—276. — D. P. Lupașcu, Medicina Babelorŭ. adunare de descântece etc. Buc. 1890. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 356—398.

Rugăciunĭ populare încă s'aŭ descoperitŭ câte-va, dar numaĭ în spiritŭ creștinŭ (G. D. Teodorescu, op. cit. p. 188—189).

Poesiĭ glumețe și batjocuritóre încă posede literatura nóstră populară si încă de cuprinsŭ fórte variatŭ, unele se raportă la viéța de tóte ḑilele biciuindŭ, maĭ în glumă, maĭ înadinsŭ, diverse defecte și deprinderĭ rele; altele se rapórtă la popórele străine conlocuitóre, dintre acestea cele maĭ numĕróse satire suntŭ la adresa țiganilorŭ, și anume acelea care se rapórtă la biserica, mănăstirea, pașcile, popiĭ și sânțiĭ țigănescĭ, se numescŭ *Evangeliĭ țigănescĭ*, care se recitéză ca și când ar' ceti evangelia.

Colecțiune : Satire poporane Române de S. Fl. Marianu Buc. 1893.

Proverbe Unŭ genŭ intermediarŭ, ca formă, între prosa și poesia populară, avemŭ proverbulŭ, ghicitórea, idiotismutŭ, frânturile de limbă și jocurile de copiĭ. Ḑicemŭ intermediarŭ ca formă, căcĭ aceste speciĭ utili-

séză, afară de idiotismŭ, asonanța, ritmulŭ și chiar și rima, ér' idiotismulŭ are câte-odată unŭ ritmŭ mai pronunțatŭ.

Proverbulŭ în limba populară se numesce *ḑisă*, *ḑicĕtóre*, mai rarŭ *ḑicală* și *vorbă bĕtrână* séŭ *din bĕtrâni*, și cuprinde resultatulŭ esperiențelorŭ de secolĭ ale poporuluĭ, încâtŭ abia este vre-o împregiurare în viéța, care sĕ nu-și aibă ḑicĕtórea sa cristalisată în câte-va cuvinte cu forme alese. De-óre-ce viéța ómenilorŭ, în fondŭ, este aceeași orĭ-unde, și prin urmare și ideile încă se aséménă, pentru aceea și proverbele, ca nicĭ o altă specie de literatură populară, séménă adese-orĭ, ca oŭ cu oŭ, de la unŭ poporŭ la altulŭ, începêndŭ din timpurile cele mai vechĭ până aḑĭ și dela unŭ cornŭ alŭ lumeĭ până la celalaltŭ. Suntŭ multe proverbe însĕ în care se oglindéză evenimente și esperiențe particulare ale fie-căruĭ poporŭ, a cărorŭ cercetare și esplicare desvĕlesce anumite epoce din viéța poporuluĭ. Acestea se numescŭ proverbe istorice.

Colecțiunĭ de proverbe : *Povestea vorbeĭ* de A. Panŭ Buc. 1847—1853.—*Proverbele românilorŭ* de I. C. Hințescu Sibiu 1877.—Unŭ culegătorŭ-Typographŭ (I. C. Ispirescu) are mai multe proverbe în *Legende* ed. 3-a Buc. 1872 ér' o edițiune a proverbelorŭ cu variantele lorŭ începută de Ispirescu a rĕmasŭ neterminată (v. Revista p. istor. archeolog. și filolog.).

Ghicitorile, care se mai numescŭ și *cimilituri*, suntŭ descrierĭ și definițiunĭ figurate a diverse lucrurĭ, făcute cu unŭ adâncŭ spiritŭ de observațiune, încâtŭ se facă posibilă ghicirea obiectuluĭ. Cam de regulă descrierea se face prin asemĕnărĭ cu alte obiecte, și de cele mai multe orĭ suntŭ în versurĭ. Condițiunea esențială este sĕ fie scurte, 2—4 versurĭ. Unele ghicitorĭ suntŭ numaĭ nisce întrebărĭ capțióse. Totŭ la *Ghicitorĭ* trebue socotite și unŭ feliŭ de poesiĭ numerice mai lungĭ, care însĕ se parŭ a fi mai multŭ de origine cărturărésc㠎.

Colecțiunĭ: 118 ghicitorĭ în *Legende* de *Unŭ culegă-*

torŭ-typograph, ed. 3-a Bucurescĭ 1872. — Câteva Ghicitorĭ în *Basme* etc. de I. C. Fundescu, Buc. 1885. — G. D. Teodorescu, Poesiĭ pop. Buc. 1885 p. 214—252 ér dela p. 252—256 poesiĭ numerice. — Gr. Sima alŭ Iuĭ Ion, Din bĕtrânĭ, ghicitorĭ etc. Sibiŭ 1885.

Idiotismiĭ suntŭ scânteĭ ce aŭ rĕsăritŭ din frecarea limbagiuluĭ cu viĕța de tóte ḑilele și pentru aceea aŭ totŭ-de-una unŭ volumŭ fórte condensatŭ. Idiotismiĭ maĭ nicĭ-odată nu se potŭ traduce în altă limbă, ci trebue acoperiți cu alți idiotismĭ analogĭ.

Colecțiune anume este numaĭ una : Dr. I. N. Iarnicŭ, Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen, Wien, 1877. — In diversele lexicóne românescĭ se află adunați totŭ-de-una asemenea idiotismĭ.

Frânturĭ de imbă suntŭ espresiunĭ grele prin combinarea de cuvinte aspre. A se vedé asemenea frânturĭ la G. D. Teodorescu, op. cit. p. 266—7.

Jocurile de copiĭ cuprindŭ formule tipice, în care se află de multe orĭ cuvinte onomatopoetice și de capriciŭ, și une orĭ chiar nume și fapte istorice, suntŭ presarate icĭ-colea chiar și cuvinte fórte vechĭ.

Colecțiunĭ : P. Ispirescu, *Jucăriĭ și jocurĭ de copiĭ*, Sibiŭ 1885. — G. D. Teodorescu, op. cit. p. 186—200. — P. N. Papahagi-Vurduna, *Jocurĭ copilărescĭ* culese de la Românĭĭ din Macedonia, Buc. 1893.

Teatru. Poporulŭ are și o literatură teatrală, primitivă în formă, dar' fórte importantă ca fondŭ. Acéstă literatură după origine se împarte în dóuĕ părți fórte bine deosebite una de alta. — Plugușorulŭ, Păpărudele și Orația la nuntă suntŭ după origine cele maĭ vechĭ. Plugușorulŭ este o datină ce se practică în séra spre anulŭ noŭ. Copiiĭ cu unŭ plugușorŭ în miniatură séŭ și fără plugușorŭ, avêndŭ numaĭ bice, ér' în Moldova avêndŭ buhaiulŭ (taurulŭ) [5]), umblă din casă în casă

5). *Buhaiulŭ* este o cofă séŭ doniță înfundată cu pele la amêndóuĕ capetele ca doba, la fundulŭ de susŭ se fixéză o curea séŭ unŭ mănunchiŭ de códă de calŭ, și când trage de acésta se nasce unŭ sgomotŭ ca mugetulŭ unuĭ taurŭ.

plesnindŭ din bice séŭ mugindŭ din buhaiŭ și recitândŭ cânteculŭ plugușoruluĭ. Datina, cum se vede lămuritŭ, este de origine agricolă, adecă în onórea divinităților protectóre ale agriculturei, care la Romanĭ se serba togmaĭ pe acelașĭ timpŭ, ca Crăciunuluĭ și anuluĭ noŭ la noĭ, adecă Saturnalele și Opaliele (Saturnŭ și Ops).

Păpărudele, care învócă plóia, suntŭ totŭ datină vechie agricolă. La Grecii moderni se dice *Pirpiruna* unde sufixulŭ *-una* arată originea romană. *Orația la nuntă*, cuprinde recitativele rimate, ce se pronunță în decursulŭ nunteĭ începêndŭ dela petire până la fine, în care se oglindéza tóte peripețiile prin care trece nunta. Recitativele suntŭ împreunate și cu acțiune d. e. la casa mirese, când o iaŭ s'o ducă la biserică, la mésă etc.

Totŭ aicĭ se ținŭ și *Cerbulŭ*, numitŭ *Cervulus* în datinele vechĭ de la Crăciunŭ la popórele romanice din occidentŭ.

Brezaia și *Țurca* suntŭ asemenea vechĭ originĭ. Acestea însĕ consistă numaĭ din acțiune fără cuvinte.

Colecțiunĭ: V. Alexandri, op. cit. Plugulŭ p. 387. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 138—154. și 208—211.

O altă parte cuprinde piese de origine maĭ nóuă ca Iroдiĭ, Stéua, Vifleimulŭ cu păpușile. Iroдiĭ ca cuprinsŭ, întogmire și acțiune, suntŭ forma cea maĭ desvoltată de teatru populară. Dar chiar și numaĭ acésta arată că originea nu este curatŭ populară, este cărturărésca din timpurile propagațiuneĭ creștinismuluĭ, în câtŭ piesa are togmaĭ acestŭ scopŭ, séu maĭ bine, l'a avutŭ la începutŭ. Se póte însĕ că sĕ-se fi amestecatŭ și contopitŭ și aicĭ elemente din credințele anterióre. Originea cărturărésca se vede chiar și din limbă, căcĭ de și testele variéză, nicĭ unulŭ nu are limba și spiritulŭ populară. Din contră dialogulŭ păpușelorŭ, care se întogmesce adese-orĭ după localități, este populară.

D. Cantemirŭ în «Descrierea Moldoveĭ» ne amintesce despre unŭ feliŭ de teatru țerănescŭ în Moldova nu-

mitŭ «Caluceĭ», în care persónele se travestea. Nu este cunoscutŭ maĭ de-aprópe şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ testulŭ ce-lŭ va fi avutŭ.

Cântecele ce le cântă carĭ umblă cu *Stéua* încă suntŭ de origine cărturăréscă.

Colecţiunĭ: A Panŭ, Cântece de stea Buc. 1830. — P. Băncila, Colindele Crăciunuluĭ etc. Sibiu 1875. — G. D. Teodorescu. op. cit. p. 162—183 şi 134—135. — B. Viciŭ, Colăcărituluĭ, Sibiiŭ 1885. — S. H. Marianŭ, Nunta la Românĭ, Buc. 1890 conţine atâtŭ în testŭ câtŭ şi la fine oraţiunĭ de nuntă.

Povestea séŭ *basmulŭ*[6]). Subiectulŭ este în generalŭ de natură cosmică şi anume lupta între întunerecŭ şi lumină şi de-aicĭ între bine şi rĕŭ, prin urmare povestea este o moştenire din vechia religiune primitivă, va sĕ dică povestile suntŭ miturĭ. Ca agenţĭ în povestĭ figuréză puterile natureĭ personificate ca d. e. Fĕtŭ-frumosŭ cu pĕrulŭ de aurŭ, Arghirŭ, Ḍorilă, Sucna-murga, Afinŭ şi Dafinŭ, Voiniculŭ-florilorŭ; Consinḍiana, Sânḍiana, Ḍina florilorŭ, Ḍina-Ḍinelorŭ, Cenuşerésa, Fata-din-buturugă, Fata-din-rodie, Fata de aurŭ, Cloşca-de-aurŭ, Calulŭ-de-aurŭ, Cerbulŭ cu córnele de aurŭ, Ḍina munţilorŭ, Marţĭ-séra ş. a. suntŭ personificaţiunĭ ale lumineĭ. Smeiĭ, bălaurĭĭ, Mama-pădurĭĭ, Scorpia, Gheunóia, Meḍilă ş. a. suntŭ personificaţiile întunereculuĭ. In asemenea condiţiunĭ fantasia avêndŭ terenŭ liberŭ, povestile suntŭ în generalŭ pline de cele maĭ frumóse, precum şi de cele maĭ grozave închipuirĭ. Povestile suntŭ în generalŭ în prosă, pentru aceea deşi străvechĭ ca fondŭ, ca formă, ca limbă însĕ mergŭ cu timpulŭ, şi cu graiulŭ localŭ alŭ naratorilorŭ. Pentru aceea povestile, afară de unele nume tipice, nu ne-aŭ păstratŭ urme de limbă vechie, de altă parte însĕ naraţiunea liberă ajutată de sborulŭ fantasieĭ aŭ creatŭ cea maĭ

6). Peste munţĭ în Transilvania cuvêntulŭ *basmŭ* s'a întrodusŭ numaĭ prin literatură, căcĭ acolo în poporŭ se ḍice numaĭ *poveste*.

dulce și luminósă prosă, în care legăturĭ de cuvinte, idiotismĭ, frase tipice, strălucescŭ ca diamantele de róuă atârnate diminéța de florĭ.

Ceĭ dintâiŭ carĭ aŭ publicatŭ la noĭ povestĭ aŭ fostŭ: B. N. Stănescu care la 1860 tip. în Timișóra „Prosa populară, poaeștĭ", ér' N. Filiomonŭ și P. Ispirescu la 1862 în diarulŭ «Țeranulŭ românŭ», a urmatŭ apoĭ I. C. Fundescu la 1867 ș. a. Străiniĭ însĕ începuse maĭ nainte a se ocupa cu povestile nóstre, și anume fraților Schott publică la 1845 o voluminósă colecțiune de poveștĭ culese din Bănatŭ [7]).

P. Ispirescu, Legende séŭ basmele Românilorŭ, Buc. 1882 (ed. 1-a 1862. etc.)

I. C. Fundescu, Literatură populară ed. 3. Buc. 1875, (ed. 1-a 1867, 2-a 1870).

Biblioteca populară a «Tribuneĭ»: I. T. Mera: Ce n'a fostŭ și nu va fi, Pipĕrușŭ Pĕtru, Cenușotca; G. Sima al luĭ Ion: Teiŭ-legănatŭ, Vladŭ și Catrina; I. Moldovanŭ: Fiica a nóuĕ mame, Inderĕtniculuĭ, Lumea proștilorŭ; Mărgineanulŭ: Nu sciu—Împĕratŭ, Țina împĕrătésa și péna eĭ alésă; Ioan Moța: Baba iaduluĭ, Țina margarelelorŭ, Doĭ Copiĭ, Croitorulŭ și ceĭ treĭ feciorĭ.

Dr. I. G. Sbiera, Poveștĭ populrre românescĭ, Cernăuțĭ, 1886.

I. P. Reteganul, Poveștĭ ardelenescĭ. Brașovŭ, 1888.

I. Bota, Culegere din cele maĭ frumóse poveștĭ, Brașovŭ, 1891.

In Texte macedo-române de Dr. M. G. Obedenaru, Buc. 1891, se află dóuĕ poveștĭ macedo-române.

Legendele suntŭ narațiunĭ, care se rapórtă cu deosebire la persóne religióse din ciclulŭ creștinŭ și la loca-

---

7) Artur und Albert Schott, walachische Märchen, Stuttgart u Tübingen 1845. — Dr. Fr. Müller, Siebenbürgische Sagen. Hermannstaht. 1857. (ed 2-a 1889). Fr. Obert, in „Ausland" 1856 No. 30 și in Magazin f. Geschichte, Literatur etc. Kronstadt 1859 v. I. 112—121.

şurĭ sânte, cuprindŭ fapte miraculóse. dar adese orĭ legendele aŭ şi unŭ fondŭ istoricŭ Cele maĭ multe din legendele religióse la noĭ s'aŭ importatŭ prin literatura creştină apocrifă, despre care maĭ în josŭ, prin urmare ele arare-orĭ suntŭ într'adevĕrŭ populare; populare suntŭ legendele despre întemeierile unorŏ mănăstirĭ, despre uniĭ călugărĭ, carĭ s'aŭ distinsŭ prin viéţa lorŭ. Aceste legende nu s'aŭ adunatŭ încă, deşi suntŭ fórte importante.

Între legende trebue numĕrate şi povestirile despre unele animale şi maĭ alesŭ paserĭ cum suntŭ cele din Ornitologia d-luĭ S. Fl. Marianŭ, încâtŭ ele nu iaŭ forma de fabulă moralisatóre.

Tradiţiunile, cuprindŭ naraţiunĭ despre persóne şi localităţĭ, şi totŭ-de-una aŭ unŭ fondŭ istoricŭ fie câtŭ de micŭ. Ceea-ce le alteréză adese-orĭ este faptulŭ, că ele trecŭ de multe orĭ de la unŭ personagiŭ vechiŭ la altulŭ maĭ noŭ, care se aséměnă cu celŭ vechiŭ : totŭ asemenea se întêmplă şi cu localităţile, aceeaşĭ tradiţiune sĕ légă de diverse localităţĭ, care sĕ aséměnă, aşa d. e. stânca Babeĭ-Dochieĭ o arată locuitoriĭ în diverse locurĭ în Carpaţĭ, Dumbrava-roşie încă se arată în vre-o treĭ locurĭ. Aceste tradiţiunĭ suntŭ de-o fórte mare însemnătate nu numaĭ ca vechĭ şi străvechĭ amintirĭ istorice, dar totŭ-odată şi pentru literatura scrisă dându celŭ maĭ bunŭ materialŭ pentru poesiĭ narative, balade, novele, romane ş. a.; cele maĭ frumóse balade ale luĭ Bolintineanu cuprindŭ asemenea tradiţiunĭ; adese-orĭ tradiţiunile oferă subiecte minunate pentru artele plastice [12]). Nicĭ aceste tradiţiunĭ nu s'aŭ adunatŭ încă. Unŭ micŭ începutŭ de colecţiune a făcutŭ Cronicarulŭ Neculcea în *„O samă de cuvinte“* şi I. Fl. Marianŭ în *Tradiţiunĭ populare române*. Colecţiunĭ de tradiţiunĭ nepublicate însĕ pân' acum s'a făcutŭ una din iniţiativa d-luĭ

12) Despre *Tradiţiunile locale* a se vedé unŭ studiŭ alŭ nostru în *Revista crit.-lit.* I (1883) p. 532—539.

A. Odobescu, alŭ căreĭ resultatŭ se află depusŭ la biblioteca Academieĭ române, ér' alta a făcut'o d-lŭ Nic. Densușianu pe basa Cestionarului publicatŭ la 1893 [13]).

Anecdotele, numite și snóve și păcălituri, se ocupă în generalŭ cu viéța de tóte ḑilele și maĭ totŭ-de-una aŭ unŭ fondŭ moralŭ. In ele se biciuescŭ lăcomia, sgârcenia, reința, lenea, beția, desfrêulŭ, fudulia, limbuția, prostia, fățăria, etc., nimicŭ nu scapă de limba ascuțită a anecdoteĭ. Românulŭ, din firea luĭ istețŭ și muscătorŭ, a încadratŭ în scurte narațiunĭ toțĭ pașiĭ greșițĭ aĭ vieței dela ținganulŭ fără căpĕtâiŭ până susŭ la tronŭ și până în secretulŭ mănăstireĭ. Anecdotele oglindéză adese-orĭ și caracterulŭ etnicŭ alŭ popórelorŭ cu care Românii aŭ venitŭ în atingere. Anecdotele, deși scurte și simple, suntŭ fórte avute și variate în invențiune. Cu deosebire în anecdote se oglindéză acea proprietate a popórelorŭ romanice și în specie a Românilorŭ, pe care vechiĭ Romanĭ o concretizase în dóuĕ frase : *italum acetum*=oțetŭ italicŭ și *ridendo castigat mores*=biciuesce moravurile rîḑêndŭ! Acéstă putere a geniuluĭ popularŭ s'a desvĕlitŭ cu deosebire creândŭ unŭ anume personagiŭ, care concretiséză minunatŭ întregŭ acestŭ caracterŭ. Acestŭ personagiŭ este *Păcală* care cutrieră lamea biciuindŭ defectele ómenilorŭ. Păcală nu este unŭ ḑeŭ căḑutŭ cum aŭ scrisŭ unĭĭ, elŭ este unŭ ḑeŭ coboritŭ între ómenĭ, și déca unora li se pare figura luĭ curiósă, acésta provine, căcĭ curióse suntŭ defectele omenescĭ după care elŭ trage cu biciulŭ.

Anecdote se află, însĕ rimate, la Antonŭ Panŭ în *Povestea vorbeĭ* și în *O șeḑetóre la țéră*, *Pepelea* de Doc. T. Stamati, Iașĭ 1851; Ispirescu, Snóve edit. 2 1879; E. Baicanŭ, Palavre și anecdote ed. 2. 1882

---

13) Nic Densușianu. Cestionariŭ despre tradițiunile istorice și anticităților țerilorŭ locuite de Românĭ, partea I. Epoca până la a. 600, d. Chr. Inițiativa acésta, pe câtŭ suntemŭ informațĭ, a datŭ unŭ fórte avutŭ seceriș și de o fórte mare importanță

I. C. Hințescu. Intêmplările luĭ Păcală, Brașovŭ, fără dată ; Cornicea Satelorŭ, Buc. 1875, culegătorulŭ nu se spune ; Din traista luĭ Moșŭ-Stoica de Sandu Pungă-Gólă, Brașovŭ, 1891.

Afară de colecțiunile citate pân' aicĭ, s'a maĭ publicatŭ literatură populară parte prin micĭ broșurele, parte prin diverse diare și reviste. Cea maĭ mare parte din colecțiunĭ însĕ sufere de deosebite defecte. Unĭĭ culegĕtorĭ ca V. Alexandri, A. M. Marienescu, S. Fl. Marianŭ (colecțiunea din 1873, 1875) aŭ credutŭ că este bine sĕ le „întogméscă", ba unĭĭ chiar sĕ le „corecteze" ; pentru aceea trebue utilisate cu multă precauțiune. Antonŭ Panŭ s'a pusŭ și a rimatŭ proverbele nerimate, prin acésta le-a stricatŭ. Colecțiunile de povestĭ, anecdote etc. sufĕrŭ de-unŭ altŭ defectŭ. Culegĕtorĭĭ nicĭ-odată nu le-aŭ transcrisŭ de-a dreptulŭ din gura naratoruluĭ, ci după ce aŭ ascultatŭ piesa, s'aŭ pusŭ și aŭ redactat'o. Pentru aceea asemenea colecțiunĭ pórtă tóte, ca limbă și stilŭ, timbrulŭ subiectivŭ alŭ culegĕtoruluĭ. Câtŭ se perde prin acésta, este ușorŭ de înțelesŭ. Cu tóte acestea nu condamnămŭ ca fără folosŭ tóte colecțiunile de pân' acum, este însĕ de doritŭ sĕ-se facă maĭ bine, culegĕtorĭĭ sĕ procédă maĭ sistematicŭ, maĭ cu îngrijire pentru ca sĕ ne dee maĭ multe garanțe. Suntŭ unele colecțiunĭ însĕ, care anume le-amŭ eliminatŭ dintre colecțiunile amintite la fie-care genŭ de literatură populară. Suntŭ adecă unĭĭ, ca d. e. I. Créngă, care a luatŭ povestea populară dreptŭ o canava pe care și-a împletitŭ ideile sale, frasele și proverbele culese de icĭ de colea, în câtŭ ne-a datŭ unŭ felŭ de cârpiturĭ cărturărescĭ cu pretențiĭ de povestĭ séŭ narațiunĭ populare. T. M. Arsene spune singurŭ că Basmele sale suntŭ „adăogite și prelucrate", dar fără pretenții cărturărescĭ.

Cum s'a pututŭ vedé, posedemŭ colecțiunĭ destulŭ de numĕróse de literatură populară, suntŭ puține însĕ, fórte

puține studiile făcute asupra acesteĭ literaturĭ. Din lipsa acestorŭ studiĭ, ea nu și-a datŭ fructele, ce putea sĕ le dee, cu deosebire n'a înfluințatŭ de câtŭ fórte sporadicŭ, la unulŭ séŭ doĭ scriitorĭ, literatura scrisă. Poesia populară a începutŭ a înfluința asupra unora într'unŭ sensŭ rĕŭ, s'aŭ apucatŭ adecă unĭĭ sĕ imiteze întru tóte poesia populară turnândŭ la doine, fără sĕ țină samă că eĭ împrumută numaĭ scheletulŭ séŭ clișeulŭ, fără sĕ pótă împrumuta inspirațiunea și spiritulŭ, și în chipulŭ acesta în locŭ de poesiĭ ne daŭ așa numite centóne séŭ cârpiturĭ cu frase străine. Poesia populară nu se póte imita, ci numaĭ utilisa.

Colecțiunile, chiar cele maĭ bune, pentru a se puté trage tóte folósele din ele, trebue cernute și studiate din diverse puncte de vedere. Asemenea studiĭ la noĭ pân' acum suntŭ fórte rarĭ. Ele cerŭ nu numaĭ unŭ studiŭ adâncŭ alŭ literaturieĭ populare, nu numaĭ o deosebită pĕtrundere pentru a puté desface tóte încrețiturile fine ale acesteĭ literaturĭ în care se ascunde ființa intimă a poporuluĭ care le-a creatŭ, dar scrutătorulŭ trebue sĕ posédă și adâncĭ și variate cunoscințe. In cele următóre amintimŭ câteva studiĭ făcute maĭ în adinsŭ.

A. Odobescu, Cântece poporane în raportŭ cu țéra, istoria și datinele Românilorŭ în *Scrieri* I. 171—192.— Idem, Rĕsunete ale Pinduluĭ în Carpațĭ, ibid. I. 193—236. — B. P. Hasdeŭ, Ḍina Filma, Goțiĭ și Gepiḍiĭ în Dacia. Buc. 1877. — Idem, Cucului și Turturica, în Cuvinte din bĕtrânĭ.— Ar. Densușianu: 1) Studiĭ asupra poesieĭ populare române, în Analele Asociațiuneĭ Transilvane, 1866 p. 132—153; 2) Originea doineĭ, în Familia 1868; 3) Semo Sancus și Sâmbele, în Cercetărĭ literare, laș, 1887, p. 104—120; 4) Epopeia română ibid. 1—29; 5) De unde vine mitulŭ Iléna Cosindeana? în Columna luĭ Traianŭ 1872 Nr. 8; 6) Colindele și himnele vedice, în Revista crit.-lit. I p. 1—15, 49—63; 7) Terfariĭ ibid. p. 193—201; 8) Din mitologia română ibid. p. 521—531. — Nic. Densușianu, Scrutărĭ mitologice în Familia 1868 p.

199. seqq. — G. D. Teodorescu : Încercări critice asupra unoru credințe, datine și moravuri ale poporului românŭ. Buc. 1874; Cercetări asupra proverbelorŭ române Buc. 1877 ; Noțiuni despre colindele române, Buc. 1879. — S. Mangiuca în Calendarulŭ din 1882, Brașovŭ : Colinda. Păcală și petrecerea mortuluĭ. — Ovidiu Densușianu, Poesia pop. din punctŭ-de-vedere etno-psihologicŭ, în Revista crit.-lit I p. 145—159 și 241—256. ș. a.

Credințele și datinele nu se ținŭ după formă de literatura populară, facŭ însĕ parte din patrimoniulŭ totalŭ alŭ poporuluĭ și contribue împreună cu literatura proprie populară la descifrarea ființeĭ etice a poporuluĭ și a vieții luĭ nu numaĭ istorice, ci chiar preistorice. Tóte acestea însĕ aŭ o rolă fórte importantă în literatură, căcĭ ele suntŭ depositarele convingerilorŭ intime, a deprinderilorŭ și a chipuluĭ de a fi alŭ poporuluĭ, și fără de ele este cu neputință o adevĕrată literatură națională, căreia ele numaĭ îĭ potŭ împrima sigilulŭ originalității etnice. Pentru aceea studiulŭ credințelorŭ și datinelorŭ este totŭ atâtŭ de indispensabilŭ pentru literatura artistică ca și literatura populară însăși.

Acéstă parte a vieții poporuluĭ nostru încă a începutŭ a se studia și deja avemŭ unele lucrări destulŭ de însemnate. Loculŭ întâiŭ 'lŭ ocupă scrierile părinteluĭ S. Fl. Marianŭ și anume : 1) *Nunta la Românĭ*, Buc. 1890 ; 2) *Nașcerea la Românĭ*, Buc. 1892 ; — 3) *Înmormêntarĕa la Românĭ*, Buc. 1892. Ér' Elena Sevastos a publicatŭ *Nunta la Românĭ*, Buc. 1889. George S. Ionescu a publicatŭ „Mica Colecțiune de superstițiile Poporuluĭ Românŭ", Bucurescĭ, 1888.

Literatura populară scrisă

Acéstă literatură este maĭ totŭ-de-una străină, rareorĭ națională. Ea póte sĕ fie de origine curatŭ po-

pulară, adecă din literatura populară a unuĭ poporŭ străinŭ. cum suntŭ povestile cunoscute sub numele de *O miie şi una de nopţi*, séŭ suntŭ de origine purŭ literară cum este *Alexandria*. Dela introducerea Creştinismuluĭ s'a pusŭ în cursŭ o fórte avută asemenea literatură cu scopŭ de propagandă religiósă în generalŭ, care în urmă a degeneratŭ în literatură de propagandă a dogmelorŭ diverselorŭ secte religióse. Acésta este cunoscută sub numele de *literatură apocrifă*, căcĭ ea nu face parte din aşa numita *sânta scriptură*, stă însĕ în legătură cu dogme religióse şi cu personagie din ciclulŭ creştinŭ. Fórte desŭ şi în acestea s'aŭ întrebuinţatŭ povestĭ curatŭ populare pe dintregulŭ, orĭ s'aŭ împrumutatŭ din ele motive şi forme.

La Românĭ s'a lăţitŭ multŭ acéstă literatură prin mijlocirea secteĭ religióse bulgare numită *Secta Bugomililorŭ*, dela fundatorulŭ eĭ popa Ieremie Bugomilŭ, care a trăitŭ în Bulgaria în sec. alŭ 10-lea. Literatura bugomilică însĕ era cea maĭ mare parte tradusă din limba grecéscă cu adaptărĭ la dogmele bugomilice Ér' asemenea literatură populară grecéscă, începêndŭ dela scandalósele *Povestĭ milesiene* din anticitate, nu era o literatură de cultivare şi edificare a popórelorŭ, ci de corumperea şi disolvarea lorŭ. Pentru aceea şi literatura bugomilică, care a propagatŭ acéstă literatură grecéscă, a fostŭ fatală pentru Bulgarĭ, căcĭ étă ce dice unŭ istoricŭ alŭ Bulgarilorŭ: „Maĭ încolo Bugomilismulŭ a contribuitŭ la distrugerea vecheĭ Bulgarie. Invĕţăturile lorŭ posomorîte aŭ stinsŭ iubirea de patrie, aŭ desbinatŭ poporulŭ în clase şi l'aŭ aruncatŭ în braţele corupţiuneĭ". [14])

Fără îndoélă cărţile bugomilice n'aŭ rĕmasŭ nicĭ la noĭ fără influinţă asupra claseĭ maĭ bune care le cetea, după cum vedemŭ că nu rĕmânŭ fără grave consecinţe tipăriturile scandalóse lăţite anume pintre Românĭ de mână străină *şi primite de naivitatea şi negligenţa nóstră*!

14) Iriček, Geschichte der Bulgaren p. 373.

Cele mai vechi urme la noi de asemenea literatură sunt:

1) *Varlaam și Josaf* în Învățăturile lui Neagoe-vodă (v. Filosofia);

2) *Textele măhăcene,* parte scrise parte copiate între anii 1580—1619. (v. lit. bisericească);

3) Textele lui Popa Ioan din Sânpetru scrise la 1620.

De-aici încolo asemenea texte se înmulțescu totu mai tare. [15])

Pe lângă literatura în prosă există o asemenea literatură și în versuri. Cea mai avută în acésta privință este care se ocupă cu ciclulu religiosu alu Crăciunului, cum sunt cântecele de stea, colindele diecesci, adecă făcute de popi și de diecі pe basa legendei crestine, Irodii, Vifleimului, apoi cântece la pomeni, la nunte, la veselii, la morți ș. a. Tóte aceste poesii sunt în generalu fórte secі ca idee și cu totulu lipsite de inspirațiune.

Manuscripte de asemenea poesii sunt cunoscute de prin secolulu trecutu, este evidentu însĕ că au esistatu și mai vechi.

Colecțiuni anume de aceste poesii nu s'au făcutu, s'au publicatu însĕ incidentalu prin alte colecțiuni și prin publicațiuni periodice d. e.:

A. Panu. Cântece de stea. Buc. 1830; — Idem. Indeptătorulu bețivilorŭ, fără locu, a. 1832; [16]) — Dr. I. Sbiera. Colinde, Cernăuți, 1888. — P. Băncilă, Colinde etc. Sibiiu 1875; — Revista p. istor. arheolog. și filolog. a. I v. II p. 313—336, an. II vol. I fasc. 1 p. 99—110.

---

15) Despre asemenea literatură v. Hasdeu, Cuvinte din Bătrâni; — Dr. M. Gaster. literatura pop română, Buc. 1883.

16) In carte nu se arată culegĕtorulu séu autorulu, ér D Iarcu o atribue lui A. Panu, și de-óre-ce cuprinde și piese originale cu totulu în maniera și cu limba lui A. Panu, pentru aceea o considerămu și noi ca a lui.

Acéstă literatură apocrifă la noĭ a fostŭ în flóre până la începutulŭ acestuĭ secolŭ, ér' când a începutŭ se apară o literatură maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ națională, acea literatură venetică și fórte adese-orĭ stupidă a începutŭ sĕ dispară. Lovitura a îneeputŭ a i se da prin scrierile luĭ I. Baracŭ, V. Aron și Antonŭ Panŭ, carĭ parte se ocupă cu subiecte naționale, parte cu subiecte serióse din literaturĭ străine, multŭ maĭ superióre ca gustŭ și formă, de câtŭ buiguirile bugomilice și cântecele nesărate diecescĭ. Și cu câtŭ subiectulŭ vre-uneia din scrierile acestora a fostŭ maĭ naționalŭ, cu atâtŭ scrierea s'a popularisatŭ maĭ tare ca d. e. *Arghirŭ* și *Elena* alŭ luĭ Baracŭ, *Leonatŭ* alŭ luĭ V. Aron, *O ședétóre la țĕră* și *Povestea vorbeĭ* a luĭ A. Panŭ.

Incepêndŭ a se publica în ultimele deceniĭ poesiĭ, povestĭ și anecdote populare, acestea aŭ datŭ lovitura de mórte literatureĭ sarbede și străine, care se lățise în secoliĭ trecuțĭ la noĭ.

Acesta este curentulŭ sănătosŭ întrodusŭ în literatura nóstră populară și care nu va lipsi a fi de cea maĭ binefăcétóre înfluință atâtŭ asupra ființei etice a poporuluĭ, care se va adăpa din propriulŭ seŭ isvorŭ, și se va înălța în ochiĭ seĭ propriĭ vĕdêndŭ atâtŭ de cultivate și apreciate creațiunile luĭ, dar' totŭ-odată va înrîuri puternicŭ și va aduce la matcă literatura artistică, care bate încă *buimăcită* câmpiĭ străinătățiĭ.

CAPITOLŬ II.

PROSA

Prospectŭ istoricŭ

După urmele, care le posedemŭ din literatura română scrisă, trebue sĕ ḑicemŭ, că prosa s'a desvoltatŭ maĭ de timpuriŭ decâtŭ poesia. Manuscriptele şi cărţile bisericescĭ, carĭ suntŭ cele maĭ vechĭ monumente literare, asemenea contractele, chrisóvele şi cronicele, tóte acestea le întêmpinămŭ înainte de poesia literară séŭ scrisă. Abstrăgêndŭ dela urmele sporadice de limbă, de carĭ amŭ vorbitŭ (part. gen. c. IV.), cele maĭ vechĭ monumente de prosă ce le posedemŭ suntŭ: Psaltirea scheiană, Codicele voroneţianŭ, Tetravangeliulŭ şi Cazania I tipărite la 1560, Psaltirea tipărită la 1570 şi alta la 1577, Praxiulŭ tip. totŭ pe acestŭ timpŭ, Căzania II tip. la 1580, Paliia tip. 1581, ér' ca celŭ maĭ vechiŭ monumentŭ de prosă profană unŭ Cronografŭ aflătorŭ în posesiunea nóstră, scrisŭ în epoca luĭ Petru Cercelŭ scosŭ din domnie la a. 1585. In desvoltarea proseĭ distingemŭ următórele epoce: *Epoca I până la 1500* representată cu deosebire prin Psaltirea scheiană şi Codicele voroneţianŭ, alŭ cărorŭ caracterŭ este lupta grea ce-o încércă pentru a întrupa séŭ esprima ideia, şi acésta cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ este totŭ-odată şi o traducere; formele fonetice şi flexionare fórte originale, unŭ fórte vechiŭ elementŭ lexicalŭ românŭ, atâtŭ ca cuvinte câtŭ şi ca accepţiunĭ, amestecatŭ cu dese elemente străine şi cu deosebire slavóne. Rotacizarea luĭ *n* o considerămŭ nu ca o proprietate generală a limbeĭ din acéstă epocă, ci numaĭ ca o particularitate dialectică. Din punctŭ de vedere sintacticŭ relevămŭ cu deosebire casulŭ-obiectŭ fără prepositiunea *pre* şi întrebuinţarea dativuluĭ şi a-

cusativului la pronumele pers. fără repetiri pleonastice. — *Epoca II până la 1600.* Prosa mai desvoltată, mai sigură și mai ușóră, cuvinte vechi românești se perdu, elementele străine se mai răresciu, fonetica și formele flexionare începu a se slăbi, toci și amesteca cu evoluțiuni mai nóue. Sintaxa progresézá, perde însĕ unele particularități vechi. — *Epoca III până la 1700.* Prosa, atâtu în literatura bisericéscă, câtu și în cea profană, devine nu numai mai naturală, mai ușóră, dar' capĕtă sub condeiulu unora chiar óre-care lustru. Se eliminézá multe din slavonisme, se perde însĕ o mare parte din vechile cuvinte, se continuă slăbirea foneticeĭ și a formeloru flexionare, séu contopirea artic. cu tema cuvêntuluĭ, se aplică mai desu timpurile compuse în locuru celoru simple întrebuințate în epocele trecute. Pe când scriitoriĭ bisericescĭ aĭ acesteĭ epoce amestecă formele vechi cu cele nóue, ceĭ profani aŭ o limbă multu mai modernizată. Causa este, că scriitoriĭ bisericescĭ d'o parte eraŭ mai vêrtosu ómeni din poporu și în nemijlocită și cotinuă atingere cu elu, de altă parte eraŭ înfluințațĭ de texte din epoca trecută; din contră scriitoriĭ profani eraŭ cu deosebire din clasa mai bună, dintre boeri, unde limba era mai tocită, și totu-odată eĭ nu eraŭ ținuți a observa modelele texteloru vechi, ca ceva sacrosântu. Prosatoriĭ mai buni în acéstă epocă: cronicariĭ muntenĭ și traducĕtoriĭ bibliei de Bucurescĭ (1688), Urechie, Mironu, Dositeiu. — *Epoca IV până la 1830.* In acéstă epocă limba perde mai tóte urmele archaice, carĭ se mai susținuse în epoca trecută, fără ca din punctu-de-vedere formalu sĕ pótă face vre-unu progresu, din contră prosa profană, cultivată mai alesu dincóce de Carpați, sub influința limbeĭ grecescĭ, face în generalu unu regresu. Prosa învĕțaților din Transilvania dintre 1780—1830 este curată și regulată, dar' totu-odată, cum amu ḑice, erudită, cu tóte acestea în fondu nu multu se deosebesce de limba cronicariloru mai vechi. In scurtu, prosa din a-

céstă epocă încércă schimbări, dar' în totalŭ rĕmâne încă rigidă, puținŭ flesibilă, greóie. Prosa profană în amêndóuĕ aceste epoce rĕmâne sub înfluința celeĭ bisericescĭ. Celŭ maĭ bunŭ prosatoriŭ din acéstă epocă: cronicariulŭ Neculce, istoriciĭ Miculŭ, Șincaĭ, Maiorŭ și Zilotŭ Romanulŭ. — *Epoca V dela 1830 încóce.* Prin eliberarea Românilorŭ de dincóce de domnia fanariotă, prin introducerea limbeĭ române în scólă, prin eliminarea limbeĭ grecescĭ din statŭ și cu încetulŭ din societate, prin studiulŭ limbeĭ francese și cu deosebire prin introducerea diaristicеĭ, limba de-odată se deștéptă din amorțélă, se desghiață óre-cum și din greóie și neajutată, ce se părea maĭ înainte, capĕtă unŭ mersŭ sveltŭ și ușorŭ. Limba, ca totŭ ce-ĭ amorțitŭ, nu avea maĭ mai 'nainte grațiĭ, acum începe a le căpĕta prin agilitate și ușurătate naturală. Dar' fiindŭ-că începe a se scrie multŭ și răpede și fără pregătire, limba căștigă adevĕratŭ în flesibilitate, în regularitate însĕ perde. Influința francesă are părțile sale bune în câtŭ se atinge de desghieţarea stiluluĭ, dar' multe și rele din punctŭ-de-vedere sintacticŭ și lexicalŭ. Incepŭ a se delătura cuvinte bune românescĭ înlocuindu-se cu francese, se introducŭ idiotismĭ și proprietățĭ stilistice după francesă, chiar' regimulŭ sintacticŭ se confórmă în multe după acésta. O ușă deschisă pentru iregularitate și înfluința străină era lipsa studiuluĭ gramaticalŭ alŭ limbeĭ. Limba română devenise în instrucțiune unŭ simplu apendice alŭ limbeĭ latine și francese. Gramatica română se considera ca ceva de prisosŭ, după ce, se dicea, suntemŭ născuțĭ românĭ; multĭ ḑiceaŭ că-ĭ prea grea și cu tóte acestea, care se freca nițelŭ de carte, se ținea deja gramaticŭ, filologŭ, și nu admitea autoritate. In generalŭ esista unŭ felŭ de preocupațiune în contra studiuluĭ gramaticalŭ alŭ limbeĭ române. Ceĭ de peste Carpațĭ scriaŭ gramaticalŭ, dar greoiŭ, ceĭ de dincóce ușorŭ, dar negramaticalŭ. O îngrijire artistică și estetică a stiluluĭ nu întêmpinămŭ la nicĭ unŭ scrii-

torŭ din acéstă epocă. Unii posedŭ cunoştinţa aprofundată a limbeĭ, maĭ alesŭ ceĭ de peste munţĭ, dar' fiindŭ-că învĕţaŭ cu deosebire în scóle străine şi se ocupaŭ cu limbĭ cu totulŭ străine de limba română, acésta nu putea sĕ nu aibă unele înfluinţe dăunătóre asupra limbeĭ române,—lipsea arta şi estetica. La ceĭ de dincóce se întrevede gustŭ esteticŭ, dar' le lipsea cunoşcinţa limbeĭ, după cum se cere dela celŭ ce voesce sĕ fie scriitoriŭ. Calităţile de a deveni celŭ maĭ bunŭ prosatorŭ în acéstă epocă le posede Bălcescu, timpulŭ însĕ nu l'a lăsatŭ sĕ le desvólte. In scrierile, câte ne-a lăsatŭ, se vede că elŭ s'a nevoitŭ nu numaĭ a mânui simplu limba pentru a-şĭ esprima ideile, dar' totŭ-odată a'şi le depune în o limbă maĭ bună şi maĭ corectă. Unŭ altŭ prosatoriŭ maĭ însemnatŭ este Eliade; amŭ puté ḑice, că elŭ întroduce unŭ noŭ curentŭ în prosă, elŭ o desghiéţă. In adevĕrŭ până pe la 1848 elŭ scrie o prosă verde românéscă. D'aci încolo apoĭ însuşindu-şĭ nisce ideĭ filologice din cele maĭ stângace, şi-a stricatŭ limba cu totulŭ.

Literatura bisericéscă.

Prospectŭ istoricŭ

Literatura nóstră bisericéscă nu are vre-o deosebită însemnătate literară, are însĕ o mare însemnătate în desvoltarea şi cultura Poporuluĭ-Românŭ, căcĭ prin ea s'a liberatŭ nu numaĭ limba, dar' şi spiritulŭ, cugetarea nóstră din sclăvia străină, în care aŭ zăcutŭ secolĭ amorţite, şi totŭ prin ea s'a întemeiatŭ pe nesimţite *unitatea limbeĭ literare* [1]). Nu numaĭ atâtŭ, ea a a-

1). Frumóse suntŭ cuvintele ce le aflămŭ în cestiunea de unitatea limbeĭ în prefaţa Test. noŭ tip. la Alba-Iulia 1648: „Noĭ dreptŭaceea ne-amŭ silitŭ din câtŭ amŭ pututŭ, sĕ izvodimŭ aşa cum se înţelégă toţĭ. Eră se nu vorŭ înţelege toţĭ, nu ĭ de vina nóstră, ce-ĭ de vina aceluia ce aŭ resfiratŭ Românĭ prin într'alte ţerĭ" (Cipariŭ, Analecte p. 86).

jutatŭ și a susținutŭ și unitatea graiuluĭ viŭ. Afară d'acésta, literatura nóstră bisericéscă maĭ este însemnată și pentru studiulŭ și cunóscerea desvoltăreĭ istorice a limbeĭ, căcĭ cele maĭ vechĭ și maĭ voluminóse monumente de limbă suntŭ cele bisericescĭ. Însemnătatea acestorŭ monumente cresce și maĭ multŭ, când vomŭ considera, că limba depusă în ele nu este numaĭ limba celorŭ doĭ secolĭ, 16 și 17. după cum se crede în generalŭ, ci unele cuprindŭ limba din secoliĭ anteriorĭ.

Déca aseměnămŭ limba cărțilorŭ bisericescĭ tipărite în secolulŭ alŭ 16-lea, ba fórte adese-orĭ chiar și a celorŭ din sec. 17-lea, cu limba ce-o întêmpinămŭ prin alte documente și cronice contimpurane, aflămŭ în formele gramaticale precum și în elementulŭ lexicalŭ o mare deosebire. Pe când în cărțile bisericescĭ dămŭ peste forme gramaticale fórte vechĭ și originale și peste cuvinte bětrâne românescĭ, carĭ séŭ nu le aflămŭ de locŭ séŭ numaĭ când și când prin documente și scrierĭ profane : siliți suntemŭ să ne întrebămŭ, pentru-ce, de unde acéstă deosebire? Limba bisericéscă, care noĭ o întêmpinămŭ prin cărțile bisericescĭ maĭ cu samă din sec. 16-lea, este în mare parte multŭ maĭ vechie. Acésta resultă din natura lucruluĭ, căcĭ poporulŭ nu cunoscea limba slavónă, prin urmare era imposibilŭ ca preoțimea să-se mărginéscă în decursulŭ atătorŭ secolĭ în tóte funcțiunile bisericescĭ numaĭ la limba slavónă. Suntŭ, cum amŭ arătatŭ, o sumă de acte religióse, care nu se potŭ îndeplini fără participarea activă a poporuluĭ. Mulți, și de sigurŭ majoritatea preoțimeĭ, nu înțelegeaŭ limba séŭ aprópe de locŭ séŭ cu multŭ maĭ puținŭ de câtŭ să fie în stare a traduce la prima vedere și în fie-care ocasiune textulŭ slavonŭ în asemenea împregiurărĭ, când participa activŭ și poporulŭ (v. Revista crit.-lit. II 1894 p. 260—263).

Pentru aceea pe timpulŭ când începuse a se tipări cărțile bisericescĭ esistaŭ deja vechĭ manuscripte românescĭ, care s'aŭ utilisatŭ pe dintregulŭ la tipărire.

Cele mai vechi cărți bisericesci în limba română cunoscute până adi [2]) și care le posedemu suntu următórele :

Psaltirea scheiană, alu căreï manuscriptu se află în biblioteca Academieï-române din Bucuresci sub No. 499 și s'a publicatu la 1889 [3]). Manuscriptulu este o copie, după cum acésta se vede din nenumerate greșeli de cetire și incongruențe de ortografie și fonetismu. Din o însemnare criptografică în textu manuscriptului datéză probabilu de pela 1482. Cuprinde 151 psalmi și alte dece cântări din Test. vechiu și nou și Simbolulu Atanasianu.

Codicele voroneț ianu, aflatu la mănăstirea Voroneț u în Bucovina, necomplectu, coprinde pe 85 foi, câte s'au păstratu intregi, faptele apostolilorŭ, epistola generală a luï Iacobu, cea dintâiu generală a luï Petru și începutulu dela adóua. Manuscriptulu se află asemenea în biblioteca Academieï-române din Bucuresci și a fostu tipăritu la 1885 [4]).

Amêndóue aceste monumente au multe trăsături comune. Amêndóue suntu nisce prime traduceri neajutate, încurcate și fórte adese-ori neînțelese, și fără îndoiélă

---

2). In catalogulu cărțilorŭ din biblioteca luï B. Kopitar suntu înregistrate manuscripte românesci din sec 15 lea și 16-lea și sub Nr. 914 se înregistréză unu *Mineiu* tipărit la Veneția în 1538 și retipăritu la 1580, care carte este cu totulu necunoscută de aiurea, și de și nu este esclusă probabilitatea, dar până la alte probe credemu că s'a făcutu vre-o confusiune cu vre unu Mineiu slavonu (v Ov. Densușianu, în *Revista crit.-lit.* II 1894 p 258 -9.

3). Psaltirea scheiană (1482) MSS 449 B. A. R. publicată de Prof. I. Bianu bibliotecarulu Academieï-române, Tomulu I textulu în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577). Ediț iunea Academieï-române Buc. 1889.

4). Codicele Voroneț ian cu un vocabulariu și studiu asupra luï de Ion al luï G. Sbiera. Ediț iunea Academieï-române, cu dóue Tabele, Cernăuț i 1885.—Manuscriptulu a fostu descoperitu la a. 1871 de D-lu prof. G. Creț u, care a publicatu unu studiu asupra luï în Revista p. istor., arch. și filolog. v. VI fasc. 2. p 145—150.

multe din confusiuni provinŭ și din causa copiatorilorŭ, amêndóuĕ posedŭ rotacismulŭ și anume în Cod. voroneţianŭ este constantŭ în tóte cuvintele românescĭ afară de-vre-o câte-va, pe când în Psaltirea scheiană ratacismulŭ în o parte se află constantŭ în alta vacilontŭ; amêndóuĕ cuprindŭ de-o parte multe slavonisme și de-alta cuvinte fórte vechĭ românescĭ ce nu se află în alte cărţĭ vechĭ; amêndóuĕ aplică casulŭ obiectŭ fără prepositiunea *pre* și dativulŭ și acusativulŭ pronumelorŭ personale fără repetările pleonastice: în amêndóuĕ se află cuvêntulŭ *gintŭ* (gentem), care pân'acum nu s'a aflatŭ în nici o altă carte vechie, asemenea se află *opŭ* mai desŭ și mai cu multe nuanţe, de câtŭ în alte cărţĭ vechĭ; într'amêndóuĕ se află maghiarisme: Psalt. ghilăluescŭ, magh. gyülölni=invidiezŭ, urăscŭ, Cod. vor. băsădui magh. beszedni=vorbi, felelui magh. felelni=a rĕspunde, fuglu magh. fogoly-prisonerĭŭ. In Ps. se află și cuvêntulŭ *tiri*-goni, usitatŭ în Transilvania.

Din tóte acestea resultă, că amêndóuĕ aceste cărţĭ bisericescĭ s'aŭ tradusŭ în acelaș locŭ séŭ regiune și póte chiar de aceeaș persónă așa de multŭ se aséměnă atâtŭ în ce atinge spiritulŭ traducereĭ câtŭ și limba, cu tóte că aŭ trecutŭ prin mânile a deosebiţĭ copiatorĭ.—Atâtŭ rotacismulŭ câtŭ și cuvintele și nuanţele dialectale ne indică positivŭ ca locŭ alŭ traducerei Transilvania nordŭapusénă. Epoca când s'aŭ tradusŭ este cu multŭ înainte de sec. alŭ 16-lea, ceea-ce resultă din următórele, căcĭ adecă conţinŭ cuvinte vechĭ latine, ce séŭ de locŭ séŭ ca formă nu se mai află în alte cărţĭ vechĭ:

Ps. *scheiană*: ţĕră-ţerînă (terra), temóre-frică (timor), lume-lumină (lumen), deșidera, deșideratŭ—a dori, dorinţa (desiderare, desideratum), cura—a curăţĭ-îngrigi (curare), învolbŭ-învĕlescŭ (învolvo), vencŭ-învingŭ (vinco), gintŭ-neamŭ, poporŭ (gens).

Cod. voroneţianŭ: încărescŭ-înfierbêntŭ (încalesco), gréţă-greutate (gravities), gintŭ-poporŭ-mulţime. încindre-a aprinde (incendere), cliema-chiema, lăclămalăcrĕma, fróre-flóre, flânge-frânge.

Dintre amêndouĕ aceste cărți cea mai lățită a fostŭ Psaltirea, care deja pân'acum este cunoscută în treĭ esemplare : unulŭ celŭ aflătorŭ la Academia-română, alŭ doilea ce-lŭ utilisatŭ și tipăritŭ de Coresi (a. 1570 și 1577), și alŭ treilea celŭ aflatŭ între cărțile rĕmase după G. Lazarŭ la comuna Avrigŭ în Transilvania [5]). Cod. vor. nu este cunoscutŭ de cătŭ în uniculŭ esemplarŭ de la Voroneț.

Codicele mănăstireĭ Seculŭ cuprinde învĕțăturile luĭ Ionŭ Scărariulŭ traduse din slavónă prin Dec. 16 de ieromonachulŭ Varlaamŭ.

Celŭ mai vechiŭ evangeliarŭ românescŭ manuscrisŭ este *Evangeliarulŭ de Londra* scrisŭ la 1574 de Radu Gramaticulŭ din satulŭ Mănicesci pe Vede (Muntenia) de pe unŭ altŭ manuscriptŭ mai vechiŭ [6]), de pe care se vede că a utilisatŭ o copie și Coresi, după care a tipăritŭ Tetravangelulŭ la 1560—1.

Textele măhăcene, scrise de Popa Grigorie de la Măhaciŭ în Transilvania și de alțiĭ între aniĭ 1580—1619, cuprindŭ cu deosebire literatură bisericéscă apocrifă. Codice importantŭ pentru particularitățile sale limbistice și mai alesŭ pentru rotacismŭ. O parte din elŭ s'a publicatŭ de Hasdeŭ în «Cuvinte din bĕtrâni» (II p. 1—239). Codicele se află în posesiunea Academieĭ-române donatŭ de D. A. Sturza. Unŭ *Pentecostariŭ* din sec. 16-lea aflatŭ de noĭ in Transilvania, este scrisŭ, după indicațiunile din textŭ, în Moldova pentru o mănăstire închinată luĭ Michailŭ și Gavrilŭ (Rĕsboeni ?).

---

5). Dr. I. Pușcariu. Documente pentru limbă și istoriă. t I. Sibiŭ 1889 la pag. 19—21 se reproduce ps. 50 din acelŭ manuscriptŭ, care acum se află în posesiunea Păr. Pușcariŭ.

6). Unŭ studiu asupra luĭ și escerpte de B. P. Hasdeu în Columna luĭ Traianŭ, 1881 p. 193 seqq.

CĂRŢI TIPĂRITE

In Transilvania.

In secolulŭ alŭ 16-lea începe tipărirea de cărţi românescĭ şi în întregŭ acestŭ secolŭ se tipărescŭ cărţi românescĭ numaĭ în Transilvania. Cea dintâiŭ asemenea carte este *Catechismulŭ românescŭ* tipăritŭ la Sibiiŭ în a. 1544 [7]), din care însĕ nu s'a aflatŭ pân' acum nicĭ unŭ esemplarŭ. Despre unŭ altŭ catechismŭ destinatŭ de magistratulŭ Braşovuluĭ pentru Românii de acolo la a. 1559, se face amintire în o cronică săséscă [8]), despre care însĕ nu esistă urme positive că s'ar' fi tipăritŭ.

Coresi diaconulŭ (1625—1600) Nu se scie timpulŭ şi locŭlŭ nicĭ alŭ nascereĭ, nicĭ alŭ morţeĭ. Din cărţile tipărite în a dóua jumĕtate a secoluluĭ alŭ 16-lea sub numele luĭ reese că a trăitŭ în decursulŭ acestuĭ timpŭ. Familia Coresi se trage din insula Chio, cum se vede, de origine italiană grecizată [9]). Unŭ ramŭ din acésta a venitŭ încă din sec. alŭ 15-lea în România [10]). Dia-

---

7) In socotelile comuneĭ Sibiiŭ din a. 1544 din 16 Iuliŭ se ţice: „Ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro *impressione Cathechismi Valachici* bibale fl. 2" (C. Correspondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, pe 1880 No. 2. — Revista crit.-lit. II (1894) No. 5 - 6 p. 260—263).

8) Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I p 61. Din textulŭ croniceĭ (praecepta cathecheseos discenda illis — Valachis — proposuit) nu se vede décă catechismulŭ s'a şi tipăritŭ.

9) C. N. Satha *Νεοελληνική φιλολογία*. Atena, 1868, amintesce de vre o optŭ Coresi, din carĭ unĭĭ, ca George Coresi, fórte eruditĭ, nicĭ unulŭ însĕ din acestia nu se vede a fi identicŭ cu Coresi alŭ nostru despre care Satha nu are nicĭ o cunoscinţă.

10) Unŭ *Coresi* obvine subscrisŭ într'unŭ documentŭ munteanŭ dela a. 1492 (Revista Rom. a. 1862 p. 112). Diplome pentru familia Coresi citéză Hasdeŭ Col. luĭ Traianŭ, 1877 Nr. 10—11 p 571 din anĭĭ, 1529, 1532, 1538 sq.. ér' Ciparĭŭ dela anĭĭ 1567, 1570, 1571, 1581 şi 1582, nu ne spune însĕ unde se află, probabilŭ nepublicate la dênsulŭ (Analecte, notiţiă lit. p. XIX). — M. Crusius, Turco Graecia 284 285. 308, 313.

conulŭ Coresi se vede că petrecea când în Transilvania la Brașovŭ, unde a lucratŭ împreună cu doĭ preoțĭ de acolo dela biserica sântuluĭ Niculae, când la Târgoviște. Sub numele luĭ Coresi s'aŭ tipăritŭ următórele cărțĭ:

1) *Tetravangelulŭ* tipăritŭ la Brașovŭ în 1560—1. O edițiune nóuă s'a făcutŭ la 1889 în Bucurescĭ cu litere latine.

2) *Praxiulŭ* séŭ faptele apostolilorŭ din care unŭ singurŭ esemplarŭ fórte defectuosŭ se află în Museulŭ națională din Bucurescĭ și fiindŭ ruptŭ, data și locŭlŭ tipărireĭ nu se sciŭ, dar' din epilogulŭ Cazanieĭ âncâie resultă că a fostŭ tipăritŭ la Brașovŭ și după Tetraevangelŭ [11]).

3) *Cazania I*, tipărită după Praxiŭ, cum se vede din epilogulŭ eĭ, și totŭ la Brașovŭ. Unŭ singurŭ esemplarŭ defectŭ în biblioteca rĕposatuluĭ Ciparĭŭ (v. Analecte p. 16—29).

4) *Psaltirea*, cunoscută pân' acum în dóuĕ ediținnĭ tipărite la Brașovŭ, una la an. 1570 din care se află unŭ esemplarŭ în biblioteca Academieĭ-Române, alta la 1577 retipărită deja [12]).

5) *Cazania II*, tipărită la Brașovŭ în 1580, lucrată în colaborare cu Popa Iene și Popa Mihaiŭ, „preoțĭ la biserica Scheilorŭ în Brașovŭ".

Activitatea luĭ Coresi a fostŭ esagerată atribuindu-i-se luĭ traducerea tuturorŭ cărțilorŭ tipărite sub numele luĭ. Deja în âncâia ediținne a acesteĭ Istoriĭ s'a arătatŭ, că între aceste cărțĭ și anume între Tetravangelŭ și Psaltire de o parte, ér' de altă parte între învĕțăturile din Cazanie și între epilóge este o atâtŭ de mare deosebire,

---

11) Ciparĭŭ, Analecte p. 29. — Unŭ studiŭ asupra Praxiuluĭ de Gr. Crețu în Revista p. istorie, archeologie și filolog V. fasc. 1 p. 29 seqq.

12) O altă ediținne maĭ vechie dela a. 1568 se vede a o fi avutŭ G. Seulescu (v. Buciumulŭ românŭ a. I. 1875) p. 289, ér' Cihac în Dictionaire d'étymologie daco-romane 1870 citézĕ o ediție dela 1560, aceste dóuĕ ediținnĭ însĕ de-aiurea nu suntŭ cunoscute.

fiindŭ cele dintâiŭ în o limbă fórte vechie, ér' celelalte avêndŭ o limbă multŭ mai nóuă, încâtŭ nu potŭ fi nicĭ din aceeaşĭ epocă nicĭ din acelaşĭ condeiŭ. Prin descoperirea şi publicarea psaltireĭ scheiane acésta s'a probatŭ deplinŭ, căcĭ acésta arată, că psaltirea publicată de Coresi în dóuĕ ediţiunĭ este simplu numaĭ o copie ceva modernisată în cuvinte şi ortografie a psaltireĭ scheiane. Cu tóte acestea Coresi scrie la capĕtulŭ psaltireĭ „am scosŭ din psaltirea sârbéscă pre limba rumânéscă". Caracteristicŭ este că în epilogulŭ ediţiuneĭ âintâie de la 1570, nu ḑice că a tradusŭ, ci numaĭ „Inceputu-s'aŭ a se scrie aceste sfinte psaltirĭ". Asemenea în tetravangelulŭ dela 1560—1 ḑice numaĭ „scris'am eŭ diaconŭ Coresi .... şi Tudor Diacŭ". In epilogulŭ Cazanieĭ I spune lămuritŭ că „a aflatŭ aceste tâlcure ale evangelieĭ . . . şi a scrisŭ cu tiparulŭ", va sĕ ḑică Cazania séŭ învĕţăturile n'aŭ fostŭ traduse de Coresi, ci aflate gata şi apoĭ tipărite. Aceste învĕţăturĭ însĕ suntŭ o traducere maĭ nóuă de câtŭ psaltirea şi textulŭ evangeliilorŭ, asemenea şi praxiulŭ, a căruĭ limbă de asemenea se deosebesce de cea din psaltire şi tetravangelŭ. Acestŭ metodŭ de a tipări manuscripte vechĭ s'a practicatŭ de asemenea în totŭ secolulŭ următorŭ [13]).

Mihaiŭ Tordaşi (*Turdăşianu*), contimpuranŭ alŭ luĭ Coresi. Atâtŭ după nume câtŭ şi după colaboratoriĭ şi editorulŭ seŭ, precum şi după loculuĭ tipărireĭ (Orĕştie) şi după particularităţile dialectice ale limbeĭ, se vede a fi de origine din comuna Turdaşŭ de lângă Orĕştie (Transilvania). Elŭ se numesce episcopŭ alŭ Românilorŭ, dar'

13) Noulŭ Test. tipăritŭ la 1648 în Alba-Iulia fusese tradusŭ sub principele Betlen Gaborŭ (1613—1629). (Ciparĭŭ, Archivŭ pentru filolog. şi ist. p 635). — Idem. Acte şi fragmente p 19. — Psaltirea tip. la 1651 în Alba Iulia asemenea după unŭ manuscriptŭ maĭ vechiŭ (Ciparĭŭ Principia p. 105), ceea ce se vede şi din prefaţa psaltireĭ unde nu se spune cine a tradus o. Asemenea la traducerea bibliei de Bucurescĭ din 1688 s'a luatŭ „*lumină şi din alte izvóde vechĭ*", cum se dice în prefaţă

se vede, că a fostŭ unŭ episcopŭ împusŭ de principele calvinŭ alŭ Transilvanieĭ, şi nerecunoscutŭ de Românĭ [14]). Dela elŭ avemŭ o parte din Testamentulŭ vechiŭ (cartea I şi II), ér' în prefaţă şi epilogŭ 'lŭ promite întregŭ. Colaboratorĭ a avutŭ pe Herce Stefanŭ, preotŭ în Caransebeşŭ, Zacanŭ Efremŭ, dascălŭ în Sebeşŭ, Peştişelŭ Moisi, preotŭ în Lugoşŭ şi pe Achirie, protopopulŭ Hunedóreĭ. Stilulŭ este limpede, limba are interesante archaisme şi particularităţĭ dialectice din sudulŭ Transilvanieĭ (Orĕştie-Deva-Haţegŭ).

Cazania de Braşovŭ (1580) la 1641 se editéză a dóua óră la Alba-Iulia.

Catechismulŭ II (*calvinescŭ*) se tipăresce la anulŭ 1642 [15]) din ordinulŭ principeluĭ calvinŭ din Trantilvania ; necunoscutŭ însĕ pân' acum de cătŭ în a dóua ediţiune dela 1656 după care l'a retipăritŭ Academia-română la 1879.

Catechismulŭ III cu litere latine tradusŭ la anulŭ 1647 în Lugojŭ de Stefanŭ Fogaraşi după celŭ luteranŭ de Haidelberga, şi tipăritŭ în Alba-Iulia la 1648 [16]).

---

14) Elŭ se numesce în precuvêntare „alesŭ piscopulŭ Românilorŭ", lipsesce însĕ în diptichulŭ episcopilorŭ (Cipariŭ, Acte şi frag. p. XIV).— Nic. Densuşianu în Misiunea istorică. (Analele Acad. Rom. ser. 2. v. II sect. 1 p 192). — S. Miculŭ pune între episcopĭ pe unŭ Paulŭ Tordaşi, fără a spune însĕ timpulŭ când a episcopitŭ şi pe ce fântânĭ se basézĕ (Acte şi frag. p 272). Cipariŭ pe urma luĭ Miculŭ 'lŭ pune la 1579 (ibid. p. XIV). Noĭ 'lŭ ţinemŭ de episcopŭ impusŭ de Calvinĭ, căcĭ din art. de lege 13 din 1568 alŭ Camereĭ (dieteĭ) transilvane se vede că principele pusese la Românĭ episcopĭ calvinĭ. Elŭ se numesce pe ungurie „piscopŭ" (püspök). In precuvêntare nu se adreséză cătră fiiĭ seĭ sufletescĭ, cum e datina în biserica nóstră, ci cătră „fraţiĭ Românĭ"; elŭ pe nisce preoţĭ pe care 'ĭ are de colaboratorĭ îĭ numesce „*predicatorĭ*" după terminologia calvinĕ (art. de lege 16 din 1569). In fine însuşĭ părintele Cipariŭ (Principia p. 104) ne asigură că traducerea luĭ Tordaşi este în spiritŭ calvinŭ.

15) Data tipăririeĭ se constată prin diploma luĭ Racoţi I din 10 Oc 1643 pt. 2. (Şincaĭ, la a 1643).

16) Cipariŭ, Principia p. 106, 'lŭ amintesce numaĭ, dar' se vede că nu lŭ cunósce. Nic. Densuşianu a descoperitŭ la 1879 unŭ esem-

Silivestru ieromonachulŭ a tradusŭ Noulŭ Testamentŭ publicatŭ la Alba-Iulia, a. 1648, pe când traducĕtoriulŭ nu se maĭ afla în viéță, cum se spune în prefață. Dupà aseměnarea limbeĭ elŭ se pare a fi tradusŭ și Psaltirea tipărită totŭ acolo la 1651. Rugăciunile calvinescĭ dela fine se deosebescŭ în limbă de Psaltire. Totŭ elŭ a tradusŭ Cazania de Govora (1642) și probabilŭ Pravila cea micà (1640), (vedĭ Muntenia).

Popa Ionŭ din Vinţŭ a tradusŭ depe cărțĭ calvinescĭ: 1) *Sicriulŭ de aurŭ*, cuprinḑêndŭ cuvêntărĭ la morțĭ, tipăritŭ la Sebeșŭ a. 1683; 2) *Cărare pe scurtŭ*, învĕțăturĭ morale, tipărità la Alba-Iulia. a. 1685, totŭ de elŭ unŭ Molitvenicŭ tip. la 1689.

Alte cărți bisericescĭ s'aŭ tipăritŭ: unŭ *Ceaslovŭ* la 1696, unŭ *Catechismŭ* romano-catolicŭ în limba românà la 1696. în Ungaria la Tirnavia, și *cu litere latine* în a dóua ediţiune la Sibiŭ în 1709, amêndóuĕ necunoscute pân' acum, aŭ fostŭ scrise de Franciscŭ Szunyogh (+1726) a Alba-Iulia, iesuitŭ pusŭ ca teologŭ lângà episcopulŭ românŭ unitŭ [17]). In fine la 1699, s'a tipăritŭ la Alba-Iulia unŭ Chiriacodromionŭ séŭ Cazanie.

Celŭ dintâiŭ evangeliarŭ cu litere latine s'a tipăritŭ la a. 1769 la Calocea în Ungaria sub titlulŭ „Evangelie a toate Duminecs si szerbetory peste tot anul“ [18]).

IN MUNTENIA.

In Muntenia cea dintâiŭ carte românéscă s'a tipăritŭ la 1640, anume *Pravila* cea micà de Govora, care a

---

plarŭ în biblioteca colegiuluĭ reformatŭ din Têrgulŭ-Mureșuluĭ (Analele Acad. Române ser 2 t. II sect. I (1881) q. 116).

17) Nilles, Symbolae I. p. 375

18) Titlulŭ maĭ încolo sunà: carele ku ëndemnàreâ pre csinsztitej si szlevitej Doâmnej Consiliariczej Margaritej Tomeján szpre limbe Remlenászke' au telmecsuit, si dirépt veszelia jei szufleczáské la tipár au dat P. David Biro dela Szfënt Petru den Rëndul Piarisztilor La Kolócza ku tipárul Piarisztilor, la Anul MDCCLXIX.

eșitu în dóuĕ feluri de esemplare: în unele figuréză Teofilu, mitropolitulu Muntenieĭ, în altele Ghenadie (1628—1640) mitropolitulu Ardealuluĭ [19]). De unde se pare a resulta că Pravila a fostu tradusă în Transilvania, și pentru economie ceĭ doĭ mitropoliți s'aŭ înțelesu sĕ și-o tipăréscă cu o mică schimbare de câte-va cuvinte fiecare pentru sine, dându unulu cartea altuiu tipariulu. Fiindu-că lipsescu provincialismele, se vede că traducerea transilvană a fostu revĕdută în Muntenia, și la acésta revisiune se va reduce ostenéla luĭ Meletie Macedoneanulu, egumenu și tipografu, și a luĭ Mihaiu Mocsalie. Pravila se pare a fi tradus'o Silvestru ieromonachulu, traducĕtoriulu transilvanu [20]). — *Melchisedecu*, egumenulu mănăstireĭ din Câmpu-Lungu, a tradusu din grecesce *Invĕțaturi* séu cuvêntări bisericescĭ tip. totu acolo la 1642. — Despre *Cazania* tipărită la Govora 1642, a se vedé Transilvania, (Silvestru). Ér' *Cazania* tip. la mănăstirea Dealu, 1644, este o simplă compilațiune din cea amintită și din a luĭ Varlaamu (1643). — *Daniilu Andreiu Panonianulu* a tradusu *Indreptarea legiĭ* séu Pravila cea mare tip. la Tĕrgoviște, 1652, avêndu de ajutoriu pe doĭ dascalĭ grecĭ din Chio: Patrizzi și Ligaridi. Legile împĕrătescĭ însĕ suntu luate din Pravila de la Iași, 1646. (v. Jurisprudență). — „*Dascalĭ învețați*" aŭ tradusu din rusesce *Cheia înțelesuluĭ* coprindêndu 18 cuvêntări pe dumineci și sĕrbători.

Inochentie ieromonachu a tradusu liturghia slavo-rom. tip. la Bucurescĭ, 1680, la care *Teodosie Vestemianulu* (din Vestemu în Transilvania) a scrisu o însemnată prefață, ér' la 1702 a tip. *Șepte taine.*

Iordache Cantacuzinu, fiulu luĭ Const. Cantacuzinu [21])

---

19) Acad. Rom. în edit. sa nu amintesce nimicu despre acésta interesantă diferință.

20) Cipariu, Principia p. 109.

21) Dimitrie Cantemiru, Evenimentele Cantacuzinilorŭ și Brancovenilorŭ. Edit. Acad. Rom p. 1, și prefața Evangelieĭ (1682)

sugrumatŭ de Grigorie Ghica la 1664 și fratele luĭ Șerbanŭ-Vodă Cantacuzinŭ, a tipăritŭ Evangeliele, la Bucurescĭ, 1682, prelucrându-le în colaborare cu Atanasie Tomaidulŭ, moldoveanŭ. — Maĭ mulțĭ „*dascălĭ*“ aŭ tradusŭ Apostolulŭ tip. la Bucurescĭ 1683.

Traducĕtoriĭ și colaboratoriĭ la Biblia de Bucurescĭ, 1688: a) *Niculae Milescu* spătarŭ, (v. Cronicarĭ), se susține a fi tradusŭ originarminte acéstă biblie din grecesce [22]); 2) Arhiereulŭ *Ghermanŭ Nisis*; 3) fraților *Radu și Șerbanŭ Greceanŭ*; 4) Mitrofanŭ episcopulŭ de Huși, care scosŭ din scaunŭ trecuse în Muntenia [23]); 5) și alțĭ maĭ mulțĭ *dascălĭ* Causa pentru care nu se amintesce și Niculae Milescu în prefață și epilogŭ, décă elŭ a fostŭ traducĕtoriŭ, póte fi viéța luĭ aventurósă și pătată cu dóuĕ tradărĭ de domnĭ, și cu tăerea nasuluĭ. Acéstă biblie, ântâia traducere bună și complectă, este însemnată și pentru aceea, căcĭ s'a încercatŭ a regula ortografia limbeĭ române cu cirile, și cu deosebire pentru *ă* și *â*, care pân' aci se scriaŭ de-amestecŭlŭ, Biblia însĕ introduse scrierea luĭ *â* cu ѧ la mijlocŭ și ѧ la începutŭ. ér' a luĭ *ă* cu ѫ. — Er' *Radu* și *Șerbanŭ* Greceanu, afară de colaborarea la Biblia de Bucurescĭ, aŭ maĭ tradusŭ împreună și *Pravoslavnica mărturisire* scrisă grecesce de Petru Movilă și *Mărgăritare* tip. Buc. 1691.

Afară de acestea s'aŭ maĭ tipăritŭ în Muntenia: 1) *Triodŭ*, Buzeŭ, 1697; 2) Evangelia gréca și română, Buc. 1693; 3) *Tipiculŭ* și *Sinaxarele* totŭ acolo, 1698; 4) *Evangelia*, Snégovŭ, 1707; 5) *Liturghie*, Tergovișce 1697 și alta la Râmnicŭ 1698; 6) *Mineiŭ*, slov. rom. Buzeŭ, 1698; alta edit. la 1709; 7) *Molitvenicŭ* grec. rom. Bu-

22) Emile Picot, Notice biographique et bibliographique. Paris 1883 asupra luĭ Milescu. Totŭ acesta este și „*Nicolaŭ protospătarŭ*“ (Ciparĭŭ, Analecte, notita lit. XXXVI) amintitŭ ca traducĕtoriŭ alŭ S. Scripturĭ din Grecesce în Românesce.

23) Melchisedecŭ, Cron. Hușilorŭ p. 146.

zeŭ 1699 ; 8) Carte s. Lumină de Antimŭ Ivireanulŭ (v. Elocinţa), Snégovŭ 1699 ; 9) *Pentecostariŭ* tip. sub Const. Brâncoveanu, nu se scie înse locŭlŭ şi data ; 10) *Invăţături* trad. de călugărulŭ Filoteiŭ, Snégovŭ 1700.

Triodŭ tip. la Buc. a. 1700 în a căruĭ prefaţă se dice că cu acesta se încheie stâlpulŭ (colóna) cărţilorŭ bisericescĭ.

IN MOLDOVA.

Varlaamŭ mitropolitulŭ (*1580—1657*) [24]. Din viéţa luĭ puţine cunoscinţe. Născutŭ în Moldova cam pe la 1580, căcĭ la 23 Sept. 1632 se chirotonesce mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ. La 1642. fiindŭ elŭ mitropolitŭ se ţine la Iaşĭ marele sinodŭ în contra dogmelorŭ calvine atribuite patriarchuluĭ Cirilŭ Lucaris, asistând şi Partenie patriarchulŭ de la Constantinopolŭ. Susţinerile lăţite la noĭ, că la acestŭ sinodŭ aŭ participatŭ şi Munteniĭ, că elŭ s'ar' fi ţinutŭ pentru a combate propaganda calvină la Româniĭ din Ardealŭ şi *Catechismulŭ calvinescŭ* alŭ luĭ Racoţi, că s'ar' fi decisŭ scóterea limbeĭ slavóne din biserică şi introducerea celeĭ române, s'aŭ scrisŭ tóte în totală necunoscinţă. Nimicŭ nu se află despre acestea în actele aceluĭ sinodŭ. Varlaamŭ cunósce *Catechismulŭ calv.* numaĭ la 1645 aflându-se în misiune diplomatică la Curtea Muntenieĭ, şi în acestŭ anŭ dă elŭ alarmă contra uneltirilorŭ calvine din Ardealŭ prin publicarea *Răspunsurilorŭ* la Catechismŭ. — Varlaamŭ

---

24) Fântânĭ biografice: Ciparieŭ, Principia p. 112. — I. Bianŭ Col. luĭ Trăianŭ, 1881 p. 212. - Archiva ist a Rom. t I. prt 1. p 80.— Cron. Rom. (Miron Costinŭ) I. p. 327.— Ciaslovulŭ dela Neamţŭ. 1874. — Revista teolog. Iaşĭ, a. I (1883/4) Nr. 26, 27, 28, 30 unde se publ. Actele sinoduluĭ din 1642 dela Iaşĭ. — Uricariŭ V 239 sq. — Şincaĭ, Cron. an. 1645. — Melchisedecŭ Cron. Romanuluĭ. I. 255. — V. Popŭ, Disertaţia despre tipografiile rom. p. 22. - V. A. Urechie, Autografele luĭ Varlaamŭ Mitropolitulŭ, Buc. 1886.

este de metanie dela mănăstirea Secului, unde se vede, că a și învățatu, căci era o mănăstire renumită în Moldova pe acelu timpu. De sigurŭ luĭ este a se multămi înființarea tipografieĭ române în Iași, și a scóleĭ din Treĭ-Erarchĭ, care în curênd o usurpéză Greciĭ. Elŭ cu Petru Movilă, cu Eustratie Logofĕtulŭ și cu Grigorie Urechie, suntŭ carĭ luptă în acelŭ timpŭ pentru deșteptarea Românilorŭ în Moldova. Varlaamŭ, cu căderea luĭ Vasile Lupulŭ, părăsesce scaunulŭ mitropolitanŭ, căci pe Gheorghe Stefanŭ 'lŭ unge domnŭ Ghedeonŭ episcopulŭ de Huși, „fiindŭ Varlaamŭ mitropolitulŭ eșitŭ la munte" dice Mironŭ, și în 1655 aflămŭ pe Ghedeonŭ mitropolitŭ. S'a retrasŭ apoĭ la mănăstirea Secului unde a trăitŭ până la mórte 1657. Dela elŭ ne-aŭ rĕmasŭ următórele scrierĭ: 1) *Cartea românéscă de învĕtătur ı* (Cazania) tip. Iași 1643. 2) *Rĕspunsurile* la Catechismulŭ calvinescŭ, tip. Sucéva 1645, din carĭ nu e cunoscutŭ până adĭ de câtŭ prefața reprodusă la Șincaĭ a. 1645.

Eustratie Logofĕtulŭ (v. la cronicarĭ) a scrisŭ *Șepte taine* tip. în 1645 la Iași, a tradusŭ *Pravilele împĕrătescĭ* tip. totŭ acolo la 1645—6 (v. Jurisprudență). Sub nume de *Pravilă alésă* scrisă înainte de 1632 se află unŭ manuscrisŭ alŭ luĭ Eustratie în biblioteca rĕpos. Ciparĭŭ (Principia p. 113).

Dositeiŭ mitropolitulŭ (1630—1693) [25]. Locŭlŭ și anulŭ nascereĭ necunoscute, dar' fără îndoélă s'a născutŭ în Moldova, și după cele-l-alte date positive din viéța luĭ, n'a pututŭ sĕ-se nască după 1630, ci în acestŭ timpŭ séŭ ceva maĭ înainte. Tatălŭ seŭ se numia Ba-

---

25). Fântânĭ biogr.: Archiva ist. a Rom. t. I. prt. l. p. 118. — Cron. Rom. II. 9, 11, 12, 13, 36, 232. 233.—Melchisedecŭ, Cron. Romanuluĭ, I, 277, 278, 282.—Traianŭ pe 1869 Nr. 61.—Candela. revista teologică, pe 1885. p. 143—4. și 406.—Privire scurtă asupra ist. bisericeĭ romano-ortodocse de E. Golubinski trad. de I. Caracicoveanŭ, Iași 1879 p. 40.

rilă, mamă-sa Misira, după unii familie de boeriŭ mazilŭ, după alţii de negustoriŭ. Elŭ apare mai ântâiŭ la 1649 ca călugărŭ în mănăstirea Pobrata, unde-lŭ vedemŭ ocupându-se cu studiulŭ limbilorŭ grécă, latină şi polonă. Fiindŭ-că se vede, că cunoscea puţinŭ limba latină, este evidentŭ, că n'a studiatŭ în Polonia, căci atunci ar' fi cunoscut'o multŭ mai bine, ci fără îndoiélă la mănăstire şi anume la Pobrata. La 10 Maiŭ 1658 l'aflămŭ episcopŭ la Huşi, ér' la 16 Decembre 1659 la Romanŭ. La 31 Iuliŭ 1671 apare ca mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ. Cătră finele a. 1673 se refugiézĕ în Polonia, dimpreună cu Petriceicu-vodă, dinaintea luĭ Dumitraşcŭ-vodă; la 1674 se reîntórce în ţéră şi la 1676 'şĭ reocupă érăşĭ scaunulŭ, care-lŭ ţine până la 1687, când trece cu Sobieţki în Polonia, unde petrece până când móre şi anume la Zolkiew, la a. 1693. Dositeiŭ, afară de limba română, cunoscea limbile grécă, latină, polónă şi slavónă, în câtŭ cu dreptŭ cuvêntŭ ḑice Neculce, „că pe acele vremĭ nu se afla omŭ ca acela".—Dositeiŭ este nu numaĭ celŭ dintâiŭ scriitoriŭ cunoscutŭ, care s'a ocupatŭ cu poesia literară (v. Poesia), dar' este celŭ maĭ însemnatŭ poetŭ bisericescŭ, şi în generalŭ unulŭ din ceĭ maĭ eminenţĭ scriitorĭ eclesiasticĭ la Românĭ. Dositeiŭ, adâncŭ cunoscĕtoriŭ alŭ graiuluĭ românescŭ, a încercatŭ sĕ-lŭ reformeze în modŭ scientificŭ. Elŭ 'şĭ formase ideĭ filologice, pe basa cărora, voindŭ sĕ înavuţéscă limba şi sĕ scóţă cuvintele străine, a creatŭ o sumă de cuvinte şi a întrodusŭ forme nóuĕ séu celŭ puţinŭ rarĭ. Dar cuvintele formate de elŭ n'aŭ fostŭ adoptate, pentru că pórtă timbrulŭ forţăreĭ. Cu tóte acestea scrierile luĭ din punctŭ-de-vedere limbisticŭ suntŭ de mare importanţă. Elŭ era nu numaĭ distinsŭ prin talentŭ, dar' şi fórte laboriosŭ. Se vede a fi poşeḑutŭ o bibliotecă avută de cărţĭ şi manuscripte, căci până în ḑiua de aḑĭ se află, cu deosebire în Moldova, numĕróse cărţĭ şi manuscripte cu notiţe şi semnătŭra luĭ. Elŭ a lăsatŭ următórele

scrieri: 1) *Psaltirea în versuri* tip. la Unievŭ în Polonia, 1673, cea mai însemnată din operile luĭ; 2) *Acatistŭ*, Unievŭ, 1673; 3) *Liturghia*, Iaşĭ, 1679; 4) *Psaltirea slavo-română* în Iaşi, 1680; 5) *Euchologiŭ*, Iaşi (1680?); 6) *Molitvelnicŭ*, Iaşĭ, 1681; 7) *Viețile sânților*, Iaşĭ, 1683; 8) *Paremiraiŭ*, Iaşĭ 1683; 9) Cele 12 epistole ale luĭ Ignațiŭ; 10) Despre transsubstanțiațiune; 11) luĭ i se atribue *Unŭ lexiconŭ alŭ limbeĭ române* (v. Lexicografia). Scrierile de sub No. 9 şi 10 suntŭ necunoscute.

Eremia Cacavela traduce din grecesce şi publică la Iaşĭ a. 1697 *Liturghia*.

Totŭ între scriitoriĭ moldoveni trebue sĕ numĕrămŭ şi pe italianulŭ minoritŭ *Vito Peluzio*, pentru-că elŭ a trăitŭ timpŭ îndelungatŭ în Moldova ca misionariŭ şi episcopŭ catolicŭ. Elŭ s'a născutŭ în Italia la Vignanello prin alŭ treilea deceniŭ din sec. al 17-lea. La 1663 a fostŭ trimisŭ ca prefectŭ de misiuni în Moldova, unde a petrecutŭ şepte anĭ cu deosebire în Baia, pe atuncĭ oraşŭ. La 1670 se întórse în Italia, ér' la 1679 fu numitŭ Archiepiscopŭ de Marcianopolŭ cu reşedința la Bacăŭ în Moldova, unde a fostŭ instalatŭ la 1682. La 1687 plécă din Moldova îndĕrĕptŭ la Italia, în care anŭ îĭ perdemŭ urma [26]). Elŭ a publicatŭ la 1677 în Roma unŭ *Catechismŭ* în limba română cu litere latine [27]). Nu scia bine românesce. Credulŭ se vede că l'a luatŭ din vre-o carte românéscă.

Deşi nu chiar ca scriitoriŭ, dar' totuşĭ trebue sĕ amintimŭ şi pe Luca Stroicĭ, mare logofĕtŭ, dela care poşedemŭ *Tatălŭ-nostru* scrisŭ românesce cu litere latine şi publicatŭ la 1597. Nu încape îndoiélă, că nu elŭ l'a tradusŭ românesce, ci l'a scrisŭ după unŭ textŭ maĭ vechiŭ.

---

26). Fântânĭ: Columna luĭ Traianŭ pe 1883 p. 142 sq — Documente inedite de I Bianŭ —Archiva ist. a Rom. t. I. prt. I. p. 176.

27). Specimene reproduse la Ciparĭŭ, Analecte p. 254 -256; P. Ilarianŭ, Tesaurŭ de Monumente I. p. 105 -106.

ISTORIA

In scrierea istorieĭ aflămŭ la noĭ până la 1860 treĭ epoce bine distincte.

Epoca I până la a. 1600.

Inainte de alŭ doilea descălecatŭ adecă alŭ luĭ Radu-Negru și Dragoșŭ nu se amintescŭ decâtŭ dóuĕ cronice : Cronica Făgărașuluĭ și Cronica de la Vêrșețŭ. După alŭ doilea descălecatŭ aparŭ încetulŭ urme de cronice, cele maĭ multe nisce simple *însemnărĭ* anonime fórte pe scurtŭ, încâtŭ cronicariĭ maĭ târdiŭ se plângŭ de secăciunea lorŭ [1]). Modulŭ cum se făceaŭ nicĭ nu permitea, ca ele sĕ trécă sub numele unuĭ scriitoriŭ anume, căcĭ se făceaŭ ocasionalŭ, singurŭ numaĭ în scopulŭ de a ține câte ceva în minte și a se transmite următorilorŭ pe scurtŭ întêmplările maĭ însemnate. Fie-care din acestia însemna numaĭ evenimentele timpuluĭ seŭ, celŭ următoriŭ pe cele din ḑilele sale, și așa se născea unŭ registru de fapte : schimbărĭ de domnĭ, rĕsbóie, întemeierĭ de mănăstirĭ, fómete, bóle, în scurtŭ cele ce atingeaŭ maĭ tare viéță de tóte ḑilele. Aceste însemnărĭ se făceaŭ maĭ cu samă prin mănăstirĭ, unde se păstra viețile și așa numitele *pomelnice* ale domnilorŭ și ale ctitorilorŭ [2]). *Pomelnice* se află până în ḑiua de aḑĭ prin mănăstirĭ. Când Româniĭ începŭ a se ocupa maĭ seriosŭ cu scrierea celorŭ ce se întêmplă în țéră, pe lângă

---

1). Cronicele Românieĭ de Cogălniceanŭ : Mironŭ și Nic. Costinŭ în prefețele de la I-lŭ descălecatŭ, I. p. 4, 36—37 ; în prefața Cron. luĭ Urechie, I. p. 129 Prefața și începutulŭ croniceĭ luĭ Mironŭ Costinŭ I. p. 247 și 249 și în „Despre poporulŭ Moldoveĭ" III p 491.

2). Mironŭ Costinŭ Cron. Rom. III. p. 491. — Scurte însemnărĭ despre domnĭ, episcopĭ și alte evenimente se făceaŭ și în condicele brâslelorŭ séŭ societăților de meseriașĭ. (Veḑĭ catastichulŭ societățiĭ meseriașilorŭ din Romanŭ în Cron. Romanuluĭ de episcopulŭ Melchisedecŭ II p. 8, sq).

scriitorii străini se folosescu cu deosebire de aceste scurte însemnări. Prin acésta ele devenindu óre-cum de prisosu, începu a se perde și locului loc 'lu ocupă cronicele mai bine și mai pe largu scrise și pe timpulu lui Dimitrie Cantemirŭ devenise atâtu de rari, în câtu elu ori-câtu a căutatu n'a pututu se afle «chroniculu moldovenescu celu vechiu». (Cronica II, 376).

In sec. 16-lea începuse a se scrie ceva mai pe largu, mai desvoltatu însĕ se scriau așa numitele chronografe séu istoria lumei începêndu de la creațiune și continuând'o mai alesu cu privire la evenimentele creștinismului.

Cronicele anonime:

1). *Cronica Făgărașului* amintită, dintre cronicarii români, numai la Const. Capitanulu (Magaz. ist. I. 87). Acésta cronică esistă. Ea începe dela întemeierea Făgărașului de Augustu împĕratulu Romanilorŭ la a. 15 a. Ch. și înșiră evenimentele însemnate ale Făgărașului până la 1690. Acésta cronică, mai alesu pentru începutulu ei, este curiósă și interesantă totu-odată [3]). — *Chronografia de la Vêrșetu* și *Chronologia Ianculuĭ-Vodă* (Ionu Huneadi) amintite de Nic. Bălcescu (Magaz. ist. I. 10), carii însĕ nici Bălcescu nu le-a vĕdutu, ci le amintesce după mărturisirea lui Naumu Clococeanu. Cea dintâiu se dice că tracta despre întemeierea Băna-

3). N. Densușianu, Monumente pentru istoria Făgărașului, Buc. 1885. p. 57—8 publică acésta Cron. în dóue variante: germană și latină. Când eram la Făgărașu am aflatu unu esemplaru în limba română de pe la începutulu acestui secolu la unu boeriu din comuna Dejani, însĕ ni s'a perdutu; elu diferea de cele dóue în cuprinsu și mergea până pe la 1760. De-óre-ce în esemplarulu nostru se dicea, că *izvodulu* s'ar' afla în archivulu castelului din Făgărașu, l'am căutatu acolo, dar' ni s'a spusu, că arhivulu celu vechiu a fostu transportatu, pe la începutulu secolului, la ministeriulu de rĕsboiu în Viena.

tuluĭ Craioveĭ și despre cele dintâiŭ timpurĭ ale întemeiereĭ principatuluĭ Muntenieĭ. Marea importanță a acestorŭ cronice este evidentă, aŭ rĕmasŭ însĕ până aḑĭ necunoscute. — 3) *Cronica până la Radu-celŭ-mare* se află contopită în cronica anonimă I (v. cronicarĭ). — 4) *Vechea cronică moldovenéscă* se amintesce la N. Urechie, Eustratie, Simionŭ Dascalulŭ, Misailŭ Călugărulŭ și la Costinescĭ. Dupĕ unele indicațiunĭ din diverșĭ codicĭ de cronice, acéstă era ceva maĭ pe largŭ avêndŭ și o prefață, până astăḑĭ însĕ nu s'a descoperitŭ, celŭ puținŭ redacțiunea de care s'a folositŭ Nistorŭ Urechie, s'aŭ descoperitŭ însĕ 5 câteva redacțiunĭ de o cronică pe scurtŭ a Moldoveĭ, dar' tóte în limbĭ străine, polonă și slavónă[4]) ; unele din aceste redacțiunĭ se subsumă de uniĭ și sub numele de *Cronica putnénă*, fără a se puté pân'acum sci positivŭ care redacțiune s'a făcutŭ la mănăstirea Putna ; aceste redacțiunĭ dimpreună cu Cronica anonimă I, ne potŭ servi ca modele cum se făceaŭ cronicele pe atuncĭ. In cea publ. de d. Hasdeŭ se potŭ destinge bine treĭ redacțiunĭ : una dela 1352—1451, căcĭ în acestŭ timpŭ când compilatoriulŭ nu află vre-unŭ faptŭ adauge dela sine cuvintele «nu scrie», va sĕ dică avea înaintea sa o cronică ce o compila ; a dóua de la 1451—7, unde scrie din propria cunoscință ; d'aicĭ încolo se continuă de maĭ mulțĭ. Redacțiunile ce le posedea N. Urechie din acéstă cronică mergeaŭ unele până la a. 1564, căcĭ din acestŭ anŭ încóce nu se maĭ provócă la ea.—6) *Cărți și izvóde* se amintesc în prefața la cron. luĭ N. Urechie, sub care suntŭ a se înțelege diverse însemnărĭ și memoriĭ relative la evenimentele din țéră; unulŭ din aceste memoriĭ se vede a fi cuprinsŭ vicisitudinile luĭ Petru-Rareșŭ între aniĭ 1538—1541. — 6) *Letopisețulŭ latinescŭ*, care 'lŭ citéză N. Urechie între

4). La Hașdeŭ, Archiva ist. a Rom. III 5 seqq și la I. Bogdanŭ, Vechile cronice moldovenescĭ, Buc. 1891 se afla asemenea redacțiunĭ și studiĭ asupra lorŭ.

anii 1399 până la 1501, de óre-ce se folosesce de chronologia de la creațiune, și scrie chiar mai scurtu de câtu letopisețulu mold. cum dice Urechie, se vede a fi scrisu în țéră.—7) *Cronica mănăstirei catolice de la Târgoviște*, publicată în Archiva ist. a Rom. (t. I, prt. p. 46—54), scrisă latinesce de călugării catolici din acea mănăstire, este o compilațiune din sec. trecutu după cele ce «amintescu Părinții ceĭ vechĭ în scrierile séu hârtiile rĕmase de eĭ» ; ea începe de la Radu-Negru și înșirându evenimentele atingĕtóre de mănăstire continuă până pela începutulu jumĕtății a dóua din sec. trecutu. 8) *Viéța luĭ Mihaiu Vitézulu*. Walter în Istoria luĭ Mihaiu ne spune în prefață că cronica s'a scrisu ântâiu românesce din care se tradusese în limba polonă din care elu a tradus'o latinesce amplificând'o ; cronica, cuprinḑendu faptele luĭ Mihaiu, fusese scrisă românesce de cancelariulu seu, alu căruĭ nume positivu nu se scie de nu cumva va fi logofĕtulu Teodosie. După cum se vede din Istoria luĭ Walter, acésta cronică mergea până la finele luĭ Iuliu 1597. Redacțiunea română a acesteĭ cronice până aḑi nu-ĭ cunoscută, se vede însĕ că ea a fostu utilisată, déca nu chiar lipită, la compilarea Croniceĭ anonime I (Magaz. ist. IV. 231), ceea ce resultă din comparațiunea acesteia cu a luĭ Walter, cu deosebire, că acésta este mai desvoltată. — 9) *Cronica luĭ Hurulu* numită și «Isvodulu spătaruluĭ Clănău» este o falsificație de unulu séu de maĭ mulțĭ cum se vede, dar cu puține cunoscințe istorice, și cu totală lipsă de cunoștințe archeologice care se cerŭ pentru o asemenea falsificație[5]). Limba și cunoscințele istorice

5). Că Săulescu a fostu amestecatu în acésta, pe lângă Gramatica luĭ din care aŭ trecutu forme și în cronică, pe lângă împregiurarea că elu curĕnd după publicarea croniceĭ la 1856, a tradus'o în românésca modernă, l'arată lămuritu studiulu seu „Cronologia Moldoveĭ“ publ. în Analele Academieĭ rom. seria VII p. 177—206. O analisă critică a formeĭ de Gr. G. Tocilescu în Revista p. istor arch. și filolog. v. IV 465—500

suntŭ luate din Cronica luĭ D. Cantemirŭ.

Cronicarĭ cunoscuțĭ cu numele din acéstă epocă suntŭ următoriĭ :

Murgu logofĕtulŭ se amintesce ca cronicarŭ munteanŭ în secolulŭ alŭ 15-lea, cronica luĭ însĕ nu e cunoscută.

Azarie călugărulŭ se amintesce în sec. 15-lea ca scriitorulŭ uneĭ cronice moldovene în limba slavónă, de asemenea necunoscută [6].

Gavriilŭ superiorulŭ Munteluĭ-Atosŭ a scrisŭ probabilŭ în grecesce *Viéța Patriarchuluĭ Nifonŭ*, care a jucatŭ o mare rolă în Muntenia pe timpulŭ luĭ Raducelŭ-mare : ea se află lipită în cronica anonimă I (v. Cronicarĭ) și s'a publicatŭ și în Archiva ist. a Rom. (t. I. prt. 2, p. 132—150) după unŭ manuscriptŭ vechiŭ [7]. In acéstă din urmă autorulŭ eĭ se numesce Gavriilŭ superiorulŭ Munteluĭ-Atosŭ, fără îndoiélă totŭ acela, care, după cum se spune chiar în acéstă biografie, asistă cu călugariĭ din Atosŭ la sânțirea Mănăstireĭ-de-Argeșŭ sub Neagoe-Vodă.

Viéța și faptele luĭ Neagoe-vodă. In Cronica anonimă I muntenă (Magaz. ist IV 231 seq.) după Viéța luĭ Nifonŭ este intercalată o biografie amĕnunțită a luĭ Neagoe-vodă (1512—1521). S'aŭ născutŭ îndoelĭ décă ea va fi scrisă de însușĭ Neagoe-vodă, orĭ de altŭ cineva. Acéstă îndoélă se înlătură prin relatarea positivă a Croniceĭ Țerĭĭ-Românescĭ aflătóre într'unŭ manuscrisŭ vechiŭ în biblioteca Academieĭ-române sub No. 269 unde la fóia 184 verso se ḑice despre Neagoe-vodă : «făcut'aŭ mănăstirĭ și biserecĭ multe aice în țéră și la Sfetagora și alte multe bunătățĭ, care suntŭ scrise maĭ pe largŭ la o *carte ce aŭ făcutŭ în viața luĭ*, și aŭ dat'o sĕ fie stătătóre la sfânta Mitropolie din Târgoviște». Totŭ așa

---

6). Cogălniceanu, Cron. Rom. I 147. n 2. și 149. 2.

7). Iosifŭ Mitropolitulŭ Moldoveĭ a publicatŭ o a dóua edit. la 1888 după unŭ manuscriptŭ din 1682

sta scrisŭ şi în manuscriptulŭ utilisatŭ de istoriculŭ Engel [9]). Décă biografia a scris'o românesce séŭ în altă limbă de pe care apoĭ sĕ-se fi tradusŭ, positivŭ nu se póte încă afirma, din punctŭ-de-vedere alŭ limbeĭ însĕ nu s'ar' puté face obiecţiunĭ serióse.

Macarie, despre care nu se scie nimicŭ positivŭ, de cât̆ ce spune singurŭ în cronica sa, că a fostŭ călugărŭ, a scrisŭ în limba slavónă cronica Moldoveĭ dela mórtea luĭ Stefanŭ celŭ mare (1504) până la a dóua domnie a luĭ Petru Rareşŭ (1541). Elŭ a fostŭ contimpuranŭ cu Petru Rareşŭ.

Eftimie, egumenŭ, trăesce înântâia jumĕtate a secoluluĭ alŭ 16-lea în Moldova. Elŭ continuă pe Macarie scriindŭ totŭ slavonesce evenimentele Moldoveĭ dintre uniĭ 1541—1553. Elŭ scrie ca martorŭ ocularŭ [10]).

Epoca II séŭ a cronicarilorŭ (1600—1800).

Cu începutulŭ secoluluĭ alŭ 17-lea scrierea istorieĭ la noĭ apucă pe o nóuă cale, nóuă nu atâtŭ în fondŭ, cât̆ maĭ vĕrtosŭ în modulŭ cum se scria. Pentru-că într'adevĕrŭ şi cronicariĭ din acéstă epocă scriŭ maĭ toţĭ cu deosebire evenimentele timpuluĭ lorŭ, pe când evenimentele maĭ depărtate le iaŭ simplu din cronicele anterióre, şi de cele maĭ multe orĭ pe din-tregulŭ «împreunândŭ izvódele» cum ḑicŭ eĭ, séŭ contopindŭ cronicele cele vechĭ într'una, scurtându-le séŭ amplificân-

9). Engel Geschichte der Walachey. p 198—9 : „wegen der Art der Ermordung des Wladuce aussöhnen wollen, beziehe mich auf die inländische Chronik (Einleitung XLVII). In derselben kommt vor: dass von Nagul eine *eigene Biographie* existire welche bei der Bukorester Metropolitankirche niedergelegt ist". Biografia se află tipărită afară de Magaz. ist. în Archiva ist. a Rom. t. II prt. 2 p 132—140 cu a luĭ Nifon la unŭ locŭ.

10). A se vedé despre acestĭ doĭ cronicarĭ cum şi cronicele lorŭ la I. Bogdanŭ, op cit.

du-le și mai adăugêndŭ dela sine evenimentele contimpurane. Așa a făcutŭ Urechie, așa Mironŭ, Neculce, totŭ așa ceĭ mai mulțĭ din cronicariĭ muntenĭ. Unĭĭ aŭ scrisŭ numaĭ evenimentele timpuluĭ lorŭ, ca Dămianŭ Logofĕtulŭ și Dubăŭ, Rudu Greceanŭ, Acsentie Uricariulŭ, Ionŭ Canta, Ienache Cogălniceanŭ ș. a.

Cronicariĭ nostri, necunoscêndŭ eĭ importanța instituțiunilorŭ și întogmirilorŭ sociale, tóte acestea le-aŭ lăsatŭ aprópe neatinse, mărginindu-se a nara succesiunile domnilorŭ, rĕsbóiele cu vecinĭĭ, rĕscólele interne, séŭ cum ḑice Ienache Cogălniceanŭ la finele croniceĭ sale: «noĭ numaĭ pentru nume ne-amŭ silitŭ, și pentru mergerea domnilorŭ unulŭ după altulŭ cum aŭ petrecutŭ»; a descrie intrigile ce se țeseaŭ ḑiua și nóptea în giurulŭ tronurilorŭ domnescĭ, despoierile ce se făceaŭ d'a dreptulŭ séŭ sub forme legale. Afară d'acestea cronicariĭ n'aŭ pututŭ fi scutițĭ de spiritulŭ facțiosŭ, care din nefericire domină tótă istoria nóstră. Maĭ toțĭ cronicariĭ aŭ fostŭ și ómenĭ politicĭ orĭ nefiindŭ ómenĭ politicĭ aŭ scrisŭ la învitarea domnilorŭ și în asemenea calitate scriindŭ evenimentele timpuluĭ lorŭ nu s'aŭ pututŭ toțĭ și totŭ-de-una ținé pe de-asupra pasiunilorŭ. Pentru aceea trebue cumpeniți și folosiți cu precauțiune. Unŭ altŭ defectŭ alŭ cronicarilorŭ este provincialismulŭ. Fie-care sĕ mărginesce la țéra luĭ: „Pentru țéra muntenéscă sĕ scrie Muntenĭĭ; și noĭ sĕ scriemŭ pentru țéra nóstră“, ḑice Neculce. Astŭfelŭ maĭ fie-care atinge despre ceĭ-l-alțĭ Românĭ numaĭ încâtŭ vinŭ în atingere cu țéra sa; suntŭ însĕ și escepțiunĭ, ca Anonimulŭ II, Const. Căpitanulŭ și D. Cantemirŭ.

Cu tóte neajunsurile însĕ, carĭ le întimpinămŭ în cronicele nóstre, ele suntŭ d'o mare, chiar nemărginită valóre pentru trecutulŭ nostru. Fără ele trecutulŭ nostru celŭ maĭ d'aprópe ar' zăcé în mare întunerecŭ. Valórea lorŭ cresce cu viéța nóstră politică și socială, și ea va cresce cu atâtŭ maĭ multŭ, cu câtŭ se vorŭ stu-

dia mai de aprópe în legătură cu diversele documente rĕmase din timpurile trecute. Nu mai puţinŭ însemnate suntŭ cronicele din puntŭ-de-vedere curatŭ limbisticŭ. Pe când cărţile bisericescĭ scrise în limba română s'aŭ născutŭ sub înfluinţa directă a limbilorŭ străine, din carĭ s'aŭ tradusŭ orĭ compilatŭ : cronicele singure s'aŭ născutŭ, deşi nu totŭ-de-una scutite, dar' totuşĭ multŭ mai libere de înrîuririĭ străine.—Intre cronicariĭ munteni şi moldoveni esistă o deosebire esenţială. Limba celorŭ munteni este multŭ mai liberă de înfluinţe străine, mai naturală şi totŭ-odată mai modernă, mai lipsită de forme şi cuvinte vechĭ, pe când a celorŭ moldoveni sufere mai multŭ de înrîuririĭ străine, este mai greóie, mai neajutată, dar' mai avută în archaisme. In generalŭ însĕ limba cronicarilorŭ din punctŭ-de-vedere alŭ formelorŭ gramaticale şi alŭ elementelorŭ lexicale, nu se póte aseměna nicĭ pe de parte cu limba din cărţile bisericescĭ. Din limba cronicarilorŭ n'amŭ puté sĕ reconstruimŭ desvoltarea istorică a limbeĭ române, pe când cărţile bisericescĭ sub acestŭ punctŭ suntŭ d'o valóre pe care n'arŭ cumpeni-o ḑece averĭ de ale luĭ Cresŭ.

Décă însĕ Moldovenii suntŭ întrecuţĭ de Muntenĭ în limbă, cu atâta mai multŭ cronicariĭ munteni suntŭ mai înferiorĭ celorŭ moldoveni în cunoştinţa, seriositatea şi măestria de-a scrie istoria. La Muntenĭ, cu una séŭ dóuĕ escepţiunĭ, nu vedemŭ tendinţa de a se informa câtŭ se póte mai bine din alţĭ scriitorĭ despre faptele carĭ le descriŭ, pe când la Moldoveni vedemŭ acésta atâtŭ din desele provocărĭ ce le facŭ la cronice naţionale anterióre, câtŭ şi la scriitorĭ străinĭ. In generalŭ Moldovenii suntŭ mai instruiţĭ. Acésta provine din legătura Moldovenilorŭ mai alesŭ cu Polonii, pe când Muntenii aŭ statŭ mai isolaţĭ, şi Ungaria şi mai alesŭ Transilvania, cu carĭ eĭ eraŭ în atingere, eraŭ ele înseşĭ pe acele timpurĭ lipsite de instrucţiune.

Urme de cronice esistă şi la Românii de peste Car-

pați, și încă din cele mai vechi (v. p. 204), ér' din sec. 17-lea nu se cunósce de câtu cronica lui G. Brancovici, de altele nici amintiri macar nu esistă. Lucrulu se esplică ușoru. Incă mai nainte la Românii de dincolo se realizase procesulu fatalu de totală aservire din partea Maghiariloru. Aristocrația română se desnaționalizase. Românii nu mai erau factoru alu statutului. Cu deosebire dela uniunea Maghiariloru, Sasiloru și Secuiloru (1438) poporulu devine sclavu, și prin urmare fără interesu la destinele statului.

Suntu multe cronice nepublicate, dintre care una fórte voluminósă scrisă românesce încă în secolulu alu 16-lea; asupra celoru nepublicate însĕ nu putemu vorbi aici, ci ne restrîngemu numai la cele publicate [11]).

Cronica anonimă I. Acéstă cronică este de-o fórte mare importanță. Ea este tipulu care ne arată cum se scriau cronicele la noi. Făr' de ea amu puté numai după lungi, amĕnunte și grele cercetări sĕ constatămu în câtu-va modulu cum se scriau cronicele. Aici însĕ avemu prototipulu lorŭ înaintea ochiloru. Acéstă cronică, tipărită pentru întâia óră în Magazinulu istoricu (IV. 231 sq.), consistă din mai multe cronice mai mici scrise de contimpurani și lipite succesivu una de alta [12]). Ea începe cu o mică întroducere despre timpulu înainte de alu doilea descălecatu, care se vede a fi unu fragmentu ruptu din o altă scriere, séu care celu puținu ni s'a transmisu trunchiatu [13]). Dela Radu-Negru până la Radu-

---

11). Una din cele dintâiu datorii ale Academiei române ar' fi fostu publicarea cronicelorŭ în modu sciințificu.

12). Acéstă cronică a fostu tradusă la a. 1727 în limba germană de Filstich (I. K. Engel, Geschichte der Walachei, 58 sq.). Insĕ pe câtu se vede în fragmentulu publicatu de Engel esemplariulu românescu, de pe care s'a tradusu, se deosebia în multe de celu publicatu în Magaz. ist.

13). Despre însemnătatea și înțelesulu acesteĭ întroduceri vedi Revista crit.-lit. 1 (1893) p. 36—38.

celŭ-mare este o cronică pe scurtŭ, care însĕ se vede că a fostŭ interpolată şi amplificată în unele părţi maĭ târdiŭ. Er' de la Radu-celŭ-mare până la Radu-vodă Călugărulŭ s'a lipitŭ viéţa patriarchuluĭ Nifonŭ şi a luĭ Neagoe Basarabŭ lăsându-se o parte dela începutŭ şi scurtându-se unele citaţiunĭ din sânta scriptură [14]). De aicĭ până la Mihaiŭ-vodă (1593) a continuat'o unŭ altŭ contimpuranŭ fórte pe scurtŭ. Istoria luĭ Mihaiŭ se vede a fi intercalată cea anonimă de sub No. 8, ce mergea până la 1597, de aci încolo continuată séŭ de acelaşĭ autorŭ séŭ de unŭ altulŭ. Dela Simionŭ-vodă încolo până la 1688, o continuă maĭ mulţĭ contimpuranĭ. Niciunulŭ din scriitoriĭ contimpuranĭ aĭ acesteĭ cronice nu este cunoscutŭ. Cum vedemŭ ea cuprinde cele maĭ vechĭ cronice muntene înşirate unele după altele într'unŭ modŭ crudŭ, fără niciŭ o adaptare séŭ contopire cum a făcutŭ d.e. Urechie Însĕ chiar prin acésta ea presentă unŭ interesŭ deosebitŭ, căcĭ ea nu numaĭ constată modulŭ cum se scriaŭ în vechime cronicele la noĭ, dar' ne pune înaintea ochilorŭ totŭ-odată în fiinţă acele vechĭ cronice. Este adevĕratŭ, că din punctŭ-de-vedere alŭ legăturеĭ istorice este defectuósă, dar' fiindŭ scrisă totŭ numaĭ de contimpuranĭ, faptele relatate, afară de unele fantasiĭ evidente din *Vieţile* luĭ Nifonŭ şi Neagoe-vodă, suntŭ tocmaĭ prin acésta deplinŭ garantate. Că acésta era cea maĭ vechie cronică munténă cunoscută în sec. 17-lea ne mărturisesce cronica anonimă II [15]). Limba este, ca a tuturorŭ cronicelorŭ din Muntenia, uşóră, naturală, limpede, numaĭ biografia inter-

14). Nicolae Bălcescu în Magaz. ist. I. p. 10 vorbesce despr- cronica luĭ Tudosie fiiulŭ luĭ Stoianŭ din Tunşĭr, care însĕ, după cie tatele ce le face din ea la altŭ locŭ (Magaz. I. 386—387). se vedcă este totŭ una cu acéstă cronică, căcĭ suntŭ luate din acéstă cro, nică (IV. 357). Dreptŭ-aceea Tudosie nu este de câtŭ unŭ copiatoriŭ ér' nu autorŭ cum se vede a-lŭ considera Bălcescu.

15). Fragmentulŭ reprodusŭ de V. A Urechie în art. „O cronică anonimă" în Revista p. istorie. arch. etc an. II v. I. p. 75—76.

calată a luĭ Nifonŭ şi Neagoe-vodă presentă o limbă maĭ arhaică. Dela a. 1689—1715 o continuă unŭ anonimŭ (Magaz. ist. V 93 seqq.).

Nestorŭ Urechie (1550—1625) [16]) s'a născutŭ în Moldova din vechia familie Urechie, alŭ căreĭ nume 'lŭ întimpinămŭ sub forma Ureclé (Оуреклѣ) încă sub Alecsandru-celŭ-bunŭ şi de aci încolo de maĭ multe orĭ prin chrisóvele domnescĭ. Nestorŭ a trebuitŭ sĕ-se nască celŭ multŭ până în 1550, căcĭ la 1572 'lŭ aflămŭ ca uricariŭ. La 1592—4 apare ca logefĕtŭ mare şi timpulŭ, câtŭ acestŭ domnŭ a fostŭ scosŭ din domnie, elŭ fusese locŭ-ţiitoriŭ de domnŭ (Caimacamŭ), dar' când aude, că Aronŭ-vodă vine cu adóua domnie, fuge în Polonia. La 1598 elŭ era vornicŭ, şi la 1599 vornicŭ mare de ţéra de josŭ. La 1602 dimpreună cu soţia sa Mitrofana zidescŭ biserica dela mănăstirea Seculŭ. Totŭ vornicŭ 'lŭ aflămŭ până în 1612, când fuge în Polonia cu Constantinŭ Movilă, unde rĕmâne până la 1615, în care anŭ, la îndemnulŭ seŭ, dómna luĭ Ieremie Movilă venindŭ cu óste polonă şi scoţêndŭ pe St. Tomşa din scaunŭ, s'a reîntorsŭ şi Urechie în Moldova şi «divanurile tóte» eraŭ pe mâna luĭ, ḑice Mironŭ Costinŭ. După unŭ anŭ dómna şi fiulŭ seŭ Bogdanŭ fură prinşĭ de Turcĭ. Urechie scapă, dar' lunga şi însemnata luĭ carieră s'a închiatŭ aci. Elŭ era acum deja fórte bĕtrânŭ şi nu maĭ încape îndoiélă, că celŭ multŭ pe la 1625 nu se maĭ afla în viéţă, de-óre-ce la 1628 fiiulŭ seŭ Grigorie Urechie se constitue într'unŭ documentŭ ca moşteanŭ. Din funcţiunile ce le-a ocupatŭ, din înfluinţa

16). Fântâne biografice: Archiva ist. a Rom. t. I. part. I p. 13, 22, 24, 46—7, 74, 77, 113, 120, 123, 140; t. III p. 71, 74.—Cron. Rom. I, 240, 241, 242, 261—5, Hurmuzachi, Documente, IV, 1 p. 456, 466—7. — I. Bianŭ, Columna luĭ Traianŭ pe 1882 pag. 110 (Inscripţiunea dela mănăst. Seculŭ). — Revista pentru ist arch. şi filolog. an II v. IV p. 706.—Eppulŭ Melchisedecŭ Cron. Romanuluĭ I. p. 30.—Idem. Cron. Huşĭ. p. 91—4.

ce-o avea asupra celorŭ din giurulŭ seŭ, din diplomaţia cu care tracta afacerile statuluĭ, se vede că Nestorŭ Urechie era omŭ fórte inteligentŭ şi instruitŭ pentru acele timpurĭ. Elŭ se vede că cunoscea, afară de română, limbile latină, slavónă, leşéscă şi chiar unguréscă. Elŭ a avutŭ doĭ copiĭ, pe Vasile şi Grigorie. Despre Vasile nu se scie nimicŭ. ér' Grigorie calcă în urmele tată-seŭ şi între 1631—1642 l'aflămŭ spătariŭ, la 1644—5 vornicŭ mare de ţéra de josŭ. De aci încolo dispare [17]). Nestorŭ Urechie încă va avé partea sa de influinţă şi conlucrare la cele dintâiŭ chrisóve domnescĭ ce le dă Ieremie Movilă (v. p. 123). Dela Nestorŭ Urechie ne-a rĕmasŭ cronica: *Domniĭ ţereĭ Moldoveĭ şi viéţa lorŭ*, dela descălecarea luĭ Dragoşŭ până la a dóua domnie a luĭ Aronŭ-vodă (1359—1594). N. Urechie s'a servitŭ la scrierea croniceĭ sale atâtŭ de vechile cronice, memoriĭ şi chrisóve din ţéră, câtŭ şi de scriitorĭ străinĭ. Elŭ atinge câte-odată causele evenimentelorŭ, o face însĕ într'unŭ modŭ naturalŭ, inconscientŭ, şi pentru aceea nicĭ nu insistă asupra lorŭ, nicĭ le aprofundézĕ. Urechie, precum a practicatŭ în viéţă religiositatea zidindŭ şi dotându mănăstirĭ, totŭ aşa apare şi în cronică pĕtrunsŭ de religiositate. Fapta rea trebue sĕ fie pedepsită, sumeţulŭ umilitŭ (I. 211). Deşi elŭ nu dă espresiune puternică patriotismuluĭ seŭ, totuşĭ nu este maĭ puţinŭ patriotŭ. Elŭ condamnă gugernulŭ absolutŭ şi apróbă uciderea domnuluĭ tiranŭ (I. 131, 208). O frumósă învĕţătură dă domnilorŭ şi boerilorŭ când dice: „Singurĭ, ceĭ marĭ judecătorĭ; singurĭ pârîşĭ, singurĭ plinitoriĭ legeĭ!... Şi de-arŭ învĕţa ceĭ marĭ după nisce musce fără minte cum se ţine

---

17). Mironŭ Costinĕ I 261, 292—3, 311. — Archiva ist. a Rom. t. I. part. 1 pag. 120. Cron. Rom. (M. Costinĕ) I. 261, 292—3, 311. Fr. A. Wickenhauser, Beiträge zu einem Urkundenbuch für Moldau und Bucovina, Wien, 1862, ad an 1642.—Revista p. ist. arch şi filolog a II v. IV p. 712. — I. Sbiera, Gregoriu Urechiă, Buc. 1884.

domnia! că tótă albina 'şĭ apără căscióra şi hrana lorŭ cu acele şi cu veninulŭ seŭ, éră Domnulŭ adecă Matca, pe nime nu vatămă" (I. 220). — Limba este simplă, espresiunea une-orĭ concisă şi energică. Nu lipsescŭ însĕ pasagie reŭ legate, chiar neînţelese, dintre carĭ unele potŭ sĕ fie şi din causa copiatorilorŭ. Archaismele suntŭ maĭ rarĭ de cum ne-amŭ puté aştepta pe acelŭ timpŭ, fără îndoiélă însĕ ele s'aŭ delăturatŭ în mare parte de copiatorĭ. Dar' şi în starea de aḑĭ aflămŭ o sumă de cuvinte şi espresiunĭ românescĭ de tótă frumuseţa.

Acéstă cronică s'a atribuitŭ pe nedreptŭ fiuluĭ seŭ Grigore Urechie [18]).

Anotătorĭĭ şi amplificătorĭĭ luĭ Nestorŭ Urechie. Cronica acésta între alţiĭ aŭ anotat'o şi amplificat'o următorĭĭ: 1) *Eustratie Logofĕtulŭ*, care născutŭ pe la finele sec. 16-lea a lucratŭ ca scriitoriŭ atâtŭ pe terenulŭ bisericescŭ câtŭ şi alŭ cronicarilorŭ înântâia jumĕtate a sec. 17-lea, după cum probézĕ unŭ manuscriptŭ alŭ seŭ aflătoriŭ în bibl. rĕpos. Ciparĭŭ (Principia, p. 113) cu data dela 1632. Elŭ pe atuncĭ deja era unŭ scriitoriŭ consumatŭ, bĕtrânŭ, ceea-ce se vede şi din legile împĕrătescĭ tipărite la 1645—6, cum şi din împregiurarea, că Mironŭ Costinŭ, care pela 1650 era în ţĕră; nu-lŭ cunoscea, ceea-ce dă a înţelege, că elŭ murise între anĭĭ 1646—1650. Cumcă Eustratie Logofĕtulŭ, traducĕtoriulŭ legilorŭ împĕrătescĭ, este totŭ-odată şi cronicariŭ şi anotatoriulŭ luĭ Nestorŭ Urechie, şi că elŭ şi-a făcutŭ notele şi amplificaţiunile înainte de 1618, resultă din faptulŭ că 2) *Simionŭ Dascălulŭ* următoriulŭ seŭ a scrisŭ între 1618—1620 [19]) şi pe care D. Cantemirŭ (Cron. In Catastichŭ X) 'lŭ numesce *ungureanŭ* va sĕ

18). Probele că Nestorŭ Urechie este autorulŭ cronicei se află desfăşurate în ediţ. I a acesteĭ Istoriĭ p. 164—168 şi Revista crit.-lit. I (1893) p. 201—206.

19). A se vedé Revista crit.-literară I (1893) p. 445—454.

ḑică românŭ de peste munți, 3) *Misailŭ Călugărulŭ* nu se scie positivŭ când a scrisŭ, dar' la tótă întêmplarea după 1620 și înainte de 1650, căci se vede, că Mironŭ Costinŭ nu-lŭ cunoscea nicĭ pe cesta.

Ideile acestorŭ treĭ cronicarĭ despre originea Românilorŭ suntŭ combătute cu multă vehemență de Mironŭ și Nicolae Costinŭ și de D. Cantemirŭ.

Michailŭ Mocsă, călugărŭ munteanŭ, a trăitŭ pela finele sec. 16-lea și în întâia jumĕtate a sec. alŭ 17-lea. Dela elŭ avemŭ o cronică pe scurtŭ dela începutulŭ lumeĭ până la a. 1489. Deși vorbesce și despre Traianŭ, nu amintesce nimicŭ de rĕsboiulŭ cu Dacĭi și colonizarea Dacieĭ, de nu cumva sub „Turcĭ" înțelege și pe Dacĭ. Despre Românĭ începe a face ceva amintire, dar' numaĭ incidentalŭ dela Danŭ-vodă încóce. Cronica după cum însuși spune a scris'o la a. 1620 „din cărți slovenescĭ" până pela 1105, ér' de-aci încolo „dentr'alte isvóde", fără a lămuri ce felŭ de isvóde, care aŭ fostŭ fără îndoiélă românescĭ căcĭ confrontându-lŭ cu unŭ asemenea cronografŭ românescu din sec. 16-lea s'a constatatŭ că a luatŭ frase întregĭ. De-aicĭ se esplică și archaismele din cronica luĭ, care stau în contrădicere cu limba vorbită și scrisă pe acestŭ timpŭ și maĭ alesŭ cu limba din Pravila de Govora (1640) la care se vede că a colaboratŭ și Mocsa (v. p. 196) [20].

Cronica anonimă II [21]. Acéstă cronică începe cu istoria Românilorŭ dela colonizarea Dacieĭ și merge până la Atila. Cronica s'a scrisŭ între aniĭ 1668 și 1680. Acésta resultă din împregiurarea, că se provócă

---

20). Cronica s'a tipăritŭ în Cuvinte din bĕtrânĭ, de Hasdeŭ I. p. 313–443 cu o întroducere și note filologice. Manuscriptulŭ se află în Museulŭ Rumianțovŭ de la Moscva.

21). Publicată prima óră de G. Ioanidŭ în Istoria Moldo-Românieĭ, Bucurescĭ 1858 I. 295 sq. apoĭ în Cron. Rom. edit. II v. I. 87 sq. Unŭ studiŭ despre acéstă cronică sub titlŭ „O cronică anonimă" a publicatŭ d. V. A. Urechie, pe basa unuĭ noŭ manuscriptŭ, în Revista pentru istorie, archeolog. etc. an. II. v. I. 65 sq.

la cartea luĭ Topeltinus publicată la 1667 și face amintire de Sava Brancoviciŭ „mitropolitulŭ“, care însĕ a fostŭ destituitŭ la 2 Iuliŭ 1680 la ordinulŭ principeluĭ calvinŭ Apafi. Incâtŭ se atinge de valórea acesteĭ micĭ cronice, séŭ maĭ bine, studiŭ istoricŭ, din punctŭ-de vedere curatŭ istoricŭ este aprópe nulă, căcĭ nu aduce fapte nóuĕ, nicĭ nu adună, nicĭ cerne de amĕruntulŭ cu vederĭ pĕtrundĕtóre cele ce le relatézĕ scriitoriĭ vechĭ; se folosesce de scrierĭ de a dóua și a treia mână, și emite adese-orĭ vederĭ neîntemeiate nicĭ pe fapte istorice, nicĭ susținute de motive d'ajunsŭ. Cu tóte acestea trebue sĕ mărturisimŭ, că istoriografia nóstră a perdutŭ multŭ, fiindŭ-că scriitoriulŭ nu și-a realisatŭ planulŭ de a scrie întrégă istoria Românilorŭ. Noĭ vedemŭ în elŭ nu numaĭ unŭ omŭ fórte învĕțatŭ pentru acele timpurĭ, dar totŭ-odată și unŭ metodŭ și o pĕtrundere superióră, carĭ aplicate la timpurile dela alŭ doilea descălecatŭ încóce, arŭ fi făcutŭ marĭ servicie istoriografieĭ nóstre. Elŭ scie sĕ-și dee fórte bine samă de fântânile, după carĭ trebue sĕ-se scrie istoria. Elŭ întrece pe toțĭ cronicariĭ în privința cunoscereĭ Românilorŭ din tóte părțile. Elŭ celŭ dintâiŭ ne vorbesce de Cuțovlachĭ séŭ Macedo-Românĭ.

Limba nu séměnă de locŭ cu a celoralalte cronice muntene. Ea este maĭ strînsă, maĭ cuprinzĕtóre și prin urmare și maĭ greóie și maĭ măestrită. Este limba omuluĭ învĕțatŭ, care tinde la o sferă maĭ largă de ideĭ și de espresiunĭ. In acéstă cronică apare începutulŭ modernizăriĭ limbeĭ, introducêndu-se cuvinte ca etimologie, geografie, emisferŭ, republică, provedință, crudătate, melancolie, și formațiunĭ nóuĕ ca monarchescŭ, crăescŭ, istorescŭ, soțiire.

Cronica este anonimă și tără nicĭ unŭ motivŭ s'a atribuitŭ luĭ Nicolae Milescu boerĭŭ moldoveanŭ. Moldoveanŭ însĕ nu póte sĕ fie autorulŭ, căcĭ din tóte țerile române, Moldova cunósce maĭ puținŭ, apoĭ vorbesc rĕŭ de Moldovenĭ. Asemenea nu póte fi Munteanŭ,

căcĭ și Muntenia o cunósce maĭ puținŭ de câtŭ Transilvania și Ungaria, pe care amêndóuĕ le cunósce și în cele maĭ micĭ amĕnunte nu numaĭ geograficesce, dar și din punctŭ de vedere alŭ întogmirilorŭ politice, sociale și religióse, care pe acele timpurĭ trebuia cineva sĕ fie crescutŭ și trăitŭ acolo ca sĕ le pótă cunósce. Nicĭ unŭ scriitoriŭ munteanŭ séŭ moldoveanŭ, din timpurile cele maĭ vechĭ până aḑĭ chiar, nu a cunoscutŭ referințele de acolo cum le cunósce autorulŭ acesteĭ cronice. Munteanŭ nu póte sĕ fie, și din causă căcĭ elŭ face familia Basarabilorŭ de origine sêrbéscă, și se va vedé îndată de ce. Apoĭ cronica posede maĭ multe cuvinte care se audŭ numaĭ în Transilvania ca : adóră, adecăte, diregŭ, dregătorie, grijuliu, coștae, domnŭ în locŭ de boerŭ, cum se dice numaĭ în Transilvania. Afară de aceea limba acesteĭ cronice séménă ca dóuĕ picăturĭ de apă cu limba din Cronica transilvană a luĭ G. Brancovicĭ, atâtŭ ca stilŭ câtŭ și în neologisme, séménă chiar și în unele cuvinte particulare ca Vizantia în locŭ de Bizanțŭ, Bosna în locŭ de Bosnia, Diocletianu în locŭ de Diocleținnŭ. Autorulŭ spune însuși că cunoscea pe G. Brancovicĭ și pe frate-seŭ mitropolitulŭ Sava din Transilvania. Din cronicele amêndurora resultă, că amêndoĭ aveaŭ aceeași instrucție, adecă care se putea căștiga pe acele timpurĭ prin scóle străine peste munțĭ ; amêdoĭ utiliséză pe unŭ scriitorŭ cu totulŭ particularŭ ca Gulielm Blau, cu totulŭ necunoscutŭ altorŭ scriitorĭ românĭ. Brancoviciĭ eraŭ de origine Sêrbĭ, din renumita familie sêrbéscă Brancovicĭ, o ramură însĕ a acesteia, din care se trăgea G. Brancovicĭ și frate-seŭ Sava și unŭ altŭ frate Ion, era de multŭ romanisată, cronicarulŭ G. Brancovicĭ însĕ, cum se vede din cronica luĭ, ținea încă la reminiscența origineĭ sêrbescĭ și se vede, că sub înfluința ideilorŭ luĭ autorulŭ croniceĭ face și pe Basarabĭ de origine sêrbéscă.

Din tóte acestea resultă neîndoiosŭ, că autorulŭ croniceĭ este de peste munțĭ și anume din Transilvania,

elŭ însĕ trăia ca emigrantŭ în Muntenia unde şi-a scrisŭ cronica ca şi Brancovicĭ. Din acelaşĭ timpŭ în care s'a scrisŭ cronica, afară de Brancovicĭ, maĭ suntŭ cunoscuţĭ alţĭ doĭ emigranţĭ ardelenĭ, carĭ trăiaŭ în Muntenia şi anume Ion Brancovicĭ fratele luĭ Gheorghie Brancovicĭ şi Teodosie Vestemianulŭ mitropolitulŭ Muntenieĭ între aniĭ 1669—1673 şi 1679—1708. Acestŭ Teodosie era din Transilvania, după nume din Vestemŭ satŭ lângă Sibiiŭ, care a călugăritŭ la Cozia şi la Tisména, şi trecea în ţĕră ca „obrazŭ maĭ luminatŭ", elŭ era şi capulŭ partideĭ naţionale contra Grecilorŭ, apare totŭodată şi ca scriitorŭ bisericescŭ (v. pag. 197), elŭ celŭ dintâiŭ întroduce la alegerea mitropolituluĭ *credulŭ* şi profesiunea de credinţă în limba românéscă [22]). Décă vomŭ avé în vedere, că cronica este scrisă între aniĭ 1668 şi 1680; că elŭ sta în relaţiunĭ personale cu Gh. Brancovicĭ; că cunoscea bine şi pe fratele acestuia, pe mitropolitulŭ Sava din Transilvania; considerândŭ, că autorulŭ dintre tóte ţerile române cunósce maĭ bine Transilvania, apoĭ Oltenia; considerândŭ că Teodosie Vestemianulŭ şi ca călugărŭ şi timpulŭ, câtŭ fusese ex-mitropolitŭ, l'a petrecutŭ în Oltenia la mănăstirile Cozia şi Tisména, prin urmare Oltenia putea s'o cunóscă maĭ bine dintre ţerile române dincóce de Carpaţĭ; décă vomŭ avé în vedere, că elŭ cunósce bine şi Ţéra-Haţeguluĭ faţă în faţă peste munţĭ cu Oltenia; décă în fine vomŭ considera, că autorulŭ se provócă desŭ la sânta scriptură, care arată a fi preotŭ: din tóte acestea reese cu cea maĭ mare probabilitate că autorulŭ acesteĭ cronice este mitropolitulŭ Teodosie.

Mironŭ Costinŭ (1633—1692) [22]). Familia Costinŭ se

---

22). Despre tóte acestea a se vedé Ghenadie Enaceanŭ, Mitropolia Ungrovlachieĭ (Condica sântă) Buc. 1886 p. 27, 41, 45, 51—53. 100.

23). Fântâne biogr.: Cron Rom. I. (cronica sa proprie) pag 292, 315, 321, 326, 373; II. (Nic Costinŭ) pag 13, 36. 37, 39, 230—1 235, 240 1, 257, 268; III (Mustel pag. 13, 25, 81, 88, 104, 106,

vede a fi fórte vechie. Numele Costinŭ 'lŭ întimpinămŭ maĭ ântâiŭ la anulŭ 1392 într'unŭ chrisovŭ domnescŭ. Unŭ logofĕtŭ Costinŭ aflămŭ sub Petru-Rareşŭ. Alecsandru Costinŭ tatălŭ luĭ Mironŭ a fostŭ postelnicŭ. Părinţiĭ luĭ Mironŭ aŭ fostŭ persecutaţĭ de Vasile Lupu. Mironŭ pela 1648 se afla la scólă la Barŭ în Ucraina, ér' la 1651 era deja la Iaşĭ. La 1654, când Vasile Lupulŭ fu scosŭ din scaunŭ de Gheorghe Stefanŭ, Mironŭ trecu în Polonia. Până la 1674 elŭ a trecutŭ prin diversele funcţiunĭ maĭ micĭ ale ţereĭ, căcĭ în acestŭ anŭ 'lŭ aflămŭ logofĕtŭ. Cătră finele aceluĭ anŭ devine vornicŭ mare de ţéra de josŭ. La 1677 Mironŭ Costinŭ este unulŭ dintre boeriĭ, carĭ fără dreptŭ lucră la rĕsturnarea luĭ Antonŭ Rusetŭ, sub care elŭ se afla ca logofĕtŭ. În aceeaşĭ calitate l'aflămŭ şi sub Duca-vodă. La 1684 se refugiéză în Polonia dinaintea luĭ Dumitraşcu Cantacuzinŭ. În acestŭ anŭ scrie elŭ în Polonia în limba polonă poema *Despre poporulŭ Moldoveĭ şi alŭ Ţereĭ-Românescĭ*. În anulŭ următoriŭ se întórce în patrie, şi Constantinŭ Cantemirŭ, care ajunsese într'aceeaşi domnŭ, 'lŭ face staroste de Putna, în care calitate pune în ţépă mulţĭ Leşĭ şĭ Cazacĭ, carĭ se rĕspândise prin ţéră şi prădaŭ. Deşi Constantinŭ Cantemirŭ, după cum scrie chiar cronica atribuită luĭ Nicolae Costinŭ, a fostŭ bunŭ şi dreptŭ domnŭ, dar unĭĭ din rudele şi favoriţiĭ luĭ şi anume ginere-seŭ Bogdanŭ hatmanulŭ şi Iordache Rusetŭ, grecŭ ajunsŭ postelnicŭ, începuse a asupri ţéra cu dărĭ. Afară de Mironŭ şi frate-seŭ Velcicu nu cuteza nime sĕ facă vre-o observare Domnuluĭ şi favoriţilorŭ seĭ ; singurĭ eĭ le maĭ adresaŭ : „Maĭ desŭ cu păharele, şi maĭ rarŭ cu orânduelile!“ O parte

---

110. D. Cantemirŭ, Vita Constantini Cantemirii, Buc. 1883 pag. 29—31 Archiva ist. a Rom. t. I. prt. 1. pag. 18, 19; t. III. pag. 197, 281, sq.— Nic. Bălcescu, Logofĕtulŭ Mironŭ Costinŭ (Magaz. ist. I. 138 până la 143). — V. A. Urechie, Miron Costin, opere complete, Buc. 1888.

din boerii nemulțămiți intră în legătură cu Brancoveanu, domnulu Munteniei, ca să răstórne pe Cantemiru. La o nuntă a unui Paladi la satulu Băicani, partisanii întruniți la acéstă sărbătóre, între cari și Velcicu fratele lui Mironu, se vede că sub influința vinului vorbiră mai multu decâtu trebuia, și unulu dintre óspeți, Ilie Țâfesculu, mai târdiu stolnicu (II. 257) i-a tradatu domnului, care la ocasiune a prinsu o parte din conjurați, între cari și pe Velcicu și la îndemnulu celoru de pe lângă elu l'a tăiatu, fiindu față chiar D. Cantemiru. Mironu Costinu nu fesese la Băicani, ci se afla la moșia sa la Bărboși. Cantemiru, aținatu de ceĭ din giurulu seu și cu deosebire de Bogdanu și Rusetu, cari se temeau de resbunarea lui pentru mórtea frate-sĕu, trimite pe unu grecu, Macri, să-lu prindă, care-lu află tocmai când elu avea să înmormênteze pe soție-sa, ce tocmai murise. Ilu prinde și nu-lu mai duce la domnu, ci-i taie capulu. Elu fu înmormêntatu dimpreună cu soția sa. Așa peri nevinovatu Mironu Costinu în luna lui Decembre 1692. unulu din ceĭ mai însemnați bărbați la Romani în secolulu alu 17-lea, atâtu ca omu de statu, câtu și ca scriitoriu. Peri prin ură și intrigă, cu deosebire a lui Iordache Rusetu, pe care-lu protejase și-lu înălțase chiar elu [24]). Mironu a fostu căsătoritu cu Iléna fiica lui

24). Despre tragica mórte a fraților Costini vedi Cron. Rom. II p. 39, 240—1; III, p 25. 81, 88, 110. Toți cronicarii spunu că nu li s'a arătatu vre-o vină. Singuru Dimitrie Cantemiru îi face în Vita Const. Cantemirii pe amêndoi culpabili de tradare. Dar' este evidentu, că elu a voitu să spele de acéstă fără de-lege pe tatălu seu, care, dice Neculce (II 241—2), „multu s'au căitu ce au făcutu, și de multe ori plângea între tótă boerimea, și blestema pe cine l'au îndemnatu de au grăbitu de i a tăiatu". Epistola, ce D. Cantemiru în biografia tatâ seu pag. 67 dice. că ar' fi scris'o Mironu în ultimele momente cătră domnu mărturisindu-și vina, séu a fostu stórsă dela Mironu de călăulu Macri, séu este o născocire familiară a Cantemireștilor pentru a se justifica. și acésta din urmă o credemu noi fiindu-că déca ar' fi proședutu Cantemirescii acéstă epistolă în originalu dela mâna lui Mironu, o arătau ei atuncea ca să-se justifice Și cum nu ar'

Ionŭ Movilă, şi a avutŭ treĭ feciorĭ: Nicolae logofĕtŭ, Ionŭ hatmanŭ şi Petraşcu mare postelnicŭ, şi treĭ fete. Mironŭ Costinŭ a lăsatŭ o avere fórte mare. Elŭ a fostŭ omŭ învĕţatŭ, cunoscea limba latină, polonă şi slavonă. Elŭ este unulŭ din ceĭ maĭ însemnaţi şi serioşi cronicarĭ. Nu numaĭ se informéză bine, dar' şi pĕtrunde adâncŭ lucrurile. Elŭ nu înşiră numaĭ faptele secĭ, ci totŭ-odată depune în ele o sumă de ideĭ. Elŭ este cronicariulŭ care posede maĭ multe, maĭ variate şi maĭ adâncĭ cugetărĭ. Pentru aceea cronica luĭ, afară de faptele istorice, este totŭ-odată şi instructivă sub raportulŭ ideilorŭ. Este totŭ-odată unŭ istoricu veridicŭ, şi acésta o recunósce chiar Dim. Cantemirŭ, pe care 'lŭ vedemŭ maĭ multŭ duşmanŭ decâtŭ amicŭ luĭ Mironŭ [25]). Dóuĕ sentimente cu deosebire domină în scrierile luĭ Mironŭ Costinŭ: religiositatea şi patriotismulŭ. Elŭ repróbă cu aspre cuvinte fără-de-legile şi desfrênările. Intêmplările omenescĭ suntŭ supuse sórteĭ, dar' elŭ o identifică cu voinţa luĭ Dumnedĕu. Patriotismulŭ 'lŭ manifestă sub tóte formele posibile: elŭ ie condeiulŭ, ca sĕ combată scriitoriĭ, carĭ s'aŭ încercatŭ a înnegri pe Românĭ; elŭ sacrifică consideraţiunile religióse faţă cu patriotismulŭ, când dice, că „fie-care domnŭ sĕ fie pe partea creşti-

---

fi arătat'o luĭ Neculce, care a fostŭ chiar sub D. Cantemirŭ spătarŭ şi hatmanŭ? séŭ cum sĕ nu fie aflatŭ Neculce ceva despre ea? Dar' deşi toţĭ cronicariĭ carĭ scriŭ despre acésta aŭ fostŭ contimpuranĭ şi chiar marĭ funcţionarĭ, ca Niculcea, nicĭ unulŭ macar nu amintesce de aşa ceva. In fine D. Cantimirŭ publică epistola în limba latină, ér' Mironŭ chiar de ar' fi scris'o n'o scriea în limba latină, ci fără îndoiélă românesce. D. Cantemirŭ nu spune cum a fostŭ scrisă. In limba latină maĭ uşorŭ a pututŭ sĕ-se falsifice, în cea românéscă însĕ nu se putea face acésta, căcĭ în stilulŭ românescŭ alŭ luĭ Mironŭ, atâtŭ de particularŭ şi cunoscutŭ, nu se putea falsifica, ér' D. Cantemirŭ are o limbă românéscă ce nu se maĭ află la nime pe acelŭ timpŭ.

25). In Vita Const. Cantemirii p. 29: „Chronographum... continuavit equidem satis probe, et ab adulationibus parum tactum". Er în Descriptio Moldaviae Bucur. 1872. p. 154: „Miron accuratissimus Moldavorum historicus".

nească ; . . . însĕ cu înțelepciune, nu fără socotélă și fără temeiŭ, ca în locŭ de folosŭ țereĭ sĕ aducă peire“; elŭ este în contra străinismuluĭ, pentru-că acésta nu cunósce și nu respectă „limba și rânduiéla țereĭ“, că suntŭ „lacomĭ, că nu caută sĕ agoniséscă și eĭ nume bunŭ la țéră, ce caută, desfrênațĭ, numaĭ avere sĕ strîngă“ ; condamnă despotismulŭ, poftele și nesațiulŭ Domnilorŭ, în oposițiе însĕ cu Urechie ḑice, că Domnulŭ orĭ bunŭ orĭ rĕŭ nu trebue omorîtŭ. In privința claselorŭ sociale Mironŭ Costinŭ nu s'a pututŭ emancipa de prejudețele timpuluĭ seŭ, căcĭ elŭ ḑice, că pentru boeriŭ și curteanŭ, Domnulŭ se cade sĕ aibă *cuvêntŭ*, *căutătură* și *cinste* ; încâtŭ pentru bietulŭ țeranŭ numaĭ ḑice nimicŭ. Ideĭ nefericite ale timpuluĭ, pentru carĭ nu e vinovatŭ Mironŭ Costinŭ ! — Stilulŭ luĭ Mironŭ este adeseorĭ intervertitŭ, cu deosebire după frasa latină, însĕ chiar' pentru acea, deși greoiŭ, adeseorĭ e scurtŭ, nervosŭ și sententiosŭ. Limba ca la ceialalțĭ cronicarĭ aĭ secoluluĭ seŭ : aschaisme puține, este însĕ celŭ maĭ avutŭ în privința terminologieĭ ostășescĭ. Mironŭ Costinŭ ne-a lăsatŭ următórele scrierĭ : 1) Cartea pentru ântâiulŭ descălecatŭ alŭ țereĭ Moldoveĭ și neamuluĭ Moldovenescŭ, cu o prefață, în 7 capitole ; 2) Letopisețulŭ țereĭ Moldoveĭ dela 1594 până la 1662. Acésta este opera principală a luĭ Mironŭ. Până la Barnovschi inclusivŭ s'a folositŭ de scriitorĭ străinĭ, de aci încolo până către fi ele domnieĭ luĭ Vasile Lupulŭ (1654) a scrisŭ după cele ce „a pututŭ înțelege din boeriĭ bĕtrânĭ“ (I p. 281), ér' dela Gheorghe Stefanŭ, dar' cu deosebire încă de pela 1650, până la fine, a scrisŭ din propria esperiență, căcĭ „maĭ în tóte s'a prilejitŭ singurŭ“ (I p. 327). Mironŭ Costinŭ ḑice în prefața acesteĭ cronice, că are cugetŭ sĕ scrie întrĕga cronică, adecă și a timpuluĭ dela alŭ doilea descălecatŭ până la 1594. Elŭ nu a scris'o, celŭ puținŭ nu cum avea de cugetŭ, căcĭ în adevĕrŭ sub numele luĭ Mironŭ esistă o cronică despre timpulŭ dela Dragoșŭ până la

1594, care, deși se vede compilată după Urechie, se deosebesce însĕ de a luĭ Urechie [26]). 3) I se maĭ atribue o cronică a țereĭ Ungurescĭ. Acestea suntŭ scrierile principale ale luĭ Mironŭ Costinŭ. Alte scrieri maĭ mĕrunte avemŭ de la elŭ: a) *Despre poporulŭ Moldoveĭ și alŭ țereĭ românescĭ*, poemă în treĭ cânturĭ în limba polonă, tradusă românesce de d. Hasdeŭ (Cron. Rom. III 487—524); b) *Viĕța lumeĭ*, mică poemă; c) Tractatŭ de verificație românéscă; d) o epigramă cătră mitropolitulŭ Dositeiŭ tip. în Psaltirea în versurĭ a acestuia la pag. 265; e) o altă mică epigramă despre neamulŭ țereĭ Moldoveĭ. (vedĭ Poesia).

Constantinŭ Căpitanulŭ (Filipesculŭ). Acestŭ cronicariŭ necunoscutŭ d'aiurea se vede că este identicŭ cu Constantinŭ Capitanulŭ Filipesculŭ, pe care Șerbanŭ-vodă (1679—1689) 'lŭ trimite la Apafi, principele Transilvanieĭ, ca sĕ-ĭ aducă pe fiitorulŭ ginere, Grigore Băleanulŭ postelniculŭ, ceea-ce se narĕză chiar în acéstă cronică la fine.—Cronica publicată în Magaz. ist. (I și II) începe cu Radu-Negru (1290) și merge până la 1688. Evenimentele dela a. 1688 autorulŭ le scrie ca contipuranŭ și chiar' adese-orĭ ca martorŭ ocularŭ (I, 356, 360; II, 6, 24, 34, 352).—Acéstă cronică este însemnată din multe puncte de-vedere. Ea are informațiunile cele maĭ întinse dintre tóte cronicele muntene. Autorulŭ cunósce multĭ scriitorĭ străinĭ, pe carĭ se vede că i-a consultatŭ, deși nu-ĭ numesce. Numaĭ la elŭ aflămŭ amintire despre „istoriculŭ Făgărașuluĭ" (p. 153). Elŭ se ocupă cu istoria tuturorŭ Românilorŭ din Dacia-Traiană, dar' se înțelege în locŭlŭ întâiŭ de Muntenĭ, și de ceilalțĭ numaĭ în a dóua linie. Elŭ atinge și evenimentele străine.

---

26). Dóuĕ manuscripte ale acesteĭ cronice se aflaŭ pe la începutulŭ secolului acestuia, unulŭ la Blajŭ, altulŭ la Oradea-mare. Engel. Geschichte der Walachey p. 67—68. Nic. Densușianŭ, Misiunea istorică, Analele Acad Rom ser. II. t. II sect. I (1881) pag. 106—7, 204 nr. 59.60.

Autorulŭi însĕ 'i lipsesce patriotismulŭ luminatŭ, căcĭ nu și-a sciutŭ scuti sufletulŭ de ură asupra Moldovenilorŭ (I. 93). Relatările acesteĭ cronice se deosebescŭ adese-orĭ de ale celoralalțĭ cronicarĭ. Stilulŭ este limpede și uşorŭ fără proprietătĭ archaice. Acéstă cronică are doĭ continuatorĭ, pe *Radu Greceanŭ*, care a continuat'o până la 1707 [27]), și pe *Radu Popescu*, vornicŭ mare, care a dus'o apoĭ până la 1720, publicată în Magaz. ist. IV p. 21 sq. Radu Greceanŭ a scrisŭ cu puțină iubire de adevĕrŭ, elŭ picură de linguşirĭ la adresa luĭ Constantinŭ Brancoveanŭ căruia i-o și dedicase. Maĭ însemnată se vede a fi o altă scriere a luĭ Radu Greceanŭ netipărită încă și anume: *Stabilirea cronologieĭ țereĭ* după inscripțiĭ, cronice și documente oficiale, începêndŭ dela Radu Negru (1215) până la a. 1667, manuscriptŭ în bibl. centrală din Bucurescĭ. In fine o altă scriere a luĭ este *Genealogiile neamurilorŭ boerescĭ*. (v. lit. biser.).

Gheorghie Brancovicĭ, care trăesce în a dóua jumĕtate a sec. 17-lea, emigrândŭ din Transilvania în Muntenia, din causa persecuțiunilorŭ ungurescĭ, scrie o mică cronică dela începutulŭ lumeĭ până la 1686. Cronica 'şĭ are însemnătatea eĭ pentru unele tradițiĭ asupra Transilvanieĭ, pentru relatările autentice asupra fratelŭi seŭ Mitropolitulŭi Sava martirisatŭ de Maghiarĭ și ca limba pentru neologismele ce le conține ca electie, superbie, patrie, pretenție, gubernatorŭ, stândŭ totodată în intimă legătură cu *Cronica anonimă II* [28]).

Niculae Costinŭ (1660—1712) [12]). Elŭ este fiulŭ maĭ

27). Publicată în Magaz. ist. II. 129 sq —N. Densuşianu, Misiunea ist. loc. cit. p. 219—220. — Revista p. ist. arch. și filolog. an. II v. I. p. 284: Studie critice asupra cronicelorŭ române. — Despre R. Greceanŭ v. Revista Rom. pe 1861. p. 575; pe 1862 p. 245; în Magaz. ist. II 129 s'a publicatŭ numaĭ până la a. 1700.

28). Despre cronicarŭ a se vedé Revista crit.-lit. I (1893). p. 97 seq. ér textulŭ Cronicеĭ ibid. p. 366 seq.

). Fântâne biogr. Cron. Rom. II 72, 74, 76—78, 137, 247—8 252, 269, 280, 296, 341. — D. Cantemirŭ, Vita Gonst. Cantemirii p. 29.

mare alŭ luĭ Mironŭ Costinŭ, născutŭ pe la a. 1660. Sub Duca-vodă scurtŭ timpŭ hatmanŭ. La 1696 din cause politice se refugiéză în Muntenia de unde se reîntórce la 1701 și sub Duca-vodă, în a dóua domnie, 'și reie funcțiunea de hatmanŭ. Sub Mihaiŭ Racoviță trăesce retrasŭ, însĕ devine érăși hatmanŭ sub Antiochŭ Cantemirŭ. Revenindŭ Mihaiŭ Racoviță adóua óră la domnie, Nic. Costinŭ érăși trăesce retrasŭ. Sub Nicolae Mavrocordatŭ devine vornicŭ de țéra de josŭ. Sub Dimitrie Cantemirŭ (1711) deveni mare logofĕtŭ. Elŭ móre în Septembre 1712. — Atâtŭ din scrierile ce ne-a lăsatŭ, câtŭ și din mărturisirea contimpuranilorŭ, Nic. Costinŭ se vede a fi fostŭ omŭ învĕțatŭ. Studiile și le-a facutŭ în scóle străine, de sigurŭ în Polonia. Nicolae Costinŭ e maĭ învĕțatŭ ca tatălŭ seŭ. dar' multŭ maĭ puținŭ talentatŭ. Dela elŭ avemŭ următórele scrierĭ: 1) *Cartea descălecatuluĭ întâiŭ alŭ țereĭ Moldoveĭ și alŭ neamuluĭ moldovenescŭ*, în 16 cepitole cu o prefață. Elŭ începe dela creațiunea lumeĭ, și după o espunere puținŭ clară și maĭ puținŭ sistematică, terminĕ cu descălecatulŭ luĭ Dragoșŭ. Elŭ utilisézĕ mulțĭ scriitorĭ, dar fără critică. 2) Sub numele luĭ, D. Cogălniceanŭ a publicatŭ *Letopisețulŭ țereĭ* Moldoveĭ dela 1662—1711.' Nu-ĭ putemŭ însĕ recunósce decâtŭ celŭ multŭ partea dela Nicolae Alecsandru-vodă (1710) înainte [30]). 3. A-

30). M. Cogălniceanŭ în ediținea I ca și în a II a publicatŭ cronica după unŭ manuscriptŭ din 1615 aflătoriŭ acum în bibl. centrală din Iași Nr. 9. In titlulŭ acestuia se ĝice, că s'a „*scosŭ din izvodulŭ luĭ Vasile Dămianŭ ce aŭ fostŭ alŭ treilea logofĕtŭ și despre izvodulŭ luĭ Tudosie Dubaŭ logofĕtŭ, și altora*. In trăgŭ în Eși vito. 7224 (1715) Sept. 4", ér' la finele croniceĭ totŭ de aceeași mână stă scrisŭ: „*până aicĭ am scrisŭ eŭ Acsentie Uricariulŭ*". Manuscriptulŭ scrisŭ cu multă îngrijire este originalŭ luĭ Acsentie Uricariulŭ. Unŭ alŭ doile manuscriptŭ, citatŭ de d. Cogălniceanŭ totŭ acolo, obvine pe numele luĭ Nic. Costinŭ, dar' cuprinde numaĭ domnia I și a II a luĭ Nicolae Alecsandru-vodă. M. Cogalniceanŭ însĕ I-a domnie o atribue luĭ Nic. Costinŭ, căcĭ nicĭ nu se putea maĭ multŭ fiindŭ-că elŭ móre la 1712, ér' a dóua 1712—1716 luĭ Acsentie Uricariulŭ. In manuscriptulŭ I iŭ

notațiuni și amplificațiuni la cronica lui Nestorŭ Urechie. 4) *Ceasornicului Domnilorŭ* (vedĭ Filosofia).

Din sec. 17-lea mai avemŭ următoriĭ cronicarĭ, unii cunoscuți numaĭ după nume, alții ale cărorŭ cronice esistă, dar' nu s'aŭ publicatŭ încă. Amintimŭ pe următoriĭ: 1) Petru Danoviciŭ, care se dice că la 1636 a scrisŭ o cronică netipărită încă dela facerea lumeĭ până la 1624. Unŭ esemplariŭ alŭ acesteĭ cronice se vede a fi în bibl. răpos. Ciparĭŭ, care totŭ-o-dată 'lŭ numesce pe autorŭ moldoveanŭ [31]). 3) *Ionŭ Buburuzăiŭ* din Brașovŭ, care prin a dóua jumĕtate a secoluluĭ alŭ 17-lea traduce din grecesce în românesce o istorie universală [32]), 4) *Vasile Dămianŭ* la 1688 treti-logofĕtŭ și *Tudosie Dubăŭ mare logofĕtŭ* [33]), aŭ trăitŭ în a dóua jumătate a secoluluĭ alŭ 17-lea și pe la începutulŭ secoluluĭ alŭ 18-lea. Eĭ aŭ lăsatŭ cronice parțiale despre evenimentele timpuluĭ lorŭ, carĭ s'aŭ utilisatŭ la compilarea cro-

---

înse a 2 a domnie este scrisă de o altă mână posterióră și nu se amintesce nimicŭ de Acsentie Uricariulŭ; adevĕratŭ fóia dela fine lipsesce și este întregită de M. Cogălniceanŭ. Cum s'ar' fi pututŭ întêmpla ca Acsentie Uricariulŭ la treĭ anĭ după mórtea luĭ Nic. Costinŭ, sĕ descrie unŭ manuscriptŭ alŭ luĭ și sĕ nu amintéscă de elŭ? Séŭ póte sub espresiunea din titlulŭ manuscriptuluĭ „și altora" vorŭ fi a se înțelege și însemnările ce vorŭ fi rĕmasŭ după Nic. Costinŭ? De însemnatŭ este, că Neculcea în prefață nu scie décă s'a scrisŭ cronica dela Dabija încŏce. presupune numaĭ că póte sĕ fi scrisŭ Niculae Costinŭ dar „n'aŭ eșitŭ la ivélă".

31). Familia Danoviciŭ obvine în Moldova într'unŭ doc. 1491 (Col. luĭ Traianŭ 1877 No 4. p. 188 sq.). Unŭ manuscriptŭ alŭ acesteĭ cronice se află anonimŭ în bibl. Seminar'uluĭ de la Socola și este fórte voluminósă cuprinzêndŭ istoria universală scrisă din punctŭ-de vedere religiosŭ.

32). Manuscriptulŭ se află în Muzeulŭ familieĭ Hohenzollern în Sigmaringen (Dr. G. Gröber. Zeitschrift f. rom. Philologie, v.I. (1877) p. 484).

33). Pe Dubăŭ l'aflămŭ la 1670 părcalabŭ (Arch ist. a Rom. III. 248), sub Antone Rusetŭ 1676—1679. vistieriŭ (Cron. Rom. II 16), sub Const. Duca-Vodă (1693—1696) și sub Antiochŭ-vodă (1698 până la 1701) mare logofĕtŭ (Cron. Rom II. 255—6).

niceĭ dela anii 1662—1711 publicată sub numele luĭ Nicolae Costinŭ (v. nota 30).

Acsentie Uricariulŭ a trăitŭ pela finele secoluluĭ alŭ 17-lea și începutulŭ celuĭ următoriŭ. L'aflamŭ ca uricariŭ și sub Mihaiŭ Racoviță în a treia domnie (1716—1727) [34]. Sub numele luĭ avemŭ o *Cronică* despre a dóua domnie a luĭ Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ (1711—1716). Elŭ scrie, cum se vede, ca funcționariŭ alŭ domnuluĭ și pentru aceea nu și-a sciutŭ păstra independența. Totŭ elŭ se vede a fi compilatŭ Cronica ce cuprinde evenimentele dela 1662—1711 (v. Nic. Costinŭ).

Dimitrie Cantemirŭ (1673—1723) [35]. S'a născutŭ la 26 Oct. 1673. Tată-seŭ, Constantinŭ Cantemirŭ, a fostŭ domnŭ în Moldova (1685—1693). Elŭ a avutŭ deosebiți instructorĭ, între carĭ pentru filosofie pe Cacavela, călugărŭ grecŭ din Creta. După mórtea tată-seŭ fu alesŭ domnŭ, dar scosŭ încurêndŭ din scaunŭ, spunŭ, după treĭ septămâni, se duse la Constantinopolŭ. Aicĭ s'a ocupatŭ elŭ cu literatura, învĕțândŭ maĭ multe limbĭ. La 1700 se căsătorește cu Casandra fiica luĭ Șerbanŭ Cantacuzinŭ. La 1711 Pórta-Otomană 'lŭ trimise domnŭ în Moldova, dar' erumpêndŭ rĕsboiŭ între Ruși sub Petru-celŭ-mare și între Turcĭ, elŭ trece în partea Rușilorŭ, și făcêndu-se pace trebui sĕ părăséscă scaunulŭ, și trecu în Rusia. Petru-celŭ-mare l'a dăruitŭ cu moșiĭ și privilegiĭ. Fiindŭ-că soția întâie 'ĭ murise la 1713, elŭ la 1717 se căsătorește a dóua-óră cu o fată

---

34). F. A. Wickenhauser, op. cit. 116—118, subscrisŭ ca uricariŭ într'unŭ documentŭ din a. 1719. — V. A. Urechie, Mironŭ Costinŭ I. 170, 172, 174, 176. II. 533.

35). Fântâne biograf. Vita Principis Demetrii Cantemirii în Colectanea Orientalia. v. VII din Operele sale, edit. Acad. Rom. — Istoria imperiuluĭ otomanŭ și biografia dela fine. - Cronicele contimpurane în Cron Rom. II. — In tŏte acestea datele une-orĭ se contrădicŭ. — Ov. Densușianŭ, Notițe asupra luĭ D. Cantemirŭ, în *Revista crit.-literară* II (1894) p. 62 68.

a principelui Trubetzkoi. A ajunsu consiliariu intimu alu țaruluĭ. A muritu în 15 Augustu 1723. După elu au rĕmasu patru feciorĭ și dóue fete. Unulu din feciorii luĭ este Antiochu, poetulu satiricu rusescu, care a fostu ambasadoru alu Rusieĭ la Paris și a muritu la 1741.

Dimitrie Cantemiru a fostu fórte învĕțatu, o învĕțătură însĕ mai multu estinsă și variată decâtu temeinică. Elu, afară de română, cunoscea limbile : turcéscă literară și vulgară, arabică, latină, italiană și slavonéscă. Pentru învĕțătura luĭ a fostu numitu la 1714 membru alu Academieĭ din Berlinu. Elu a scrisu multu și despre multe lucruri, și pentru aceea adese-orĭ fără sistemă și superficialu. Ca istoricu în cestiunile contimpurane, și mai alesu, carĭ atingeau familia sa, nu s'a pututu ține imparțialu. Acésta provenia fără îndoiélă din natura luĭ pasionată și vehementă [36]).

Limba românéscă a luĭ D. Cantemiru este de unu genu esoticu, nenaturală și greóie până la desgustu, întervertită și încurcată până la neînțelesu. Elu a voitu s'o supună la fraseologia și perodizarea latină, d'acĭ perióde lungĭ adese-orĭ d'o pagină și nelegate séu fórte rĕu legate. Înțelesulu cuvintelorŭ forțatu ; multe cuvinte formațiunĭ proprie, urmându în acésta, cum se vede, pe Dositeiu. Chiar limba latină, în care scria mai ușoru ca în cea română, este adese-orĭ fórte negligiată.—Dimitrie Cantemiru ne-a lăsatu următórele scrierĭ mai însemnate :

1) *Divanulu lumeĭ*, românesce și grecesce, tipăritu la Iași a. 1698 (v. Filosofia).

2) *Cronica Romano-Moldo-Vlachilorŭ*, dela colonizarea Dacieĭ până la alu doilea descălecatu, în limba română.

---

36). Ionu Neculce (Cron Rom. II. 302) dice, că era „nerăbdătoriu și mâniosu, zlobivu la beție și i eșise numele de omu rĕu". Totu elu însĕ ne spune, că ajungêndu Domnu era *bunu* și *nemărețu*. Neculce a trăitu ca mare funcționariu pe lângă elu, cum însuși ne spune

3) *Istoria imperiului otomanŭ*, în limba latină.
4) *Descrierea Moldoveĭ* în limba latină.
5) *Istoria ieroglifică*, românesce.
6) *Evenimentele Cantacuzinilorŭ.*
7) *Vita Constantini Cantemyrii*, latinesce.
8) *Istoria creaţiuneĭ*, latinesce.
9) *Istoria Otomanilorŭ* de la Mahomedŭ până la Osmanŭ, perdută.
10) *Carte de musica turcéscă.*
11) *Introducţiune* la studiulŭ musiceĭ turcescĭ, românesce.
12) *Logica*, latinesce ş. a.

Cele maĭ importante suntŭ cele de sub 1, 2, 3, 4, 5. Cantemirŭ se nevoesce în Cronica sa sĕ lămuréscă epoca cea maĭ încurcată din istoria nóstră, dela colonizare până la 1300. Tesa ce şi-a pus'o este a proba „traiulŭ necurmatŭ" alŭ Românilorŭ în Dacia. Spre acestŭ scopŭ a studiatŭ vre o 153 de scriitorĭ. Cantemirŭ a încercatŭ sĕ-se informeze temeinicŭ despre subiectŭ, cu tóte acestea elŭ a rĕmasŭ departe de ceea ce se cere la asemenea cestiune. Mulţĭ scriitorĭ însemnaţĭ nu i-a consultatŭ. Pe carĭ i a consultatŭ de multe orĭ 'ĭ cunósce defectuosŭ séŭ 'ĭ înţelege reŭ. — Suntŭ cumplitŭ de defectuóse cunoscinţele luĭ despre Dacia, şi nu numaĭ cea vechie, ce ar' maĭ trece, dar chiar despre Dacia timpuluĭ seŭ séŭ modernă; la elŭ d. e. Alba-Iulia este Oradea-mare, Radu-Negru a eşitŭ din Halaoşŭ (?) şi a trecutŭ în Muntenia, pe Strela (Streiŭ) se află Mediaşulŭ; Craşea (?) şi Sapsonulŭ (?), şi alte asemenea lucrurĭ ca din povestĭ (Cron. II. 383). Afară de acésta nu are nicĭ o sistemă în scriere: cronica e lipsită cu totulŭ de orientare. Elŭ amestecă aceleaşi lucrurĭ şi le tractézĕ de maĭ multe orĭ. Maĭ însemnată din punctŭ-de-vedere alŭ cuprinsuluĭ este Descrierea Moldoveĭ, ea ne păstrézĕ o sumă de cunoscinţe istorice maĭ alesŭ însĕ etnografice şi geografice, carĭ fără de ea nu le-amŭ posedé. Dar şi aicĭ Cantemirŭ este a se u-

tilisa cu precauțiune —Istoria ieroglifică este o scriere sui generis. Coprinsulŭ eĭ este viéța politică, socială și familiară de pela finele secoluluĭ alŭ 17-lea și începutulŭ secoluluĭ următoriŭ în Muntenia, cu deosebire însĕ în Moldova. Cantemirŭ a espusŭ în acéstă carte intrigile, frecările, tradările, despoierile, miseriile publice și private ale aceluĭ timpŭ în aceste țĕrĭ. Persónele ce aŭ figuratŭ în acestea pórtă tóte diverse nume, de animale maĭ cu sémă. Autorulŭ însĕ le esplică la finele opereĭ punêndŭ numele adevĕratŭ alŭ fie-căreia. Opera este voluminósă și-țĭ trebue multă putere și bună-voință ca s'o cetescĭ, nu numaĭ pentru obscuritatea și limba eĭ grea de rumegatŭ, dar și pentru lungimea reflesiunilorŭ morale-filosofice. Cu tóte acestea este evidentŭ, că déca în locŭlŭ numelorŭ ficte s'arŭ substitui cele adevĕrate, și cuprinsulŭ eĭ s'ar' studia în legătură cu datele și descrierile ce se află în cronicele aceluĭ timpŭ despre cele maĭ multe din persónele ce obvinŭ ca actorĭ, ariditatea opereĭ s'ar' schimba în o narațiune interesantă despre viéța publică, socială și familiară a aceluĭ timpŭ. Era necesarŭ ca unŭ asemenea studiŭ sĕse publice ca introducțiune la ediținea Academieĭ-Române. Cu maĭ multă îngrijire este lucrată Istoria imperiuluĭ otomanŭ.

Cronica anonimă IV. Acésta se atribue unuĭ Nicolae Mustea, necunoscutŭ de-altmintrea, decâtŭ că în titlulŭ croniceĭ se numesce „diacŭ stare de divanŭ". Acéstă cronică dimpreună cu varianta cuprinde evenimentele dela 1662—1729 Fără îndoiélă varianta nu este scrisă de acelașĭ autorŭ, care a scrisŭ ceea-l-altă parte a croniceĭ. Cronicariulŭ dice, că evenimentele dela 1662—1704 le-a scrisŭ „după povețile maĭ multorŭ ómenĭ aleșĭ", ér' de aicĭ încolo de la sine însușĭ. Acéstă cronică conține pasagie întregĭ din cronica luĭ Neculce, ceea-ce provine de acolo că s'aŭ servitŭ, pentru timpulŭ maĭ vechiŭ, cum se vede de aceleașĭ fontâne, probabilŭ de ale luĭ Dămianŭ și Dubău, căcĭ cronica consună

în pasagie întregĭ și cu cronica publicată sub numele luĭ Niculae Costinŭ. In fondŭ se vede a fi maĭ multŭ unŭ copiatoriŭ, celŭ multŭ compilatoriŭ.

Cronica anonimă V. Autorulŭ necunoscutŭ. Cuprinde timpulŭ dela 1662—1733. Nu este decâtŭ o compilațiune, câte-odată maĭ scurtată, altă-dată maĭ amplificată, din fântânele de carĭ s'a servitŭ anonimulŭ alŭ IV, cronica atribuită luĭ Nic. Costinŭ și Neculce. Acéstă cronică a fostŭ tradusă în grecesce de Amiras.

Ionŭ Neculce (1672—1744) [37]. S'a născutŭ pela 1672 în Moldova, și la 1701 l'aflămŭ agă, la 1704 slugerŭ, ér' la 1705 spătariŭ. Sub Dimitrie Cantemirŭ, întâiŭ totŭ ca spătariŭ, era mâna dréptă a domnuluĭ, curênd apoĭ 'lŭ pune hatmanŭ în locŭlŭ luĭ Antiochŭ Jora destituitŭ, trece însĕ în acelașĭ anŭ cu Cantemirŭ în Rusia unde petrece doĭ anĭ, de aicĭ în Polonia, unde trebui sĕ rĕmână ca refugiatŭ șepte anĭ, și abia la 1719 s'a pututŭ reintórce în patrie recăpĕtându-și moșiile ce i se confiscase. Până la 1731 trăesce retrasŭ, în acestŭ anŭ însĕ Grigorie Ghica 'lŭ face vornicŭ mare de țéra de susŭ. In anulŭ următoriŭ sub Constantinŭ Mavrocordatŭ nu-lŭ maĭ aflămŭ în funcțiunĭ. Acestŭ domnŭ se încungiurase cu grecĭ, prin urmare unŭ boeriŭ și românŭ verde ca Neculce nu maĭ avea locŭ în céta acestorŭ despoetorĭ aĭ țereĭ. Insĕ în a dóua domnie Mavrocordatŭ 'lŭ pune vornicŭ (1741). De aicĭ încolo ĭ perdemŭ urma, de-óre-ce însĕ cronica și-a dus'o până la 1743, maĭ amințindŭ numaĭ de schimbarea Domnilorŭ din 1744. în acestŭ anŭ séŭ curênd după aceea trebue sĕ fie muritŭ, fiindŭ deja fórte bĕtrânŭ. Neculce a fostŭ căsătoritŭ și a lăsatŭ copiĭ după sine.

Neculce nu se vede a fi fostŭ cu vre-o deosebită învĕțătură, dar fără îndoĭélă după Mironŭ Costinŭ celŭ

37). Fântânele biogr.: cronicele contimpurane, cu deosebire propria sa cronică. (Cron. Rom. II. 266, 284, 287, 302, 305, 332, 338, 344, 369, 371 : III 50, 183).

mai talentatu cronicariu, pe care însĕ 'lu întrece multu cu limba, stilulu și modulu espuneriĭ. Neculce este nu numai unu capu din cele mai limpediĭ, vede lucrurile fórte curatu, le judecă dreptu fără hesitare și multă reflesiune, dar' totu-odată este și unu sufletu plinu de dorŭ și de durere pentru țéră, și care cu întristare caută la viitoriu. — Cu dreptu cuvêntă elu vede în străini causa nefericiriloru țereĭ. Elu nu lasă nicĭ o ocasiune de a-ĭ infera, pentru-că eĭ nu respectu religiunea, 'șĭ batu jocu de datinele și legile țereĭ, nu caută decâtu câștigulu, aŭ introdusu luxulu, desfrêulu, și-aŭ surpatu moralitatea. Sórtea țeriloru române în ceĭ 70 anĭ urmatorĭ până la 1821 a adeveritu cu prisosu judecata luĭ Neculce despre acele timpurĭ „a' căroru plăgĭ fatale și adĭ le maĭ simțimu".

Neculce ne-a lăsatu Letopiseţulu țereĭ Moldoveĭ dela 1662 până la 1743 cu o prefață și la inceputu cu 42 tradițiunĭ istorice sub titlulu „O samă de cuvinte". Dela 1662 până la Duca-vodă (1679) scrie după isvódele ce le a „aflatu la unii si la alțiĭ, și după auditele celoru bĕtrânĭ boerĭ", ér' de aicĭ încolo până la fine dice : „am scrisu singuru dintru a mea sciință... că aŭ fostu scrise în inima mea".

Ionu Canta a trăitu în secolulu trecutu [38]). La 1774 apare ca spătariu, la 1783 logofetu Elu ne-a lăsatu o mică cronică despre întêmplările dela 1741—1769. Deși a scrisu fórte pe scurtu, elu însĕ completézā și lămurésce în unele cestiunĭ cele narate în cronica luĭ Ienache Cogălniceanu.

Ienache Cogălniceanu [39]), s'a născutu la 10 Oct. 1730 la Iași. Tatălu seu Vasile Cogălniceanu era mare căpi-

38). Cron. Rom. I. p. 22; III. 229, 232. — Uricariulu, V. edit. 2-a p 417. — Archiva rom. 1845 p. 247. V. A. Urechie, Mironă I. 193.

39). Fântâne: autobiografia în Cron. Rom III 174 nota — M Cogălniceanu, Notițe biografice a cronicariloru Moldoveĭ în Letopiseţele Țereĭ-Moldoveĭ edit. I.

tanŭ alŭ ținutuluĭ Iași. In 1746 a întratŭ ca copilŭ-de-casă la Ionŭ Nic. Mavrocordatŭ, ér' la 1749 sub Const. Racoviță Cehanŭ devine comisŭ alŭ treilea, ér'la 1756 l'aflămŭ vătavŭ de aprodĭ. Intre anĭĭ 1757—1761 și 1769—1774 a petrecutŭ în Constantinopolŭ, unde 'și-a terminatŭ și cronica. Elŭ ne-a lăsatŭ o cronică despre evenimentele dintre anĭĭ 1733 până la 1774.—Ienache Cogălniceanŭ este nu numaĭ celŭ din urmă din cronicariĭ Moldovenĭ, dar însemnă totŭ-odată și decadința cronografieĭ. La elŭ nu maĭ aflămŭ nicĭ spiritulŭ de independență, nicĭ ardórea patriotismuluĭ, nicĭ vederea pĕtrundĕtóre a antecesorilorŭ seĭ. In acéstă cronică se oglindă decadența Moldoveĭ, înfrângerea și năbușirea spirituluĭ patrioticŭ și deplina întronare a străinismuluĭ grecŭ. Totŭ în asemenĭ condițiunĭ se află și limba; ea-șĭ perduse energia și timbrulŭ vechiŭ alŭ limbeĭ luĭ Urechie și a Costinescilorŭ, seninătatea și eleganța luĭ Neculce; se împle de grecisme și turcisme, stilulŭ lângedŭ și incolorŭ. Afară de cronica în prosă ne-a maĭ rĕmasŭ dela elŭ și dóuĕ micĭ cronice rimate despre tăierea luĭ Grigorie Ghica și a boerilorŭ Manolache Bogdanŭ și Ionŭ Cusa. La 1782 a fostŭ stolnicŭ. A muritŭ la 1795.

Gheorgache, alŭ doilea logofĕtŭ, scrie la 1672 obiceiurile séŭ ceremoniile la înălțarea domnilorŭ. De atâtŭ se maĭ interesaŭ ómenĭĭ, căcĭ domniile treceaŭ iute una după alta, fără fapte de valóre; totŭ ce se maĭ vedea eraŭ ceremoniile secĭ, carĭ se repetaŭ la sĕrbătorĭ, la suirile în scaunŭ ce se întêmplaŭ maĭ la fie-care anŭ séŭ celŭ multŭ la treĭ anĭ, căcĭ domniĭ nu maĭ eraŭ de câtŭ niscĕ arendașĭ, a cărorŭ glorie consista în pompe copilărescĭ. Acéstă condică de ceremoniĭ totușĭ nu este fără valóre, căcĭ fără ea anevoie s'arŭ putĕ reconstrui din cronice aceste ceremoniĭ. Afară de ceremoniĭ suntŭ presărate icĭ cole incidentalŭ notițe importante din viéța socială și chiar spirituală.

Ienăchiță Văcărescu [40]) s'a născutu pela 1740 în Muntenia. Primi o educațiune îngrijită în familie. In etate tinără trebui să urmeze pe tatălu seŭ Stefanŭ Văcărescu în esiliŭ la Cipru, trimisŭ de Const. Cehanŭ Racoviță. Sub Scarlatŭ Ghica se întorce în patrie și devine cămărașŭ la zidirea mănăstirei Spiridonŭ celŭnoŭ. — In 1763 revenindŭ Racoviță la domnie învenină pe Stefanŭ Văcărescu tatălu luĭ Ienăchiță și pe unchiu-seŭ Barbu. La 1769 Rușiĭ ocupându țéra, Ienăchiță trece la Brașovŭ. Sub domnia luĭ Alexandru Ipsilantŭ ocupă înalte funcțiunĭ, întâiŭ vistieriŭ, apoĭ spătariŭ; conlucră la codicele Ipsilantŭ, este trimisŭ în misiunĭ diplomatice. Elŭ a scrisŭ o cronică a Sultanilorŭ turcescĭ până la 1791 în dóuĕ părțĭ, cea dintâiŭ până la a. 1730, ér' a dóua, scrisă ca unŭ memoriŭ, este mai importantă, căcĭ amestecă evenimentele Munteniei și chiar' ale vieței sale. Limba este fórte împestrițată cu turcisme. — Despre alte scrierĭ vedĭ la *Filologie* și *Poesie* [41]).

Ioniță Șoimescu la 1792 scrie (copiéză séŭ compune?) Istoria Țereĭ-Românescĭ cuprinzêndŭ istoria anterióră luĭ Radu-Negru apoĭ dela acesta până la a. 1717, nepublicată încă [42]).

Dionisie Eclesiarchulŭ a trăitŭ pe la finele sec. trecutŭ și începutulŭ secolului acestuia. Elŭ a fostŭ călugărŭ, „eclesiarchŭ alŭ episcopieĭ Rimnicŭ și dascălŭ slovenescŭ" [43]). De la acesta avemŭ o cronică [44]), care începe la 1764 și termină la 1815, cu o introducere și o prefață. Cronicariulŭ dice în prefață că scrie „câte am auditŭ de la ceĭ bătrânĭ, și câte-mĭ suntŭ prin sciință

40). Fântâne: Cronica sa proprie.—Odobescu: *Porții Văcărescĭ* în Revista Rom 1861 p. 481 sq.

41). S'a publicatŭ pentru întâia óră de P. Ilarian în Tesaurŭ de monumente II 214—302.

42). Manuscriptulŭ în Biblioteca d. D. Sturza la Miclăușenĭ.

43). Hasde', Cuvinte din bătrânĭ I. p. 21 notă

44). Tipărită în Tesaurŭ de Monumente II p. 159-236.

în ḑilele stării vieții mele". Cronicariulŭ se vede din textŭ, că și-a scrisŭ cronica la Craiova. Elŭ posede puțină învĕțătură, dar' s'a silitŭ a se înforma câtŭ a pututŭ pentru timpulŭ și starea luĭ. Aceste informațiuni și cu deosebire vederile luĭ suntŭ une-orĭ destulŭ de naive. Maĭ importantă este acéstă cronică pentru amĕnuntele ce le înfiră icĭ-colea din viéța socială de tóte ḑilele, ce nu întâlnimŭ în alte cronice, ca d. e. prețurile vitelorŭ, ale bucatelorŭ, alimentelorŭ, mărfurilorŭ, cursulŭ monetelorŭ. Limba este multŭ maĭ curată de câtŭ la Văcărescu. Dela acestŭ laboriosŭ călugărŭ maĭ multe condice de documente și chrisóve traduse s'aŭ păstratŭ în archivele statuluĭ în Bucurescĭ.

Zilotŭ Romanulŭ este fără îndoiélă unŭ pseudonimŭ pentru a căruĭ identificare cu unŭ Stefanŭ Morŭ trăitorŭ în Bucurescĭ între aniĭ 1780—1850 esistă óre-carĭ indiciĭ, însĕ departe de a fi concludente. Acestŭ Zilotŭ ne-a lăsatŭ unŭ felŭ de memoriŭ despre evenimentele Munteniei dintre aniĭ 1800—1821 scrisŭ parte în prosă parte în versurĭ [45]). Elŭ nu descrie faptele în modŭ cronologicŭ, nicĭ se ocupă atâtŭ de ele, câtŭ maĭ vĕrtosŭ de sentimentele sale de ură, de durere, de desgustŭ, de desperare, cărora le dă o viuă și elocuentă espresiune atâtŭ în o bună prosă, câtŭ și în plăcute versurĭ. Elŭ are ideĭ înaintate despre aspirațiunile Românilorŭ, și se vede a fi scrisŭ sub înfluința ideilorŭ propagate de Miculŭ, Șincaĭ. Maiorŭ și Lazarŭ, căcĭ chiar la finele apostolieĭ acestuia în Muntenia și-a scrisŭ Zilotŭ Romanulŭ memoriulŭ seŭ, cu deosebire în Bucurescĭ.

In fine alte cronice de maĭ puțină însemnătate: 1) *Istoria oștireĭ ce s'a făcutŭ asupra Moreiĭ la 1715*, publicată în Archiva românéscă pe 1845 p. 1—186, este interesantă cu deosebire pentru descrierile diverse-

45). S'a publicatŭ pentru prima-oră în Col. luĭ Traianŭ pe 1882 p. 266 sq — Revista p istor. arch. și filolog. vol. V fasc. 1 p. 58—88: Scrierile inedite ale luĭ Zilotŭ Romanulŭ, de Gr. G. Tocilescu.

lorŭ ţinuturi şi localităţi din Grecia. Autorulŭ ei necunoscutŭ, de nu cumva va fi chiar paharniculŭ State Leurdeanulŭ, care a luatŭ parte la acea espediţiune. 2) *Istoriile ţerei Românesci şi a Moldovei*, compilate pe scurtŭ din mai multe cronice în a. 1733 publ. în *Calendarŭ pe a. 1857* p. 3—71. — *Domnia luĭ George Hangerliŭ*, scrisă la 1800 de unŭ anonimŭ şi publ. în *Albina Pinduluĭ*, pe 1869, p. 3—11, 25—29; 4). O mică cronică rimată scrisă la mănăstirea Prislopŭ (la Silvaşulŭ-de-susŭ în Valea Haţegului) în sec. trecutŭ publ. în Buciumulŭ pe 1863 p. 3—71. — 5). O geografie a Ardealuluĭ de prin sec. 17-lea (Cipariu, Archivŭ p. 433).

Epoca III (1800–1860).

Pe când în Moldova se încheiase epoca cronicariloru cu Ienache Cogălniceanŭ, ér' în Muntenia mai rĕsufla abia în cronicele palide ale luĭ Ienache Văcărescu, Dionisie Eclesiarchulŭ şi în ieremiadele luĭ Zilotŭ Romanulŭ, pe când în aceste ţerĭ încetase orĭ-ce mişcare literară: pe atuncĭ în Transilvania începe a se scrie istoria în adevĕratulŭ seŭ înţelesŭ; începe chiar istoria critică. Ceĭ carĭ începŭ acésta eră suntŭ Samuilŭ Micu (Clainŭ), Şincaĭ şi Petru Maiorŭ. Scrierile acestora produseră o adevĕrată revoluţiune în sciinţa istorică, cum o făceaŭ străiniĭ pân'aci în tóte cestiunile ce ne atingeaŭ pe noĭ. Unŭ rĕsboiŭ vehementŭ începură contra lorŭ învĕţaţiĭ străiniĭ. Ideile lorŭ însĕ în fondŭ aŭ triumfatŭ, aŭ fostŭ recunoscute. Er' în cătŭ pentru noĭ, eĭ turâ sórele, care a deşteptatŭ pe Românĭ din adâncŭlŭ somnŭ alŭ secolilorŭ.

Cu mórtea luĭ Petru Maiorŭ se încheie acéstă epocă, care avu cele mai marĭ şi mai fericite consecinţe în viéţa Poporuluĭ-Românŭ.

O coincidenţă admirabilă! celŭ din urmă din ceĭ treĭ apostolĭ aĭ Românismuluĭ, Maiorŭ, 'şi dă sufletulŭ în mânile creatoriuluĭ în 16 Febr. 1821, chiar când Tu-

dorŭ 'şĭ luase avêntulŭ cu plăeşiĭ seĭ: ca şi cum sufletulŭ apostoluluĭ şi-ar' fi disŭ: acum potŭ sĕ mĕ ducŭ la rĕpausulŭ eternŭ, căcĭ mântuirea a sositŭ!

Acéstă epocă d'o activitate puternică, care se desfăşură în cursŭ de vr'o 40 anĭ (1880—1821), fu urmată, pe terenulŭ cultureĭ, d'o lungă stagnaţiune. In adevĕrŭ aparŭ din când în când unele undulaţiunĭ de activitate istorică pe luciulŭ linistitŭ alŭ acestuĭ deosebitŭ importantŭ ramŭ de literatură, importantŭ maĭ alesŭ pentru unŭ poporŭ tinĕrŭ, ce are atâtă trebuinţă de a cunósce faptele şi suferinţele strămoşilorŭ seĭ, amiciĭ şi neamiciĭ; aceste undulaţiunĭ însĕ suntŭ departe de avêntulŭ acestorŭ treĭ regeneratorĭ. Următoriĭ lorŭ se mulţumiră a-ĭ studia şi a-ĭ apĕra contra atacurilorŭ străine, ca unŭ Murgu, Maiorescu, Bojinca ş. a. Alţiĭ ca Cogălniceanu, Laurianŭ, Bîceascu şi Ilarianŭ reluară firulŭ activităţiĭ pe terenulŭ istoricŭ. Româniĭ eraŭ în dreptŭ sĕ aştepte maĭ multŭ dela ceĭ de dincóce, avêndŭ eĭ statulŭ lorŭ propriŭ şi dispunêndŭ şi de mijlóce, însĕ aicĭ d'odată cu renascerea se întroduce instrucţiunea, educaţiunea străină. Sentimentulŭ naţionalŭ deja cu totulŭ sdruncinatŭ prin domnia fanariotă, în locŭ de a fi deşteptatŭ şi întăritŭ prin o educăţiune eminamente naţională, fu aruncatŭ de noŭ în apele străinismuluĭ. Consecinţa nu putea sĕ fie de câtŭ imbibarea spirituluĭ cu ideĭ, datine şi tendinţe străine, şi prin urmare înstrăinarea şi uitarea de cele naţionale. De altă parte vĕdêndŭ gradulŭ de cultură la care aŭ ajunsŭ acele popóre la carĭ ne căutamŭ educaţiunea, şi nesciindŭ sĕ ne dămŭ samă, că ele aŭ ajunsŭ aci numaĭ după secolĭ de lupte şi labóre, că capitalulŭ de forţe materiale şi morale, pe lângă luptă şi labóre, s'a adausŭ şi păstratŭ prin *conservare*, amŭ credutŭ, că uşorŭ se potŭ ajunge asemene lucrurĭ, şi cu deosebire pe terenulŭ literarŭ. Dar' fiindŭ-că istoria nu se póte îngăima cu câte-va ideĭ şi frase scóse din romane, din poesiĭ lunecătóre, din filosofĭ cu frase frumóse, ci trebue adunate fapte

de fapte din nenumĕrate cărți, documente mucede, faptele trebue cernute, controlate și îndelungŭ cumpenite: astŭ-felŭ generațiunile dela 1821 încóce, neavêndŭ o educațiune proprie pentru asemenĭ lucruri, nicĭ n'aŭ pututŭ sĕ le producă. Chiar ceĭ ce s'aŭ ocupatŭ în acéstă epocă cu istoria, aŭ studiatŭ toți în țéră și numaĭ după-ce caracterulŭ și aspirațiunile lorŭ se formase deja la sinulŭ mameĭ sub sórele binefĕcătoriŭ alŭ patrieĭ, s'aŭ dusŭ și aŭ vĕdutŭ și străinătatea și aŭ sciutŭ sĕ alégă ceea ce este bunŭ.

Maniŭ Samuilŭ Miculŭ séŭ Clainŭ (1745—1806)[46]. S'a născutŭ la 1745 în Sadu lângă Sibiiŭ în Transilvania. Insuși spune, că familia s'ar' trage din Movilescii din Moldova. Numele Miculŭ l'aŭ tradusŭ nemții în Clainŭ. A studiatŭ la Blaju, unde, după absolvirea seminariuluĭ la 1762, a întratŭ ca călugărŭ totŭ acolo în mănăstirea Buneĭ-vestirĭ luândŭ numele de Samuilŭ. Devine prefectŭ și maĭ-mare peste seminariŭ și mănăstire, se duce apoĭ pentru studie maĭ înalte în Colegiulŭ *Pazmanianŭ* din Viena. După șese anĭ la 1772 s'a întorsŭ la Blajŭ, unde devine profesorŭ de matematică și etică, dar se vede a se fi dusŭ érăși la Viena, căcĭ la 1780 era prefectŭ de studie în colegiulŭ Pazmanianŭ. Se întórce la Blajŭ, și la 1784 îndușmănindu-se cu episcopulŭ Bobŭ, cu care n'a pututŭ trăi în pace nicĭ unulŭ din învĕțații aceluĭ timpŭ, l'aflămŭ acum în Blajŭ, acum în Sibiiŭ, acum în Oradea-mare, pe atuncĭ asilulŭ învĕțaților persecutați de Bobŭ. Dar cu tótă acéstă viéță agitată și lipsită, elŭ desvóltă o colosală activitate literară. La 1804 devine revisorŭ de cărți pe lângă tipografia Universității din Buda, unde móre la 13 Maĭ

46). Fântâne: Cipariŭ, Acte și fragmente, Archivulŭ pentru filolog. etc. P. Ilarianŭ, Viéța, operile și ideile luĭ Șincaĭ, Buc. 1869.—*I. Bianŭ* Viéța și activitatea luĭ Maniŭ S Miculŭ (Analele Societății Academice Buc. 1876 t. IX p 79 sq). — Nic. Densușianu, Misiunea istorică, în Analele Acad. Rom. Seria 2. t. II. (1881) secț. I p. 150—114. 203 sq.

s. n. 1806. Elŭ a desvoltatŭ o mare și întinsă activitate literară, încâtŭ afară de vre-o 25 opere teologice, între care amintimŭ Biblia tradusă «tótă după elinie», a lăsatŭ următórele scrieri istorice :[47] 1) *Istoria, lucrurile și întêmplările Românilorŭ*, cuprindêndŭ rĕsbóiele cu Dacii, istoria Transilvaniei și a Românilorŭ din Dacia-Aureliană ; 2) *Istoria Domnilorŭ Țerei Românescĭ* dela descălecatulŭ alŭ doilea până la a. 1724 ; 3) *Istoria domnilorŭ țerei Moldovei* dela alŭ doilea descălecatŭ până la 1795 ; 4) *Scurtă cunoscință a istoriei Românilorŭ* ; 5) *Istoria shismei între biserica rĕsăriturlui și apusului* ; 6) *Istoria bisericéscă*,—tóte acestea scrise românesce, ér' 7) Historia Daco-Romanorum sive Valachorum, latinesce. Nefiindŭ cunoscute scrierile istorice ale luĭ Miculŭ decâtŭ în unele fragmente, ce s'aŭ publicatŭ, nu ne putemŭ pronunța mai cu de amĕruntulŭ asupra lorŭ. Valórea lorŭ însĕ resultă de sine, și mai vêrtosŭ când vedemŭ nu numai pe învĕțațiĭ contimpuranĭ românĭ ca Șincaĭ și Maiorŭ, dar' și pe ceĭ străinĭ d. e. Engel vorbindŭ cu adâncŭ respectŭ de elŭ. Miculu a mai publicatŭ cea dintâiŭ *Gramatică românéscă* cŭ litere latine, o *carte* de rugăciuni totŭ cu litere latine (v. p. 105), a scrisŭ unŭ Dicționariŭ românŭ-latinŭ-ung-germ. despre care vedĭ mai în josŭ la Gramatică. A mai scrisŭ în fine o *Aritmetică*, *Viĕța și fabulele luĭ Esopŭ*, și a tradusŭ după Baumaister *Logica* tip. la Buda 1748 și *Dreptulŭ naturalŭ* tip. la Sibiiŭ 1800. și Metafisica (v. Gramat. Lecsicog, Filosofia și Iurisprud.).

---

47). Operele istorice ale luĭ Miculŭ nefiindŭ nicĭ până aḑĭ publicate afară de nisce fragmente, este imposibilŭ a te orienta în ficsarea titlurilorŭ și a numĕruluĭ lorŭ. Noĭ înșirămŭ numaĭ cele ce le-aŭ vĕḑutŭ aceia la carĭ ne provocămŭ : N. Densușianŭ loc. cit. și Ciparĭŭ, Archivŭ p. 276—8, séŭ ne spune însușĭ autorulŭ. Unele din cele românescĭ se află scrise și latinesce. Fragmente s'aŭ publicatŭ din Istoria bisericéscă la Ciparĭŭ în Acte și frag. p. 79—137, ér' din Historia Daco-Romanorum etc a publicatŭ Laurianŭ în Instrucțiunea publ. pe Martie și Aprilŭ 1861 p. 67—118.

Gheorghe Şincaĭ (1754—1816) [48]. S'a născutŭ la Şamşudŭ în Transilvania la 28 Febr. 1754. După familie se trage din Şinca-vechie în ţinutulŭ Făgăraşuluĭ şi anume, după tradiţiunea păstrată în sătŭ, din familia boerească Bârsanŭ. Tată-seŭ se numia Ionŭ, mamă-sa Ana. Urmă de copilŭ la scóla ungurească din Sabedŭ, dar' neplăcêndu-ĭ unguria fu adusŭ la scóla sătească din locŭlŭ nascereĭ, de aci la Târgulŭ-Mureşuluĭ, apoĭ la Clujŭ, unde învĕţă gramatica şi poesia. La 1773 deveni profesorŭ de retorică şi poetică la scólele din Blajŭ, ér' la 1774 dimpreună cu Petru Maiorŭ fu trimisŭ la Roma în *Colegiulŭ de propaganda fide*, unde după şese anĭ de studiĭ în 1779 luă doctoratulŭ în filosofie şi teologie. La reîntórcerea sa în acestŭ anŭ rĕmase în Viena, unde maĭ ascultă catechetica şi metodica în scóla dela St. Ana. Aicĭ întâlni pe S. Miculŭ, cu care în colaborare publică la 1780 *Elementa linguae Daco-Romanae*. Intre anĭĭ 1782—1794 l'aflămŭ în Blajŭ directorŭ alŭ scólelorŭ greco-catolice din Transilvania, în care calitate publică maĭ multe cărtĭ scolastice, desvóltă o mare activitate înfiinţându vre-o treĭ sute de scóle. Şincaĭ era călugărŭ, dar' la 1784 s'a lăsatŭ de călugărie. Episcopulŭ Bobŭ voindŭ a introduce în biserică înnoirĭ latine, a aflatŭ opositiune în ceĭ luminaţi, ca Miculŭ, Şincaĭ şi Maiorŭ. Şincaĭ fu acusatŭ de revoluţionariŭ şi la 11 Sept. 1794 închisŭ şi scosŭ din directoratŭ. Neputêndu-ĭ afla vină, în Aug. 1795 se află liberŭ în Blajŭ. La 1796 se duce la Viena, se plânge la Curte, dar' fără resultatŭ. Părăsitŭ de sórte trăesce şese anĭ ca instructorŭ privatŭ la comitele Daniil Vaş de Ţéga. La 1803 plecându d'aicĭ, l'aflămŭ acum la amiculŭ seŭ, episcopulŭ Samuilŭ Vulcanŭ dela Oradea-mare, acum la Pesta lucrându cu S. Miculŭ. In anĭĭ 1807—8 a fostŭ scurtŭ timpŭ censorŭ şi corectorŭ alŭ cărţilorŭ în Pesta. Pela 1812 venise în Transilvania sĕ-şĭ supună Cronica la

48). Fântâne: cele dela Miculŭ şi Cronica sa.

censură. Abătêndu-se pe la Blajŭ cu desagiĭ în spate în carĭ 'şĭ purta cronica, se pusese la umbra unorŭ sălcĭ, unde aflându-lŭ elevii din seminariŭ eşiţi la preâmblare 'lŭ întrebară: „pentru ce porţi atâta sarcină în spate? „Acesta e fĕtulŭ meŭ, rĕspunse, în care voiŭ fi preamăritŭ după mórte; décă nu mi-a fostŭ ruşine a-lŭ face, de ce sĕ-mĭ fie ruşine a-lŭ purta?" — Er' încâtŭ pentru censura croniceĭ, censorulŭ maghiarŭ i-a rĕspunsŭ: „Opus igne, author patibulo dignus!"=Opera e demnă de focŭ, autorulŭ de furcĭ [49]). La 1814 se ḑice că a fostŭ érăşĭ la Blajŭ, şi constrînsŭ de estremă miserie a voitŭ sĕ-se împace cu Bobŭ, ca sĕ fie primitŭ érăşĭ în mănăstire, dar' Bobŭ a rĕmasŭ cu inima împetrită. D'aicĭ i se perde urma şi până la 1868 nicĭ nu se scia unde a muritŭ; atuncĭ numaĭ, dup'o jumĕtate de secolŭ, s'a descoperitŭ că a muritŭ la 2 Noembrie 1816 la satulŭ Sinea lângă Caşovia în Ungaria. Şincaĭ este unulŭ din ceĭ maĭ genialĭ scriitorĭ din epoca de renascere. Elŭ este cu atâtŭ maĭ mare, cu câtŭ a avutŭ sĕ lupte cu cele maĭ marĭ miseriĭ. Opera luĭ cea maĭ însemnată este *Cronica Românilorŭ* tipărită întrégă la 1853 în Iaşĭ de cătră Grigorie Ghica sub îngrijirea luĭ Laurianŭ. Cronica cuprinde evenimentele dela a. 86 d. Ch. până la 1739. Şincaĭ descrie evenimentele în ordine cronologică urmându anŭ de anŭ. Cu tóte acestea ţine samă de spiritulŭ pragmaticŭ, adurmecându causele evenimentelorŭ şi judecându consecinţele. Elŭ face întrebuinţarea cea maĭ vastă şi variată de fântâne, dar' totŭ-odată şi rigurósă, confrontându şi verificându diverşiĭ scriitorĭ. Elŭ prin pĕtrunderea luĭ adâncă aruncă o lumină neaşteptată în haosulŭ de evenimente petrecute în aceste ţerĭ. De preparaţiunile vaste şi serióse

---

49). Unŭ altŭ censor maghiarŭ din Blajŭ, Martonfi, încheie raportulŭ seŭ asupra croniceĭ cu frasa din Juvenalŭ: An de aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum!=óre póte fi ceva maĭ demnŭ de Siberia? amŭ ḑice noĭ aḑĭ (Nic Densuşianŭ, loc cit. pag. 111).

pentru acéstă operă ne putemŭ face o ideie, când aflămŭ, că studiile luĭ preparatóre zacŭ în 30 volume ![50]). Șincaĭ celŭ dintâiŭ se înalță și esecută concepțiunea de o *„Istorie națională a tuturorŭ Românilorŭ“*, pentru-că elŭ, omŭ cu vederĭ de vulturŭ, nu putea sĕ crédă de câtŭ în unirea istorieĭ și a vieței tuturorŭ Românilorŭ. Cronica luĭ Șincaĭ e cea maĭ voluminósă, maĭ completă și maĭ seriósă operă istorică în literatura română. Orĭ din care puntŭ-de-vedere vomŭ judeca opera luĭ Șincaĭ, vomŭ trebui sĕ recunóscemŭ, că elŭ nu este numaĭ unŭ eruditŭ profundŭ, dar' este unŭ adevĕratŭ creatorĭŭ și reformatorĭŭ. Elŭ introduce seriositatea studiuluĭ și o pĕtrundĕtóre critică ce lipsia cu totulŭ pân'aicĭ. Puternicŭ și variatŭ cum era geniulŭ luĭ Șincaĭ, este și limba luĭ: simplă și naturală, dar' scurtă, îndrăsnéță și vigurósă. Afară de cele amintite pân'aicĭ Șincaĭ a maĭ scrisŭ: 1) *Rĕspunsŭ la critica luĭ J. Eder asupra memoriuluĭ din 1791* (pentru drepturĭ politice) alŭ Românilorŭ din Transilvania, latinesce, nepublicatŭ; 2) *Unŭ vocabulariŭ* despre numirile de minerale, plante și animale, latinesce, nepublicatŭ; 3) *Istoria naturelĭ* séŭ a fireĭ, rom. nepubl.; 4) *Epistola cătră căpitanulŭ Lipsky* lat., cum sĕ se scrie numele topografice cu litere latine; 5) *Elegie latinéscă*, în care 'șĭ descrie viéța; 6) *Gramatica latină*, regulele românesce; 7) Gramatica limbeĭ române în colaborare cu S. Miculŭ (v. Gramatică).

Petru Maiorŭ (1753—1821) [51]). S'a născutŭ la 1753 (1754?) la Căpușulŭ-de-Câmpie în Transilvania. Tatăseŭ Gheorghe Maiorŭ era protopopŭ. Studiéză la Târgulŭ-Mureșuluĭ, Clujŭ și Blajŭ, apoĭ între anĭĭ 1774—1779 dimpreună cu Șincaĭ în Colegiulŭ *de propaganda fide* la Roma. Reîntorsŭ deveni călugărŭ în mănăstirea din Blajŭ, dar', din causa persecuțiunilorŭ episcopuluĭ Bobŭ,

---

50). Nic. Densușianŭ loc. cit. p 206—7.

51). Fântâne: Cele dela Miculŭ — A. Marienescu, Viéța și operele luĭ Petru Maiorŭ, Buc. 1883. — Revista crit.-lit. II (1894) N. 2, 3, 4.

elŭ ese din mănăstire și devine parochŭ alŭ Reghinului și protopopŭ alŭ Gurghiuluĭ. Dar' și elŭ, ca și Miculŭ și Șincaĭ, ne maĭ putêndŭ suferi nicĭ aicĭ persecuțiunile luĭ Bobŭ, maĭ vêrtosŭ, căcĭ Maiorŭ era în contra înnoirilorŭ catolice ale luĭ Bobŭ, părăsesce Transilvania și se duce ca revisorŭ de cărțĭ la Pesta, și la 7 Martie 1809 întră în funcțiune, care o ocupă în cursŭ de 12 anĭ până la 14 Februariŭ st. n. 1821, în care și a muritŭ rapede peste așteptare. In acestŭ timpŭ și-a desvoltatŭ elŭ activitatea sa literară. Elŭ s'a ocupatŭ nu numaĭ cu lucrările sale de predilecțiune, istorice și filologice, dar' a compusŭ și a tradusŭ și alte cărțĭ întogmite pentru poporŭ, pentru trebuințele și deșteptarea luĭ, carĭ s'aŭ tipăritŭ unele anonimŭ și se vêdŭ până aḑĭ ici-colea. Fără îndoiélă unele din acestea vorŭ fi lucrate și de alțiĭ la îndemnulŭ și sub îngrijirea sa. Scrierile cele maĭ importante ale luĭ Maiorŭ suntŭ: *Istoria pentru începutulŭ Românilorŭ în Dacia*, tip. Buda, 1812, și *Dicționariulŭ* românŭ-latinŭ-ungur.-nemțescŭ tip. la 1825 totŭ acolo. Aceste cărțĭ tipărite la timpŭ aŭ produsŭ o adevĕrată revoluțiune. Nicĭ o carte încă până astăḑĭ n'a produsŭ la noĭ efectulŭ acestorŭ dóuĕ cărțĭ. Dar' nu numaĭ la noĭ, o mare mișcare séŭ reacțiune s'a ridicatŭ în contra lorŭ la străinĭ, cu deosebire la Maghiarĭ, Slavĭ, Nemțĭ și Sașiĭ din Ardealŭ. Criticele cele maĭ pasionate aŭ făcutŭ eĭ acestorŭ cărțĭ. Lupta a ținutŭ întinsŭ și după mórtea luĭ, și putemŭ ḑice că nicĭ aḑĭ nu s'a terminatŭ. Ideile luĭ însĕ aŭ triumfatŭ: romanitatea origineĭ și a limbeĭ Românilorŭ. Maiorŭ pe terenulŭ istoricŭ, pe lângă adâncĭ cunoscințe ale fântânelorŭ, posede unŭ fórte agerŭ spiritŭ criticŭ. Elŭ este adevĕratulŭ întemeietoriŭ alŭ istorieĭ critice la noĭ. Nu putemŭ trece cu vederea, că nefericitulŭ episcopŭ Bobŭ a persecutatŭ acéstă operă a luĭ Maiorŭ, cerêndŭ dela guvernulŭ ungurescŭ s'o confisce și s'o nimicéscă, guvernulŭ însĕ i-a refusatŭ cererea lăudândŭ opera luĭ Maiorŭ [52]). Despre valórea luĭ Maiorŭ pe terenulŭ filo-

52). A se vedé Revista crit.-lit. 1894 No. 4. 145—161.

logicu veḑi la Filologie. Elu ne-a lăsatu, afară de cele amintite, încă următórele scrieri: 1) *Didachii* séu predice pentru crescerea pruncilorù; 2) *Propovedanii* séu predice la morți 1809 Buda, 3) *Predice* de dumineci și sĕrbători 3 vol. Buda, 1810—1811; 4) *Intâmplările* lui Telemachu; 5) *Orthographia romana* sive latino-valachica una cum clavi, Buda 1819; 6) *Istoria bisericei* Românilorù, atâtù acestorù dincóce precum și a celorù dincolo de Dunăre, Buda (1813 séu 1821 ?); 7) *Dialogulu pentru începutulu limbei române* (publ. în Lecs. de Buda); [53]) 8) Scrieri polemice cu recensenții sei: *Animadversiones*, *Reflexiones* și *Contemplatio*; 9) *Răspunsulu la cărtirea* asupra sa. Tóte acestea tipărite, ér netipărite: o parte din Istoria bisericéscă; Protopapadichia, și fragmente de gramatica română.

Ionu Budai Deleanu,[54]) contimpuranu cu Petru Maiorù, a scrisù pe terenulù istoricu: 1) Descrierea istorică, polit. administr., socială, statistică, etc. a Bucovinei, în limba germană trad. românesce și tip. în diarulù *Gazeta Bucovinei* 1894; 2) De originea popórelorù Transilvaniei dela începutù până în timpulù nou, în limba lat.; 2) Despre uniunea celorù trei națiuni în Transilvania ș. a., aceste dóue din urmă netipărite încă [54]). (Veḑi și Poesia și Filologia).

Eudocsiu Hurmuzachi (*1812—1874*) [55]). S'a născutù în 1812 la Cernauca lângă Cernăuți, cursurile liceale le-a făcutù la Cernăuți, ér' cele de dreptù la Universitatea din Viena, unde s'a și stabilitù cu locuința și a rĕmasù până la mórte. Elu a trăitù ca scriitoriu aprópe

---

53). Șincai în prefața Gramaticei rom[î]ne edit. II. (1805) precum și în Cronică la a. 824 (I. p. 152) ḑice, că a scrisù unu *ḑialogu* pe care voia „a-lu tipări cu gramatica cea rom[î]néscă", dar' nu i a „îngăduitu censura carței cei împĕrătesci de la Viena".

54). Ciparii Archivu p. 705 sq. Manuscriptele lui Deleanu se află în Museulu nat. din Bucuresci.

55). Fântână: Biografia de A. D. Sturza în vol. I. Operele lui E. Hurmuzachi.

necunoscutŭ publiculuĭ românŭ. Dar în tótă viéța s'a ocupatŭ cu cercetărĭ istorice, și după mórte s'a aflatŭ o vastă colecțiune de documente relative la istoria Românilorŭ adunate din Archivele Vieneĭ, și maĭ multe scrierĭ istorice în modŭ fragmentarŭ asupra Românilorŭ. Guvernulŭ Românieĭ a începutŭ de multŭ a publica scrierile și colecțiunile de documente, din carĭ aŭ și apărutŭ maĭ multe volume. De mare importanță sŭntŭ *Documentele*, care aruncă o nóuă lumină asupra istorieĭ Românilorŭ și cu deosebire asupra epoceĭ luĭ Mihaiŭ-Eroulŭ.

Mihailŭ Cogălniceanŭ (1817—1891) [56]) născutŭ la Iași, descedentŭ din familia cronicariuluĭ Ienache Cogălniceanŭ. Antâiele învĕțăturĭ și le-a făcutŭ în patrie. Pela 1834 fu trimisŭ în Germania pentru a învĕța drepturile. Maĭ multă plăcere avea însĕ pentru istorie, și astŭ-felŭ deja studentŭ începu a scrie în limba francesă istoria Românilorŭ. Intorsŭ în patrie, la 1838 deveni adjutantŭ domnescŭ și maiorŭ. 'Și începe apoĭ cariera diaristică cu *Dacia literară*, după care aŭ urmatŭ altele. La 1843 profesorŭ de istorie la Academia națională, venitŭ însĕ cu ideĭ nóuĕ din apusŭ, nu plăcu domnuluĭ și boerilorŭ, și trebui sĕ părăséscă catedra. La 1848 persecutatŭ de guvernŭ, pe care 'lŭ combătuse mereŭ, trece în Bucovina. Sub Grigorie Ghica se reîntórce și ocupă diverse funcțiunĭ. In Divanulŭ ad-hoc (1857) se desvĕlesce ca celŭ maĭ distinsŭ oratorŭ. După unire, ca oratorŭ și ministru, devine unulŭ din bărbații politicĭ ceĭ maĭ însemnați în statulŭ românŭ, luptândŭ până la mórte cu vigóre. Pe terenulŭ istoriografieĭ este cu deosebire însemnatŭ prin publicațiunile Cronicelorŭ române edit. I sub titlulŭ *Letopisețele țereĭ Moldoveĭ* (1841—1852), ér' la 1872 începe nóua edițiune sub titlulŭ *Cronicele Românieĭ*, din carĭ aŭ apărutŭ

56). O scurtă autobiografie în *Desrobirea țiganilorŭ*, Buc. 1891 p. 1—13.

numaĭ treĭ volume (Cronicele Moldoveĭ). Afară de acestea, diverse alte scrieri istorice şi politice şi publicări de documente în *Revistele* literare ce le-a publicatŭ înainte de 1848.

Augustŭ Treboniu Laurianŭ s'a născutŭ în 20 Iuliu 1810 la Fofeldea, lângă Sibiiŭ în Transilvania. Studiile liceale le-a făcutŭ în Sibiiŭ, a trecutŭ apoĭ la Facultatea filosofică la Clujŭ şi de aicĭ la Viena, unde ascultă sciinţele matematice şi fisice precum şi cele filosofice şi politice. După 1840 fu chiematŭ profesorŭ la Bucurescĭ unde la 1845 împreună cu N. Bălcescu începe publicarea *Magazinuluĭ istoricŭ pentru Dacia.* La 1848 trece în Transilvania, unde împreună cu Bărnuţŭ şi Ilarianŭ devine unulŭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ şi activĭ bărbaţĭ în acea epocă. La 1850 fu chiematŭ în Moldova de domnulŭ Gr. Ghica, unde ca inspectorŭ generalŭ alŭ scólelorŭ organiséză învĕţămêntulŭ publicŭ, îngrijesce şi conduce tipărirea Croniceĭ luĭ Şincaĭ. La însărcinarea domnuluĭ făcu o călĕtorie prin Germania, Franţa, Englitera şi Italia, pentru studiarea instituţiunilorŭ de învĕţămêntŭ din acele ţerĭ. La 1858 trece la Bucurescĭ, unde anulŭ următoriŭ fu numitŭ eforŭ alŭ scólelorŭ, bibliotecariŭ şi profesorŭ de literatura clasică la Facultate. Móre la 1880. Dela elŭ avemŭ: Istoria Românilorŭ; 2) *diverse scrieri istorice,* între carĭ şi interesante publicări de inscripţiunĭ, tóte în Magazinulŭ istoricŭ; 3) *Românii Monarchieĭ austriace* în limba germană, o colecţiune importantă de petiţiunĭ, memoriĭ şi alte acte despre luptele Românilorŭ de peste munţĭ la 1848—9. Afară de acestea *Tentamen criticum* (gramatică română), *Dicţionariulŭ* şi *Glosariulŭ limbeĭ române* (v. Filologia); a maĭ tradusŭ Filosofia luĭ Krug şi a redactatŭ (1859—1861) *Instrucţiunea publică.*

Nicolae Bălcescu (1818—1852)[57]) s'a născutŭ la 29

57). *Gr G. Tocilescu* Viéţa, timpulŭ şi operele luĭ Nicolae Bălcescu (Col. luĭ Trăianŭ pe 1876 Nr. 5). Precuvêntarea de la Istoria Românilorŭ sub Michaiŭ Vitézulŭ, edit. Acad. Rom. Buc. 1878.

luniu 1819 în Bucurescĭ. Antâiele învĕţăturĭ şi le-a făcutŭ în ţéră în colegiulŭ St. Sava. Filosofia a ascultat'o dela învĕţatulŭ de peste munţĭ, Eutimiu Murgu. In etate de 19 anĭ intră în armată, unde, pe lângă studiile sale de predilecţiune, formézĕ cu învoirea superiorilorŭ o şcólă pentru instrucţiunea sub-ofiţerilorŭ. Implicatŭ însĕ în conspiraţiunea colonelului Câmpineanŭ şi Mitică Filipesculŭ, care avea de ţintă sĕ scape ţéra de protectoratulu rusescŭ şi sĕ-ĭ dee o nóuă censtituţiune, dimpreună cu alţiĭ fu condamnatŭ la ocnă pe viéţă, în fine însĕ pedépsa fu micşorată la închisóre pe timpŭ nedeterminatŭ. Astŭ-felŭ şedu închisŭ la mănăstirea Mărginenĭ doĭ anĭ, până 'lŭ liberă Bibescu la suirea în scaunŭ. La 1844 intră pe terenulŭ literarŭ cu studiulŭ asupra *Puterei armate la Românĭ*. La 1845 începe împreună cu Laurianŭ publicarea *Magazinuluĭ istoricŭ*. La 1848 ia parte activă la mişcarea naţională. Espatriatŭ trece în Transilvania, admiră luptele Românilorŭ sub Iancu contra Maghiarilorŭ, de aicĭ se duce apoĭ la Parisŭ. Nicĭ nu maĭ vĕdu patria pe care o iubea atâtŭ. La 1850 se pronunţă bóla de peptŭ şi după o suferinţă de doĭ anĭ se stinge ca o lumină în 16 Noemvrie 1852 la Palermo, unde căutase o climă maĭ dulce. Guvernulŭ românŭ la 1860 a voitŭ sĕ-ĭ aducă osemintele în ţéră, dar fiindŭ pusŭ într'unŭ mormêntŭ comunŭ nu i s'aŭ maĭ pututŭ reafla. Scrierea luĭ principală este *Istoria Românilorŭ sub Mihaiŭ Viteazulŭ* rĕmasă neterminată. Bălcescu a voitŭ sĕ-şĭ iee de modelŭ istoriografia antică, dar prea tinĕrŭ şi încă nu de ajunsŭ preparatŭ pentru a şi-o fi pututŭ preface aşa ḑicêndŭ în sânge, şi, ca natură nervósă şi fórte simţitóre, prea multŭ supusŭ actualităţiĭ, a rĕmasŭ cumpenindu-se între idealulŭ anticŭ şi cerinţele nóuĕ ale istoriografieĭ. Dreptŭ-aceea opera luĭ Bălcescŭ, judecată din fie-care din aceste punte-de-vedere, nu atinge nicĭ ţinta ideală ce şi-a pus'o autorulŭ, nu împlinesce nicĭ cerinţele istoriografieĭ moderne. Dar maĭ presusŭ de tóte, ea împlinesce scopulŭ

practicŭ alŭ deșteptăreĭ și alŭ aspirațiunilorŭ naționale ; și acésta pentru unŭ poporŭ începătoriŭ, maĭ vêrtosŭ la începutŭ, este maĭ multŭ decâtŭ unŭ idealŭ ce póte s'ar' fi înțelesŭ numaĭ maĭ târdiŭ. Autorulŭ și-a sciutŭ vĕrsa în operă sentimentulŭ seŭ ferbinte, palpitațiunile inimeĭ sale nobile, și până nu se vorŭ împlini aspirațiunile de carĭ palpită întrégă acéstă operă, până atuncĭ orĭ-ce inimă românéscă cetind'o va simți, va palpita, va aspira, se va entusiasma dimpreună cu elŭ. Acésta este farmeculŭ acesteĭ scrieri ; acésta a făcut'o populară. Acestŭ farmecŭ se rĕvarsă asupra tuturorŭ scrierilorŭ luĭ Bălcescu. Acéstă operă ca prosă este una din cele maĭ bine scrise din periodulŭ III. Soleicismiĭ, obscuritățile icĭ-colea, și încongruențele de stilŭ, mórtea prematură nu l'aŭ lăsatŭ sĕ le delature. Cele-l-alte scrieri în limba română afară de *Mișcarea Românilorŭ din Ardealŭ la 1848* și *Cântarea Românieĭ*, despre care vomŭ vorbi la Poesie, suntŭ publicate în Magazinulŭ istoricŭ.

A. Papiŭ Ilarianŭ (1828—1879), născutŭ la 27 Sept. 1828 în Bezdedŭ în Transilvania. Tatălŭ-sĕŭ, preotŭ și însușĭ omŭ învĕțatŭ, a fostŭ omorîtŭ de Maghiarĭ la 1848. Ilarianŭ a studiatŭ la Blajŭ, apoĭ la Clujŭ, unde 'și-a făcutŭ și cursulŭ de dreptŭ. La anulŭ 1848 fu unulŭ din inițiatoriĭ mareĭ adunărĭ din Câmpulŭ-Libertățiĭ dela Blajŭ. Elŭ cutrieră țéra cu alțĭ o sumă de studenți, îndemnândŭ poporulŭ sĕ mérgă la adunare, pe care Maghiariĭ voiaŭ sĕ-lŭ împedece întimidându-lŭ și rumpêndŭ podurile de peste riurĭ, ca sĕ nu pótă trece. Deveni apoĭ membru alŭ Comitetuluĭ de acțiune. După revoluțiune se duse la Viena sĕ-și completeze studiile juridice. Pentru serviciile sale în revoluțiune guvernulŭ 'ĭ oferi o decorațiune, care o refusă ḑicêndŭ, că elŭ nu s'a luptatŭ pentru decorațiunĭ, ci pentru drepturile națiuneĭ. D'aicĭ trecêndŭ la Pavia în Italia împreună cu Bărnuțŭ luă titlulŭ de doctorŭ în dreptŭ. La 1856 fu chiematŭ apoĭ ca profesorŭ la Universitatea din Iași.

La 1860 deveni jurisconsultŭ alŭ Moldoveĭ, la anulŭ procurorŭ la Curtea de Casaţie şi sub ministeriulŭ Cogălniceanŭ scurtŭ timpŭ ministru de justiţie. De aicĭ încolo trăi ca advocatŭ în Bucurescĭ. Móre la 1879 în Sibiiŭ unde se dusese sĕ-şĭ caute sănătatea. Cele maĭ importante din scrierile luĭ suntŭ: 1) *Istoria Românilorŭ din Dacia superióră* tip. 1851—2 în 2 vol. tratându evenimentele politice, starea socială şi culturală până la 1848; 2) *Tesaurŭ de monumente*, 3 vol.; 3) *Independinţa Transilvanieĭ*, studiu ist.-politicŭ; 4) *Viéţa, operile şi ideile luĭ Georgiu Şincaĭ.*

Gheorghie Barițŭ (1812—1893) a întemeiatŭ la 1838, şi a condusŭ timpŭ îndelungatŭ diarele de peste Munţĭ *Gazeta Transilvanieĭ* şi *Fóia pentru minte* etc. Activitatea luĭ s'a mărginitŭ cu deosebire la diaristică, ér' în aniĭ din urmă aĭ vieţiĭ sale a publicatŭ *Părţi alese din Istoria Transilvanieĭ.*

Pe terenulŭ istoricŭ până la 1860 maĭ relevămŭ: 1) Aronŭ Florianŭ, Istoria principat. Ţereĭ-Românescĭ. Buc. 1836—7; 2) *Fóia pentru minte etc. de Braşovŭ*, în care se cuprindŭ multe documente istorice; 3) *Dacia literară şi Archiva Românéscă* de M. Cogălniceanŭ, şi *Magazinulŭ ist.* de Laurianŭ-Bălcescu; 4) *Veniaminŭ Mitropolitulŭ* traduse şi tip. la 1841 *Istoria bisericéscă* în 4 vol.; 5) *Ionŭ Maiorescu* redactéză în limba germană *Memoriele luĭ Iancu, Balintŭ şi Acsente*, despre luptele Românilorŭ de peste Carpaţĭ în 1848—9[58]), traduse şi publicate românesce la Sibiiŭ, 1884; 6) *Uricariulŭ* de Th. Codrescŭ, colecţiune de documente; 7) V. Raţŭ, Istoria bisericéscă, Blajŭ 1854; 8) *Acte şi fragmente* de Cipariŭ, Blajŭ, 1855, colecţiune de documente istorice relative la Româniĭ de peste Carpaţĭ; 9) V. Maniu *Disertaţiune istorico-critică-literară* asupra originieĭ Românilorŭ, Timişóra, 1857 ş. a. 10) *C. D.*

58). Publicate în „Die Romanen der österreichischen Monarchie", Wien 1850 fasc. 2.

Aricescu a scrisŭ Istoria Câmpulunguluĭ și Istoria revoluțiuneĭ române dela 1821.

Pe terenulŭ istorieĭ literare până la 1860 numaĭ micĭ și fragmentare începuturĭ: 1) ceva aflămŭ în *Descrierea Moldoveĭ* de D. Cantemirŭ, în *Istoria* luĭ Petru Maiorŭ, și în Dialogulŭ seŭ din Lecsic. de Buda: 2) Vasile Popŭ, *Disertație despre tipografiile românescĭ*, Sibiiŭ, 1837, importantă până în ḑiuă de aḑĭ; totŭ elŭ scrie o importantă prefață de cŭprinsŭ istoricŭ-literarŭ la nefericita Psaltire în versurĭ a luĭ Pralea; 3) Ciparĭŭ publică în *Organulŭ Luminăreĭ* (1847 până la 1848) studiĭ asupra limbeĭ române, carĭ amplificate le-a reeditatŭ în Principia de limbă, Blajŭ, 1867. Totŭ dênsulŭ a scrisŭ *Despre latinitatea limbeĭ române* ș. a. în programele liceuluĭ din Blajŭ în anĭ 1855, 1857—8 (v. Archivŭ p. 404 sq.).

Filologie: Lecsicografie, Gramatică.

Prospectŭ istoricŭ

Aprópe paralelŭ cu istoria s'aŭ ocupatŭ Românĭĭ și cu studiulŭ limbeĭ, începêndŭ prin sec. al 17-lea cu lecsicografia, urmândŭ în alŭ 18-lea cu gramatica și cu începutulŭ sec. 19-lea continuândŭ cu perfecționarea după principiile filologieĭ. In decursulŭ acestuĭ timpŭ până la 1860 maĭ mare și maĭ seriósă desvoltare a luatŭ Gramatica și cu deosebire dincolo de Carpațĭ. Cestiunea introducereĭ alfabetuluĭ latinŭ și modulŭ scriereĭ séŭ ortografia aŭ formatŭ maĭ cu samă preocupațiunea gramaticilorŭ. Și precum în istorie preocupa pe scriitorĭ originea romană a Poporuluĭ-Românŭ, totŭ asemenea în studiulŭ limbeĭ preocupa pe gramaticĭ *latinitatea* limbeĭ române. Precum romanitatea devenise dogmă în istorie, latinitatea era dogmă în gramatică; ér' dela modulŭ cum se înțelegea acéstă latinitate depindea diversitatea séŭ omogenitatea principiilorŭ și sis-

temelorŭ deosebiţilorŭ gramaticĭ. Ceĭ treĭ marĭ învĕţaţĭ, Miculŭ, Şincaĭ şi Maiorŭ, aŭ înţelesŭ în dóuĕ moduri deosebite acéstă latinitate. Miculŭ şi Şincaĭ în prefaţa de la Gramatică atâtŭ dela ediţiunea I câtŭ şi II, ḑicŭ, că limba română este coruptă din cea latină, de aicĭ aŭ trasŭ principiulŭ, că limba română, câtŭ va mai fi cu putinţă, sĕ-se reducă, celŭ puţinŭ în formă séŭ în ortografie, la latină. Şincaĭ însĕ a simţitŭ în urmă, că acestŭ principiŭ nu se póte esecuta, şi deşi 'lŭ susţine în teorie, în practică însĕ în a II-a edit. a Gramaticeĭ începe a se abate dela elŭ. Paulŭ Iorgovicĭ în *Observaţiile* sale încércă a împinge principiulŭ latinistŭ la o aplicare practică, ḑicêndŭ, că din rădĕcinile latine, care s'aŭ păstratŭ în cuvintele nóstre, «sĕ tragemŭ atâtea cuvinte, pre câtŭ se póte întinde puterea vorbeĭ de rădĕcină». Elŭ înţelege acésta maĭ alesŭ pentru terminiĭ sciinţificĭ care ne lipsescŭ, «sĕ nu gândéscă însĕ cineva, ḑice elŭ, că eŭ umblu sĕ lapĕdŭ din limba nóstră cuvintele cele străine; căcĭ mie bine este cunoscutŭ, că nicĭ o limbă nu e sĕ nu fie mestecată cu cuvinte străine». Maiorŭ ḑice, că limba română este maĭ vechie decâtŭ epoca luĭ Cicerone; . va sĕ ḑică, elŭ înţelege maĭ bine lucrulŭ, că adecă limba română este continuarea graiuluĭ vulgarŭ *romanŭ* şi nu a limbeĭ latine. Dreptŭ-aceea şi ortografia o adaptéză maĭ multŭ după natura limbeĭ române; cu tóte acestea însĕ susţine şi elŭ forme ortografice latine întroducêndŭ şi italiene. Er' încâtŭ pentru etimologia cuvintelorŭ rĕmase şi elŭ latinistŭ severŭ.

Următoriĭ acestora luară treĭ direcţiunĭ deosebite. Laurianŭ în *Tentamen criticum* împinse principiulŭ latinităţiĭ până la estremŭ, încâtŭ distrugea cu totulŭ limba română, creândŭ o limbă de fantasie. Acestŭ principiŭ încercă împreună cu uniculŭ seŭ discipulŭ, Massim, sĕ-lŭ consacre în proiectulŭ de *Dicţionariŭ academicŭ*. — Ciparĭŭ apucă calea, ce ducea la adevĕrŭ, întroducêndŭ studiulŭ evoluţiuneĭ istorice a limbeĭ şi tinḑêndŭ

a reînvia formele și elementele vechĭ și maĭ originale. Până aicĭ principiulŭ luĭ Cipariŭ este celŭ maĭ bunŭ. In esecutare însĕ se abate încâtŭ-va dela elŭ. In locŭ de a lega evoluțiunea istorică a limbeĭ române *d'adreptulŭ* cu graiulŭ *vulgarŭ romanŭ*, o légă cu limba *latină*, și numaĭ în modŭ subsidiarŭ și sporadicŭ se rapórtă și la graiulŭ vulgarŭ. D'aicĭ provine, că Cipariŭ, în contra principiuluĭ seŭ, în ortografie merge până susŭ la latină, fără îndoiélă de témă, ca sĕ nu se prea depărteze cuvintele în forma esterióră de limba latină. Va sĕ dică, ideia latinităţeĭ predomină ideia romanităţiĭ.

Maĭ târdiŭ se nasce încă unŭ alŭ treilea curentŭ. Ionŭ Budai Deleanu, crede că în cultivarea limbeĭ române sĕ-se iee de modelŭ limba italiană. De-óre-ce însĕ scrierile luĭ nu s'aŭ publicatŭ, fórte puținĭ vorŭ fi avutŭ cunoscințe de aceste ideĭ ale luĭ, ele însĕ 'șĭ află, póte numaĭ din întêmplare și cu totulŭ independentŭ, unŭ continuatorŭ în Eliade Rădulescu, care maĭ târdiŭ, după a. 1850, voesce sĕ reformeze limba română după cea italiană, și începe chiar a-șĭ traduce poesiile sale maĭ vechĭ în o asemenea limbă. Acéstă încercare a rĕmasŭ însĕ cu totulŭ individuală.

Româniĭ de dincóce ne avêndŭ ocasiune a face studiile aprofundate, carĭ le făceaŭ ceĭ de dincolo asupra limbeĭ, începêndŭ a scrie cu litere latine, scriaŭ după cum le pica în condeiŭ, și când vĕdură, că pentru acestŭ lucru și pentru a scrie o românéscă, cum se pretinde dela scriitorĭ, se cere multă gramatică, eĭ se înspăimêntară și necunoscêndŭ în fondŭ, ci numaĭ în formă, principiile gramaticilorŭ de dincolo, începură a pune în circulațiune frasa că ceĭ de dincolo latiniséză și strică limba. Pentru a acredita acésta le venea în ajutorŭ dóuĕ împregiurărĭ: esagerările latiniste teoretice ale unora, și în generalŭ greutatea stiluluĭ la ceĭ de peste munțĭ, fiindŭ-că eĭ se ocupaŭ cu deosebire cu limbĭ străine, și din causă că lucrurile sciințifice nu se potŭ scrie în aceeașĭ limbă ușóră cum se scrie unŭ

simplu articolŭ de ḑiarŭ séŭ o comedie. Dreptŭ-aceea pe când unii din ceĭ de dincóce în nevinovăția lorŭ, după tipărirea gramaticeĭ luĭ Ciparĭŭ, vorbiaŭ de «comedia limbistică de pe câmpulŭ Blajuluĭ», ceĭ de dincolo încă le rĕspundeaŭ cu dreptŭ cuvêntŭ: «Așa, D-vóstră scrieți ușorŭ pentru că v'ați feritŭ de a scrie ce e greŭ și fórte greŭ». Astŭ-felŭ ceĭ de dincóce pentru forme, care nu se țineaŭ de adevĕrata cestiune, se înspăimêntaŭ de calea anevoiósă a studiuluĭ și a esperienței și preferaŭ a scrie ușorŭ, cum le venia. D'aicĭ lungă și interminbilă confusiune![1]).

Din acestea aŭ resultatŭ treĭ direcțiunĭ: latinistă estremă, istorică-latinistă moderată, și fonetică estremă séŭ anarchică. Latiniștiĭ estremĭ, dintre toțĭ ceĭ maĭ puținĭ la numĕrŭ, eraŭ în îndoită rătĕcire, căcĭ nu înțelegeaŭ orĭ nu voiaŭ sĕ înțelége, că altŭ ceva este limba latină ce ne-a rĕmasŭ scrisă și alta graiulŭ vulgarŭ romanŭ, a căruĭ continuare este și limba nóstră. Latiniștiĭ moderațĭ rătĕciaŭ, căcĭ în cestiunea de ortografie nu se mărgineaŭ numaĭ la etimologia internă a limbeĭ române, ci se suiaŭ până la latină, și apoĭ în evolutiunea istorică nu legaŭ limba română *de-adreptulŭ* cu graiulŭ vulgarŭ romanŭ, ci săriaŭ, peste elŭ, la latina clasică.

In aprețiarea acestorŭ dóuĕ curente s'aŭ comisŭ totŭde-una marĭ greșelĭ, căcĭ s'a strigatŭ și uniĭ, desorientațĭ în asemenea lucrurĭ, maĭ strigă și adĭ, că curentulŭ latinistŭ ar' fi stricatŭ limba. S'a trecutŭ cu vederea, că ceĭ maĭ estremĭ latiniștĭ, ca Laurianŭ și Massimŭ, chiar' eĭ altŭ-felŭ 'șĭ făceaŭ studiile filologice ca sciință și altŭ-felŭ scriaŭ limba ca limbă. Laurianŭ și Massimŭ n'aŭ scrisŭ nicăirĭ în scrierile lorŭ limba ce aŭ depus'o eĭ în dicționariulŭ lorŭ și cu atâtŭ maĭ puținŭ în cea din

---

1). Despre diversele critice și anticritice în acéastă materie a se vedé cu deosebire în *Fóia pentru minte* etc. dintre aniĭ 1853 - 1856, ér' pentru citațiunile de susŭ N-riĭ 11 și 15 din 1855.

Tentamen criticum; chiar prefața Dicționariului este negațiunea directă a cuprinsului latinistu din Dicționariu. Micuu, Șincai, Maiorŭ, Cipariu, a scrisŭ fie-care o limbă mai românéscă, de câtŭ cum scriŭ chiar aḑi mulți alții. Deleanu în *Țiganiada* lui a scrisŭ cea mai românéscă limbă. Iorgovici, care pune principiile ce le-a desvoltatŭ mai rigurosŭ Laurianŭ în *Tentamen criticum* și în *Dicționariŭ*, declară lămuritŭ, că elŭ nu voesce sĕ schimbe limba din ceea ce este.

Din tóte acestea resultă lămuritŭ, că acești învĕțați se folosiaŭ în epoca lorŭ de teoriile de limbă ca de-o *probă istorică* de originea nóstră, de-o armă de luptă contra străinilorŭ carî negaŭ *romanitatea* Românilorŭ și *latinitatea* limbeĭ române, în aplicarea practică însĕ nicĭ prin mînte nu le-a trecutŭ, afară de Eliade, sĕ schimbe limba, cum probézĕ tóte scrierile lorŭ. Că minunatŭ de bine aŭ sciutŭ eĭ sĕ lupte, probézĕ următórele resultate: ideile de romanitate și latinitate susținute de eĭ aŭ fostŭ probate și recunoscute și de străinĭ, ér' limba română numaĭ *prin lucrările lorŭ a întratŭ pe terenulŭ studiilorŭ sciințifice*; eĭ aŭ datŭ lovitura de mórte cirilismuluĭ întroducêndŭ alfabetulŭ latinŭ; eĭ aŭ *creatŭ gramatica limbeĭ române* singură sciințifică și copiată de toți gramaticiĭ până aḑi.

Față cu cele dóuĕ curente sciințifice, curentulŭ foneticŭ estremŭ séŭ anarchicŭ nu se nasce din cercetărĭ séŭ studiĭ asupra limbeĭ, din contră elŭ se nasce togmaĭ din negațiunea acestora, căcĭ elŭ togmaĭ nu voia sĕ scie de asemenea lucrurĭ, creḑêndŭ în naivitatea luĭ că este de ajunsŭ sĕ fiĭ născuntŭ românŭ, ca sĕ sciĭ scrie românesce. Pentru aceea fonetistiĭ făceaŭ numaĭ *opositiune*, dar nu și *studiĭ*, căcĭ déca eĭ arŭ fi încercatŭ acésta totŭ cu aceeași seriositate și cunoscință cu care lucraŭ ceialalți, s'arŭ fi convinsŭ îndată a dóua ḑi, că togmaĭ eĭ distrugŭ limba, ceea-ce imputaŭ latiniștilorŭ estremĭ, și încă maĭ sigurŭ și maĭ curênd, căcĭ de eĭ se țineaŭ toțĭ, câți nu sciaŭ și nu voiaŭ sĕ-și dee

ostenélă sĕ învețe limba séŭ sciința eĭ, și acestia eraŭ mulțimea, și togmaĭ se lăudaŭ cu *nos numero sumus*, pe când latinistiĭ estremĭ eraŭ abia de semință, ba chiar și pentru acésta prea puținiĭ. *Pentru aceea fonetistiĭ n'aŭ pututŭ face nicĭ gramatica, nicĭ sĕ-și creeze și sĕ-și sistemiseze o ortografie*, căcĭ a încerca sĕ facĭ o ortografie fără gramatică este a frĕmênta pâne fără apă séŭ a face o societate fără legĭ, carĭ singure o potŭ ținé laolaltă. Anarchia în sciință este ca anarchia în statŭ—o voescŭ numaĭ *proletariĭ*!

Lecsicografia. Incercările cele dintâiŭ pe terenulŭ filologieĭ limbeĭ române le aflămŭ în lecsicografie. Până la Lecsiconulŭ de Buda, care a făcutŭ o epocă, aflămŭ o sumă de dicționare asupra limbeĭ române, se înțelege maĭ tóte netipărite [2]). De sigurŭ multe suntŭ încă necu-

---

2). In cele următóre înșirămŭ dicționarele ce ne suntŭ cunoscute: 1) *Registrele de cuvinte* românescĭ dela Lucius (sec. 17 lea) după Șoimirovicĭ, ale luĭ Del-Chiaro ș. a. suntŭ reproduse la Ciparĭu, Principia p. 236—246; 2) *Lecsiconulŭ romano-slavŭ* din secolulŭ alŭ 17 lea aflătoriŭ în posesiunea d. D. A. Sturza (specimene la Hăsdeŭ, Cuvinte d. bĕtr. I, 259—312), autorulŭ necunoscutŭ; 3) *Dicționariŭ slavo moldovenescŭ* anonimŭ de pela finele sec. alŭ 17-lea, ce se afla în fósta bibliotecă a Conteluĭ Theodorŭ Tolstoi la Moscva acum a: guvernuluĭ (Analele Acad Șed. din $^{12}/_{24}$ Aug. 1869 și Hăsdeŭ, loc. cit.). acesta și celŭ următoriŭ sĕ presupunŭ a fi autografele luĭ Nicolaŭ Milescŭ și mitropolituluĭ Dositeiŭ; 4) *Dicționariulŭ limbeĭ române* anonimŭ în bibl. societățiĭ archeologice din Moscva (loc. cit.); 5) *Dicționariulŭ bănățianŭ românŭ-latinŭ* în biblioteca Universităței din Pesta (Specimenŭ în Col. luĭ Trăianŭ, 1884 p. 406 sq. D. Hăsdeŭ 'lŭ numesce *Anonynus Lugoschiensis*, dar' nu esistă nicĭ o probă pentru vre unŭ *lugojanŭ*, ci numaĭ indiciĭ pentru unŭ bănățianŭ); 6) *Vocabularŭ biblicŭ* sêrbescŭ-românescŭ manuscrisŭ (Ciparĭu, Principia p. 114); 7) *Dicționariulŭ latinŭ românescŭ* alŭ luĭ Teodorŭ Corbea, braşoveanŭ, dela începutulŭ sec. alŭ 18 lea, în bibl. rĕpos. Ciparĭu (Archivŭ p 637); 8) *Dicționariŭ românŭ-germanŭ* de Gabriel Lemeny (+1729) v. Nilles Symbilae II. 511; 9) *Vocabulariŭ romano-latino-serbo-germanŭ*, de Stefanŭ Popoviciŭ, scrisŭ la 1843, acesta și alte 10) dóuĕ *Vocabulare* anonime, unulŭ romano-serbo-latinŭ și altulŭ serbo-românŭ, se află în Museulŭ națională din Pesta (N. Densușianŭ, Analele Acad. Rom ser. 2. t. II sect. 2 p. 197); 11) cu compunerea

noscute.—Celŭ maĭ importantŭ dintre tóte este *Lecsiconulŭ* rom. lat. ung. şi nemţescŭ de Buda tip. 1825. Elŭ a fostŭ începutŭ de S. Miculŭ şi după mórtea luĭ continuatŭ de Vasile Coloşi, preotŭ în Săcărêmbŭ (Transilvania), de Ionŭ Corneli, canonicŭ la Oradea-mare. Petru Maiorŭ, Ionŭ Teodoroviciŭ, preotŭ românŭ în Pesta şi Alexandru Teodori, doctorŭ în medicină. Celŭ care i-a datŭ forma în care s'a publicatŭ şi cu deosebire etimologiile cuvintelorŭ, *Dialogulŭ* şi *Tractatulŭ de fonologie*, părţile cele maĭ importante, este Petru Maiorŭ. Fără de elŭ, lecsiconulŭ rĕmânea ceva de tóte dilele, unŭ registru de cuvinte. Maiorŭ însĕ 'ĭ insuflă unŭ spiritŭ noŭ. Incâtŭ pentru tractatulŭ de fonologie vorbimŭ la Gramatică. După acésta, partea etimologică a Lecsiconuluĭ a fostŭ cea maĭ importantă. Ea a fostŭ, care după *Istoria pentru începutulŭ Româ-*

---

unuĭ *Dicţionariŭ în limba moldovenéscă* (dicionario in lingua moldava) se ocupa la 1777 minoritulŭ F. Francantonio Minotto, misionariŭ catolicŭ în Moldova (I. Bianŭ, Col. luĭ Traianŭ, 1883 p. 144—5); 12) *Lecsiconulŭ sl. ao românescŭ* compusŭ de ieromonachulŭ Macarie în Bucuresci la 1778 (în bibl. centrală de acolo); 13) *Vocabularium valachicum* de M. Teuder (1780) manuscrisŭ în bibl regéscă din Copenhaga (Anal. Acad. rom. v. III (1871) p 34); 14) *Glosariŭ românŭ-rusescŭ* de preutulŭ Michailŭ Strilbetzki tip. la Iaşĭ 1789 (unŭ esempl. în bibl. centr. din Bucuresci); 15) *Dicţionariŭ românŭ-latinŭ* de S. Miculŭ în bibl. ep rom. din Oradea-mare (N Densuşianŭ loc. cit. p. 210) a se vedé şi Lecs. de Buda, prefaţa; 16) *Dicţionariŭ românŭ-latinŭ germanŭ* de la 1792 de Aureliŭ Antoniŭ Praedetis, în bibl. episcopiei române dela Oradea-mare (N. Densuşianŭ, loc cit. p. 109); 17) *Dicţionariŭ românŭ latinŭ francesŭ-germanŭ* se ţice a fi compusŭ P. Iorgoviciŭ (v. Gramat.), necunoscutŭ; 18) *Lecsiconŭ românescŭ nemţescŭ şi nemţescŭ-românŭ* de I. Budai Deleanŭ (în bibl. centr. din Buc. Ciparĭŭ Archivŭ p. 706; Principiă p. 321); 19) *Dicţionariŭ rom.-lat.-ung.* de episcopulŭ I. Bobŭ tip. cu lit. latine, Clujŭ 1822.—Ienăchiţă Văcărescu în prefaţa Gramaticeĭ sale încă spune, că lucra la unŭ *Dicţionariŭ* românŭ, nimicŭ însĕ nu s'a aflatŭ între manuscriptele Văcăresciloră (Analele Societ. acad. r. V. p. 22—23), Totŭ asemenea ne spune şi Samuilŭ Crişianŭ (Köröşi), că avea gata unŭ *vocabulariŭ* rom. lat. ung. (Ciparĭŭ, Principiă p. 321 şi Archivŭ p. 745 sq).

nilorŭ, a pusŭ în mişcare pe învĕţaţii străinĭ. Prin acésta se pune în plină cestiune şi latinitatea séŭ romanitatea limbeĭ nóstre. Atacurile străinilorŭ aŭ fostŭ vehemente, dar nu trecu multŭ şi principiulŭ triumfă. Unulŭ din ceĭ maĭ marĭ filologĭ romanistĭ, celebrulŭ *Diez*, recunoscu romanitatea limbeĭ şi o clasă la loculŭ seŭ între limbile romanice. Dar Maiorŭ a comisŭ erezii, ḑicŭ uniĭ şi ḑicemŭ şi noĭ. Maĭ întâiŭ însĕ, sĕ nu se pérdă din vedere, că pe atunciĭ în acéstă materie sciinţa nu era unde este astăḑĭ, şi asemenea erezii, şi unele chiar maĭ marĭ, le afli la cele dintâiŭ celebrităţi ale timpuluĭ. Apoĭ sĕ nu uĭtămŭ, că nu era numaĭ o luptă scientifică, căcĭ atunciĭ maĭ puţinŭ amŭ puté scusa ereziile, ci era maĭ vĕrtosŭ o luptă eminamente naţională. Şi când este vorba de a deştepta şi a salva unŭ poporŭ din gura perireĭ, arʼ fi stupidŭ sĕ staĭ cu mânile în sinŭ fiindŭ-că nʼaĭ armele cele maĭ bune, séŭ sĕ te luptĭ cu mănuşĭ ca sĕ nu-ţĭ stricĭ mânile. Décă străiniĭ, pentru a ne combate, şi-aŭ permisŭ ḑilnicŭ nu numaĭ *erezii platonice*, ca noĭ, dar *violenţe reale*, nʼamŭ înţelege pentru ce sĕ nu-ţĭ ascuţĭ sabia pe ce poţĭ, décă de-o-cam-dată nʼaĭ *oţelŭ* tare la îndemână. Aşa aŭ făcutŭ bĕtrâniĭ nostri, şi vedemŭ că de minune bine aŭ făcutŭ! Noĭ ne *rĕsfăţămŭ* aḑi cu ereziile lorŭ! Erʼ décă voimŭ sĕ le *întunecămŭ* gloria, pentru ca sĕ putemŭ străluci noĭ, atunciĭ sĕ muncimŭ ca eĭ în linişte şi *fără sgomotŭ*, şi posteritatea, aĭ căreĭ ochĭ nu se potŭ unge, va vedé.

Gramatica. Urme de ideĭ gramaticale-filologice descoperimŭ chiar în *Tatălŭ nostru* cu litere latine de Luca Stroicĭ (p. 102). Maĭ bine pronunţate şi chiar aplicate cu o sistemă óre-care şi cu deplină cunoscinţă, le aflămŭ în scrierile mitropolituluĭ Dositeiŭ Formarea de cuvinte nóuĕ, introducerea de forme vechĭ séŭ rarĭ, cunóscerea prosodieĭ şi a variateĭ technice a versurilorŭ: tóte acestea ne arată pe scritoriulŭ, care nu numaĭ cunoscea ce va sĕ ḑică măestria gramaticală, dar

scia s'o și mânuéscă. Er' încâtŭ pentru învĕțatulŭ D. Cantemirŭ ne convingemŭ din Cronica luĭ (I. 82—85), că elŭ era familiarisatŭ cu Scaliger și cu «socotelele etimologhicescĭ». Tóte acestea însĕ eraŭ numaĭ ideĭ generale, adese-orĭ vage. O sciință gramaticală a limbeĭ române nu aflămŭ sĕ fie esistatŭ pe atuncĭ. Nicĭ o urmă de vre-o gramatică românéscă de pe acele timpurĭ nu e cunoscută. In prefața de la *Indreptarea legeĭ* (1652) se face amintire de gramatică și sintacsă, dar este a se înțelege celŭ grecescŭ séŭ peste totŭ numaĭ *învĕțătura*, cum se dicea până la 1848. Cea dintâiŭ gramatică ce o cunóscemŭ până adĭ este a luĭ *Eustatie Dimitrie Brașovianulŭ* scrisă la 1756 la Brașovŭ și dedicată luĭ Ionŭ Const. Nicolae Mavrocordatŭ [3]). Acéstă gramatică este fără îndoiélă identică cu cea despre care dice Wilkinson că a făcut'o I. C. Mavrocordatŭ la 1735 [4]). Er' Francantonio Minotto, amintitŭ mai susŭ, totŭ în acelŭ locŭ ne vorbesce, că elŭ avea (la 1775) terminată o gramatică a limbeĭ românescĭ, despre care însĕ nimicŭ alta nu se scie.

La 1780 apare ântâia Gramatică tipărită a limbeĭ române, compusă pe S. Miculŭ, amplificată și coordonată de Șincaĭ [5]). La 1805 Șincaĭ o tipări a dóua óră la

3). Un esemplariŭ din acéstă Gramatică, cum se pare, chiar originalulŭi scrisŭ cu cirile, ce eraŭ în usŭ în Transilvania, și bine conservatŭ, se află în posesiunea d. C. Erbiceanŭ, profesorŭ la Seminariulŭ din Iași, ér' acum la Buc. Conține o dedicațiune cătră domnŭ, o lungă precuvêntare, scara materiilorŭ, apoĭ corpulŭ Gramaticeĭ, anume gramatica proprie, sintacsŭ și prosodie. Pe lângă multe singularităților, are și unele bune. Din familia Eustatie trăia pe la 1870 unŭ advocatŭ în Brașovŭ.

4) W. Wilkinson: Tableau historique de la Moldavie et de la Valachie, traduit de l'anglais par Ch. Paris 1821 p. 120—1: „En 1735, Constantin Mavrocordato . . . fit, pour le jargon qu'on parlait, une *grammaire* en caractères tirés du grec et de l'esclavon".

5). Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, composita ab Sam. Klein de Saad. ord. S Basilii M. etc. locupletata vero et în hunc ordinem redacta a G. G. Sincai, ejusdem ordinis, A. A L. L. Phil. et. SS. Th. D. Vindobonae 1780.

Buda. Despre principiile pe care se basézá vorbirámŭ maĭ susŭ în *prospectŭ*. La 1787 Ienăchiță Văcărescu publică Gramatica sa cu cirile sub titlu *Observațiĭ séŭ băgărĭ de sémă asupra regulelorŭ și orânduelelorŭ gramaticeĭ românescĭ*, și anume în dóuĕ ediţiunĭ, cea dintâiŭ la Râmnicŭ, a dóua la Viena în 1804, cu deosebirea că în acésta lipsesce prefața. Gramatica în sine este de puțină valóre, autorulŭ este cu totulŭ neorientatŭ. De importanță suntŭ versurile aduse ca esemple în poetică (v. Poesia). La a. 1788 maĭ publică *Ionŭ Morariŭ* (Molnar) Gramatica sa germană-română, în care urméză pe Miculŭ-Șincaĭ, și la 1798 o *Retorică*, ér' *Radu Tempea* la 1797 publică *Gramatica Românéscă* cu litere cirile, urmândŭ după gramatica luĭ Morariŭ. Totŭ la 1789 unŭ-óre-care Școlariulŭ tipărescе în Iași o mică Gramatică română-rusă. Paulŭ Iorgoviciŭ tip. la 1799 *Observațiĭ la limba Română*. Gramatica luĭ *I. Budaĭ Deleanŭ* a rĕmasŭ nepublicată, deși se dice, că ar' fi una din cele maĭ bune [6]).

Samuilŭ Crișianŭ profesorŭ în Clujŭ, publică la 1805 lat. *Ortografia latină română* [7]) după principiulŭ etimologicŭ.

Cea maĭ însemnată scriere în acéstă materie în âncâia jumĕtate a acestuĭ secolŭ este *Ortografia română* a luĭ Petru Maiorŭ scrisă în limba latină și publicată la începutulŭ Lecsiconuluĭ de Buda. Este nu numaĭ cea maĭ voluminósă, dar' și cea maĭ sistematică, maĭ adâncă și chiar' genială cercetare din acelŭ timpŭ asupra părțeĭ celeĭ maĭ interesante și maĭ grele a limbeĭ române, asupra foneticeĭ. Toțĭ gramaticiĭ următorĭ s'aŭ adăpatŭ din acésta In adevĕrŭ pentru acelŭ timpŭ este de miratŭ unŭ studiŭ atâtŭ de pĕtrundĕtoriŭ și sciințificŭ.

6). Ciparĭŭ, Archivŭ p 706 sq și Principiă p. 322 sq., 327, unde se află și o epistolă a luĭ scrisă cu litere latine, cum se vede, dupŭ regulele gramaticeĭ sale.

7). Ciparĭŭ, Principiă pag 317 sq. ér în Archivŭ pag. 745 sq., o reproduce întrégă

Maiorŭ este întemeietoriulŭ fonologieĭ la noĭ. Elŭ pentru lămurirea cestiuniloră se servesce în modŭ comparativŭ de limba latină, gréc㠹i de cele neo-latine, dar greşesce căci nu ie în considerare evoluţiunea istorică a limbeĭ şi nu se servesce de vechile nóstre monumente literare, deşi cunoscea o parte din ele, precum se vede din *Istoria* luĭ. Adevěratŭ, déc㠹 vomŭ judeca acéstă scriere după cunoscinţele de adĭ, vomŭ afla erezii, nu este însĕ maĭ puţinŭ adevěratŭ, că pentru acelŭ timpŭ a fostŭ o scriere fenomenală, şi că în generalŭ, fórte multe din ea aŭ rěmasŭ adevěruri necontestate. Elŭ scóte din alfabetŭ literele k, x şi y, susţine însĕ pe q, încâtŭ după elŭ pentru scrierea limbeĭ române suntŭ de ajunsŭ 20 litere. Elŭ celŭ dintâiu regulézā şi ficséz㠹 întrebuinţarea semnelorŭ diacritice, cu deosebire la é (ea), ó (oa), sedila, şi cele pentru ă şi ş. a. Petru Maiorŭ a scrisŭ şi *Gramatica limbeĭ române* a rěmasŭ însĕ nepublicată[8]). După ortografia luĭ P. Maiorŭ şi-a scrisŭ şi J. Alecsi, maĭ târdiŭ episcopŭ alŭ Gherleĭ, Gramatica daco-română, 1826. Alte gramatice, ce s'aŭ maĭ scrisŭ, ca a luĭ C. Diaconŭ Loga (1822), a luĭ Eliade (1828) şi gramatica plină de curiositățĭ a luĭ G. Săulescŭ (1833—4) ş. a., s'aŭ scrisŭ pentru usulŭ scolarŭ. Iordache Golescŭlŭ publică la 1840 *Băgarĭ de samă asupra canónelorŭ gramaticescĭ*, este lipsitŭ însĕ de cunoscinţele elementare gramaticale. Maĭ importantă pentru principiile sale este gramatica luĭ A. T. Laurianŭ, publicată la 1840 sub titlulŭ: *Tentamen criticum*, care se abate cu totulŭ atâtŭ dela starea actuală, câtŭ şi dela evoluţiunea istorică a limbeĭ române şi pune regule pentru o limbă ideală, care ca limbă românéscă n'a esistatŭ nicĭ-odată, nicĭ va esista. Pentru aceea cu dreptŭ cuvêntŭ a rěmasŭ cu totulŭ isolată şi nicĭ sforţările binevoitóre ale luĭ Papiŭ Ila-

8) Unele fragmente s'aŭ publicatŭ în Archivulŭ luĭ Ciparĭŭ p. 27, 297, 338, 355, 360.

rianŭ în *Tesaurŭ* (I. 94) de a o pune de noŭ în evidenţă nu i-aŭ pututŭ ajuta, şi maĭ puţinŭ întruparea acelorŭ principiĭ în proectulŭ de *Dicţionariŭ* şi *Glosariŭ academicŭ*.—Dela Maiorŭ încóce, celŭ maĭ însemnatŭ pe terenulŭ filologieĭ române este:

Timoteiŭ Cipariŭ (1805—1887). Elŭ s'a născutŭ la satulŭ Pănade aprópe de Blajŭ. A învĕţatŭ la liceulŭ din Blajŭ, unde la 1826 a terminatŭ şi cursulŭ teologicŭ. Fu numitŭ profesorŭ la liceŭ şi după aceea la cursulŭ de teologie. Ajunse de tinĕrŭ canonicŭ. Intre 1847—8 redactézĕ *Organulŭ luminăreĭ*. In 1848 e membru alŭ Comitetuluĭ de acţiune. După 1848 face călătorii în Europa. La 1854 ie direcţiunea Liceuluĭ. Móre în adâncĭ bĕtrâneţe la Blajŭ ca prepositŭ alŭ Capitululuĭ mitropolitanŭ la 1887. Cipariŭ este nu numaĭ unulŭ din ceĭ maĭ eruditĭ, şi în faptă celŭ maĭ eruditŭ dintre Românĭ, dar' şi unulŭ care întrégă viéţa şi-a consacrat'o pentru cercetările asupra limbeĭ române, şi în adevĕrŭ nime n'a adâncit'o ca dênsulŭ. Elŭ întemeiézĕ scóla istorică-etimologică în filologia română. Cercetările luĭ la începutŭ, ca tóte lucrurile serióse şi de adevĕrată valóre, n'aŭ fostŭ înţelese, şi ceĭ *naivĭ* 'şĭ făceaŭ glume maĭ multŭ de câtŭ lipsite de sare[9]). Aḑĭ studiile istorico-filologice, introduse de Cipariŭ, aŭ devenitŭ nu numaĭ o predilecţiune, ci chiar o pasiune. Elŭ a creatŭ cea maĭ bună Gramatică şi Sintacsă, ce avemŭ până aḑĭ, în carĭ pe basa graiuluĭ viŭ şi a monumentelorŭ literare codifică, în modulŭ celŭ maĭ sistematicŭ, legile principale ale limbeĭ române. Dar' elŭ este şi unulŭ care a

9) V. nota 279 şi *Românĭa Literară* pe 1855. Fóia pentru minte din 1855 No. 17 reproducêndŭ „farsele" din Rom. lit observă: „din care se cunósce de noŭ, cu ce uşorătate se tratézĕ de unĭĭ ómenĭ însuşirĭ de acelea ale limbeĭ nóstre asupra cărora filologiĭ altorŭ naţiunĭ nu s'arŭ îndoi întru nimicŭ a ţiné sfătuirĭ şi conferinţe serióse şi mature; eĭ arŭ fi prea departe de a tracta proprietăţile limbeĭ ca şi unŭ sujetŭ de comedióră orĭ farsă dela Sadagura" etc.

lucratŭ mai multŭ pentru întroducerea şi popularisarea alfabetuluĭ latinŭ. Scrierile sale suntŭ numĕróse, din carĭ noĭ amintimŭ următórele: 1) Ţiariulŭ *Organulŭ luminăreĭ* (1847—1848), importantŭ pentru studiile şi diversele notiţe literare publicate în elŭ asupra limbeĭ române; 2) *Gramatica limbeĭ române*, în dóuĕ ediţiunĭ, la 1854 mai pe scurtŭ şi la 1869 amplificată; 3) *Sintacsa limbeĭ române*, cu unŭ apendice *Despre limba română* (1877); 4) *Archivulŭ pentru filologie şi istorie* (1867—1872); 5) *Acte şi fragmente* (1855); 6) *Elemente de poetica* (1860); 7) Cestiunea originеĭ Românilorŭ sub titlu: *Cuvêntŭ la înaugurarea Asociaţiuneĭ Transilvane*; 8) diverse cărţĭ bisericescĭ şi scolastice, şi articolĭ prin ţiare, cu deosebire în *Fóia petru minte* şi programele Liceuluĭ din Blajŭ.

Totŭ ómeniĭ acestuĭ periodŭ suntŭ: 1) *Nic. Bălăşescu* (+1881) care a publicatŭ la 1848 o gramatică, ce s'a folositŭ multŭ timpŭ în scóle: 2) *Gavrilŭ Munteanŭ* (1812—1869), fostŭ directorŭ alŭ liceuluĭ românŭ din Braşovŭ, a publicatŭ o Gramatică şi o sintacsă a limbeĭ rom. ş. a. şi a tradusŭ operele luĭ Tacitu şi Suetoniŭ: 3) *Aronŭ Pumnulŭ* (1818—1866) născutŭ în Ţéra-Făgăraşuluĭ la satulŭ Cuciulata, elevŭ alŭ luĭ Ciparĭŭ şi Bărnuţŭ. După 1848 trece în Bucovina, unde ca profesorŭ de limba română devine unŭ altŭ *Lazarŭ* pentru Bucovinenĭ, deşteptândŭ sentimentulŭ naţionalŭ şi iubirea limbeĭ române. Elŭ a publicatŭ o gramatică pe basa principiuluĭ foneticŭ, după care formă şi o ortografie particulară, fără îndoiélă în scopŭ de a se face ceva propriŭ pentru Bucovina, şi câtŭ mai uşorŭ pentru ca sĕ-ĭ atragă la studiulŭ limbeĭ. Elŭ a mai publicatŭ şi *Lepturariŭ românescŭ* în 6 volume [10]).

---

10). Despre activitatea acestuĭ apostolŭ alŭ românismuluĭ a se vedé Dr. I. Sbiera, Viéţa etc. luĭ A. Pumnulŭ.

Filosofie, Jurisprudență, Elocință.

Prospectu istoricu

Impregiurările în carî s'aŭ aflatŭ Românii până la 1860 n'aŭ fostŭ favorabile acestorŭ ramurî și cu deosebire jurisprudenței și elocinței. Filosofia presupune o lungă desvoltare literară, jurisprudența și elocința o viéță politică și socială bine întemeiată și care sĕ fie pututŭ avé o evoluțiune liberă și liniștită celŭ puținŭ în intervale. Aceste condițiunî ne-aŭ lipsitŭ, și anume libertatea și liniștea n'aŭ cunoscut'o nicî părinții nostri, nicî generațiunile până la 1860, precum amŭ arătatŭ maî susŭ, cap. X și XI. Prin urmare n'ar' fi nicî o minune, și n'ar' trebui sĕ ne roșimŭ de locŭ, décă nu amŭ puté arăta chiar nimicŭ pe acestŭ terenŭ până la 1860. Cu tóte acestea, și aicî se adeverésce ceea ce amŭ dișŭ în altŭ locŭ maî susŭ, că *aŭ fostŭ maî barbare timpurile de câtŭ Românii.* Chiar și în acele timpurî de barbarii și miserii, părinții nostri s'aŭ ocupatŭ din când în când cu meditațiunî filosofice, cu codificarea de legî și cu frumósa artă a elocinței. Și maî âmtâiŭ aparŭ meditațiunile filosofice, apoî încercările de jurisprudență și numaî în fine, când începe a adia vêntulŭ libertățeî, începe a rĕsuna buciumulŭ deșteptătoriŭ alŭ elocinței. In adevĕrŭ nu putemŭ arăta lucrurî marî, dar' în fondŭ fórte importante ca semne ale tendințelorŭ de cultură și de aptitudinî ale Poporuluî-Românŭ.

Filosofia. Cea dintâiŭ încercare filosofică suntŭ *Învĕțăturile* luî Neagoe-vodă (1512—1521) cătră fiulŭ seŭ Teodosie. Ele ni s'aŭ păstratŭ într'unŭ manuscriptŭ de la 1654[1]). Invĕțăturile cuprindŭ regule, ce trebue sĕ le observe unŭ domnŭ în diversele împregiurărî și maî

---

1). Archiva ist. a Rom t. I. pt. 2 unde la pag. 111—132 se publică întregŭ tractatulŭ. La 1843 se publicase după unŭ manuscriptŭ din 1816.

alesŭ cum sĕ-se esercite generositatea domnéscă [2]). Espunerea este fórte clară, logică şi elocintă, stilulŭ naturalŭ, dulce şi animatŭ, limba corectă şi de o verdéţă şi profumŭ óre-cum câmpenescŭ, ceea-ce este cu atâtŭ mai importantŭ, căci lucréză cu ideĭ abstracte. In cătŭ pentru versiunea, décă Neagoe-vodă va fi scrisŭ românesce séŭ în altă limbă, grecesce orĭ mai vêrtosŭ slavonesce, şi póte numai mai târdiŭ sĕ-se fie tradusŭ, noĭ observămŭ, că deşi publicaţiunile de pân'acum ale acesteĭ opere nu satisfacŭ cerinţele scientifice, asemenându însĕ limba şi stilulŭ cu cele din cronicele mai vechĭ muntene, nu amŭ avé nicĭ unŭ motivŭ de a ne îndoi, cu atâtŭ mai vêrtosŭ, căci vechimea în decursŭ de vre-o 130 anĭ, până la 1654. s'a mai ştersŭ prin copierĭ. Cercetărĭ ulterióre însĕ vorŭ puté lămuri lucrulŭ şi mai bine.

Divanulŭ séŭ gâlcéva înţeleptuluĭ cu lumea de D. Cantemirŭ (v. Cronicarĭ), scrisă în dialogŭ şi tip. întâiŭ la 1698, tratéză despre lupta între trupŭ şi sufletŭ séŭ materie şi spiritŭ, luându-se de basă filosofia teologică. Acesta era unŭ subiectŭ de predilecţiune pentru acéstă filosofie în evulŭ mediŭ, şi are o întrégă literatură. Se baséză mai numai pe s. scriptură, icĭ colo câte unŭ filosofŭ profanŭ. Scrierea constă mai multŭ din frase de cătŭ din ideĭ, şi cu tóte că dialogulŭ nu permitea o sistemă, dar' se putea desvolta celŭ puţinŭ în modŭ mai logicŭ, pentru ca sĕ nu se repeţéscă acelaşĭ lucru, aceleaşĭ ideĭ de nenumĕrate orĭ. Stilulŭ şi limba ca şi în cele-l-alte ale sale scrierĭ românescĭ.

D. Cantemirŭ a mai scrisŭ încă *Tractatŭ de logică* latinesce. Ideĭ morale filosofice desvóltă în abundanţă şi în lstoria ieroglifică.

Ceasorniculŭ Domnilorŭ de Niculae Costinŭ (v. Cro-

2). Totŭ în limba română şi despre asemenea materie am vĕdutŭ într'unŭ vechiŭ manuscrisŭ sub numele luĭ Vasile Machedonŭ „samodĕrjeţŭ Grecilorŭ" *Invĕţăturĭ* cătră fiulŭ seŭ Leonŭ împĕratŭ.

nicarĭ) este opera principală a acestuĭ scriitoriŭ rĕmasă însĕ cu totulŭ necunoscută [3]). Cuprinsulŭ, fórte voluminosŭ, este filosofie, morală şi politică. Este scrisŭ cu multŭ aparatŭ scientificŭ, vaste cunoscinţe de scriitorĭ şi fapte, espuse însĕ fără sistemă şi într'unŭ modŭ greoiŭ. Pentru acele timpurĭ însĕ şi pentru împregiurările nóstre, opera este d'o eruditiune fenomenală. Atâtŭ din acestŭ punctŭ-de-vedere, câtŭ şi pentru limbă, este păcatŭ că zace necunoscută, pe când se tipărescŭ alte lucrurĭ aprópe fără nicĭ o importanţă.

Cu acestia se încheie epoca vechie a scriitorilorŭ nostri pe acestŭ terenŭ. Ar' fi incontestabilŭ de mare însemnătate a se studia limba acestorŭ treĭ opere din punctulŭ-de-vedere alŭ limbagiuluĭ filosoficŭ. Pintre aceste treĭ scrierĭ, ca metodŭ, limbă şi espunere, se înalţă *Învĕţăturile* luĭ Neagoe-vodă, ér' ca eruditiune *Ceasorniculŭ domnilorŭ*.

In timpulŭ următoriŭ până la 1860 în adevĕrŭ filosofia se generaliséză precum se lăţesce şi se ridică şi instrucţiunea. Deja S. Miculŭ a tipăritŭ o logică şi o Etică, şi dincóce până la 1830 se maĭ tipărescŭ vre-o dóuĕ logice, şi alte câte-va fragmente traduse de prin uniĭ filosofĭ. Profesorŭ maĭ însemnatŭ pentru filosofie în acéstă epocă este Lazarŭ, care spunŭ că a ţinutŭ la Bucurescĭ şi prelegerĭ séŭ maĭ bine conferinţe din filosofie, apoĭ Bărnuţŭ la Blajŭ (1832—1845) şi totŭ elŭ la Universitatea din Iaşĭ (1855—1864), Eutimiu Murgu (1834—1836) la Academia din Iaşĭ şi următoriulŭ seŭ Petru Câmpeanŭ; Laurianŭ la Bucurescĭ, care traduce şi tip. manualulŭ luĭ Krug, şi érăşĭ la Blajŭ profesorulŭ Tarţa, care deşi era pentru religiune, în admirabilele sale esplicărĭ însĕ făcea aprópe numaĭ filosofie, şi era

3). Noĭ ceĭ dintâiŭ amŭ descoperit'o la 1881 în bibl. centrală din Iaşĭ într'unŭ elegantŭ manuscriptŭ de la 1714 care séměnă cu manuscriptulŭ luĭ Acsentie Uricariulŭ (v. pag. 226 n. 30); altŭ manuscriptŭ dela 1801 se află în bibl. Seminariuluĭ din Iaşĭ.

multu iubitu și ascultatu. Prin acestia se introduse încetulu cu încetulu cunoscința filosofiei mai nóue. Consecința acestei ridicări progresive a nivelului intelectualu era naturalminte, că scriitorii nu se mai puteau presenta publicului cu scrieri filosofice, ca cele de mai înainte, escelinte pentru timpulu lorŭ, dar nu pentru alŭ nostru. Prin urmare acum era cu multu mai greu a scrie cineva o operă filosofică cu óre-cari pretențiuni de originalitate. Dintre cei cari s'aŭ ocupatu cu filosofia în timpulu noŭ, singurŭ S. Bărnuțiu a lăsatu după sine o sumă de scrieri filosofice, zacŭ însĕ, afară de dóuĕ, netipărite și necunoscute [4]).

Cónță V. (1840—1884) a publicatu *Teoria fatalismului* și *Incercări de metafisică.*

Jurisprudența. Colonia romană s'a întemeiatu în Dacia cu instituțiunile romane. Cumcă acestea, după retragerea legiunilorŭ și administrațiunei romane, nu aŭ dispărutu cu totulu, probă viie și incontestabilă suntu însĕși cadrele instituțiunilorŭ romane păstrate în tóte timpurile la Poporulŭ-Românŭ, ca *domnu*, *popă*, *jude*, *jurați*, *bĕtrâni*, precum și nomenclatura principală juridică (v. p. 116 sq.). Consonanțe de principii și dispositiuni particulare romane cu *obiceiulŭ pămentuluĭ la noi* se voru puté stabili numai când se va aduna din poporŭ acestŭ obiceiŭ, [5]) după cum acésta s'a făcutŭ la celelalte popóre, și care, afară de punctulŭ-de-vedere curatŭ juridicŭ, este de-o mare importanță pentru istorie și diversele cestiuni etnice.

Până la cele dintâiŭ codificațiuni din secolulŭ alŭ 17-lea, la Românii de dincóce nu se află urme sigure

4). In *Notița biografică* la Dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ de S. Bărnuțiu, Iași 1867, se înșiră tóte manuscriptele rĕmase, între care vre-o 8 - 9 filosofice, nu scimŭ însĕ unde se mai află și dreptŭ aceea nici cari voru fi originale. Eleviĭ neuitatuluĭ profesorŭ începuse a le tipări. Nu se mai scie însĕ în ce stare se mai află lucrările.

5) Unŭ începutŭ s'a făcutŭ sub ministerulŭ G. Chițu, și s'a publicatŭ ceva în Col. luĭ Traianŭ. (v. mai în josŭ pag. 269)

de legĭ scrise, între carĭ, se înțelege, nu potŭ intra dispoșițiunile pentru anume casurĭ séŭ persóne, carĭ le aflămŭ prin chrisóvele domnescĭ. Susținerile că organisatorĭulŭ domnŭ, Alecsandru celŭ bunŭ, ar' fi introdusŭ Basilicalele, nu le-amŭ pututŭ verifica prin nicĭ o probă [6]). In diversele chrisóve atâtŭ ale domnilorŭ românĭ, câtŭ și în documentele străine de prin celelalte provinciĭ locuite de Românĭ, aflămŭ unanimŭ probată esistența unuĭ *dreptŭ românescŭ consuetudinarŭ*, ér' la Româniĭ de peste Carpațĭ, în diversele documente, se numesce *jus volachie*, *ritus volochie*, *lex antiqua et approbata*, va se ḑică: dreptulŭ séŭ obiceiulŭ românescŭ, lege vechie și recunoscută; la Româniĭ din Galiția se numia *consuetudo juris valachici*, obiceiulŭ dreptuluĭ românescŭ; la Româniĭ din Serbia *lege vechie*; este de asemine cunoscutŭ, că Româniĭ macedonenĭ aveaŭ nu numaĭ *obiceiulŭ* dar' și căpităniile lorŭ chiar' sub Turcĭ [7]).

Câtŭ de importantă și înrădăcinată era acéstă *vechie*

---

6). Adevĕratŭ D. Cantemirŭ ne spune acéstă în *Descrierea Moldovei* (prt. 2 c. XII), dar' în cronice nu aflămŭ nimicŭ, și elŭ nu ne arată de unde a luatŭ acésta, dreptŭ-aceea relatarea luĭ n'o putemŭ considera ca o probă contimpurană, când scimŭ că D. Cantemirŭ cam asardéză. Nu putemŭ însĕ trece cu vederea următórele indiciĭ de óre care legĭ scrise: în Cronica din Magaz. istoricŭ v. V. sĕ ḑice: „La judecătĭ marĭ se caută *Pravila* în divanulŭ domnescŭ", va se ḑică acésta era ceva cu totulŭ escepționalŭ. La Mănăstirea Neamțu esistă *Pravila aca mare* în limba slavónă din a 1474. (Revista p. istor., arch., și filolog. a. II. fasc. I. p. 135). Despre *Pravila alésă* vedĭ maĭ susŭ la pag. 200. — Intr'unŭ chrisovŭ alŭ luĭ Barnovschi dela 1828 se dice că judecata s'a făcutŭ *după legile țĕreĭ* (Archiva sciințif. și lit. a. II p. 180).

7). Despre acestea vedĭ *Porunca domnéscă* din 1817 la Codicele Caragea (Legiuirile civile ale Țereĭ Românescĭ. de C N. Brăiloiŭ Buc. 1854). *Anaforaua* obștesceĭ adunărĭ a Moldoveĭ din 1827 (Uricariŭ II 196). N. Densușianŭ. Monumente p. Țéra Făgărașuluĭ p. 4 (not. 2,) 22, 23, 37—8, 136. Archiva ist. a Rom. t. I. part. 1 p, 154 nota; Donațiunea luĭ Dușanŭ din 1348 III p. 143: lege antică. obiceiŭ vechiŭ.

lege consuetudinară se póte vedé cu deosebire la Românii supuși puterilorŭ străine, unde în tóte timpurile s'a respectatŭ mai multŭ séŭ mai puținŭ până chiar' în cestiuni de pură justiție, și chiar juducătorii și tribunalele încredințaŭ bětrânilorŭ satuluĭ decisiuni de procese [8]).

Dreptulŭ consuetudinarŭ séŭ obiceiele juridice ale Poporuluĭ-Românŭ a încercatŭ se le adune d. G. Chițu ca ministru de justiție. In câtŭ se va fi pututŭ realisa acésta, nu scimŭ. Publicate s'aŭ vĕdutŭ numaĭ cele din districtulŭ Bacăŭ în *Columna luĭ Traianŭ* pe 1882. In colecțiunile de proverbe și idiotisme încă se află păstrate principiĭ și macsime din acestŭ dreptŭ. Multe urme și dispositiuni de asemenea natură se află prin vechile chrisóve și chiar prin cronice. Marea importanță a cercetărilorŭ și a studiilorŭ în acéstă direcțiune este evidentă din maĭ multe puncte arătate maĭ sus.

Este însĕ naturalŭ, că acestŭ dreptŭ consuetudinarŭ, ca o lege nescrisă, numaĭ în atâtŭ se putea practica în câtŭ voia sĕ-lŭ recunóscă celŭ ce avea puterea în mână: domniĭ și judecătoriĭ, căcĭ după cum ne spune Urechie, „ce i-aŭ părutŭ luĭ (celuĭ mare) orĭ

8). N Densușianŭ, Mon p ţéra Făgăraşuluĭ p. 48 într'unŭ actŭ alŭ tribunaluluĭ din Făgăraşŭ din 1689 se ţice: „se fie datorĭ a primi și a supune pămênturile acele la împărțélă în presența bětrânilorŭ și a boerilor i din satŭ, . . acea parte . . . se remână condamnată la 60 fiorinĭ ungurescĭ din carĭ jumĕtate sĕ fie a *judecătorilorŭ* și *arbitrilorŭ* ce vorŭ regula contraversa, ér' jumĕtate a părțilorŭ ce vorŭ sta pe lângă sentința'. Amŭ vĕdutŭ asemenea judecăți sătescĭ scrise atât i din secolulŭ 17 și 18 câtŭ și din acesta, și amŭ vĕdutŭ însine casurĭ concrete înainte de 1848. Precum dincóce mitropoliții lua parte la judecăți în divanulŭ domnescŭ, asemenea dincolo preoții lua parte la judecățile din satŭ. și amŭ vĕdutŭ casurĭ înainte de 1848 unde cu deosebire preotulŭ regula controversa S'aŭ vĕdutŭ documente unde părțile în cause civile aŭ apelatŭ la scaunulŭ episcopescŭ, și care a decisŭ cestiunea în ultima instanță. Tóte acestea eraŭ vechĭ rĕmășițe de dreptulŭ consuetudinarŭ *național*ŭ.

bine, orĭ rĕŭ, aceea aŭ fostŭ lege“ (I, 132), asemenea și D. Cantemirŭ în capit. citatŭ maĭ susŭ.

Cele dintâiŭ legĭ scrise aparŭ în sec. 17-lea. Sub Vasile Lupulŭ la 1646 se tipărescŭ *Pravilele împĕrătescĭ* (v. p. 143) în Moldova, ér' în Muntenia sub Mateiŭ Basarabŭ *Indreptarea legeĭ* la 1652 (v. 197). Este de observatŭ însĕ, că ele se aflaŭ în parte traduse înainte de 1632, (Cipariŭ, Principiă p. 113) și nu ĭ esclusă posibilitatea, că vorŭ fi fostŭ traduse de multŭ, și atuncĭ s'ar' adeveri, că deja s'aŭ aplicatŭ și înainte de a se tipări (v. pag. 200). Codicele de sub Vasile Lupu cuprinde maĭ multe dispositiunĭ penale și se consacră aservirea țeranuluĭ, ér' alŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ este unŭ amestecŭ informŭ de dispositiunĭ judiciare, administrative și politiene, și mare parte se ocupă cu dreptulŭ canonicŭ. Dar' și după întroducerea legilorŭ scrise, *obiceiulŭ* pământuluĭ rĕmăsese în multe în vigóre (Tunusli, 1863, p. 34). Alecsandru Ipsilantŭ publică în 1797 unŭ noŭ codice de legĭ în limba grecéscă, estrasŭ din Basilicale. Scarlatŭ Calimachŭ publică la 1817 asemenea în limba gréca unŭ codice civilŭ compilatŭ din Basilicale, Novele, și alțĭ codicĭ. Totŭ în acestŭ anŭ Caragea în Muntenia pune în lucrare codicele seŭ. In fine vinŭ Regulamentele organice. Cu unirea Principatelorŭ întră și jurisprudența în o nóuă fasă.

Nu putemŭ trece cu vederea nicĭ pe Româniĭ de dincolo. Deși eĭ n'aŭ avutŭ unŭ guvernŭ propriŭ, cu tóte acestea aflămŭ și la eĭ în acestŭ periodŭ o literatură juridică. Incă sub Maria Teresia începuse a se publica ordinațiunile în limba română. S. Miculŭ traduce *Dreptuŭ naturalŭ* după Baumeister (v. p. 240). Austria luându-ne Bucovina, la 1812 pune de se traduce românesce și se tipăresce în acelŭ anŭ în Cernăuțĭ Codicele civilŭ și penalŭ, între anĭ 1850—1860 se traducŭ amêndouĕ acestea de noŭ în Transilvania dimpreună cu Procedurile. Tóte legile și ordinațiunile pentru Trasilvania eșiaŭ în acestŭ timpŭ și în limba română tra-

duse de Andreiŭ Mureşianŭ, în calitate de translatorŭ pe lângă Guvernŭ. Scriitorĭ originalĭ pe terenulŭ jurisprudenţeĭ în acestŭ periodŭ nu avemŭ de câtŭ pe:

Simionŭ Bărnuţiŭ (1808—1864)[9]. Elŭ s'a născutŭ la 1 Augustŭ 1808 la satulŭ Bocşa-română în Transilvania. Cursulŭ gimnasialŭ l'a făcutŭ la Careĭ, celŭ licealŭ la Blajŭ. La 1832 fu însărcinatŭ cu catedra de istoria universală şi de filosofie. ér' de la 1833 încóce rĕmase numaĭ cu filosofia. Atâtŭ ca profesorŭ câtŭ şi ca secretariŭ episcopescŭ, şi pentru erudiţiunea, activitatea şi probitatea luĭ, 'şĭ căştigă curênd o mare popularitate. Cu deosebire principiile luĭ eminamente naţionale începŭ a întroduce unŭ nouŭ curentŭ în generaţiunea tinĕră. Episcopulŭ Ionŭ Lemeni, întrândŭ cu imprudenţă în apele maghiarismuluĭ, vine în colisiune cu curentulŭ naţionalŭ alŭ căruĭ capŭ era Bărnuţŭ. Se nasce unŭ procesŭ între Bărnuţŭ şi partida luĭ şi între episcopŭ, care, se înţelege, se termină cu espulsiunea luĭ Bărnuţŭ şi a maĭ mulţĭ din ceĭ maĭ distinşĭ profesorĭ şi teologĭ. Bărnuţŭ, deja în etate, se duce ca studentŭ la Facultatea de dreptŭ din Sibiiŭ. La 1848 Bărnuţŭ fu acela carĕ în unire cu sentimentulŭ instinctivŭ alŭ poporuluĭ şi în opositiune cu curentulŭ aşa numiteĭ *inteligenţe* şi a ḑiarelorŭ române, carĭ nu întrevedeaŭ pericolulŭ, dede proclamaţiunea în contra uniuneĭ cu Ungaria, ér' în Câmpulŭ-libertăţeĭ de la Blajŭ, prin memorabilulŭ seŭ discursŭ, puse basele uneĭ politice naţionale. In revoluţiune elŭ fu capulŭ Comitetuluĭ de acţiune. După revoluţiune 'şĭ continuă studiile juridice la Viena şi Pavia, unde luă titlulŭ de doctorŭ în dreptŭ. La 1855 fu chiematŭ profesorŭ la Universitatea din Iaşĭ, unde i se oferiră catedrele de filosofie, dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ şi dreptulŭ naturalŭ. Dar' după o viĕţă atâtŭ de agitată şi laboriósă, la 1863 se bolnăvesce, se

9). Fântâne: *Notiţa biografică* din Dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ, Iaşi, 1867.

retrage la locul nascerei sale, unde a răposatu la 28 Maiu 1864. Afară de numerósele scrieri filosofice (v. la filosofie) elu a lăsatu și următórele opere de jurisprudență: 1) *Dreptulu naturalu privatu*, tipăritu la Iași 1868; 2) *Dreptulu ginților*; 3) *Doctrina Constituțiunei*; 4) *Constituțiunile statelorŭ principale* cu introducțiuni; 5) Dreptulu publicu alu Românilorŭ tip. Iași 1867 (v. Elocința).

Elocința. De elocință nu póte fi vorbă de câtu în state libere. Adevěratu a esistatu în totu-de una *obștésca Adunare*. Lucrurile însĕ se petreceau în modu patriarchalu, și voința domnului era de regulă și a obștescei adunări, încâtu domnulu, décă ar' fi voitu sĕ audă și *alte* păreri, ar' fi trebuitu sĕ facă ca Napoleonu I cu generalulu: «contrați-mi, domnule generalu, pentru ca sĕ fimu doi». Chiar căile opositiunei stuncĭ nu duceau în sala adunărei, ci ea mergea și *pleda de peste hotarŭ*. Prin *Adunările obștesci*, după regulamentulu organicu, mai cu sămă așa numita opositiune rusésca începe sĕ facă usu de elocință.

Mai din vechiu elocința la noi a fostu cultivată încâtu-va în biserică. Acésta însĕ, după-cum se póte vedé din așa numitele *Omiliare* séu *Cazanii* se mărginea mai numai la traduceri din alte limbi. Nu voru fi lipsitu la ocasiuni mari și cuvêntări originale, dar' nu ni s'au păstratu de câtu numai de pe la începutulu sec. alu 18-lea.

Antimu Ivireanulu mitropolitulu Munteniei între anii 1709—1716, destituitu, răspopitu și ucisu din ordinulu Domnului fanariotu Nicolae Mavrocordatu, ne-a lăsatu o colecțiune de *Predice* ținute la sĕrbători mari. *Predicele*, apărute în dóue ediții la Bucuresci în 1886 și 1888, se distingu prin căldura sentimentului religiosu, limbă alésă, stilu armoniosu, viu și figuratu.

Petru Maiorŭ asemenea a publicatu multe predice (v. pag. 245), care până astădi se mai rostescu icicolea în bisericele române de peste munți. Aceste pre-

dice pentru spiritulŭ lorŭ religiosŭ-naţionalŭ n'aŭ lipsitŭ a esercita, maĭ alesŭ în primele deceniĭ ale acestuĭ secolŭ, o bine-făcĕtóre înfluinţă asupra Românilorŭ de peste munţĭ.

Ca elocinţă eclesiastică însemnatŭ este *Necrologutŭ luĭ Ştefanŭ-celŭ-mare*, unŭ esercitiŭ de elocinţă de pe la finele secoluluĭ trecutŭ. Puterea discursuluĭ stă în văpaia sentimentuluĭ naţionalŭ, care comunică şi stiluluĭ puterea sa electrică.

In afară de biserică în secoliĭ trecuţĭ abia aflămŭ din când in când câte-o urmă de elocinţă. Aşa ni s'a păstratŭ discursulŭ ce l'a ţinutŭ ambasadorulŭ moldoveanŭ *Luca Cârjă* cătră regele polonŭ Sigismundŭ I. la a. 1523, în care propune o alianţă a creştinilorŭ contra Turcilorŭ. In elŭ se vede omulŭ deprinsŭ cu tóte metehnele elocinţeĭ [9]).

Dela unŭ Gheorghie Maiota s'a păstratŭ tipăritŭ unŭ *Cuvêntŭ* la Pascĭ ţinutŭ la Mitropolia din Bucurescĭ sub Constantinŭ Brâncoveanŭ pe când mitropolitŭ era Teodosie Vestemianulŭ (v. p. 197) mortŭ la 1709; autorulŭ este cu totulŭ necunoscutŭ de-aiurea. Limba curată şi absolutŭ nimicŭ archaicŭ nicĭ în cuvinte, nicĭ în ortografie: stilŭ viŭ, ruptŭ, cu antitese, maĭ numaĭ cuvinte şi formă retorică fără fondŭ [10]).

---

9). Publicatĭ în Archiva istor. a Românieĭ în traducere romînéscă t. I. prt. 1 p. 9

10). Broşura în octavŭ micŭ cu cirile în 44 foĭ numerotate, are titlulŭ: „Cuvêntŭ la mântuitórea patimă a Domnuluĭ nostru Is. Chs. | Făcut de propoveduitorul sfin | teĭ Evangelĭĭ aĭ Beserecĭĭ ceĭ mare Kyr Gheorghie Maiota, alu lim | beĭ Elinescĭ şi Latinescĭ da | scalŭ alŭ prealuminaţilorŭ fiĭ | aĭ blagocestivuluĭ domnŭ alŭ | Uggrovlachiĭ. | Io Konstandin vv. Voevod. | tipărit de Mihaĭ Iştvanovicĭ | Ipodiaconulŭ Typograful". Pe foile 2—5 o precuvêntare adresată mitropolituluĭ Teodosie, fóia 6. verso icóna luĭ Christosŭ cu crucea în spate sub ea patru stihurĭ, pe fóia 7 începe Cuvêntulŭ. Loculŭ tipăririĭ şi anulŭ nu-ĭ indicatŭ nicăirĭ. Broşura ni s'a comunicatŭ de părintele E. Micu din Bănatŭ

In cronice rarŭ se află ică colea câte-o scurtă apostrofă.

Nicolae Bălcescu în opera sa istorică despre Mihaiŭ pune adese-orĭ, după maniera antică, discursurĭ în rostulŭ personagielorŭ, dintre care maĭ însemnate suntŭ cele puse în gura luĭ Mihaiŭ (pag. 116, 368, 372, 458). Memorabile suntŭ încă *discursulŭ introductivŭ* alŭ luĭ M. Gogălniceanŭ la începerea cursuluĭ de istoria națională la 1843, și discursulŭ luĭ A. Hasdeŭ cătră elevii scóleĭ de la Hotinŭ.

Cel maĭ mare discurs politicŭ până la 1860 este discursulŭ luĭ S. Bărnuțŭ ținutŭ la $^{2}/_{14}$ Maiŭ 1848 în marea adunare a Românilorŭ de peste munțĭ în *Câmpulŭ Libertățiĭ* de la Blajŭ. Acestŭ discursŭ nu-lŭ putemŭ caracterisa maĭ bine, de câtŭ numindu-lŭ *discursŭ de marime antică*; mare nu numaĭ în formă. în ideile și spiritulŭ în care l'a turnatŭ celebrulŭ tribunŭ alŭ poporuluĭ, cum 'lŭ numiaŭ, dar' mare, necalculatŭ de mare totŭ-odată, în imensele luĭ consecințe, încâtŭ mĕ îndoiescŭ, că sĕ-se maĭ fie ținutŭ vre-unŭ discursŭ, ale căruĭ consecințe sĕ fie fostŭ atâtŭ de nemărginite, ca ale acestuia pentru Româniĭ de peste Carpațĭ. Elŭ este celŭ maĭ mare monumentŭ de pe Câmpulŭ-Libertățeĭ și unŭ capŭ-d'operă de elocință română.

Dincóce de Carpațĭ primele avênturĭ de adevĕrată elocință în sensulŭ modernŭ începŭ cu nóua situațiune creată prin tratatutŭ de Parisŭ. *Divanurile ad-hoc* suntŭ ântâia arenă pe care păsescŭ oratoriĭ, între carĭ se distingŭ: I. C. Brăteanŭ, M. Cogălniceanŭ, C. Negri, Anastasie Panŭ și alțiĭ, a cărorŭ activitate și aprețiare pe acestŭ terenŭ se ține de periodulŭ alŭ patrulea.

CAPITOLŬ III.

Poesia

Prospectŭ istoricŭ.

După istorie mai curênd și mai multŭ s'a desvoltatŭ poesia. Istoria a semĕnatŭ semința ideilorŭ naționale, poesia, ca o plóie bine-făcĕtóre, le-a fecundatŭ; ele aŭ încolțitŭ în curênd, aŭ înverdițŭ, s'aŭ întinsŭ, aŭ ocupatŭ terenulŭ. Poesia a popularisatŭ istoria și ideile eĭ. Fără de ea noĭ nu amŭ fi adĭ unde suntemŭ, nu vomŭ fi unde dorimŭ s'ajungemŭ. Ideile suntŭ elementulŭ, suntŭ aerulŭ vitalŭ; poesia aripele care ne avêntă prin elŭ. Poesia totŭ-odată a desghiețatŭ curentulŭ amorțitŭ, înghiețatŭ alŭ limbeĭ. Precum *națiunea*, totŭ asemenea *limba* fără poesie nu ar' fi unde a ajunsŭ. Acésta este misiunea de deșteptare și cultură, care poesia 'și-a împlinit'o până la 1860. Nu putemŭ cere în acestŭ timpŭ mai multŭ de la ea. Cu deosebire nu putemŭ avé pretențiunea de a ne fi creatŭ capŭ-d'opere literare, de-a fi realisatŭ *ideale artistice*. Poesia a lucratŭ în acestŭ timpŭ pentru *idealulŭ națională*. L'a realizatŭ în parte și l'a transmisŭ rațiuneĭ practice pentru a-ĭ da întruparea reală, și ea poesia a trebuitŭ séŭ ar' fi trebuitŭ sĕ apuce calea idealuluĭ artisticŭ, pentru a ilustra întruparea reală a idealuluĭ naționalŭ și a-lŭ pune încetulŭ cu încetulŭ la înălțimea de la care nu se maĭ póte coborî ncĭ chiar distrugêndu-se. Dar' décă timpulŭ s'a perdutŭ, sperămŭ, că ne-a rĕmasŭ încă d'ajunsŭ, d'ajunsŭ însĕ numaĭ décă nu vomŭ maĭ întârdia.

Deși poesia nóstră literară, în înțelesŭ maĭ strînsŭ, datézĕ numaĭ dela începutulŭ acestuĭ secolŭ, cu tóte acestea nu ne lipsescŭ scrierĭ din timpurĭ cu multŭ maĭ înainte. Cea maĭ vechie urmă de poesie literară cunoscută până adĭ ni s'a transmisŭ numaĭ prin tradițiune.

Suntŭ câteva versurĭ rĕsboinice atribuite chiar luĭ Stefanŭ-celŭ-mare, ele sunĕ:

Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La năvală daţĭ, ţéra v'apĕraţĭ!
Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La nâvală datĭ, crucea v'apărаţĭ!
Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La năvală daţĭ, steagulŭ v'apărаţĭ![1]).

Timbrulŭ literarŭ alŭ acestorŭ şese versurĭ este maĭ presusŭ de orĭ-ce îndoiélă. Ele însĕ aratĕ vechia tradiţie a oştilorŭ creştine, care aveaŭ steagŭ cu cruce[2]).

D'aicĭ încolo nu maĭ este cunoscută nicĭ o urmă până la 1673, când Dositeiŭ publică psaltirea sa în versurĭ, în care se află şi o micĕ epigramă a luĭ Mironŭ Costinŭ. Din rutina technică a luĭ Dositeiŭ suntemŭ nevoiţĭ a conchide, că elŭ a cunoscutŭ şi alte poesiĭ literare făcute maĭ înainte de elŭ, carĭ însĕ n'aŭ ajunsŭ până la noĭ. Elŭ care 'şĭ adunase o sumă de cărţĭ şi manuscripte, care aflase până şi o poesie atribuită luĭ Stefanŭ-celŭ-mare, de sigurŭ va fi aflatŭ şi altele. Er' la 1674 unŭ bănăţianŭ cu numele Haliciŭ (v. p 104) scrie următórele versurĭ în metru anticŭ elegiacŭ şi cu litere latine, care noĭ le reproducemŭ cu ortografia modernă:

Cântŭ sănătate, sărindŭ la voĭ, Romanus Apollo,
La toţĭ, câţĭ sânta 'n împĕrăţie şedeţĭ,
De unde cunoscinţe aşteptămŭ, şi sciinţe: ferice
De Amstelodam, prin cărţĭ stă 'n omenie tipariŭ.
Lege derépt'aŭ datŭ frumósa cetate Geneva;
Iţĭ vine Franciscus, ţine-te Leyda, Paris!

---

1). Buciumulŭ pe 1864 p. 855—6, aflatŭ de d. Hasdeŭ scrisŭ pe psaltirea slavo-română dela 1680, de mitropolitulŭ Dositeiŭ, care ţice că, „cântarea era făptuită de Stefanŭ-vodă celŭ bunŭ".

2). Constantinŭ celŭ mare bate pe Goţĭ, cu care ocasiune istoriculŭ Socrates libr. I c. 18 ţice: „Hos enim *crucis vexillo*, quod est christianorum proprium, in proelio fretus tam fortiter devicit".

Prindeți mână sororĭ, cu cestŭ noŭ óspe, 'nainte,
Fraților, fârtaților, nimfele pasă curênd.
Domnĭ bunĭ, marĭ doctorĭ, dascălĭ, și bunele dómne
Cu pace îĭ fițĭ, cu pâne și sare, rugămŭ.

Dela 1694 esistă unŭ manuscriptŭ de psalmĭ în versurĭ cu litere latine, scrisŭ în Transilvania (Valea-Hațeguluĭ), care probabilŭ este o copie de pe unŭ manuscriptŭ maĭ vechiŭ (v. p. 104). De aci în colo urmele se înmulțescŭ. In sec. 18-lea Corbea traduce și elŭ psaltirea totŭ în versurĭ (1725). Se află manuscripte din secolulŭ alŭ 17-lea și începutulŭ celuĭ presentŭ, ce conținŭ o sumă do poesiĭ, cele maĭ multe de origine literară, fórte populare pe acele timpurĭ, maĭ cu samă cântece de veselie la ospețe, la nunte, gratulațiunĭ, colinde, rugăciunĭ, cântece la morțĭ ș. a. Cele maĭ multe din acestea suntŭ fără îndoélă fórte vechĭ (v. pag. 182), de sigurŭ chiar cu secolĭ înainte de sec. alŭ 18-lea, carĭ s'aŭ transmisŭ atâtŭ prin graiŭ viŭ câtŭ și prin manuscripte, de unŭ timpŭ încóce însĕ aŭ începutŭ se disparĕ dinaintea celorŭ nóuĕ și numaĭ icĭ colea se maĭ audŭ. La Sulzer aflămŭ maĭ multe poesiĭ literare din secolulŭ trecutŭ [3]). In desvoltarea poesieĭ române literare pâna la 1860 constatămŭ următórele epoce:

Epoca I séŭ archaică, adecă pâna la 1830, în care distingemŭ dóuĕ curente deosebite: celŭ dintâiŭ bisericescŭ atâtŭ în poesia purŭ bisericéscă, câtŭ și în poesia profană séŭ poporană scrisă, și acestŭ curentŭ ține până 1780; alŭ doilea curentŭ, care începe cu deosebire cu Văcărescĭi, este celŭ în spiritŭ neo-grecŭ sub înfluința elementulŭ socialŭ de atuncĭ, și acésta ține până cătră 1830. In acéstă epocă nu putea sĕ-se producă ceva însemnatŭ. Poesia bisericéscă s'a mărginitŭ la traducțiunĭ libere, ca Dositeiŭ și Corbea. Poesia profană se mărgi-

3). Sulzer, Geschichte d. transalp. Daciens v. III. 1—83, reproduse câteva la Ciparĭŭ Archivŭ p. 686—92.

nea la necesitățile spirituale reclamate de împregiurările de tóte dilele, d. e. nunte, ospețe, sĕrbătorĭ, înmormêntărĭ ș. a. Maĭ târdiŭ în cea neo-greacă se cultivă cu preferință amorulŭ. In scurtŭ, de o parte spiritulŭ și stilulŭ bisericescŭ se opune varietățiĭ și avêntuluĭ poeticŭ, de-altă parte o împedecă înfluința poesieĭ neo-grece, ca străină și ca una ce ea singură nu avea opere de gustŭ și de valóre. Tóte acestea, ce puteaŭ altŭ ceva produce de câtŭ totŭ după aseménarea lorŭ. Dreptŭ-aceea în generalŭ poețiĭ din aceste timpurĭ n'aŭ pututŭ sĕ-se avênte nicĭ cu spiritulŭ, nicĭ cu limbagiulŭ. Vócea lorŭ se simte totŭ-de-una înnăbușită, limba neajutată, îngăimată. Numaĭ icĭ-colea vedĭ pe poețĭ rĕsuflându maĭ liberŭ și scoțêndŭ accente maĭ sonóre. In acestŭ curentŭ se marchézĕ dóuĕ direcțiunĭ: una populară și alta maĭ înaltă literară, și amêndóuĕ mai alesŭ în poesia narativă. In cea dintâiŭ avemŭ pe Ion Baracŭ, carĕ la 1800 publică pe *Arghirŭ și Elena*, ér' la 1821 *Risipirea Ierusalimuluĭ*; pe Vasile Aronŭ care publică *Patimele luĭ Christosŭ* și *Piramŭ și Tisbe* la 1808, pe *Leonatu și Dorofata* la 1815, *Anulŭ mănosŭ* la 1820. Eĭ creară unŭ stilŭ limpede și populară și tóte acestea deveniră cărțile cele maĭ populare, și, ceea-ce este maĭ multŭ, întrară în coliba țeranuluĭ maĭ alesŭ dincolo de Carpațĭ, ducêndŭ gustulŭ cărțiĭ și ideĭ maĭ înalte și în afumata luĭ locuință. Dincóce s'a popularisatŭ cu deosebire *Arghirŭ și Elena*, care atinge maĭ multŭ córda sentimentuluĭ. Scrierile acestorŭ doĭ poețĭ maĭ aŭ și o altă mare însemnatate, căcĭ ele aŭ începutŭ a elimina așa numita literatură apocrifă, străină ca idee și nefericită ca înfluință (v. p 103). In direcțiunea adóua aflămŭ cu deosebire pe Ionŭ Budai Deleanŭ scriindŭ Țiganiada, epopeie comică în XII cânturĭ în spiritŭ satiricŭ, care din nefericire rĕmânêndŭ netipărită până târdiŭ în timpulŭ nostru, a rĕmasŭ și necunoscută. Pe o adóua linie amŭ puté numi aicĭ din genulŭ idileĭ *Primăvéra amoruluĭ* de I. Văcărescu și *Rapórtă din visŭ* de V. Aronŭ.

Epoca II până la 1860. In acéstă epocă poesia întră séŭ voesce sĕ între pe calea grea a înalteĭ literaturĭ. Pentru acésta însĕ lipsiaŭ condițiunile *sine quibus non*—, lipsia în generalŭ instrucțiunea și adâncirea limbeĭ. Lipsa instrucțiuneĭ avea de consecințe sărăcia de ideĭ, inferioritatea și nesiguranța gustuluĭ ; pentru aceea vedemŭ, că poețiĭ acesteĭ epoce, neînțelegêndŭ greutatea misiuneĭ, începŭ fórte de tinerĭ, maĭ de pe bancele scóleĭ, și bancele încă eraŭ puține la numĕrŭ. Dar precum începŭ de timpurĭŭ, totŭ atâtŭ de timpurĭŭ le și sécă puterile, și pe când fisicesce suntŭ în puterea barbățieĭ, spiritualmente suntŭ deja bĕtrânĭ. căcĭ séŭ nu maĭ producŭ nimicŭ, amuțindŭ cu totulŭ, séŭ repetézĕ numaĭ cele din tinerețe, cu maĭ puțină putere și cu maĭ slabŭ avêntŭ, ca tóte lucrurile ce se repetescŭ séŭ se încălțescŭ de noŭ ; séŭ în fine se sforțézĕ la lucruri la carĭ n'aŭ cugetatŭ nicĭ-odată, și pentru carĭ nicĭ nu s'aŭ pregătitŭ la timpŭ. Lipsa ideilorŭ aducea cu sine și lipsa de inițiativă, de avênturĭ marĭ, de încercărĭ grele ; pentru aceea și vedemŭ pe toțĭ poețiĭ mărginindu-se la genurile ușóre și neprecisate ale poesieĭ. Ceĭ carĭ încércă lucrurĭ maĭ grele, le părăsescŭ la începutŭ, ca Eliade *Michaida* ș. a. Singurŭ Bolintineanŭ prin puterea naturală a geniuluĭ seŭ póte sĕ-se avênte maĭ departe în poeziile sale narative *Florile Bosforuluĭ* și *Poeme.*

Pentru aceea în acéstă epocă ne lipsescŭ scrierĭ de valóre atâtŭ în epică, câtŭ și în dramatică. Chiar epigrama, cea maĭ mică din tóte speciele de poesie, n'a fostŭ aprópe de locŭ încercată. Lucrulŭ se esplică ușorŭ, pentru-că epigrama este condițională de concentrarea uneĭ cuintesențe de ideĭ într'unŭ fórte micŭ volumŭ și într'o limbă elegantă, precisă și ascuțită ; lipsindŭ însĕ fondulŭ de ideĭ și o adâncă și variată cunoscință a limbeĭ, urma necesarminte ca epigrama sĕ rĕmână, cum a rĕmasŭ, neîncercată. Lipsa de unŭ studiu adâncitŭ alŭ limbeĭ a produsŭ altŭ neajunsŭ de o natură și maĭ

fatală pentru poesie. D'aicĭ adecă provine, că ceĭ maĭ mulțĭ din poețiĭ acesteĭ epoce aŭ unŭ fórte restrînsŭ vocabulariŭ și o maĭ restrînsă fraseologie. Aceleași cuvinte, aceleași frase se repetézĕ mereŭ și interminabilŭ. Unŭ altŭ defectŭ capitalŭ alŭ poețilorŭ din acéstă epocă este, că eĭ nu se mărginescŭ, nu se concentrézĕ asupra uneĭ specie de poesie, ci maĭ totĭ, și cu deosebire carĭ se simțŭ ceva în putere, încércă tóte genurile de poesie: lirică, dramatică, narativă, satirică. Unŭ scriitoriŭ în prosă nu póte sĕ scrie fără ca sĕ-și concentreze atențiunea și puterile asupra unuĭ obiectŭ, sĕ-lŭ studieze, sĕ caute, sĕ mediteze, sĕ așeḍe, poețiĭ însĕ cugetândŭ că cea dintâiŭ ideie, ce le plesnia prin capŭ, era deja și poesie, déca puteaŭ s'o încadreze cu câte-va rime, nu voiaŭ sĕ scie de studiĭ preparatóre, ci făcêndu-și eĭ meseria fórte ușóră și nefiindŭ publicŭ care sĕ-ĭ aducă la cuminție se înmulțiaŭ ca ciupercile, lăsândŭ în părăginĕ terenulŭ laboriosŭ alŭ poesieĭ. Și așa eĭ scriaŭ mereŭ și maĭ bucurosŭ poesie de tóte speciele, ca și când n'arŭ fi avutŭ nicĭ o ideie de preceptulŭ, că cine face de tóte, nu face nimicŭ bine! Puterile risipite, orĭ-câtŭ de marĭ nu potŭ face nicĭ-odată ceea ce arŭ face unite, concentrate, și cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ puterile sufletescĭ.

In acéstă epocă dóuĕ creațiunĭ originale putemŭ sĕ constatămŭ pe terenulŭ poesieĭ: *balada istorică* și *oda națională*. Cea dintâiŭ creată de D. Bolintineanŭ, adóua de A. Mureșianŭ, din nefericire amêndóuĕ aŭ apusŭ cu eĭ. Cu Bolintineanŭ nime n'a cutezatŭ a concura în balada istorică; nime în oda națională n'a atinsŭ înălțimea luĭ A Mureșianŭ. Acestea aŭ fostŭ nu numaĭ cele maĭ însemnate creațiunĭ în genulŭ poeticŭ, dar totŭ-odată și celŭ maĭ puternicŭ mijlocŭ de educațiune națională. Prin balade s'aŭ popularisatŭ faptele cele maĭ glorióse din istoria nóstră națională; ele aŭ scosŭ pe Mircea, pe Ștefanŭ și pe Mihaiŭ, din cronicele mucede și i-aŭ purtatŭ în triumfŭ prin tótă Românimea; eĭ s'aŭ coborîtŭ

pentru a străluci chiar în coliba țeranuluĭ. Amêndoĭ ceștĭ *Vates*, adeverațĭ profețĭ în înțelesulŭ anticŭ, aŭ datŭ espresiunea cea maĭ înaltă idealuluĭ nostru naționalŭ:

Astŭ-felŭ e Românulŭ și Românŭ sunt-ŭ eŭ,
Și sub jugulŭ barbarŭ nu-mĭ plecŭ capulŭ meŭ!

Căcĭ

Viitoriŭ de aurŭ țéra nóstră are,
Și prevĕdŭ prin secolĭ a eĭ înălțare!

Er' celalaltŭ cu buciumulŭ reînvierei strigă:

Deștéptă-te, Române! din somnulŭ celŭ de mórte,
In care te-adâncirĕ barbariĭ de tiranĭ!
Acum orĭ nicĭ-odată, croesce-țĭ altă sórte.
La care sĕ-se 'nchine și cruduĭ tĕĭ dușmanĭ!...
Românĭ din patru unghiurĭ, acum orĭ nicĭ-odată
Uniți-vĕ în cugetŭ, uniți-vĕ 'n simțirĭ!

Eĭ resumă întregŭ spiritulŭ, adâncescŭ și cristalisézĕ sentimentulŭ și aspirațiunile întreguluĭ Poporŭ-Românŭ fără deosebire de provincie. Singurĭ acești doĭ poețĭ se înalță la ceea ce este misiunea adevĕrateĭ poesiĭ, la universalitatea sentimentuluĭ, ideilorŭ și aspirațiunilorŭ unuĭ poporŭ, și numaĭ acéstă cale duce maĭ departe — la omenime: căcĭ unŭ scriitoriŭ numaĭ resumându în sine și lăsându sĕ-se resfrângă în scrierile sale întregŭ mediulŭ séŭ poporulŭ, în care s'a născutŭ și a trăitŭ, cu sentimentulŭ, ideile și aspirațiunile sale, numaĭ astŭ-felŭ se ridică maĭ pe susŭ de vulgulŭ literarŭ, de micile luĭ individualităț̆ĭ, și se înalță ca o parte constitutivă în sfera totalităț̆ĭĭ omenescĭ.

In acéstă epocă începe a se scrie câte-ceva și pentru teatru. Mulțămită tipuriloru sociale și comediórelorŭ scrise de V. Alecsandri în tonŭ popularŭ, teatrulŭ începe sĕ nu pară de totŭ străinŭ.

Totŭ în acéstă epocă se continuă în poesie spiritulŭ poporanŭ, ce pe basa poesieĭ maĭ vechĭ luase la înce-

putulŭ secoluluĭ unŭ noŭ şi maĭ înaltŭ avêntŭ cu Baracŭ şi Vasilie Aronŭ. Elŭ continuă în a dóua epocă totŭ cu Baracŭ, căcĭ V. Aronŭ murise, şi cu deosebire cu Antonŭ Panŭ, elevŭ alŭ luĭ Baracŭ. Acestia se adresaŭ cu deosebire la poporulŭ de josŭ, şi chiar pentru acésta activitatea lorŭ este fórte importantă. Totŭ-odată se nasce şi în literatura maĭ înaltă unŭ curentŭ popularŭ, şi anume prin publicarea poesiilorŭ populare de V. Alecsandri. Acestŭ curentŭ însĕ era falsŭ, căcĭ elŭ, în locŭ de a învĕţa în acele poesiĭ limba frumósă şi curată de care se servesce poporulŭ în poesie, încércă sĕ imiteze spiritulŭ, ideile populare. Acésta însĕ este o absolută imposibilitate. Creaţiunile spontane ale poporuluĭ, la carĭ aŭ lucratŭ generaţiunĭ, în carĭ s'a concentratŭ în modŭ naturalŭ, inconscientŭ, totŭ sufletulŭ poporuluĭ, este imposibilŭ ca sĕ-se reproducă în modŭ literarŭ. Poeţiĭ potŭ şi trebue sĕ utiliseze limba, ideile, imaginile populare în creaţiunile lorŭ literare, dar încercându a se identifica pe acéstă cale cu poporulŭ, este a crede că poţĭ sĕ întri cu capulŭ prin stâncă. Fiindŭ însĕ în formă uşorŭ a turna asemenea versurĭ, căcĭ suntŭ scurte şi se maĭ admitŭ, ca populare, şi maĭ neregulate, astŭ-felŭ începuse şi unĭĭ maĭ continuă şi adĭ a înşira vorbe legate maĭ bine maĭ rĕŭ, carĭ, lipsite de originalitatea şi imaginile îndrăzneţe ale poesieĭ populare, sună ca nucile góle. Pentru aceea nicĭ nu s'a pututŭ produce nimicŭ de adevĕrată valóre sub acéstă formă.

Insuşirea cea maĭ însemnatŭ a poesieĭ din aceste epoce este spiritulŭ sănătosŭ, de care a fostŭ totŭ-deuna inspirată. In ea nu pĕtrunsese încă bólele de pesimismŭ şi cosmopolitismŭ, din contră bătea unŭ pulsŭ puternicŭ pentru bunurile marĭ ale vieţiĭ, pentru misiunea înaltă a omenirĭĭ; ea lucréză neadormită pentru a deştepta în Poporulŭ-românŭ consciinţa de sine, a-ĭ înălţa demnitatea, şi a-ĭ aprinde sufletulŭ pentru idealulŭ naţionalŭ. *Nu se încuibase spiritulŭ infectŭ de clică ce cultivă ambiţiunile neputincióse şi intriga. Scriitorii în-*

fluinţaŭ în bine asupra publicului şi prin viéţa lorŭ frăţéscă, ordonată şi curată. Avêntulŭ neaşteptatŭ alŭ Poporuluĭ-românŭ trebue sĕ-lŭ mulţămimŭ în mare parte poeţilorŭ seĭ bĕtrânĭ. Acesta este cu deosebire marele lorŭ meritŭ!

O altă înfluinţă binefăcĕtóre s'a esercitatŭ asupra limbeĭ. Amŭ vĕdutŭ, că poeţiĭ pân'aci, în epoca I, aveaŭ sĕ lupte multŭ cu neajunsurile limbeĭ. In epoca II şi limba poesieĭ se desmorţesce de-odată, devine flesibilă, uşóră, sonóră. Celŭ dintâiŭ poetŭ la care întâlnimŭ acéstă nóuă şi dulce limbă, este Vasile Cârlova, care începuse a scrie la finele epoceĭ I. Dela elŭ încolo aflămŭ cu totulŭ altă limbă în poesie. Dar décă limba câştigă în flesibilitate şi devine maĭ sonóră, nu totŭ aşa se întêmplă cu regularitatea şi corectitatea eĭ. Poeţiĭ scriŭ cu fondulŭ şi cunoscinţele de limbă, ce le câştigaŭ prin usulŭ de tóte ḑilele, fără a face studiĭ anume, fără de carĭ nu se póte aprofunda limba şi nu se póte câştiga materialulŭ absolutŭ necesarŭ pentru a puté crea opere de adevĕrată şi durabilă valóre. La ceĭ maĭ multĭ poeţi le lipsescŭ atâtŭ cunoscinţele gramaticale, câtŭ şi gustulŭ finŭ pentru a sci alege între limbă şi limbă, cuvêntŭ şi cuvêntŭ, espresiune şi espresiune: lucrurĭ pentru carĭ nu ajungŭ cunoscinţele limbeĭ supte cu ţiţa séŭ carĭ s'aŭ lipitŭ de omŭ numaĭ la întêmplare. Pentru aceea vedemŭ, că Eliade, în o operă seriósă ca Michaida, nu şi-a pututŭ afla nicĭ limba, nicĭ stilulŭ, nicĭ forma chiar, şi totŭ aşa a păţit'o Eliade şi alţiĭ când s'aŭ încercatŭ sĕ traducă din operele clasice, carĭ cereaŭ o maĭ mare avuţie de limbă şi varietate de stilŭ, decâtŭ celŭ îndatinatŭ în poesia nóstră; chiar Alecsandri, ca sĕ nu vorbimŭ de ceĭ de a dóua mână, comite, cum vomŭ vedé, enorme greşelĭ gramaticale şi sintactice. Acestŭ nesuccesŭ era naturalŭ, căcĭ din nefericire maĭ vêrtosŭ poeţiĭ aŭ luatŭ în rîsŭ studiile de limbă ale gramaticilorŭ, pe când togmaĭ lorŭ le trebuiaŭ maĭ multŭ. Dar fiindŭ-că le despreţuiaŭ, ele

încă și-aŭ resbunatŭ cu o sărăcie de cuvinte și de frase, cu greșelĭ gramaticale și sintactice, cu lipsa de varietate în stilŭ și de avuție de forme în technică. Se vede, că nu cetise séu nu înțelesese celebrulŭ preceptŭ alŭ luĭ Boileau:

Sans la langue, en un mot, l'auteur le plus divin
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.

Unŭ lucru însĕ trebue sĕ constatămŭ, în generalŭ în poesie se scrie o limbă maĭ bună de câtŭ în prosă. Pe când prosa se îndopa cu cuvinte și espresiunĭ francese, în poesie nu se putea face acésta așa ușorŭ. Poesia, ca ceva intimŭ, scosŭ din sentimentulŭ românŭ, nu putea sĕ-se esprime decâtŭ érășĭ prin unŭ elementŭ eminamente intimŭ, și acesta nu putea fi *străinŭ*, necunoscutŭ, nesimțitŭ, ci trebuia se fie românŭ, crescutŭ, cum amŭ ḑice, și elŭ împreună cu sentimentulŭ dela inimă. De-aicĭ deosebirea în limba din prosă și cea din poesie.

Dintre poeții cea maĭ frumósă, maĭ alésă, și maĭ corectă limbă o aflămŭ la Bolintineanŭ; asemenea a luĭ Mureșianŭ este plină, solemnă și corectă. La acestĭ doĭ se vede gustulŭ esteticŭ în limbă. Ceia-l-altĭ vacciléză între o limbă maĭ alésă literară, și între curentulŭ de tóte ḑilele; pentru aceea scrierile lorŭ suntŭ o împestrițare acum de cuvinte fórte înaintate și de neologisme neîmpămêntenite, acum de elemente ordinare, lipsite de orĭ-ce grație și estetică, cugetând eĭ că așa ar' fi popularŭ, fără sĕ iee séma. că nicĭ în poesia populară nu aflĭ cuvinte ca sburdalnicŭ, harapnicŭ, năprasnicŭ, prielnicŭ, îndoelnicŭ, șagalnicŭ, tovarășŭ, téfĕrŭ, jivină ș. a., ci și poporulŭ în creațiunile sale alege limba cea maĭ frumósă, cea maĭ estetică și cu deosebire cea maĭ *românéscă*, ne-împestrițată cu totŭ felulŭ de străinisme nodoróse, nepolite.

A. Poesia lirică.

Prospectu istoricu.

Poesia lirică, deşi grea în fondu, fiindu însĕ uşóră în formă, a preocupatu cu deosebire pe poeţii nostri. Dar chiar numai lipsa de o cunoscinţă aprofundată a limbeĭ era d'ajunsu pentru-ca ceĭ mai mulţi poeţi sĕ nu pótă ajunge la vre-unu ramu verde pe acésta cale. In epoca I séu până la 1830, lirica este fórte slabă. Poesia bisericéscă séu psaltirea in versuri, numai în modu impropriu séu celu multu numai după formă o numĕrămu la lirică, în fondu este lipsită de proprietăţi lirice. Suntu numai monumente istorice de încercare a poesieĭ literare şi nimicu mai multu. Mai adevĕrate poesii lirice se află prin unele manuscripte de prin secolulu trecutu şi de pela începutulu celuĭ presentu (p. 182), carĭ se lăţise adâncu în poporu, de şi eraŭ de origine literară. Lirica ie ceva avêntu cu Văcărescii şi mai alesu cu Ionu Văcărescu. In o nóuă fasă intră cu Cârlova, creaţiunile acestuia; *Păstoriulu întristatu şi Rĕsunetulu unuĭ fluerŭ* începu a rĕsuna în tóte părţile Romănieĭ. Urméză apoĭ Bolintineanu, ale căruĭ elegii avură celu mai puternicu resunetu. Totu pe acestu timpu începu a se popularisa şi unele din poesiile luĭ V. Alecsandri şi Andreĭ Mureşianu.

In totu timpulu poesia lirică ajunge la o mai puternică espresiune în elegie. Acésta era naturalu. Ranele suferinţelorŭ seculare şi tânjirea duiósă după ḑile mai bune, nu puteaŭ sĕ împrime nicĭ poesieĭ lirice decâtu caracterulu melancolicu, doiosu. Cârlova începe cu *Păstoriulu întristatu*, Bolintineanu cu *O fată tinĕră pe patulu morţeĭ*. In generalu cele mai doióse eraŭ şi cele mai populare. Astu-felu numai sentimentulu tristeţeĭ ajunse la o espresiune mai viie, mai puternică, va sĕ ḑică mai adevĕrată, fie ca amintire a gloriei şi a suferinţelorŭ trecutului, fie ca întrevederea idealului doritu,

fie ca dorŭ de patrie, fie ca durere de amorŭ, pe când fericirea liniştită, idilică, bucuria şi veselia entusiastă şi furia sublimă a rĕsboiuluĭ, nu-şĭ putură afla o puternică espresiune. Cu deosebire poesia de rĕsboiŭ, deşi i se oferi ocasiune la 1848, nu putu lua avêntŭ. Maĭ multŭ sentimentŭ şi avêntŭ resboinicŭ constatămŭ în baladele istorice ale luĭ Bolintineanŭ. In luptele Românilorŭ de peste munţĭ se cânta cu deoseaire *Deştéptă-te Române*, *Audĭ buciumutŭ că sună* şi *Astădi cu bucurie*!

POEŢII

Dositeiŭ mitropolitulŭ (p. 200) se distinge în *Psaltirea în versurĭ* cu deosebire prin o technică variată, încâtŭ sub acestŭ puntŭ-de-vedere ar' puté concura cu orĭcare din poeţiĭ nostrĭ maĭ târdiĭ. Chiar şi limba pentru o încercare atâtŭ de seriósă, deşi, după cum credemŭ, nu cea dintâiŭ, este destulŭ de înaintată; cu deosebire însĕ maĭ bine i succedŭ versurile până la 8 silabe. Adânca cunoscinţă a limbeĭ ce-o avea Dositeiŭ, se cunósce maĭ cu samă din acéstă Psaltire. Elŭ are o avuţie de cuvinte, de espresiunĭ şi de rime, ce ar' face onóre multorŭ din poeţiĭ epocelorŭ următóre. Este adevĕratŭ, că dicţiunea luĭ arare-orĭ este poetică şi fórte adese-orĭ stâlcesce accentulŭ cuvintelorŭ. Unŭ altŭ defectŭ generalŭ alŭ luĭ este că siluesce une-orĭ gramatica, strică sintacsulŭ şi făuresce cuvinte de prisosŭ séŭ fără farmecŭ. Maĭ bine scie elŭ sĕ nuanţeze accepţiunile cuvintelorŭ.

Teodorŭ Corbea, braşoveanŭ, care a trăitŭ pe la finele secoluluĭ alŭ 17-lea şi începutulŭ celuĭ alŭ 18-lea, asemenea a tradusŭ *Psaltirea* în versurĭ. El trecêndŭ în Rusia şi-a fostŭ dedicatŭ cartea luĭ Petru-celŭ-mare. Unŭ manuscriptŭ şi póte chiar originalulŭ se află în biblioteca rĕpos. Ciparĭŭ. Necunoscêndŭ decâtŭ numaĭ câte-va

fragmente, nu ne putemŭ pronunța asupra valóreĭ [1]).

Văcărescii [2]). Acéstă vechie familie, care după tradițiune 'șĭ trage originea din Transilvania dela Făgărașŭ [3]), ne-a datŭ maĭ mulțĭ scriitorĭ și cu deosebire poețĭ: 1) *Ienăchiță Văcărescu* (p. 235) dela care avemŭ uuŭ tractatŭ de poetică adausŭ la gramatica sa (1787), în care ca esemple figuréza poesiĭ de ale sale, între carĭ *Spune, inimióră, spune!* și *Amărîtă turturea*, suntŭ fericite inspirațiunĭ lirice. Stichurile din cronică suntŭ fără valóre. 2) *Cluceriulŭ Alecu Văcărescŭ* și *Vorniculŭ Neculae Văcărescŭ*, fiiĭ celuĭ dintâiŭ, dela carĭ asemenea aŭ rĕmasŭ maĭ multe poesiĭ, dintre carĭ câte-va ale luĭ Alecu s'aŭ publicatŭ într'o broșură (1796), multe suntŭ netipărite. 3) *Banulŭ Ienache alŭ II-lea Văcărescu*, asemenea a lăsatŭ poesiĭ netipărite înse [4]). 4) *Ionŭ S. Jancu Văcărescu*, mare logofĕtŭ, este celŭ maĭ însemnatŭ dintre toțĭ. Elŭ, fiulŭ luĭ Alecu Văcărescŭ, s'a născutŭ în ultimulŭ deceniu alŭ secoluluĭ trecutŭ. Promovéză înființarea scóleĭ de la Sântulŭ-Sava sub Lazarŭ, și totŭ în acelŭ timpŭ apare ca scriitoriŭ. Elŭ a muritŭ la 1863. Pentru acelŭ timpŭ elŭ este însemnatŭ ca liricŭ. In elŭ se amestecă spiritulŭ neo-grecŭ, impusŭ prin societatea de atuncĭ, și celŭ romanistŭ introdusŭ prin învĕțațiĭ ardelenĭ; acesta 'șĭ află o viie espresiune în piesele *Cântecŭ românescŭ*, *Svătuire* și *Rugăciune*, *Glasulŭ luĭ Mihaiŭ Viteazulŭ* și *Ah! de-amŭ puté redobêndi*. In cele maĭ multe din cele-l-alte respiră spiritulŭ neo-grecŭ. In unele piese, ca în *Piéza bună* și

---

1). Despre Corbea veḑĭ Sulzer op. cit. III p. 14.—Ciparĭŭ, Principiă p 120; Archivŭ p. 635—637. In *Buciumulŭ* I. 94 se ḑice că s'ar fi tipăritŭ la 1720 în Alba Iulia în Ardealŭ, nu I cunoscutŭ însĕ nicĭ unŭ esemplarŭ tipăritŭ.

2). *Poețiĭ Văcărescĭ* de Odobescu în Revista Rom. 1861 p. 481 sq. neterminatŭ. Analele Societ. Acad. Rom. t. X (1877), p. 21—23.

3). Esistă și aḑĭ în comuna Ohaba familia *Văcariŭ* și unŭ munte *Văcarea*, alŭ căruĭ nume obvine deja prin cele maĭ vechĭ documente.

4). Specimene din poesiile acestorŭ treĭ, în Bibl. pop. română 1878 v. I. p. 69—91.

Piéza rea și *Ielele* aplică ideĭ și credințe populare române. Nesiguranța direcțiuneĭ și neajunsurile limbeĭ nu i-aŭ permisŭ o deplină desvoltare. Cea maĭ însemnată, prin avêntulŭ poeticŭ și cu o limbă maĭ curgătóre, este *Primavéra amoruluĭ*. Traducerile încercate din francesă n'aŭ succesŭ. Dela elŭ avemŭ: *O colecțiune de poesiĭ* (1848), o elegie *Elisa*; altele zacŭ încă inedite; traduceri teatrale: *Britanicŭ*, *Ermiona*, *Regulŭ*.

Constantinŭ Conachi (1777—1849), născutŭ în Moldova la Țigănescĭ, a fostŭ logofĕtŭ, a aspiratŭ și la domnie, care însĕ a obținut'o Mihălache Sturza. Elŭ trăi apoĭ retrasŭ. Era tată vitrigŭ luĭ C. Negri, luându pe mama acestuia, Smaranda, în căsătorie la 1828. Dela elŭ avemŭ o colecțiune de poesiĭ orig. și trad. sub titlulŭ *Alcătuirĭ și tâlmăcirĭ*. Poesiile luĭ se ocupă aprópe esclusivŭ cu amorulŭ, într'unŭ tonŭ lamentătoriŭ, fórte monotonŭ și picură de unŭ sentimentŭ efemeiatŭ.

Barbu Parisŭ Mămuleanŭ (1794—1837) s'a născutŭ la Slatina districtulŭ Oltŭ. Venindŭ de tinĕrŭ la Bucurescĭ a trăitŭ cu deosebire pe lângă Constantinŭ Filipescu. Dela elŭ avemŭ *Roștŭ de poesie* (1822) și *Caracterele*, (1825). Dintre poesiile luĭ unele suntŭ elegice, ca *Plângerea patrieĭ*, *Rugăciunea*, ér' altele, cu deosebire *Caracterele*, suntŭ maĭ multŭ satirice. Ardentŭ patriotŭ, cunoscĕtoriŭ alŭ fireĭ omenescĭ; limbă ușóră și naturală. 'I lipsesce însĕ avêntulŭ.

Gheorghe Asachi (1788—1871) s'a născutŭ la 1 Martie 1788 la Herța în Moldova. A studiatŭ în Lemberg, unde la 1804 a luatŭ gradulŭ de doctorŭ în filosofie. A făcutŭ și cursulŭ de inginerie și, la 1813 fu numitŭ profesorŭ pentru ingineria practică, fórte necesară și căutată pentru hotărnicia moșiilorŭ. La 1817 organiséză cu spesele sale o societate teatrală de deletanțĭ traducêndŭ însusĭ și piesele în limba română. La 1 Iuniŭ 1829, la dóuĕ lunĭ după *Curierulŭ Românescŭ* alŭ luĭ Eliade, scóte și elŭ *Albina Românéscă*. Ie parte la redactarea Regulamentuluĭ organicŭ. Sub Mihalache Sturza, ca re-

ferendarŭ alŭ scólelorŭ, lucră multŭ pentru desvoltarea învĕţămêntuluĭ publicŭ în Moldova. Elŭ scóte prin procesŭ dela călugărіĭ grecĭ moşiile donate de Vasile Lupulŭ scóleĭ din Treĭ-Ierarchĭ, pe care aceia le usurpase. Cu deosebire elŭ este spiritulŭ motorŭ în tóte direcţiunile în Moldova până pela 1840, când apare pe scenă nóua generaţiune cu Cogălniceanŭ, Negri, Alecsandri ş. a. In lunga sa viéţă elŭ a desvoltatŭ o activitate fórte întinsă pe terenulŭ literarŭ, dar şi fórte desconcentrată, căcĭ se ocupă aprópe cu tóte speciele de literatură, în prosă şi în poesie. Activitatea luĭ a fostŭ deşteptătóre. Acesta este meritulŭ luĭ celŭ maĭ mare Ca scriitoriŭ însĕ nu s'a distinsŭ în nicĭ o specialitate. Dreptŭ-aceea este aprópe imposibilŭ a-ĭ nimeri clasa scriitoriloru între carĭ sĕ-lŭ punĭ. Multă energie şi bună-voinţă fără talente deosebite. Este cu deosebire slabŭ în limbă şi balanţéză între epoca vechie şi nóuă. Deşi a scrisŭ numĕróse poesiĭ, numaĭ vre-o dóuĕ treĭ aŭ atrasŭ încâtŭ-va atenţiunea publiculuĭ, ca *Dochia*, *Pe ţintirimulŭ unuĭ satŭ* şi *Florăriţa Română*. A rĕposatŭ la a. 1871. Scrierile luĭ suntŭ fórte numĕróse, din carĭ amintimŭ : 1) *Culegere de poesiĭ* (1854) : 2) *Fabule* (1862) ; 3) *Nuvele istorice a Românieĭ* (1867) ; 4) Maĭ multe piese teatrale (v. Teatru, Romanŭ, Fabulă).

Vasile Cârlova (1809—1831). S'a născutŭ la Târgovişte unde şi-a făcutŭ şi studiile. Elŭ, talentŭ precóce, la etatea de 18 anĭ a şi începutŭ a scrie. La 1831 în etate de 22 anĭ a întratŭ în armată, în care anŭ, după o scurtă bólă, a şi muritŭ. Elŭ puţinŭ a trăitŭ şi puţinŭ a scrisŭ. Dar cu tóte acestea a întipăritŭ o urmă neştérsă în calea sa. Elŭ desparte timpulŭ noŭ de timpulŭ vechiŭ. In scrierile luĭ răsuflă maĭ întâiŭ geniulŭ noŭ alŭ limbeĭ şi cu deosebire alŭ poesieĭ române. Cu elŭ se desmorţesce vócea răguşită a Museĭ române. Nóuă limbă, nóuĕ ideĭ şi noŭ avêntŭ. Ca sub o vérgă magică se schimbă d'odată totulŭ. Dreptŭ-aceea înţelegemŭ pentru ce puţinele sale poesiĭ avură celŭ maĭ mare răsunetŭ,

fărmecară d'odată tótă inima, totŭ auḍulŭ românescŭ. Sub farmeculŭ luĭ, Musa română începe a cânta cu totulŭ pe altă córdă, dulce și sonóră. Sub înfluința luĭ începe a scrie Negruzzi, Hrisoverghi 'l imitézá pasŭ de pasŭ până chiar în alegerea subiectelorŭ. Imaginațiune fierbinte, sentimentŭ entusiastŭ, espresiune simplă și vigurósă, stilŭ dulce și fărmecătoriŭ, o limbă ce curge ca unŭ limpedŭ rîușorŭ: étă proprietățile neuitatuluĭ, ba uitatuluĭ poetŭ, căcĭ în cursŭ de o jumĕtate de secolŭ nu s'a aflatŭ nicĭ unŭ sufletŭ românescŭ, care cu câți-va gologanĭ sĕ adune celŭ puținŭ într'o broșură sacrele relicvie ale geniuluĭ, care, alŭ doilea după Ștefanŭ-celŭ-mare, întonă *Marșulŭ oștireĭ Române* reînviate! Se vede că acésta este rĕsplata sufletelorŭ nobile și-a adevĕratelorŭ merite! — Cârlova ne-a lăsatŭ următórele paesiĭ: *Păstoriulŭ întristatŭ*, *Ruinele Târgoviștei*, *Rĕsunetulŭ unuĭ fluerŭ*, *Inserarea*, *Rugăciunea*, *Oda oștireĭ române*; *Hero și Leandru*, unŭ actŭ traducere din *Zaira* luĭ Voltaire.

Andreiŭ Mureșianŭ (1816—1863) s'a născutŭ în 16 Nov. 1816 la orașulŭ Bistrița în Transilvania. Tată-seŭ era morariŭ de scórță de argăsitŭ. Cursulŭ gimnasialŭ l'a făcutŭ în locŭlŭ natalŭ, celŭ superiorŭ și teologicŭ la Blajŭ. La 1838 fu chiematŭ ca institutorŭ la scólele românescĭ din Brașovŭ. La 1839 fu numitŭ profesorŭ la gimnasiulŭ romano-catolicŭ totŭ-d'acolo. Totŭ în acestŭ anŭ începe activitatea luĭ literară ca colaboratorŭ la *Gazeta de Transilvania* și la *Fóia pentru minte*. La 1850 fu adimenitŭ pe calea funcționarismuluĭ, căcĭ i se oferi în acelŭ anŭ postulŭ de translatorŭ și redactorŭ pentru partea română la Buletinulŭ oficialŭ pentru Transilvania pe lângă Guvernŭ în Sibiiŭ. Acestŭ postŭ însĕ a fostŭ fatalŭ pentru elŭ. Funcțiunea în sine, de a traduce mereŭ, era obositóre și chiar abrutisătóre. Elŭ ca autorŭ alŭ luĭ *Deștéptă-te Române*, a căruĭ cântare era strictŭ oprită, era pusŭ sub inspecțiune polițienéscă, și i se interdisese a maĭ scrie poesiĭ prin ḍiare. Astŭ-

felŭ décă maĭ scria din când în când câte-o poesie, o publica în *Fóia pentru minte* sub speudonimulŭ *Eremitulŭ din Carpaţi*. Diverse alte neplăceriĭ, ce le-a avutŭ câtŭ a fostŭ în Sibiiŭ, l'aŭ făcutŭ din ḑi în ḑi maĭ melancolicŭ. La 1861 fu pusŭ în disponibilitate, şi se retrage érăşĭ la Braşovŭ. Rĕulŭ se agravéză şi móre în $^{12}/_{24}$ Oct. 1863. Dela elŭ ne-a rĕmasŭ o Colecţiune de poesiĭ (1862, 1881). A tradusŭ o parte din *Nopţile* luĭ Yung din carĭ s'a publicatŭ ceva în *Fóia p. minte* din 1864. A maĭ tradusŭ *Icóna crescereĭ rele.* Activitatea luĭ A. Mureşianŭ, ca poetŭ o putemŭ distinge după treĭ epoce: cea dintâiŭ până la 1842 séŭ a ântâieloră încercăriĭ, în carĭ se observă lupta cu limba şi cu forma şi nesiguranţa în direcţiune şi în alegerea subiectelorŭ. Cu deosebire în acéstă epocă se ocupă cu subiecte erotice, dar fără succesŭ. Poesiile *Aşa mi-a fostŭ ursita*, *Rĕsunetŭ* si *O panoramă în visŭ*, cele maĭ bune din acéstă epocă, constitue trecerea la: adóua epocă, până la 1850, epoca de forţă a poetuluĭ, căcĭ în acestŭ timpŭ se desvóltă geniulŭ seŭ în tótă puterea: *Glasulŭ unuĭ Românŭ*, *O privire de pe Carpaţi*, *Devotamentulŭ familieĭ Hurmuzachi*, *Cătră martiriĭ românĭ*, suntŭ mărgăritarele din acéstă epocă, ér' *Deştéptă-te Române* [4]) este diamantulŭ în coróna poetuluĭ şi a înalteĭ lirice în poesia română. Acéstă odă admirabilă, în cadre restrînse de 11 strofe, concentréză totŭ ce este mare şi sublimŭ în trecutulŭ nostru, fie ca glorie, fie ca suferinţe; dă espresiunea cea maĭ puternică aspiraţiunilorŭ

4). In totŭ decursulŭ anuluĭ 1848 poetulŭ a publicatŭ numaĭ dóuĕ poesiĭ, una din 4 strofe în memoria Adunăreĭ din Câmpulŭ-libertăţeĭ, ér' după aceea numaĭ acésta unică poesie *Deştéptă-te Române*, care a apărutŭ întâĭa óră în Fóia p. minte 1848, 21 Iuniŭ Nr. 25. Este semnificativŭ, că cu totŭ fenomenalulŭ succesŭ ce l'a obţinutŭ acéstă poesie îndată după publicare, poetulŭ a statŭ reservatŭ, de unde se vede, că elŭ a sciutŭ preţui favorulŭ Museĭ şi nu l'a forţatŭ, pe când unŭ altulŭ ar' maĭ fi turnatŭ o duzină chiar *invita Minerva.*

mari ale Poporului-Românu, aţiţă la fapte măreţe, fulgeră asupra tiraniei, aruncă blăstemulu, ca Joe fulgerulu, asupra trădătoriloru, şi îndumnedeesce libertatea. Cu vócea gravă a profetului ne cértă pentru «*órba neunire*» din trecutu, ne strigă sĕ ne deşteptămu, sĕ ne ridicămu «*din patru unghiuri*» şi sĕ ne unimu «*în cugetu şi în simţiri*». Din acésta epocă mai avemu şi o admirabilă poesie filosofică : *Omulu frumosu*. In a treia epocă, de la 1851 până la mórte, spiritulu poetului, sub împregiurările în cari se află, începe a lânceedi. Poetulu în acésta epocă este mai multu meditativu de câtu espansivu, pentru că-şi perduse multe din ilusiuni. Din acésta epocă se află adresate poesii la personagie, dintre cari unele nu le-aŭ meritatu nici mai nainte şi cu atâtu mai puţinu după aceea. La acésta însĕ pórtă vina situaţiunea falsă în care împregiurările vieţei împinsese pe poetu. A. Mureşianu nu este numai unu poetu, elu este unu omu inspiratu de divinitate, este profetu pĕtrundĕtoru de cele viitóre. In adevĕru poesiile lui conţinu profeţii. In poezia *O privire de pe Carpaţi* de la 1844 predice «*nuorii de ghiéţă ce vinu spre ţéră*» (Rusii la 1848) ; în *Deşteptă-te Române* profeţesce *furarea Dunărei prin intrigă şi silă*. A. Mureşianu, ca şi când şi-ar' fi înţelesu gravitatea misiunei sale, elu nu s'a arătatu desu la publicu cu scrierile sale, elu nu a făcutu pe scriitoriulu de profesiune, ci a servitu ca organu alu unui ce superioru, pentru momente mari. Pentru aceea poesiile lui suntu puţine la numĕru.—Limba lui este curată românéscă, ferită de cuvinte vulgare séu deforme şi de sunete neestetice precum şi de neologisme, afară de vre-o câte-va latinisme ca *lustra*, *impera*, *vultu*, *contentu*, *strepitu*, *proprina* şi *fulcru*, care tóte se puteaŭ pune cu cuvinte românescĭ, din punctu-de-vedere gramaticalu şi sintacticu, limba este câtu se póte de corectă [5]).

5). O amĕnuntă analisă scritica asupră poesieloru lui A. Mureşianu a se vedé în ale nóstre *Cercetări literare* p. 121—142

Vasile Alecsandri (1821—1890) s'a născutŭ în Bacăŭ. Ştudiile 'şĭ le a făcutŭ în ţéră prin pensionatele francese. S'a dusŭ apoĭ la Parisŭ pentru a urma cursurile de medicină. La 1839 revine în patrie, şi-'şĭ începe cariera literară în revista *Dacia literară* redactată de M. Cogălniceanŭ. Pe la 1842 începe a se ocupa cu culegerea poesiilorŭ populare din graiulŭ poporuluĭ. La 1844 împreună cu Cogălniceanŭ şi C. Negruzzi fu însărcinatŭ cu direcţiunea teatruluĭ românŭ şi francesŭ din Iaşĭ. In acéstă calitate începe a scrie piese teatrale românescĭ. In urma mişcărilorŭ din 1848 părăsesce patria şi merge la Parisŭ. Revenindŭ în ţéră, la 1855 începe a scóte revista *România literară*. După unire ie parte la afacerile publice, ca deputatŭ şi ministru. In aniĭ din urmă ministru din partea Romănieĭ la Parisŭ. Móre la 1890. Alecsandri încă a lucratŭ aprópe pe tóte terenele poesieĭ. Forţa luĭ principală însĕ consistă în lirică. Elŭ este unulŭ dintre principaliĭ liricĭ la noĭ.

Lirica luĭ Alecsandri însĕ este móle, blândă, fără adâncime în cugetare şi fără energie în espresiune, nu agită sentimentulŭ, nu-lŭ înfierbêntă, nu entusiasmézĕ; poetulŭ trece uşorŭ pe de-asupra sentimentelorŭ, întocmaĭ cum rondunica atinge uşorŭ cu aripa suprafaţa liniştită a luciuluĭ. o lină încreţire apare pe de-asupra şi îndată érăşĭ totulŭ s'a liniştitŭ. Lirica obţine marĭ şi durabile succese, când este ca furtuna, alŭ căreĭ geniŭ intră josŭ în mare, o rĕscolesce în adâncurĭ, undele fierbŭ şi vuescŭ, şi vibraţiunile ce se comunică în afară se prefacŭ în valurĭ ce răpescŭ cu sine totulŭ. Afară de acésta poetulŭ nu s'a ocupatŭ în lirică cu unŭ anume genŭ, nu s'a specialisatŭ, ci s'a legatŭ maĭ vêrtosŭ de totŭ felulŭ de ocasiunĭ esterne, carĭ orĭ-câtŭ le-ar' nimeri poetulŭ pentru momentŭ, fiindŭ ele trecĕtóre slăbesce şi interesulŭ şi se recesce şi sentimentulŭ séŭ dispositiunea specială ce domina odată, şi prin urmare slăbesce şi se şterge şi valórea poesiilorŭ. Rare, fórte

rare suntŭ geniile, care aŭ pututŭ, dar și acestea numaĭ câte-odată, sĕ creeze *ideale eterne* din asemenea situațiunĭ trecĕtóre. D'aicĭ provine, că poesiile lirice ale luĭ Alecsandri n'aŭ pututŭ prinde adâncŭ și trainicŭ în viéță și sentimentulŭ întregulŭĭ Poporŭ-Românŭ, cum aŭ prinsŭ *elegiile* luĭ Cârlova, *plângerile* și *baladele* luĭ Bolintineanŭ și *Deștéptă-te Române* alŭ luĭ A. Mureșianŭ : tóte în modŭ spontanŭ, naturalŭ, prin propria lorŭ forță, fără amesteculŭ și insistența compositorilorŭ musicalĭ, căcĭ în acestŭ casŭ se împune melodia prin frumusețа eĭ și po sia rĕmâne aprópe indiferentă, pe când în casulŭ celŭ dintâiŭ poesia este totulŭ, ér' melodia ceva secundarŭ. Din numĕrósele poesiĭ lirice ale luĭ Alecsandri, *Hora unireĭ* a prinsŭ ceva maĭ adâncŭ în poporŭ. În lipsa condițiunilorŭ fundamentnle, lirica luĭ Alecsandri lucră maĭ multŭ cu forma esternă, maĭ alesŭ cu frasa, de câtŭ cu puterea internă, va sĕ dică cu ideia și cu sentimentulŭ. Pentru aceea lirica sa a pututŭ fi ușorŭ imitată, pe când Cârlova și cu deosebire Bolintineanŭ în elegie, dar maĭ alesŭ în baladă, și A. Mureșianŭ în odă, aŭ rĕmasŭ neimitațĭ. Dintre tóte numaĭ în elegie 'ĭ succede poetuluĭ a atinge sentimentulŭ ceva maĭ adâncŭ, și dintre tóte piesele maĭ adâncŭ în *Tu care estĭ perdută*, maĭ puținŭ în *Adio Moldovei* și în *Dulce Moldovă*, pe când în cele de bucurie e fórte lângedŭ d. e. când poetulŭ se întórce din esiliŭ în patrie, fără îndoiélă, avea multă causă sĕ-se bucure, cu tóte acestea poesia *Intórcerea în țéră*, scrisă sub acea impresiune, este fórte palidă. Nicĭ amoruluĭ nu i-a pututŭ da espresiune intimă și fierbinte, nicĭ sentimenteloru rĕsboinice unŭ vigorosŭ rĕsunetŭ. În ciclulŭ de poesiĭ făcute cu ocasiunea a dóuĕ rĕsbóie, în Italia la 1859 și la noĭ peste Dunăre, nicĭ o piesă nu este înspirată de entusiasmulŭ rĕsboinicŭ. Singurŭ numaĭ narațiuneĭ de după rĕsboiŭ a luĭ Penețŭ Curcanulŭ i-a împrimatŭ unŭ timbru maĭ energicŭ, care însĕ ca narațiune obiectivă nu póte escita sentimentulŭ rĕsboinicŭ,

cum ar' puté face acésta unŭ cântecŭ. Maĭ bine i-aŭ succesŭ micile tablourĭ séŭ descrierĭ în *Pasteluri* și maĭ alesŭ în cele maĭ scurte. Cele maĭ desvoltate langędescŭ, și frasele ocupă locŭlŭ imaginilorŭ și alŭ ideilorŭ. O limbă maĭ bună aflămŭ, dintre tóte scrierile sale, în piesele lirice, căcĭ acestea, întogmaĭ ca în poesia populară, nu sufĕrŭ cuvinte puținŭ poetice, cum suntŭ cuvintele lungĭ, străine séŭ cu formațiunĭ străine, reŭ-sunătóre, neologisme și provincialisme, pe când în poesiile narative și în piesele teatrale poetulŭ și-a împestrițatŭ și deformatŭ limba cu o sumă de cuvinte, dintre carĭ unele nepoetice, cum suntŭ neologismele, ca *straniŭ*, *caducŭ*, *clemență*, *fastŭ*, *completŭ*, *specimenŭ*, *ofrandă*, *decretŭ*, *antiteză*, *regretŭ*, *completezŭ*, *productŭ*, *cortegiŭ*, *fluviŭ*, *providențialŭ*, *solitarŭ*, *angelicŭ*, *presentezŭ*, *concertezŭ*, *aprețuescŭ*, *confiatu*, *capitulezŭ*, *predispunŭ*, *precedatŭ*, *transfigurare*, *berbanție*, *prosternŭ*, *presagiŭ*, *abiectŭ*, *complace*, *achita*, *aparținŭ*, *conformŭ*, *teasŭ*, *corniferŭ*, *complice*, *flagela*, *fecundŭ*, *resplendŭ*, *suavissimŭ*, *raportŭ*, *justŭ*, *plumetitŭ*, ș. a. și de altă parte: *bârlogŭ*, *sburdalnicŭ*, *craiŭ*, *trufașŭ*, *năprasnicŭ*, *duchŭ*, *vĕzduchŭ*, *lagărŭ*, *buntŭ*, *jivină*, *dihanie*, *prasnicŭ*, *poreclă*, *tovarășŭ*, *pribagŭ*, *téférŭ*, *rĕsvrătire*, *godacŭ* (purcelŭ), *ocolŭ*, *gingașŭ*, *surguciŭ*, *huceagŭ*, *zapadă*, *ceairŭ*, *prihănie*, *șevălnicŭ*, *nevolnicŭ*, *tueșŭ*, *prepulnicŭ*, *norodŭ*, *urgelnicŭ*, *oblăduire*, *harapnicŭ*, ș. a. si tóte acestea nu în comedióre séŭ în farse, ci în piese scrise cu intențiune de înaltă poesie. — Unŭ altŭ defectŭ alŭ limbeĭ luĭ Alecsandri suntŭ desele greșelĭ de gramatică, sintacsă [6]) și technică.

---

6). *Despotŭ-Vodă*: adevĕrațiĭ fiĭ *al* geniuluĭ românŭ; țermurĭĭ *scăldate*; leŭ năprasnicŭ *al* căruĭ largă ghiară; aț spus'o *însușĭ*; alŭ *lumelorŭ* stăpânŭ; sĕ putemŭ îngrabă resboiulŭ *a'*ntreprinde; *ferbinte* sărutărĭ; și *schimbă*-se apoĭ cât a vrea!; cine póte sĕ ne *desparte*; la *culmele* puterĭĭ.—*Fântâna Blanduziei și Varia*: *descântecĭ* fioróse; *dulcele-ți* cuvinte; *zimbirele ĭ* divine; m'ar *desparte*; *gândirele-mĭ* nebune; *frigarele* 'nŭpte; s' *aude* preludele; *bună* feste;

Alecsandri a scrisŭ: *Doine şi Lăcrămióre*, *Pasteluri*, *Legende*, *Dumbrava-Roşie*, *Ostaşii noştri*, *O colecţiune de poesii populare* (p. 121), *Piese teatrale*, ş. a. (v. Poes. narat., dram. şi Nuvele).

Dimitrie Bolintineanŭ (1826—1872) s'a născutŭ la a. 1826 în comuna Bolintinulŭ-de-vale, aprópe de Bucurescĭ. Învĕţătura şi-a făcut'o la St. Sava. Intră apoĭ ca funcţionariŭ la Ministeriulŭ de interne. Deja cele dintâiŭ poesiĭ 'ĭ atragŭ atenţiunea publiculuĭ, căcĭ *O fată tinĕră pe patulŭ morţeĭ* a fostŭ unŭ evenimentŭ literarŭ. Fraţiĭ Golescĭ iaŭ iniţiativa pentru a ajuta pe tinĕrulŭ poetŭ sĕ mérgă a-şĭ complecta educaţiunea literară la Parisŭ. Elŭ se duce la 1847, dar la 1848 revine în patrie şi începe a redacta ḑiariulŭ *Poporulŭ Suveranŭ*. Părăsirea studiilorŭ, întrarea în politică şi încă pe calea obositóre şi deprimătóre a ḑiaristicel militante, a fostŭ o fórte mare greşélă, care şi-a rĕsbunatŭ amarŭ asupra talentelorŭ sale naturale de poetŭ. După suprimarea mişcărilorŭ, elŭ fu esilatŭ, şi se duse la Parisŭ. Acestŭ esiliŭ a fostŭ de celŭ maĭ mare folosŭ pentru poetŭ. Elŭ este epoca de glorie a poetuluĭ. Din acestŭ timpŭ datézĕ cea maĭ mare parte din scrierile sale cele maĭ însemnate. Din Parisŭ, în timpulŭ esiliuluĭ, elŭ s'a dusŭ în Turcia, şi fiindŭ-că acésta nu-lŭ lăsa sĕ-se întórne în ţéră, făcu diverse călĕtoriĭ prin Asia-mică, Siria, Palestina, Egiptŭ, Archipelŭ şi pela Românii de peste Balcanĭ. Elŭ şi-a descrisŭ tóte aceste călătoriĭ. La 1859 se întórce în patrie. Devine ministru de esterne şi de instrucţiunea publică. In timpulŭ activităţiĭ sale multe ideĭ marĭ le-a pusŭ în circulaţiune şi în parte a şi realizatŭ din ele. Ideia uneĭ Societăţĭ aca-

---

oiţĭ; osândită a *pare* o fiinţă; cu *fruntele* plecate; şepte *culme*; menită a *pere* din lumină; creanga verde crescênd mîndră colónă până la cerurĭ frunḑósa *luĭ* corónă; *fulgerii* detună; nimic nu pote a ne *desparte* ş. a

demice este a luĭ [7]). Asemenea prin stăruințele luĭ, ale luĭ Negri și V. A. Urechie, se înființéză cele dintâiŭ scóle la Românii-macedoneni. După 1866 trăesce retrasŭ, copleșindu-lŭ încetulŭ cu încetulŭ miseria și în urmă bóla. Cu tóte acestea elŭ în acestŭ timpŭ desvóltă o mare activitate literară. Miseria și bóla 'lŭ doborŭ. Unŭ deputatŭ la 1871 arată în Cameră miseria poetuluĭ, altŭ deputatŭ rĕspunde: *Ce sĕ-ĭ facemŭ*! Și astŭ-felŭ celŭ maĭ mare poetŭ alŭ nostru móre la 20 Augustŭ 1872 ca celŭ din urmă salahorŭ—într'unŭ spitalŭ, și totŭ atâtŭ de obscurŭ fu înmormêntatŭ. Numaĭ târdiŭ prin inițiativa d. G. Chițŭ ca ministru, i s'a pusŭ o pétră la mormêntŭ.

Celŭ maĭ genialŭ dintre toțĭ poețiĭ nostri este incontestabilŭ Bolintineanŭ. Elŭ fu unŭ geniŭ precoce, începu de timpurĭŭ și termină curêndŭ. Succesulŭ, care încorónă chiar cea dintâiŭ a luĭ poesie, fu și pentru elŭ o pedecă d'a puté înțelege deplinŭ gréua misiune a poetuluĭ. Elŭ începu a scrie și scrise merĕŭ fără a cugeta că de unde nu maĭ punĭ, séu ieĭ maĭ multŭ de câtŭ punĭ, curêndŭ va veni timpulŭ când n'o sĕ maĭ afli ce sĕ ieĭ. Cu tóte acestea Bolintineanŭ, ca nicĭ unulŭ din contimpuranii seĭ, duce în *Plângerile* sale la înaltă perfecțiune elegia începută de Cârlova, și este totŭ-odată creatoriulŭ a dóuĕ alte speciĭ. Elŭ creéză la noĭ balada istorică și narațiunea poetică. Pe când ceĭalțĭ poețĭ rătĕceaŭ fără orientare încóce și încolo pe vastulŭ câmpŭ alŭ poesieĭ, elŭ în aniĭ forțeĭ poetice 'șĭ concentréză puterile asupra acestorŭ speciĭ. Nicĭ-odată până aḑĭ maĭ dulcĭ, maĭ puternice și maĭ mișcătóre accente elegice n'a scosŭ vre-unŭ poetŭ la noĭ. Ele nu suntŭ jocurĭ de frase, versurĭ ticluite numaĭ pentru ochĭ și urechĭ, ele suntŭ scânteĭ electrice, carĭ nascŭ din prisosința puterеĭ și a sentimentuluĭ, și pentru aceea a-

7). V. A. Urechie, Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurărеĭ Societățеĭ literarie Române, Buc. 1867, p 50.

celaşĭ efectŭ de o adâncă şi arzĕtóre duioşie producŭ în sinulŭ orĭ-căruĭ le cetesce. Er' limba lorŭ este d'o dulcéţă şi duioşie îmbĕtătóre. — Baladeĭ istorice, cu totulŭ necunoscută pân' aci în literatura nóstră, elŭ 'i dede şi nascerea şi cea maĭ înaltă perfecţiune, încâtŭ nime nu maĭ încercă după elŭ sĕ-şĭ mĕsure puterile cu creaţiunile luĭ. Dreptŭ-aceea balada istorică muri dimpreună cu creatorĭulŭ seŭ. Ceĭ carĭ sciŭ, că tótă Dacia rĕsuna de cânteculŭ baladelorŭ: *Pe o stâncă négră, Pe câmpia Turdĭĭ, Ca unŭ globŭ de aurŭ, Nóptea se întinde, Intr'o sală'ntinsă, Vin, de mĕ sărută* ş. a. aceia vorŭ sci sĕ cumpenéscă marea înfluinţă ce aceste balade aŭ esercitatŭ asupra spiritulŭĭ publicŭ la Românĭ. Ele nu suntŭ numaĭ simple balade, naraţiunĭ scurte de fapte, ele suntŭ în fondŭ neimitabile cêntece de rĕsboiŭ. Şi décă nimicŭ altŭ ceva n'ar' fi scrisŭ Bolintineanŭ, acestea eraŭ d'ajunsŭ pentru-ca noĭ sĕ-lŭ numimŭ unŭ Tirteŭ românŭ.

Afară de elegiĭ şi de balade, Bolintineanŭ a maĭ creatŭ o sumă de alte piese lirice, cum suntŭ *Caiccelaneele* şi *Cântecele* (1855), carĭ cele maĭ multe suntŭ de o înaltă frumuseţă şi unele adevĕrate mărgăritare. Cânteculŭ de rĕsboiŭ *Inima-mĭ e sécă*, este de o rară energie. Dar puterniculŭ seŭ geniŭ nu se opri aci. Elŭ celŭ dintâiŭ dede naraţiuneĭ poetice adevarata limbă, spiritŭ şi desvoltare, anume în *Florile Bosforuluĭ* şi în *Poeme* (1855). Avêntulŭ fantasieĭ, plasticitatea espuneréĭ, foculŭ sentimentuluĭ vĕrsatŭ în ele, lumea de nóuĕ ideĭ şi vederĭ, dulcéţa limbeĭ, suntŭ, tóte cuprinse la olaltă, neimitabile precum în faptă aŭ şi rĕmasŭ. Tóte acestea înalte calităţĭ ale luĭ Bolintineanŭ începŭ maĭ târdiŭ a slăbi. După 1855, în care anŭ aŭ apărutŭ *Poesiile vechĭ şi nóuĕ*, geniulŭ luĭ începe a se păli, numaĭ rarŭ maĭ scânteie puterea luĭ cea vechie. Elŭ scrie multŭ încă şi dup'acésta, dar' maĭ multŭ nu maĭ aminteşce pe Bolintineanŭ celŭ de-odată şi nu maĭ rarŭ maĭ apare ca celŭ vechiŭ. Elŭ, adoratoriulŭ şi desmormêntătoriulŭ

gloriilorŭ trecute, populariséză acum pe eroiĭ naţionalĭ ca Mircea, Ştefanŭ, Mihaiŭ ş. a. nu numaĭ prin scrieriĭ istorice, scrise dulce şi uşorŭ pentru poporŭ, dar' şi prin piese teatrale în care se maĭ resumă încă odată tótă puterea luĭ de care maĭ dispunea, şi prin epică, în care însĕ maĭ puţinŭ s'a pututŭ afla pe sine însuşĭ. Desilusionatŭ de cele ce vedea, căcĭ nu mergeaŭ cum elŭ doria şi-şi închipuia pentru marele viitoriŭ ce-lŭ întrevedea, mânuesce şi biciulŭ satireĭ. Are însĕ şi Bolintineanŭ defectele sale. Elŭ încă a lucratŭ prea rapede. Numaĭ vorbimŭ de ultimiĭ anĭ în carĭ a desvoltatŭ o activitate febrilă, alŭ căreĭ motivŭ se vede a fi fostŭ desperata luĭ stare materială. D'aicĭ provinŭ desele repetărĭ ale aceloraşĭ ideĭ, frase şi cuvinte. Cu tóte acestea nu numaĭ prin geniŭ, Bolintineanŭ se distinge între toţĭ şi prin limbă. Limba luĭ, şi maĭ alesŭ în epoca de glorie, este cea maĭ alésă şi maĭ curată şi totŭ-odată şi maĭ corectă, şi dacă vomŭ considera, că elŭ încă a lucratŭ destulŭ de iute, vomŭ trebui sĕ admirămŭ armonia fărmecătóre şi rotundimea versuluĭ. Elŭ singurŭ a înţelesŭ, că, deşi limba română sufere hiatulŭ, totuşĭ unŭ adevĕratŭ poetŭ trebuie sĕ-lŭ încungiure cătŭ numaĭ póte. Elŭ l'a evitatŭ în unele poesiĭ în modŭ absolutŭ, fără a stropşi gramatica şi sintacsa limbeĭ, ceea-ce probézĕ marea putere ce avea elŭ asupra limbeĭ. In poesiile maĭ târdie nicĭ limba nu maĭ este totŭ-de-una la înălţimea de maĭ înainte.

Bolintineanŭ, ca scriitoriŭ, are şi o mare calitate morală. Elŭ este modestŭ ca o fată mare, nicĭ odată, nicĭ în scriere nicĭ în împregiurările vieţeĭ, nu încércă a se impune prin reclamă. Elŭ este preotulŭ sacru alŭ Museĭ, care seriosŭ şi solemnŭ, ca şi când n'ar' vedé lumea, servesce liniştitŭ la altarulŭ eĭ [8]).

---

8). O analisă critică a poesiilorŭ luĭ Bolintineanu a se vedé în ale nóstre *Cercetări literare* p. 288—356

Din numĕrósele scrierĭ ale luĭ Bolintineanŭ amintimŭ următórele: 1) *Poesiile vechĭ și nóuĕ*, plângerĭ, balade, Florile Bosforuluĭ, Caiccelanee, epistole, cântece, poeme (1855); 2) *Cântarea Românieĭ* și *Melodiĭ române* (1858); 3) *Bătăliile Românilorŭ* (1869); 4) *Legende și Basme naționale* (1858, 1862); 5) *Satire politice*: Nemesis, Eumenidele, Bolintiniadele, Menadele (1861, 1866, 1870); 6) *Conradŭ*, poemă în 4 cânturĭ; 7) *Ielele, grame și epigrame politice* (1869); 8) Scrierĭ dramatice: *Mihaiŭ viteazulŭ condamnatŭ la mórte*, *Stefanŭ-vodă celŭ berbantŭ*, *Alecsandru Lăpușneanŭ*, *Stefanŭ Gheorghe-vodă*, *Mărirea și uciderea luĭ Mihaiŭ Viteazulŭ*, *Mihnea-vodă*, *Postelniculŭ Const. Cantacuzinŭ*, *Brancoveniĭ și Cantacuziniĭ*; 9) Romane: *Manuilŭ* și *Elena* ș. a.; 10) Istorice: *Viețile luĭ Traianŭ Augustŭ*, *Mircea celŭ bĕtrânŭ*, *Vladŭ Țepeșŭ*, *Stefanŭ celŭ mare*, *Mihaiŭ Viteazulŭ și Cuza* ș. a.; 11) Călĕtoriĭ: în Moldova, la Ierusalimŭ, la Româniĭ din Macedonia și muntele Atosŭ, a Domnitoruluĭ Românilorŭ (Cuza) la Constantinopolŭ, în Asia mică: 12) *Traduceri*, traduce pe Anacreonŭ, participă la traducerea Miserabililorŭ de V. Hugo; 13) Diverse alte scrierĭ și articole de ziare.

Gheorghe Sionŭ (1822—1892) născutŭ la Hârsova distr. Vășluiŭ. A urmatŭ puținŭ la St. Sava, d'aci încolo și-a căștigatŭ cunoscințele prin propria diligință. A întratŭ apoĭ în funcțiune publică. La 1848 fiindŭ esilatŭ trece în Bucovina, de unde revine la 1850. La 1859 trece la Bucurescĭ unde începe a scóte Revista Carpaților și unde și móre la 1892. În poesiile sale lirice elŭ a imitatŭ și une-orĭ aprópe l'a tradusŭ pe celebrulŭ poetŭ francesŭ Beranger: *Norocul* (La fortune) *Orangutanulŭ* (Les Ourangs-Outans), *Rundunelele proscrisuluĭ* (Les Hirondelles), *Censorulŭ meŭ* (Le Censeur), *Părulŭ meŭ albŭ* (Mes cheveux) *Lizișóra* și altele. Din poesiile sale s'aŭ popularisatŭ *Limba Românéscă* și *Lizișóra mea*. Afară de o *Colecțiune de poesiĭ* și alta de *fabule*, a maĭ scrisŭ piese teatrale și a tradusŭ Istoria luĭ Fotino și

a fraţilorŭ Tunusli din grecesce (v. Teatru şi Fabule).

Gheorghe Creţeanŭ (1829—1887). S'a născutŭ la Bucurescĭ, a studiatŭ la St. Sava, apoĭ la Parisŭ. Reîntorsŭ în patrie devine funcţionarŭ, maĭ târdiŭ ministru la culte. Móre ca membru la Curtea de Casaţie. Poesiile sale le-a publicatŭ sub titlulŭ *Patrie şi libertate*. Talentŭ liricŭ şi cu deosebire elegicŭ; maĭ însemnate: *Dorulŭ ţereĭ*, *Cânteculŭ străinătăţeĭ* şi *Glasulŭ viitoruluĭ*.

Mihaiŭ Eminescu (1849—1889) este celŭ dintâiŭ poetŭ bolnavŭ séŭ desechilibratŭ, în literatura română. Mamă-sa bolnavă 'şĭ transmisese bóla la toţĭ copiiĭ, din care doĭ deja maĭ înainte înnebunise şi unulŭ, ér' după alţiĭ, amêndoĭ s'aŭ sinucisŭ. Elŭ după o viéţă fórte desordonată [9]) înnebunesce la 1883 şi móre la 1889. Bóla din moştenire s'a potenţatŭ prin alegerea scriitorilorŭ cu care s'a ocupatŭ, anume filosofulŭ pesimistŭ dar epicureŭ Schopenhauer şi aşa numitulŭ «poetŭ bolnavŭ» alŭ Germanilorŭ, Heine, de asemenea epicureŭ. La acestea s'aŭ adaosŭ şi legăturile sale sociale totŭ de-aceeaşĭ natură. De-aicĭ a urmatŭ că elŭ din causa stăreĭ patologice, turburate a sufletuluĭ, ne putêndŭ percepe lumea de sine şi prin sine, a fostŭ cu totulŭ aservitŭ de ideile şi vederile acelorŭ scriitorĭ străinĭ şi lumea lorŭ a primit'o ca a sa proprie, pentru aceea elŭ în *Poesiile* sale (edit. 1884) descrie aprópe esclusivŭ lumea şi viéţa germană din Heine, se înţelege însĕ, palidă si ştérsă cu tóte copiile.

Elŭ lumea românéscă n'o cunósce şi, afară de vre-o dóuĕ-treĭ reminiscenţe, poesiile sale nu posedŭ altŭceva *etnicŭ-românescŭ*, nicĭ ca natură încungiurătóre, ţéră şi poporŭ, nicĭ ca viéţă etică: ideĭ şi datine, dureri şi bucuriĭ. aspiraţiunĭ şi lupte; dincontră face apoteosa celuĭ maĭ selbatecŭ vandalismŭ strigându: «sdro-

9). Descrisă chiar de amicĭi si cunoscuţiĭ seĭ v. *Convorbirĭ literare* No. 11 şi 12 (jubilarŭ) 1892 p. 176—195.

biţi orênduiéla! sfărmaţi totŭ ce arată mândrie şi avere! sfărmaţi statue, palate şi temple!...» şi a predica apoi asemenea ideĭ funeste chiar la noi, care togmaĭ multŭ trebue sĕ lucrămŭ până ne vomŭ reculege din sdrobirea şi vandalismulŭ secolilorŭ trecuţi! O altă consecinţă naturală a stării sale bolnave a fostŭ, ca poesiile sale suntŭ în generalŭ fără legătură internă, desordonate şi confuse. Sentimentulŭ iubirii ce-lŭ preocupă aprópe în tóte poesiile, este unŭ sentimentŭ bolnăvicĭosŭ, lipsitŭ de orĭ-ce înălţare nobilă şi avêntŭ idealŭ, şi este atrasŭ numaĭ de materia brută. Pe lângă acésta în tóte domină o *atmosferă de lume mórtă*, mocnită şi năbuşitóre, unŭ sentimentŭ posomorîtŭ de nemulţămire, unŭ desgustŭ bolnavŭ de viéţă, fără a refusa însĕ ceva din plăcerile eĭ cele maĭ abrutizătóre. Lipsitŭ de inspiraţiune, care este absolutŭ imposibilă fără *seninătatea minţiĭ*, a lucratŭ cu ce-a pututŭ culege din ceĭ doĭ scriitorĭ şi maĭ alesŭ din Heine. Şi din acestia însĕ, din causa stării sale bolnave, n'a pututŭ culege de câtŭ trăsăturile maĭ brute, amorulŭ materialŭ, desgustulŭ de viéţă şi atmosfera de lume mórtă, tóte părţile bune din eĭ aŭ rĕmasŭ neatinse. Cu deosebire din Heine n'a pututŭ împrumuta absolutŭ nimicŭ din spiritulŭ luĭ sarcasticŭ, din temperamentulŭ luĭ veselŭ, profumulŭ luĭ liricŭ, ci a împrumutatŭ numaĭ stafagiulŭ esteriorŭ şi anume celŭ din momente posomorîte şi amorulŭ brutŭ, adecă partea absolutŭ slabă din Heine. Totŭ aşa a împrumutatŭ şi din Schopenhauer. Bolnavŭ fiindŭ s'a împresionatŭ numaĭ de părţile bolnave din modelele sale. Din tóte acestea a urmatŭ apoĭ sărăcia de subiecte şi învêrtirea aceloraşĭ ideĭ în tóte poesiile, alcătuirea anevoiósă şi migălósă a versuluĭ, cârpocirea cu cuvinte căutate şi repetîte, cu frase leneşe şi umpluturĭ. Avêndŭ apoĭ o limbă fórte săracă a alergatŭ după neologismĭ neadmişĭ nicĭ în prosă, necum în poesie, ca reflectŭ, falduri, bracŭ, brăcuitŭ, nimbŭ, nefastŭ, selbe, murŭ, savantŭ, solitarŭ, imberbŭ, constelatŭ, sombru ş.

a. séŭ după cuvinte nepoetice : coşcovŭ, simulezŭ, succedŭ, neliberŭ, egalŭ, scopŭ, sensŭ, numĕrosŭ, cumcă (fórte desŭ), propriŭ ş. a. ; a nesocotitŭ regulĭ gramaticale din cele maĭ elementare : lunce, sinĭĭ (sinurĭ), gene lunge, poveste feericĕ, snopurĭ, mâne (mânĭ), vinurĭ secе, torţiĭ (tórţe), zidurĭ lustruiţĭ, sfinx pĕtrunsă ; *ale* trestiilorŭ *sunetŭ*, *ale* preoţilorŭ *cântecŭ*, de dorulŭ *alŭ* străinuluĭ; espresiunĭ şi epitete stângace, sarbede şi chiar absurde : neguri negre, florĭ care cântŭ, nópte largă, viéţă plană, braţe de valurĭ, nuorĭ de eresŭ, cerŭ plinŭ de eresŭ, vatră sură, vârfurĭ lungĭ, noorĭ lungĭ, prilejŭ lungŭ, îmbrăţişărĭ de braţe ş. a. ; întonarea cuvintelorŭ adese-orĭ stâlcită când pentru ritmŭ, când pentru rimă, afară de acestea fórte multe versurĭ schiópe lipsindu-le silabele cerute, ér' altele neavêndŭ pausă ;— rima e saracă, anemică şi falsă : farmă-dórmă, poetŭ-revĕdŭ, bată-slótă, vadă-luminósă, móle-sale, cridă-zugrăvită, zborŭ-norĭ, cobóră-turbare, mirare-picióre ş. a. pe lângă acésta întrebuinţézĕ fórte desŭ versurĭ albe, neadmise în poesia română originală.

Chiar décă fondulŭ n'ar' fi străinŭ, săracŭ şi bolnavŭ cum este, greşelele de formă, ca numĕrŭ şi calitate, suntŭ atâtŭ de enorme, încâtŭ ar' sdrobi, din punctŭ-de vedere alŭ adevĕrateĭ arte, chiar şi celŭ maĭ strălucitŭ cuprinsŭ.

Tóte acestea, fondŭ şi formă, puse în asemenea condiţiunĭ, aŭ pututŭ fi uşorŭ imitate de toţĭ începĕtoriĭ, distrugêndŭ însĕ în eĭ orĭ-ce avêntŭ şi originalitate [10]).

---

1) *Constantinŭ Stamati* moldoveanŭ ; 2) *Ionŭ Eliade Rădulescu* are maĭ însemnate *Sburătorulŭ*, *Poetulŭ murindŭ* şi unele traduceri din Lamartinŭ ; 3) *Constan-*

---

10). O analisă critică amĕnunţită a se vedé în *Revista crit.-lit.* No. 5—6 din 1894.

tînă Negruzzi, *Marşulŭ luĭ Dragoşŭ* scrisŭ de elŭ s'a popularisatŭ la 1848 în Transilvania pe numele luĭ Iancu; traduce maĭ multe din *Baladele* luĭ V. Hugo; 4) C. A. Rosseti a publicatŭ în tinerețe *Ceasurĭ de mulțumire* din carĭ unele devenise populare; 5) *Cesarŭ Boleacŭ* (1813—1880): O colecțiune de poesiĭ de conținutŭ feliuritŭ, puținŭ talentŭ în poesie, limba aspră, maĭ bunŭ prosatorŭ; 6) *Grigorie Alecsandrescu* avutŭ și adese-orĭ noŭ în ideĭ, dar puținŭ corectŭ în limbă și slabŭ în technică: maĭ succese *Anulŭ 1840*, *Umbra luĭ Mircea la Cozia*, *Suferința*, *Ucigașulŭ fără voie*, *Nu, a ta mórte* [11]: 8) *Catina*, poesiĭ revoluționare popularizate în 1848; 9) *Alecsandru Sichleanŭ* (1834 — 1857), talentŭ fericitŭ, dar' nu putu ajunge la desvoltare; 10) *Alecsandru Depărățeanŭ* (+1865), multŭ fondŭ de poesie, dar limba împestrițată cu multe galicisme: 11) *Const. D. Aricescu* diverse poesiĭ, unele cu puțină, alte fără poesie, maĭ alesŭ cele maĭ târdiĭ; 12) *Niculae Niculeanŭ* (1833—1871) natură ferbinte poetică, dar' întunecată de pesimismŭ; s'a născutŭ la Cernatŭ (Săcele) în Transilvania, numele luĭ de familie Tomășoiŭ [12]; 13) *Mihailŭ Zamfirescu* talentŭ fericitŭ, dar' nu prea îngrijitŭ, espresiunea adese-orĭ prosaică; 14) *Dimitrie Petrino* (1833—1878) diverse poesiĭ, unele bine scrise, dar în generalŭ pline de pesimismŭ; 15) *Ionŭ A. Lăpĕdatŭ* (+1878) unulŭ din ceĭ maĭ talentațĭ din generațiunea junĕ; lirică voiósă și plină de avêntŭ; deosebitŭ frumóse: *Glasulŭ străbunilorŭ*, *Pĕrulŭ de aurŭ*, *Dumneĕeulŭ nostru*.

---

11). O analisă critică de noĭ în *Cercetărĭ literare* p. 29—58.

12). Ni s'a spusŭ de rĕp. prof. universitarŭ P. Suciu, care l'a cunoscutŭ de când episcopulŭ Chesarie de la Buzeŭ adusese pe nepotulŭ seŭ de la Săcele la Buzeŭ, unde P. Suciŭ se afla pe atunci profesorŭ la Seminariŭ.

Poesia narativă.

Prospectu istoricu.

Cele dintâiu urme de poesie narativă aparu în sec. alu 17-lea. Cea mai vechie o avemu dela Mironu Costinu, cronicariulu, care în 18 versuri tipărite în Psaltirea versificată a lui Dositeiu (1673) vorbesce cu scurtime epigramatică despre colonisarea Daciei, care temă a desvoltat'o apoi mai pe largu în poema scrisă, din nefericire, în limba polonă la 1684 (v. p. 220). Er' mitropolitulu Dositeiu tipăresce în Paremiariu (1683) unu pomelnicu în 132 versuri alu Domniloru Moldovei și alu faptelorū lorū mai însemnate. Cronicariulu Ienache Cogălniceanu face óre-care progresu pe acésta cale descriindu mórtea tragică a lui Grigore Ghica, Bogdanu si Cuza, publ. în Cron. Rom. (III 274—294). Totu de origine literară este și cronica séu mai bine legenda în versuri a Mănăstirei Prislopu (p. 237). Tóte acestea însé suntu numai palide începuturi. Piese, cari în adevěru merită a se numěra la poesia narativă, începu a se scrie numai cu începutulu acestui secolu. Și cea dintâiu piesă este Arghiru și Elena (1800) de I. Baracu, urméză apoi Vasile Aronu, Beldimanu, ér' în epoca II (1830—1860) se inmultescu, căci începu a scrie Eliade, Negruzzi, Bolintineanu, Alecsandri ș. a. — Celu mai înaltu genu de poesie și anume epopeia, în epoca I până la 1830 o încércă în spiritu umoristicu-satiricu I. Budai-Deleanu, în spiritu bisericescu I. Baracu în *Risipirea Ierusalimului* și Vasile Aronu în *Patimile lui Christosu*; în epoca II în spiritu eroicu Eliade în Michaidă. Mai multu și mai cu succesu s'a cultivatu narațiunea poetică.

POEȚII.

Vasile Aronu (1770—1822), fiu de preotu, născutu în comuna Glogovețu lângă Blaju, unde a făcutu liceulu ér'

cursulŭ de dreptŭ la facultatea dela Clujŭ. S'a aședatŭ apoĭ ca advocatŭ la Sibiŭ, unde a muritŭ la 1822. Elŭ este unŭ poetŭ popularŭ de multă valóre, care împreună cu Baracŭ și A. Panŭ formézĕ pleiada poeților celorŭ maĭ gustațĭ de poporŭ până josŭ în coliba țeranuluĭ. Limba luĭ este limba românéscă generală, fără provincialisme, asemenea și versulŭ e celŭ popularŭ, afară de unele piese scrise în spiritŭ maĭ înaltŭ literarŭ. Scrierile suntŭ următórele poeme: *Patima luĭ Christosŭ*, în ḑece cânturĭ, *Anulŭ mănosŭ*, *Leonatŭ și Dorofata*, *Narcisŭ*, *Piramŭ și Tisbe*, tóte tipărite în nenumĕrate edițiunĭ; Eneida netipărită, și Bucolicele luĭ Virgiliŭ, din carĭ s'a tipăritŭ în Fóia pentru minte; *Rapórtă din visŭ* publicatŭ în Telegrafulŭ românŭ din Sibiŭ, suntŭ vre-o 15 anĭ, și *treĭ elegiĭ*. [1])

Ionŭ Budai-Deleanŭ (p. 245) a scrisŭ la începutulŭ secoluluĭ *Țiganiada séŭ Taběra Țiganilorŭ* în 12 cânturĭ, publicată pentru întâia óră în *Bucĭumulŭ Românŭ* an. II (1877). Este o epopeie în tonŭ comicŭ, în care se descrie o espediție a Țiganilorŭ. Este în generalŭ o operă de înaltă valóre în genulŭ séŭ: ea póte concura cu orĭ-care altă asemenea operă din literaturile străine Er' în câtŭ pentru noĭ ea este unica operă în specialitatea sa, și în generalŭ cea maĭ seriósă, și care a succesŭ maĭ strălucitŭ dintre tóte încercările pe terenulŭ epicŭ până la 1860. Este plină de comicŭ și umorŭ, și adese orĭ tractézĕ cu unŭ causticu sarcasmŭ împregiurările sociale din trecutulŭ Românieĭ. Tonulŭ, după maniera clasică este ținutŭ totŭ-de-una susŭ, ceea ce este cu atâtŭ maĭ singularŭ, căcĭ subiectulŭ este din sfera cea maĭ de josŭ a societățeĭ și a vieței; nicĭ-odată însĕ nu greșesce limbagiulŭ și atitudinea ce convine

1) Ciparĭŭ în Archivŭ p. 234, și 784 ḑice că într'altele a avutŭ manuscriptulŭ Eneideĭ și cele treĭ elegiĭ. din carĭ nimicŭ nu s'a publicatŭ Unde vorŭ maĭ fi? Manuscrisulŭ orig. alŭ luĭ *Rapórtă din visŭ* se află în bibl Academ. române.

fie-căruĭ personagiŭ. Desvoltarea este organică și plastică, și espunerea viie și fórte variată. Este scrisă în strofe de 6 versurĭ în endecasilabulŭ italianŭ, greŭ pentru limba română, și pe care poetulŭ nu l'a observatŭ rigurosŭ. Limba este fórte bună și corectă, stilulŭ de o concisiune clasică neîndatinată la noĭ, și pentru aceea la prima cetire pare greoiŭ. Nededațĭ la noĭ cu cetirea de scrierĭ maĭ serióse și prin urmare maĭ grele, acéstă operă de valóre chiar' și după tipărire a rĕmasŭ necunoscută. [2])

Ionŭ Baracŭ (1779—1848), fiŭ de preotŭ, născutŭ în comuna Alămorŭ nu departe de Sibiŭ în Transilvania, și-a făcutŭ studiile la Aiudŭ, drepturile la Clujŭ. La 1802 s'a aședatŭ ca advocatŭ la Brașovŭ, la 1806 a fostŭ numitŭ translatorŭ séŭ interpretŭ pentru limba română pe lângă magistratulŭ din Brașovŭ. A redactatŭ *Fóia Dumineceĭ*. A muritu la $^{10}/_{22}$ Iuliŭ 1848. Elŭ este unŭ scriitoriŭ popularŭ atâtŭ în limbă câtŭ și în concepțiune, pentru aceea scrierile luĭ aŭ întratŭ adâncŭ în poporŭ. Versulŭ luĭ este în generalŭ celŭ popularŭ, narațiunea simplă și nemăestrită, totŭ așa și limba luĭ este generală, ca limba bisericéscă. Poemele *Arghirŭ și Elena* și *Risipirea Ierusalimuluĭ* în 8 cânturĭ, suntŭ principalele luĭ scrieriĭ. Afară d'acestea a maĭ scrisŭ *Rătăcirile luĭ Ulise* în 7 cânturĭ, după Odiseia luĭ Omerŭ, din carĭ s'a publicatŭ numaĭ o parte în „Albina Carpaților" pe a. 1879; *Deucalionŭ și Pirha* și alte miturĭ din Metamorfósele luĭ Ovidŭ; a tradusŭ o parte din *O mie și una de nopțĭ* ș. a. [3])

Ionŭ Eliade Rădulescu (1802—1872) s'a născutŭ la Târgoviște, învĕțătura și-a făcut'o la St. Sava sub La-

---

2) O analisă critică a opereĭ v. Ar. Densușianŭ, Cercetărĭ literare, Iași. 1888 p. 245—277.

3) Veḑĭ Fóia p. minte etc. a. 1848 pag. 272, 284 unde se înșiră 28 de scrierĭ de ale sale. La Academia română se află o parte din manuscriptele luĭ în dóuĕ volume conținêndŭ vre o 23 scrierĭ deosebite afară de unele mĕrunțișurĭ; manuscriptulŭ luĭ *Arghirŭ și Elena* lipsesce.

zarŭ, căruia i-a și urmatŭ în catedră, și fiindŭ scólele lipsite de cărți didactice elŭ tipăresce o matematică și Gramatica română. La 1 Aprilŭ 1829 începe redactarea *Curierului Românescŭ*. D'aicĭ încolo elŭ devine bărbatulŭ celŭ maĭ însemnatŭ atâtŭ pe terenulŭ literarŭ, câtŭ și pe alŭ luptelorŭ politice, cu unŭ cuvêntŭ în tóte direcțiunile deșteptărĭĭ și desvoltăreĭ nóstre naționale. Unŭ spiritŭ agerŭ, îndrăznețŭ și d'o activitate neobosită; elŭ fu unŭ fermentŭ în tótă viéța nóstră literară, politică și culturală, cu deosebire până la 1848. De-aicĭ începe a se ivi pe scenă generațiunea maĭ tinĕră. Elŭ întemeiéză societăți (p. 153), elŭ începe dincóce nu numaĭ celŭ dintâiŭ diarŭ politicŭ, dar și literarŭ, *Curierulŭ de ambe secse*. elŭ traduce și îndémnă pe alțiĭ a se ocupa cu literaturile clasice vechĭ și moderne. Elŭ strigă generațiuneĭ tinere: *scrieț' băeți, numaĭ scrieți*! O frasă bună pentru agitațiune literară, dar nu și pentru literatură, celŭ puținŭ cum l'aŭ înțelesŭ și l'aŭ urmatŭ mereŭ *ad-literam*! La 1848 elŭ este capulŭ revoluțiuneĭ. In scurtŭ elŭ este care a făcutŭ sĕ încolțéscă și sĕ înverdéscă în curêndŭ semința deșteptărĭĭ semĕnată de reformatoriĭ dela începutulŭ secoluluĭ. Cu 1848 se încheie epoca luĭ de acțiune, urméză alțiĭ și elŭ intră în retragere, scrie însĕ mereŭ până la mórte în 27 Aprilie 1872. Eliade încă s'a ocupatŭ cu tóte speciele literatureĭ, încâtŭ ca și colegului seŭ de acțiune, Asachi, anevoie 'ĭ poțĭ afla locŭlŭ între carĭ scriitorĭ sĕ-lŭ punĭ, de-óre-ce nicĭ o specialitate n'a cultivat'o cu deosebire. Noĭ l'amŭ pusŭ în acestŭ locŭ, căcĭ din tóte se vede, că a avutŭ o deosebită predilecțiune pentru poesia narativă, și pe acestŭ terenŭ a lucratŭ maĭ cu insistență, maĭ alesŭ traducêndŭ. Deși în generalŭ elŭ a avutŭ maĭ mare înclinare pentru poesie. succesele luĭ însĕ pe acestŭ terenŭ suntŭ modeste, căcĭ elŭ pentru poesie avea maĭ multă iubire decâtŭ putere, pentru aceea n'a pututŭ sĕ-și elupte unŭ adevĕratŭ și durabilŭ succesŭ. La acésta se maĭ adaugŭ și înnoirile ce maĭ târdiŭ a

cugetatŭ că suntŭ neapărate pentru limba română. Elŭ începe precum în prosă așa și în poesie cu unŭ verde și agitatŭ stilŭ românescŭ, dar deja în Michaidă începe a-și forma o limbă și unŭ stilŭ, care culminéză în *Imnulŭ creațiuneĭ*, și care nu numaĭ ca poesie, dar nicĭ ca prosă nu se póte mistui, și în urmă chiar și poesiile maĭ bune le traduce în acéstă limbă. In Michaidă n'a nimeritŭ nicĭ tonulŭ, nicĭ limba, și maĭ puținŭ stilulŭ epicŭ; n'a nimeritŭ nicĭ chiar forma, căcĭ versulŭ albŭ póte fi admisŭ în traducerĭ, dar nicĭ de cum în opere originale românescĭ, când limba nóstră este atâtŭ de avută și variată în rime. Totŭ asemenea n'a nimeritŭ limba, stilulŭ și tonulŭ în cele-l-alte traduceri din poeții clasicĭ.—Décă însĕ succesele luĭ ca scriitoiŭ în literatură n'aŭ pututŭ fi durabile, neșterse suntŭ succesele luĭ în marea operă a deșteptăreĭ și desvoltăreĭ nóstre naționale, pentru carĭ a bine-meritatŭ de patrie, și patria recunoscĕtóre i-a înălțatŭ și eternisatŭ memoria prin o statuă. Scrierile luĭ suntŭ fórte variate și numĕróse și afară de cele amintite mai înșirămŭ: 1) *Cursŭ de poesie generală*, colecțiune de diverse poesiĭ; 2) *Traduceri* din Eneidă, Dante, Ariosto, Tasso, Osianŭ, Molière, Lord Byron, Cervantes, Biblie ș. a.; 3) Istorice: Istoria universală, Istoria Românilorŭ, Instituțiunile Românieĭ, *Equlibriu între antitezĭ* și diverse articole între carĭ și istorice ș. a.; 4) Linguistice: Gramatica rom., Paralelismŭ între limba rom. și ital., vocabulariŭ de vorbe curatŭ române și străine, ortografia română. (v. Lirica, Dramatica și Satira).

V. Alecsandri până la 1860 pe terenulŭ poesieĭ narative nu scrie decâtŭ puține piese și numaĭ în tonulŭ și maniera populară, între carĭ amintimŭ: *Mărióra Florióra*, o dulce musică de cuvinte și de rime, dar fără o acțiune și fără ideie precisă; *Sentinela Română*, o descriere ictorică à vol d'oiseau a luptelorŭ Românilorŭ; Povestea populară: *Treĭ fete de împĕratŭ*, pe care poetulŭ, sub titlulŭ *Sirăte-Mărgărite*, a îmbrăcat'o în

versuri populare, este singură care are, pe basa basmului popularu, o ideie precisă și organicu desvoltată.— Numai mai târdiu a începutu a se ocupa cu narațiunea poetică în înțelesu mai înaltu literaru, publicându mai multe așa numite *Legende*. Care a succesu mai bine, ca desvoltare și acțiune, este *Danu căpitanu de plaiu*, o figură naturală, adevărată, și abstragându dela unele esagerări cam copilăresci, în ea fantasia s'au împreunatu fericitu cu realitatea. *Vladu Țepeșu și Stejarulu* are mai multe succese de frase că de concepțiune și de desvoltare.—*Dumbrava Roșie* este cea mai desvoltată, dar cea mai puținu reușită. In cinci capitole totu nu mai preparative de luptă și abia în dóue capitole o luptă superficialu schițată, in care chiar eroii legendari Michulu, Palădalbă, Alimoșu, Sparge-lume, anunțiați cu pretențiune, nu iau nici o parte. Dincontră preparativele trebuiau schițate pe scurtu și lupta desvoltată, dar togmai acésta este partea cea mai grea. Er Stefanu, anunțatu ca erou principalu alu poemei, numai în capitolulu V apare și ține, în contra datinei și limbagiului eroilorū, o fórte lungă tiradă, în care se laudă singuru, și după aceea dispare, căci elu nu ia parte la luptă; ci mai târdiu, la *Aratu*, l'aflămu că „*asistă pe unu calu negru, sub unu stejaru frundosu*," la umbră, întogmai precum comandantulu seu Cârjă a ațiatu la luptă și apoi „*de-o parte s'au retrasu*" [2]). Multe versuri neîngrijite.

Constantinu Negruzzi a scrisu o singură narațiune poetică, *Aprodulu-Purice*. Pentru timpulu în care a scris'o (1837) se póte dice unu succesu. Chiar și astădi, ca desvoltare și lină narațiune epică, déca vomu abstrage dela nesiguranța versului, merită a se aminti pintre cele-l-alte în literatura rom. Poetulu n'a pututu însă să țină susu până la fine tonulu începutu, căci dela versulu

---

2) O analisă critică de noi asupra *Dumbraveï-Roșie* în *Cercetări literare*, p. 143 -165.

Sórele-acum cu mărire cade la tonulŭ de cronică rimată.

Dimitrie Bolintineanu este celŭ mai însemnatŭ şi în acéstă specie de poesie. Elŭ scrie într'unŭ modŭ alŭ seŭ cu totulŭ specialŭ şi noŭ. Se aséměnă încâtŭ-va cu Lord Byron, deşi în *Florile Bosforuluĭ* şi în *Poeme* (1855) nu are nimicŭ dela elŭ. Splendórea fantasieĭ, espunerea viie şi plastică, palpitarea vehementă a sentimentuluĭ, dulcéţa limbeĭ şi farmeculŭ versuluĭ, tóte acestea într'atâta te răpescŭ la cetirea Florilorŭ Bosforuluĭ, încâtŭ în adevĕrŭ abia te lasă sĕ maĭ şi cugeţĭ ce cetescĭ, fiindŭ-că ţi se destăinuescŭ óre-cum tóte prin sentimentŭ. Cele maĭ însemnate suntŭ *Zeila*, *Mehriube*, *Suadea* şi *Hial.* — Pe lângă aceste subiecte orientale, a scrisŭ şi din istoria nóstră naţională sub titlu *Poeme.* Poetulŭ în acestea nu desvóltă sborulŭ de fantasie din *Florile Bosforuluĭ.* Nicĭ subiectulŭ, nicĭ realitatea lucrurilorŭ nu-ĭ permiteaŭ acésta. Elŭ 'şĭ ie aicĭ maĭ multŭ tonulŭ eroicŭ. Cea maĭ însemnată din acestea este *Andreiŭ*, ce tractézĕ espediţiunea luĭ Mihaiŭ-Eroulŭ asupra Nicopoluluĭ, condusă de hatmanulŭ Udrea.—*Traianida* este din epoca de decadenţă a poetuluĭ, în care nu maĭ reafli pe Bolintineanŭ.

O poemă particulară, deşi scrisă în prosă, trebue s'o amintimŭ aicĭ. Este *Cântarea Românieĭ*, pe care ântâia óră a publicat'o Nicolae Bălcescu în *România Viitóre* (Parisŭ, 1851) dicându, că ar' fi aflat'o scrisă într'o psaltire vechie, deşi limba şi ideile o trada de o scriere nóuă. Bălcescu a făcutŭ acésta numaĭ pentru a-ĭ da o maĭ mare auctoritate şi influinţă. In fine însĕ V. Alecsandri a susţinutŭ că originarminte ar' fi scris'o Alecu Ruso, moldoveanŭ, în limba francesă, şi Bălcescu numaĭ a tradus'o. Acésta susţinere a rĕmasŭ cu totulŭ ne probată. Orĭ-care sĕ fie provenienţa eĭ, pentru avĕntulŭ şi ideile adevĕratŭ poetice cu carĭ s'a scrisŭ, şi pentru conţinutulŭ eĭ propriŭ uneĭ poeme epice, ea ocupă unŭ locŭ de onóre, deşi într'unŭ vestmêntŭ contra eticheteĭ poetice.

Eteria lui A. Beldimanŭ este o cronică rimată.

Alţi scriitorĭ şi traducĕtorĭ pe acestŭ terenŭ până la 1860 maĭ amintimŭ: 1) *Iosifŭ Conţŭ*, *Bătaia bróscelorŭ cu şorecĭĭ* a luĭ Omerŭ tradusă la 1816 după o travestie ungurĕscă, manuscriptulŭ in bibl. Museuluĭ din Clujŭ; 2) *Constantinŭ Aristia* a tradusŭ 6 cânturĭ din *Iliada* (v. Teatru); 3) *Constantinŭ Stamati* a scrisŭ poema *Ciubărŭ-Vodă* în care amestecă şi povestĭ populare; 4) *Daniilŭ Scavinschi* a descrisŭ o *Călĕtorie la Borsecŭ*; 5) *V. Pogorŭ* traduce Henriada luĭ Voltaire (1838); 6) *Eneida* luĭ Virgilŭ a fostŭ tradusă de V. Aronŭ, apoĭ de *Moise Sora Noacŭ* (1807—1862) în versurĭ albe, cum se vede dintr'unŭ fragmentŭ (Pumnulŭ, Lepturariŭ. t. IV, 39), şi de *Atanasie Şandorŭ* în esametre, nicĭ una însĕ din aceste traduceriĭ nu s'a tipăritŭ; acéstă din urmă se află în bibl. Academieĭ române; 8) *A. Panŭ* a tradusŭ din grecesce pe *Erotocritŭ*; 9) *Gheorghe Sionŭ* a tradusŭ *Mórtea luĭ Socrate* de Lamartinŭ şi unŭ fragmentŭ din *Paradisulŭ perdutŭ* de Miltonŭ, dar nu din originalŭ; 10) *A. Pelimonŭ*, *Traianŭ în Dacia*, *Faptele Eroilorŭ* ş. a.

Poesia dramatică.

Prospectŭ istoricŭ.

Urme de poesie dramatică se află şi la noĭ chiar în literatura populară, ér' acţiunĭ teatrale în datinele Poporuluĭ-Românŭ. Oraţiunile dela nunţĭ suntŭ dialogŭ; ele suntŭ împreunate cu óre-carĭ acţiunĭ teatrale. Colindele se cântă pe multe locurĭ în chorŭ împărţitŭ în câte doĭ, când suntŭ patru séŭ maĭ mulţĭ colindătorĭ. Iroziĭ suntŭ în adevĕrŭ o micĭ representaţiune teatrală în tótă forma. Jocului Căluşerilorŭ este împreunatŭ cu producţiunĭ de forţă, ér după cum ne descrie D. Cantemirŭ in Descrierea Moldoveĭ (II, c. 8), jocului călucerilorŭ din Moldova, este érăşĭ de natură teatrală, căcĭ

căluceiĭ se îmbracă în vestmênte femeescĭ. 'şĭ punŭ cununĭ de pelinŭ pe capŭ, 'şĭ învĕlescŭ faţa cu pânză albă şi vorbescŭ ca femeile. Dela acestea până la teatru formalŭ maĭ este numaĭ o jumĕtate de pasŭ Cu tóte acestea, teatrulŭ nostru nu s'a desvoltatŭ nicĭ din literatura populară, nicĭ din acţiunile teatrale cu carĭ suntŭ împreunate unele datinĭ ale poporuluĭ, ci din contră a fostŭ întrodusŭ pe calea civilisaţiuneĭ, pe la începutulŭ acestuĭ secolŭ.

Cea maĭ vechie urmă de poesie dramatică împreunată cu acţiune teatrală o aflămŭ la Sulzer (III, 1—83) înainte de 1881—2, în carĭ anĭ a eşitŭ *Istoria* luĭ. Elŭ adecă ne spune, că la Braşovŭ la o nuntă săséscă s'a produsŭ o mică farsă scrisă în limba română de unŭ românŭ însemnatŭ cu monografulŭ *M cu ile*. Persónele suntŭ: mirele, unŭ ciobanŭ şi soţiĭ acestuia ca nuntaşĭ. Sulzer reproduce o parte din acéstă farsă scrisă cu spiritŭ. Acésta este cea dintâiŭ piesă teatrală românéscă cunoscută până adĭ. Totŭ în Transilvania s'a scrisŭ între anĭ 1777—1780 o tragedie în limba română despre mórtea luĭ Grigorie Ghica-Vodă, netipărită, manuscriptulŭ în bibl. episcopală din Oradeamare [1]). Iordache Slătineanu traduce după o traducere grecéscă pe *Achile la Schiro* de Metastasio şi-lŭ tipăresce la 1797. Cele dintâiŭ representaţiunĭ teatrale în limba română le întimpinămŭ pela finele deceniuluĭ alŭ II-lea alŭ acestuĭ secolŭ. Asachi ne spune în autobiografia sa la *Novele istorice* ed. 3-a, că elŭ „La 1817 a organizâtŭ pe a sa cheltuiélă unŭ teatru de societate în salonulŭ hatmanuluĭ Costache Ghica," şi s'aŭ „representatŭ maĭ multe piese în limba română şi francesă." Asemenea începuturĭ s'aŭ făcutŭ şi la Bucurescĭ la 1818 prin stăruinţele luĭ Ionŭ Văcărescu. Willkinson (op. cit. p. 127) ne spune, că la 1819 a venitŭ la Bucurescĭ o trupă germană, care juca opere germane şi comedii

1) N. Densuşianŭ, Analele Acad. ser. 2. t. II. secţ. I. pag. 212.

traduse românesce. Spiritulŭ teatralŭ începuse deja a a lucra și în scriitoriĭ nostri. Încă dela 1821 avemŭ o mică farsă originală scrisă la Bucurescĭ, publicată în Col. luĭ Traianŭ, 1872 Nr 7. De óre-ce înse grecismulŭ era în flóre, fără îndoiélă pe acelŭ timpŭ se juca maĭ vêrtosŭ grecesce, căcĭ în faptŭ aflămŭ, că la 1819 se juca în Bucurescĭ *Orestŭ* tragedia luĭ Alfieri tradusă grecesce. La 1820 s'a publicatŭ în Bucurescĭ în limba grecéscă „Culegere de diverse tragediĭ, carĭ aŭ fostŭ representate pe teatrulŭ din Buturescĭ în limba grecéscă", ér' Const. Aristia a tradusŭ și a tipăritŭ la 1827 pe *Georges Dandin* [2]). Dar totŭ în acestŭ anŭ Al. Beldimanŭ publică tragedia Orestŭ a luĭ Voltaire trad. rom. De aicĭ încolo grecismulŭ începe a dispăré depe scenă și a-ĭ lua loculŭ limba română. La 1827 I. Văcărescu publică traducerea română a luĭ Britanicŭ. Er' dela 1830 încóce teatrulŭ se înrădĕcinéză totŭ maĭ tare și începŭ a se tipări în românesce piese teatrale, maĭ alesŭ traducerĭ. La Iași teatrulŭ ie avêntŭ cu o trupă francesă a fraților Foureaux. Asachĭ începe a se cugeta atuncĭ maĭ seriosŭ la teatru, formă o societate de amatorĭ și începu a scrie piese teatrale din istoria națională și a traduce străine [3]). Deși Eliade și C. Golescu pusese înființarea teatruluĭ naționalŭ ca una din misiunile societățiĭ ce o formase pela 1827, deși la 1834 societatea avea o scólă de musică și declamațiune [4]), și se tradusese o sumă de piese dramatice, cu tóte acestea teatrulŭ naționalŭ nu începe a se realisa decâtŭ de pela 1840. Din acestŭ timpŭ începŭ d'o parte a se in-

2) Despre acestea veḑĭ *Revista p. arch. istor. și filolog.* vol. II fasc. 2 p. 246 sq.

3) C. Negruzzi, Scrierĭ I. p. 343

4) I Eliade Rădulescu, Equilibriu între antitesĭ p. 78. 80—82. A se vedé Filimon „Ciocoiĭ vechĭ și noĭ" Buc. 1863 p. 194—199. Curierulŭ românescŭ din Ianuarŭ 1834. N. 7. — Eliade în Isachar p. 85. T. Burada, Cercetărĭ asupra Conservatoruluĭ filarmonicŭ din Iași (1836—1838). Iași 1888. Despre teatrulŭ și scóla filarmonică din Buc. veḑĭ totŭ T. Burada în Convorb. lit. XXIV N. 1 și 2.

teresa și guvernele de elŭ, de altă parte, pe lângă piesele străine, începŭ a se scrie și a se produce pe scenă si piese naționale originale și localisate. Meritulŭ celŭ mai mare pe acestŭ terenŭ 'lŭ are V. Alecsandri, care împreună cu M. Cogălniceanu și Cost. Negruzzi, luândŭ direcțiunea teatruluĭ din Iași, începu a scrie diverse piese teatrale, maĭ cu samă comediĭ, farse și tipurĭ sociale, carĭ fură multŭ gustate de publicŭ. Totŭ-o-dată apare în Moldova Milo, care prin puterea talentuluĭ seŭ artisticŭ introduce o nóuă viéță pe scenă; în Muntenia apare C. Carageali. Teatrulŭ era în fine introdusŭ, dar slabŭ întemeiatŭ. Prin zidirea teatruluĭ în Bucurescĭ se pune cea dintâiŭ bază solidă acesteĭ instituțiunĭ.—In cursulŭ desvoltăriĭ teatruluĭ până la 1860 constatămŭ dóuĕ curente deosebite: în primele fase ale introduceriĭ teatruluĭ vedemŭ unŭ gustŭ pentru operele clasice, așa încâtŭ până la 1840 se tradusese deja maĭ multe asemenea opere clasice (Eliade, op. cit. p. 81), dela 1840 încóce însĕ, după ce se întroduce farsa și vodevilulŭ, începe a se reci gustulŭ pentru operele clasice și nicĭ nu se prea traducŭ. Gustulŭ clasicități ținu maĭ multŭ în Bucurescĭ și se stinse maĭ curêndŭ în Moldova, fiindŭ-că în Moldova eraŭ gustate scrierile luĭ Alecsandri bine înterpretate prin Milo, pe când în Bucurescĭ C. Carageali se ținea mai multŭ de scóla clasică [5]). In generalŭ, literatura teatrală în acéstă epocă este fórte puțină și slabă și se ocupă aprópe numaĭ cu genulŭ ușorŭ de comedióre și vodevile. Chiar și traducerile se mărginescŭ maĭ numaĭ la acestea, și se facŭ în modulŭ celŭ maĭ ușorŭ, fără a se interesa, ca celŭ puținŭ limba sĕ fie maĭ corectă și maĭ românéscă. Traducătoriĭ suntŭ adese-orĭ fără cunosciințe literare. Comedióra și vodevilulŭ francesŭ domină aprópe esclusivŭ teatrulŭ românŭ. De cele germane, ca maĭ puținŭ cunoscute, se folosiaŭ localisatoriĭ séŭ scriitoriĭ așa ḑișĭ „originalĭ.“—

5) Veḑĭ și ḑiarulŭ „Constituțiunea“ pe 1864 No. 36.

Românii de peste munți n'aŭ avutŭ și nu aŭ încă teatru. Pela 1850 se împrovizase în Brașovŭ o societate de amatorĭ, care a datŭ puținŭ timpŭ representațiunĭ românescĭ. Asemenea încercărĭ maĭ făceaŭ icĭ-colea studenții. Actorĭ din România numaĭ după 1860 aŭ începutŭ a trece și a da representațiunĭ teatrale și dincolo.

POEȚII

Până pela 1840, cum amŭ vĕdutŭ maĭ susŭ, literatura dramatică s'a mărginitŭ aprópe numaĭ la traducțiunĭ: I. Slătineanu traduce pe *Achile la Schiro*; A. Beldimanŭ pe *Orestŭ*, Ionŭ Văcărescu pe *Britanicŭ*, *Regulŭ* și *Ermiona*; Eliade: *Zaira*, *Amfitrionŭ*, *Marino Faliero*, *Ambiĭ Foscari*; Gr. Alecsandrescu: *Alzira*; I. Rusetŭ, *Heracliu*, *Harpagon și Cinn*; I. Câmpineanu: *Intriga și Amorulŭ* ș. a.; I. Voinescu II: *Bădăranulŭ boeritŭ* Alțiĭ traducŭ alte piese, în câtŭ se făcuse deja unŭ repertoriŭ cu piese maĭ alesŭ clasice. Piesele traduse până la 1836 suntŭ în totalŭ 31. (Gazeta Teatruluĭ naționalŭ, 1836 p. 21).

V. Alecsandri singurŭ dintre toțĭ scriitorĭi nostri s'a ocupatŭ maĭ seriosŭ cu scrierĭ teatrale și singurŭ a obținutŭ însemnate succese. Elŭ este întemeietorulŭ literatureĭ nóstre dramatice. Până la bĕtrânețe s'a ocupatŭ cu genulŭ ușorŭ de scrierĭ dramatice: comedióre, farse, vodevile, tipurĭ sociale din Moldova. Pe aşésta se întemeiézĕ cu deosebire popularitatea lorŭ. Se înțelege, când amŭ judeca aceste piese din punctŭ-de-vedere alŭ arteĭ dramatice după tóte formele, ele suntŭ departe de a puté susține critca Ar' fi însĕ greșitŭ a face acésta, căcĭ insușĭ poetulŭ nu le-a scrisŭ cu intențiunea de a face opere de înaltă literatură dramatică, ci le-a scrisŭ pentru trebuințele cele maĭ de aprópe, pentru a puté fi puse ușorŭ în scenă, și a le puté representa actoriĭ și amatoriĭ puținŭ deprinșĭ. precum acésta s'a întêmplatŭ și se întêmplă mereŭ Ma-

rele lorŭ meritŭ este, că aŭ începutŭ a naționalisa teatrulŭ, și acésta este fórte multŭ. Sĕ fimŭ prea mulțumiți cu aceste resultate practice.—In anii din urmă V. Alecsandri a apucatŭ o nóuă cale în scrierile sale dramatice, care a inaugurat'o cu *Despotŭ-Vodă* și a continuat'o cu *Fântâna Blanduziei* [6]) și cu *Ovidiŭ*. Poetulŭ prin aceste piese întră pe terenulŭ literaturei inalte dramatice. Aicĭ datorĭ suntemŭ, în interesulŭ bine înțelesŭ alŭ literaturei, a apreția, deși numaĭ în scurtŭ, aceste piese totŭ de-pe aceeași înălțime a arteĭ dramatice la care tinde și poetulŭ.—Inainte de tóte poetulŭ chiar dela prima piesă, *Despotŭ-Vodă*, s'a vĕdutŭ că nu se lămurise încă în sine ce felŭ de piesă a voitŭ sĕ producă, din care causă a întimpinatŭ o critică nefavorabilă. Acestŭ defectŭ nu l'a îndreptatŭ nicĭ în celelalte dóuĕ piese maĭ nóuĕ. căcĭ poetulŭ nicĭ aicĭ nu scia limpede pe ce terenŭ lucrézĕ și se mișcă: pe alŭ drameĭ proprie, séŭ pe alŭ comedieĭ? căcĭ despre tragedie nu póte fi vorbă; și pentru-ca sĕ nu vină de noŭ în colisiune cu critica, nu le maĭ întituléză nicĭ una nicĭ alta, ci le numesce simplu „*piese*.“ Nicĭ una din acĕste piese nu ne presentă *caractere* desvoltate și precisate, ci numaĭ simple figurĭ legate unele de altele maĭ multŭ în modŭ mechanicŭ, decâtŭ prin motive interne, prin evoluțiunĭ și complicațiunĭ psichologice. Poetulŭ nu póte complica acțiunea, și, togmaĭ ca în lirică, nu póte scormoli sentimentele, nu póte pune în luptă pasiunile, fără de carĭ piesele de teatru sémĕnă cu o șiruitură de óse fără carne. Și aicĭ poetulŭ lucră, ca în lirică, cu mijlóce esterne, cu *tabloulŭ*, ca d. e. în Despotŭ-Vodă, cu persóne deja marĭ în istorie ca Horațiŭ, Augustŭ și Ovidiŭ, și în deosebĭ cu pompa decorațiunilorŭ și în fine cu frasa.

Pentru aceea poetulŭ, după puținulŭ succesŭ cu Despotŭ, 'și luă refugiŭ la epoca cea maĭ strălucită a imperiuluĭ romanŭ, care numaĭ cu figurile simple trebuia

6) Acéstă piesă am analisat'o în *Cercetări literare* p 219—184.

să facă asupra nóstră o bună impresiune, fără a mai căuta după valórea internă a pieseĭ. A vedé pe Horaţiŭ încurcatŭ în ale iubireĭ şi cântându cu *duióse ahturĭ* înaintea nóstră; pe Augustŭ suferindŭ şi elŭ miseriile nóstre familiare şi sociale, pe Ovidiŭ făcendŭ aventurĭ de amorŭ, şi murindŭ chiar aicĭ pe pământulŭ nostru, şi pe lângă acésta—„toţĭ acestia marii nostri strămoşi“: ar' trebui să fimŭ recĭ ca Céhlăulŭ, ca să nu-ĭ admirămŭ, şi să nu-ĭ aplaudămŭ. Din punctŭ-de-vedere artisticŭ însă togmaĭ representarea demnă pe scenă a unorŭ asemenea personagie şi caractere istorice este fórte grea, şi într'adevĕrŭ poetulŭ tóte acele personagie le-a coborîtŭ fórte josŭ sub nivelulŭ pe care ele aparŭ în istorie, pe tóte le-a pusŭ în situaţiunĭ nedemne de posiţiunea ce ocupă în istorie. A-lŭ cobori pe Horaţiŭ la o sclavă, a-lŭ face se-ĭ cânte cu ochĭ galeşĭ, a avé rivalŭ unŭ sclavŭ, a-lŭ pune în societate cu unŭ desfrăbălatŭ ca Postumus, care ca *Pretorŭ*, celŭ mai mare funcţionarŭ alŭ Romeĭ, regina lumeĭ, vorbesce şi se pórtă ca ceĭ de laie şi se mai presintă pe scenă şi ca unŭ bădăranŭ; a-lŭ presenta pe Augustŭ fără auctoritate în familie şi a-lŭ face să-se înfăţişeze într'unŭ aşa locŭ... unde Ovidiŭ şi toţĭ se aflaŭ în orgiĭ cu curtezanele lorŭ, şi a-lŭ pune să maĭ tină încă chiar acolo şi o lungă tiradă morală; a presenta pe Ovidiŭ ca unŭ omŭ coruptŭ, moralicesce decădutŭ, va să dică a-lŭ lipsi nu numaĭ de demnitatea de care nu poţĭ desbrăca pe unŭ geniŭ chiar pe scenă şi maĭ cu samă când elŭ este eroulŭ pieseĭ, dar' totŭodată a-lŭ lipsi şi de iubirea şi compătimirea nóstră; tóte acestea suntŭ greşelĭ neiertate, căcĭ în locŭ de a fi puşĭ în scenă cu demnitate, chiar şi când s'arŭ întêmpla lucrurĭ comice în giurulŭ lorŭ, eĭ înşişĭ suntŭ făcuţĭ ridiculĭ. Se ne închipuimŭ, că Romanii s'arŭ scula şi arŭ vedé pe marii lorŭ ómenĭ jucându pe scenă asemenĭ triste role, eĭ arŭ muri adóua óră séu artistiĭ şi poetulŭ arŭ fi esilaţĭ din Roma. Afară de acésta poetuluĭ ĭ lipsesce cunosciinţa vieţeĭ romane în gradulŭ cum se cere

pentru asemenea lucruri și d'aicĭ o sumă alte greșelĭ. Pe lângă defectele de fondŭ concurgŭ și defectele de formă; limbă împestrițată cu cuvinte străine și ordinare și neologisme, cu greșelĭ de gramatică și sintacsă și adese orĭ versulŭ neîngrijitŭ și defectuosŭ. Numaĭ icĭ-colea aparŭ pasage bine scrise. — Comparate aceste treĭ piese una cu alta, în *Despotŭ* bate pulsulŭ ideiĭ nationale, *Fântâna Blandusieĭ* apare ceva maĭ caldă ca sentimentŭ, ér' cea maĭ slabă este *Ovidiŭ* atâtŭ ca concepțiune, câtŭ și ca esecutare, ca limbă și ca espresiune; versulŭ cu deosebire sufere de împluturĭ.

D. Bolintineanŭ în ultimiĭ anĭ aĭ vieței sale a scrisŭ vre-o cincĭ drame, tóte subiecte din istoria națională. Ele suntŭ totŭ ce a scrisŭ maĭ bunŭ în aniĭ seĭ din urmă. Din punctŭ-de-vedere alŭ concepțiuneĭ suntŭ superióre pieselorŭ luĭ Alecsandri. Bolintineanŭ însĕ le-a acomodatŭ maĭ puținŭ pentru cerințele sceneĭ. Elŭ lucră maĭ multŭ cu sentimentulŭ, și din contră nu se îngrijesce de locŭ de pompa esternă séŭ nu pune nicĭ unŭ prețŭ pe ea. Deóre-ce elŭ lucră cu deosebire cu sentimentulŭ patrioticŭ, lipsesce piesele de variațiune. Limba în generalŭ scutită de greșelĭ, versulŭ nu totŭ-de-una ingrijitŭ, dar' maĭ rarŭ defectuosŭ. Incercărĭ serióse d'a se pune în scenă piese d'ale luĭ Bolintineanŭ nu scimŭ sĕ-se fie făcutŭ,

Maleiŭ Milo (1813—) născutŭ în Moldova, întră ca tinerŭ în funcțiune de statŭ, dar' neplăcêndu-ĭ acéstă carieră se duse la Parisŭ. unde petrecu 11 anĭ cu studiulŭ arteĭ dramatice. Revenindŭ în patrie de-ocamdată nu putu păși pe scenă, căcĭ nu-lŭ lăsa familia preocupată de prejudețele sale boerescĭ, ci a obținutŭ numaĭ direcțiunea teatruluĭ. In fine însĕ elŭ păși pe scenă, și din séra dintâiŭ deveni favoritulŭ publiculuĭ. Elŭ cu deosebire popularisă piesele luĭ Alecsandri. Elŭ este unŭ adevĕratŭ geniŭ comicŭ, și aḑĭ încă, la cele maĭ adâncĭ bĕtrânețe, când maĭ păsesce pe scenă, stórce aplausele publiculuĭ. Elŭ a scrisŭ și operete și vodevile

multu gustate de publicu, ca: *Baba Hârca*, *Apele dela Văcărescĭ*, *Prăpastiile Bucurescilorŭ*, *Spaimele Bucurescilorŭ* ș. a.

Const. Negruzzi încă a scrisŭ dóuĕ piese, *Cârlanii* vodevilŭ și *Musa dela Burdujenĭ*, farsă, și a tradusŭ pe Maria Tudorŭ și pe Angelo de V. Hugo ș. a.

Dintre poeții vechĭ carĭ aŭ scrisŭ ocasionalŭ piese de teatru maĭ amintimŭ: 1) Constantinŭ Faca a scrisŭ comedióra *Franțositele*, 2) G. Asachi: *Elena Dragoșŭ*, *Petru Rareșŭ*, *Turnu lui Butu*, *Voichița* ș. a. 3) Th. Codrescu: *Plăeșulŭ*; 4) Gh. Tăutŭ; 5) Nicolae Istrate a scrisŭ *Mihulŭ*, scenă din resboiulŭ luĭ Stefanŭ-celŭ-mare cu Mateiŭ Corvinŭ la Baia, o piesa binișorŭ scrisă, în care este însemnată piesa lirică *Amară e viĕța* devenită populară; 6) T. Strâmbeanŭ, *Radu-Leonŭ-vodă și ministrii seĭ fanarioțĭ* ș. a.; 7) I. N. Șoimescu, *Radu dela Afumațĭ* ș. a.; 8) George Baronzi. *Mateiŭ Basarabŭ séŭ Dorabanțiĭ și Seimenii*; 9) G. Sionŭ, *La Plevna*, *Candidatŭ și deputatŭ*, și traduceriĭ; și alțiĭ.

Poesia didactică.

Poesia didactică depinde în generalŭ dela desvoltarea maĭ înaltă și popularisarea sciințelorŭ. In specialŭ cosmologia, doctrinele morale și estetice și în fine ocupațiunile agricole suntŭ care atragŭ maĭ curêndŭ, pe acestŭ terenŭ, și pe scriitorĭ și pe cetitorĭ. La noĭ nu s'aŭ făcutŭ în cele dintâiŭ epoce ale evoluțiuneĭ nóstre literare, decâtŭ micĭ încercărĭ. Cea dintâiŭ încercare o aflămŭ la Vasile Aronŭ în *Anulŭ măuosŭ*, în care se descriŭ fugitivŭ lucrările agricole de peste anŭ. Eliade făcuse câte-va versurĭ pe carĭ le întitulase *Poemă didactică* după Boileau și Horațiu, în care amestecă câte-va principiĭ generale rĕŭ și confusŭ espuse. Maĭ aprópe de o poemă didactică este *Conradŭ* în 4 cânturĭ alŭ luĭ D. Bolintineanŭ, călcatŭ slabŭ după *Peregrinaginlŭ luĭ Haroldŭ* alŭ luĭ Byron. Maĭ multŭ s'a cultivatŭ la noĭ *Satira* și *Fabula*.

Satira. Nicĭ acésta nu s'a cultivatŭ anume, seriosŭ şi cu intenţiuni, cum amŭ ḑice, clasice, ci maĭ numaĭ accidentalŭ şi maĭ totŭ-de-una cu motive şi reflecse de politică militantă, carĭ producŭ scrieri adese orĭ fórte personale şi totŭ-de-una curêndŭ trecĕtóre. Acéstă direcţiune greşită a fostŭ o consecinţă a spiritului de facţiuni politice atâtŭ de desvoltatŭ la noĭ. Pentru aceea numaĭ rarŭ afli câte o scriere satirică în care poetulŭ sĕse înalţe maĭ pe susŭ de pasiunile de tóte ḑilele, maĭ cu samă Mămuleanŭ, Gr. Alecsandrescu şi Bălăcescu. Spiritulŭ satiricŭ este de alminterea o proprietate deosebită a Poporuluĭ-Românŭ. Anecdotele sĕŭ *Snóvele* populare, carĭ vorbescŭ de Ţiganĭ, ér cu deosebire *Evangeliile Ţiganescĭ* chiar *Horêle*, suntŭ ḑese-orĭ pline de ghimpĭ satiricĭ (v. Epigr.), carĭ întépă pân' în sufletŭ. Prin manuscriptele de poesiĭ vechĭ literare (p. 182) se află adese-orĭ şi piese satirice. Cea maĭ vechie satiră literară, celŭ puţinŭ după unŭ datŭ maĭ precisŭ, este *Istoria ce aŭ scosŭ Domniloru şi Boeriloru* din Moldova şi Muntenia, între aniĭ 1778—1773 reprodusă în cronica luĭ Ienache Cogălniceanŭ (III 270—273). *Ţiganiada* luĭ Deleanŭ (p. 306) este în fondŭ o satiră plină de fiere, şi cu deosebire în unele scene, ca cea din mănăstire; prin formă şi desvoltare însĕ se ţine de genulŭ epicŭ.

Vasile Fabianŭ Bobŭ s'a născutŭ la 31 Dec. 1795, în comuna Ruşiĭ-Bărgăuluĭ în Transilvania, nepotŭ alŭ episcopuluĭ Bobŭ. Elŭ a studiatŭ la Blujŭ şi la Oradeamare. La 1820 fu adusŭ de G. Asachi la Iaşĭ ca profesorŭ. La 1828 e profesorŭ de matematică, geografie şi limba latină la gimnasiulŭ ce se înfiinţase atuncĭ la Iaşĭ. La 1835 trecu ca profesorŭ de filosofie la Academie. A muritŭ la 1836. Dela elŭ avemŭ dóuĕ satire scrise cu gustŭ şi ideĭ clasice; una sub titlu *Moldova la 1821* în 148 versurĭ, scrisă cu multă finêţe şi amestecată cu accente elegice, în fondŭ însĕ numaĭ satiră; alta *Geografia ţintirimuluĭ*, neterminată, descrie în modŭ satiricŭ lumea ceealaltă.

B. P. Mămuleanŭ în cele mai multe din poesiile sale și mai alesŭ în *Rostŭ de poesie* (1822) și în *Caractere*, este umoristicŭ-satiricŭ.

Vasile Aronŭ este plinŭ de umorŭ în poema *Leonatŭ și Dorofata*.

Eliade, între altele, a scrisŭ o poemă satirică, *Tandalida*, în care pe lângă adevĕrată satiră se amestecă și personalităţi. In generalŭ este scrisă cu multŭ spiritŭ. Totŭ satiră în alegorie este și *Măcieșului*.

Gr. Alecsandrescu are mai multe satire: *Rĕsbunarea șorecilorŭ* are multŭ umorŭ, *Adio* precum și *Confesiunea unui renegatŭ* suntŭ scrise cu multă fiere, succesŭ de espresiuni și cu o vehementă archilochică; *Epistola cătră Voltaire* este însemnată pentru partea din urmă, în care aruncă săgeţi asupra Parnasuluĭ românŭ; *Epistola la A. B. II* și *Satira spiritului meŭ* biciuescŭ starea socială.

Constantinŭ Bălăcescu (1800—1880) rĕmasŭ pe nedreptŭ aprópe necunoscutŭ, în poesiile sale tipărite la 1845 este cu deosebire satiricŭ. *Fă-mĕ tată sĕ-ţi sémĕnŭ* este o poemă satirică, ce ie la refecŭ viéţa de pe atuncĭ. Elŭ între altele a scrisŭ și mai multe fabule.

Satire a mai scrisŭ C. A. Roseti, Nic. Istrati, si *G. Tăutŭ*. — *C. Negruzzi* și cu *A. Donicĭ* aŭ tradusŭ din rusesce *Satirele* luĭ Antiochŭ Cantemirŭ fiulŭ luĭ D. Cantemirŭ.

Dintre toţi s'a ocupatŭ mai multŭ cu satira *Dimitrie Bolintineanu* și anume cu satira politică. Elŭ în diarele sale satirice întitulate *Nem sis*, *Eumenidele*, *Bolintiniadele* și *Menadele*, a public tŭ multe satire. Defectulŭ lorŭ rĕsare din modulŭ cum se scriaŭ și se publicaŭ; cele mai multe adecă ca articole defondŭ în versurĭ. Pe lângă acésta suntŭ adese-orĭ prea personale și se légă de evenimente neînsemnate. Piese mai bune aflămŭ numai în *Nemesis* (1861) d. e. satirele *Cuconulŭ Notreţŭ*, *Spiritulŭ meŭ*, *Sciri din Iadŭ* și *Advocaţiĭ* carĭ suntŭ ţinute mai generalŭ, și scrise cu multŭ spiritŭ. In celelalte se află numaĭ icĭ-colea pasagie mai bune.

Cu satira eminamente politică s'a ocupatŭ multŭ N. T. Orăşanŭ şi adese-orĭ cŭ multŭ spiritŭ (Opere satirice Buc. 1875).

Cu satira în spiritŭ curatŭ popularŭ s'a ocupatŭ.—

Antonŭ Panŭ (1797—1854). Elŭ s'a născutŭ la comuna *Slivden* în Bulgaria. Tatălŭ seŭ de meserie era căldărariŭ. In 1812 a fostŭ luatŭ de Ruşĭ ca captivŭ cu tótă familia. Dusŭ în Rusia fu aplicatŭ în armată ca musicantŭ. La 1826 fugindŭ din Rusia trece în Muntenia şi d'aci la Braşovŭ unde a întratŭ ca cântăreţŭ la biserica românéscă St. Niculae din Scheiŭ. Aicĭ a făcutŭ elŭ cunoscinţă cu poetulŭ Ionŭ Baracŭ, care pân' atuncĭ deja publicase pe *Arghirŭ şi Elena* şi *Risipirea Ierusalimuluĭ* (p. 307). Prin scrierile acestuia şi prin petrecerea cu elŭ în cursŭ de doĭ anĭ, câtŭ a staĭŭ în Braşovŭ, se deştéptă în A. Panŭ gustulŭ literaturel [1]). Panŭ după doĭ anĭ trece la Bucurescĭ şi la 1830 'şĭ începe cariera literară cu publicarea *Cânteceloră de stea*. Elŭ şi în Bucurescĭ a trăitŭ ca cântăreţŭ şi cu lecţiunĭ de musică. Elŭ a muritŭ la 3 Noembre 1854, şi s'a înmormântatŭ în biserica Lucacĭ în Bucurescĭ. Cum amŭ maĭ dişŭ, Panŭ, Baracŭ şi Vasile Aronŭ, suntŭ treĭ poeţĭ de mare însemnătate în literatura română, nu prin înălţimea clasică a scriirilorŭ lorŭ, care nu o aŭ, ci togmaĭ prin coborîrea lorŭ josŭ la poporŭ, pentru eceea scrierile lorŭ aŭ fostŭ şi suntŭ până adĭ adevĕrata literatură populară.—Motivulŭ pentru care punemŭ pe Antonŭ Panŭ între satiricĭ, este pentru că maĭ tóte scrierile luĭ originale suntŭ scrise în spiritŭ umoristicŭ-satiricŭ popularŭ. Scrierile luĭ aŭ cu deosebire tendinţe didactice morale, ér' spiritulŭ în care le scrie este celŭ satiricŭ popularŭ, care l'aflămŭ în anecdotele şi chiar în

---

1). Despre acestea aflasemŭ din ómenĭ bĕtrânĭ pe când eram în Braşovŭ şi mi le-a împărtăşitŭ în urmă în scrisŭ şi fiulŭ luĭ Ionŭ Baracŭ, protopopulŭ Baracŭ din Braşovŭ rĕposatŭ anulŭ 1884 în adâncĭ bĕtrâneţe.

proverbele nóstre. Acésta este o trăsătură caracteristică a Românuluĭ de a îmbrăca chiar cele maĭ serióse şi maĭ instructive lucruri în umorŭ, căcĭ elŭ pune maĭ totŭ-deună în luptă neghiobia cu înţelepciunea şi din colisiunile între ele rĕsare involuntarŭ umorulŭ, satira. In acéstă manieră, în acestŭ spiritŭ a scrisŭ A. Panŭ, şi acesta este şi motivulŭ pentru care elŭ a devenitŭ atâtŭ de popularŭ. Scrierile luĭ suntŭ fórte numĕróse, dintre carĭ cele maĭ însemnate : *Povestea vorbeĭ* séŭ proverbele adunate din poporŭ (171). Proverbele suntŭ ilustrate cu diverse istorióre şi naraţiunĭ în versurĭ, scrise cu multŭ spiritŭ ; *O şedĕtóre la ţĕră séŭ povestea luĭ Moşŭ-Albŭ*, naraţiunĭ în versurĭ pline de învĕţătură şi umorŭ ; *Spitalutŭ amoruluĭ* colecţiune de diverse cântece ; *Năsdrăvăniile luĭ Nastratinŭ Hogea*. Afară d'acestea a tradusŭ din grecesce pe *Noulŭ Erotocritŭ* poemŭ epicŭ-romanticŭ şi a publicatŭ diverse istorióre, parte în versurĭ, parte în prosă, precum şi cărţĭ bisericescĭ şi de musică bisericéscă [2]).

Fabula. Fabula o aflămŭ şi la noĭ deja în literatura populară. In literatura scrisă o constatămŭ în manuscripte de prin sec. 17-lea [3]). S. Micŭlŭ a tradusŭ *Viĕţa şi fabulele luĭ Esopŭ* [4]) care potŭ sĕ fie cele tipărite la 1812 anonimŭ şi fără locŭ. Fabula ca o specie în aparenţă simplă şi uşóră, în fondŭ însĕ fórte grea, a sedusŭ pe ceĭ maĭ mulţĭ din poeţiĭ nostri sĕ-se ocupe cu ea. Dar' chiar de s'ar' fi scrisŭ la noĭ poesia cu maĭ multă îngrijire şi seriositate de cum s'a scrisŭ în generalŭ, totuşĭ nu încape îndoiélă, că abia unulŭ, celŭ multŭ doĭ, puteaŭ sĕ atingă în fabulă o maĭ înaltă perfecţiune. Chiar literaturĭ deja clasice abia posedŭ unulŭ doĭ fabulistĭ. Din câţĭ s'aŭ ocupatŭ la noĭ cu fabula, ca po-

2). Pentru diversele sale scrierĭ a se vedé *Operele luĭ Antonŭ Panŭ*, recensiune bibliografică, de G. Dem. Teodorescu Buc. 1891.
3). M Gaster, Lit. pop. p. 165.
4). Ciparĭŭ, Archivŭ p. 275.

sie, numaĭ doĭ, Gr. Alecsandrescu si A. Donicĭ aŭ pututŭ obţine resultate maĭ însemnate, la o înaltă perfecţiune însĕ n'aŭ putut'o duce nicĭ eĭ.—Din punctŭ de vedere filosoficŭ instructivŭ şi cu tendinţe naţionale-politice s'a ocupatŭ cu fabula

Dimitrie Ţichindealŭ [5]), contimpuranŭ cu Petru Maiorŭ, născutŭ în Bănatŭ la Becicherecului-micŭ, anulŭ nu se scie, dar' după cum se vede din activitatea luĭ, pe la 1760. Elŭ a fostŭ învĕţătorŭ şi preotŭ, ér' după înfiinţarea preparandieĭ din Aradŭ la 1812, fu numitŭ aci profesorŭ, dar' la 1815 din causă de persecuţiunĭ, carĭ şi le atrăsese prin sentimentele sale naţionale, părăsi Aradulŭ şi se duse ca preotŭ în locului nascereĭ. Elŭ a muritŭ la Timişóra la 1818. Ţichindealŭ a publicatŭ la 1814 în Buda «*Filosoficescĭ şi politicescĭ prin Fabule moralnice învĕţăturĭ*» adecă *Fabule* la carĭ ca morală se adaogŭ feliurite învĕţăturĭ morale şi politice, avêndŭ cu deosebire în vedere starea politică şi socială a Românilorŭ. Operă voluminósă, 484 pagine, este tótă în prosă. Scrierea este o imitaţiune şi une-orĭ traducere după o asemenea operă a luĭ Dositeiŭ Obradoviciŭ (1739—1811) scriitoriŭ sêrbescŭ născutŭ şi elŭ în Bănatŭ, la Ciacova, care la 1788 publicase *Fabulele luĭ Esopŭ* cu învĕţăturĭ morale şi politice. Cartea luĭ Ţichindealŭ, prin învĕţăturile sale morale şi maĭ presusŭ de tóte pline de patriotismŭ, a avutŭ o influinţă desteptătóre asupra Românilorŭ.

Scrisă cu aceste intenţiunĭ nicĭ nu póte fi vorba de o apreţiare din punctŭ-de-vedere artisticŭ. Limba lasă multŭ de doritŭ, cu tote acestea este interesantă pentru provincialismele ce se află în ea. Eliade scosese o nóuă ediţiune la 1838, devenită şi aceea fórte rară.

---

5). Date biografice: Dimitrie *Cichindealŭ* (date nóue despre viéţa şi activitatea luĭ) de I. Vulcanŭ, Buc. 1893; observămŭ că falsŭ se scrie *C*ichindealŭ, căcĭ în edit. fabulelorŭ din 1814 se scrie, „Ţichindealŭ“ (Цикиндеал).

Alecsandru Donicĭ (1806—1866) s'a născutŭ la 1806 la moşia părintéscă Stânca în Basarabia. Elŭ 'şĭ făcu studiile în Rusia, maĭ întâiŭ într'unŭ institutŭ privatŭ, întră apoĭ în scóla de cadeţĭ, din care eşi ca ofiţerŭ rusŭ. Când se reîntórce în patrie, elŭ nu maĭ scia românesce. Trece la laşĭ şi întră în magistratură. Móre la 1866. Elŭ ne-a lasatŭ 91 fabule dintre care cele maĭ multe suntŭ luate pe dintregulŭ din fabulistulŭ rusŭ Krilov.

Grigorie Alecsandrescu (1812—1885) s'a născutŭ la Târgovişte, a studiatŭ la St. Sava, a întratŭ apoĭ în serviciulŭ militarŭ, din care a eşitŭ maĭ târdiŭ. Ie parte activă pe terenulŭ literarŭ şi politicŭ. Amicŭ întâiŭ cu Eliade, în urmă s'aŭ desbinatŭ. Elŭ trăesce maĭ multŭ ca privatŭ, şi móre în adâncĭ bĕtrâneţe la Bucurescĭ în 1885. Poesia *Anulŭ 1840*, elegie doiósă amestecată cu veninulŭ satireĭ, 'ĭ căştigă d'odată popularitate. Alecsandrescu are multŭ fondŭ de ideĭ, cum abia maĭ întâlnim la poeţiĭ din epoca luĭ, şi multă energie în espresiunĭ; are însĕ şi unŭ defectŭ care a pusŭ multŭ în umbră talentele sale, este negligenţa formeĭ, versulŭ în generalŭ necorectŭ, stilulŭ adese-orĭ neîngrijitŭ—lipsă de studiulŭ limbeĭ. Elŭ a scrisŭ diverse poesiĭ: liricemeditative, satire, epistole ş. a. Maĭ însemnatŭ este însĕ ca fabulistŭ şi se distinge prin avuţia şi varietatea ideilorŭ şi a formeĭ, prin vioiciunea narăţiuneĭ, care totŭodată este variată, uşóră, naturală, şi cu limba maĭ corectă. Câte-odată desvóltă însĕ prea multŭ narăţiunea şi slăbesce efectulŭ moraleĭ prin o prea lungă reflesiune. Unele din fabule suntŭ în fondŭ numaĭ istorióre séŭ anecdote.

Cu fabula s'a maĭ ocupatŭ G. Săulescŭ, Asachi, Eliade, C. Bălăcescŭ, A. Panŭ, I. Sêrbŭ din Basarabia, care a publicatŭ la 1851 o colecţiune de 50 fabule, C. Stamati, care are 40, ér G. Sionŭ, 101 fabule, C. V. Carp, ş. a. dar' în generalŭ cu puţinŭ succesŭ. [6])

6). Asupra cărora a se vedé *Fabuliştiĭ românĭ* de Th. D. Speranţa, Buc. 1892.

Epigrama. In prospectulŭ generalŭ asupra poesieĭ amŭ arătatŭ causele pentru carĭ la noĭ nu s'a cultivatŭ epigrama, de şi timpulŭ séŭ maĭ bine secolulŭ nostru este celŭ maĭ propriŭ pentru epigramă. Pentru luptele nóstre politice totŭ-de-una atâtŭ de agitate, pentru starea nóstră socială, înţelegemŭ, acelorŭ civilisaţĭ, pentru frecările şi animositățile ce le observămŭ pe câmpulŭ liniştitŭ alŭ literatureĭ chiar şi înainte de 1860: tóte aceste împregiurărĭ eraŭ de natură a favorisa cultivarea epigrameĭ. Cu tóte acestea aflămŭ numaĭ încercărĭ sporadice. Nicĭ unŭ poetŭ macar nu a cultivatŭ anume câtŭ de puţinŭ epigrama. In poesiile populare, *Hore* saŭ *Chiuĭturĭ*, cum se maĭ ḑicŭ pe unele locurĭ, sĕ află adeseorĭ clasice epigrame. Prin cărţile nóstre vechĭ se află în formă epigramică aşa numitele stichurĭ prin carĭ se închină cartea séŭ carĭ se adreséză la *herbulŭ ţereĭ*, însĕ tóte fórte secĭ. *Stichurile despre împĕraţiĭ Otomanĭ*, presărate icĭ colea de Ienăchiţă Văcărescŭ în Cronica sa, suntŭ scrise în formă de epigrame, dar fără spiritulŭ eĭ, şi chiar şi acelea, carĭ s'arŭ apropia ceva în spiritŭ de epigramă, de sine nu se potŭ înţelege fără cronică. Din poesiile sale, spiritŭ epigramaticŭ aflămŭ în *Şoimulŭ* şi în *Flórea*. Prin poesiele luĭ I. Văcărescŭ încă se află unele epigrame. Gr. Alecsandrescu are vre-o cincĭ epigrame din care treĭ suntŭ bune: *Celuĭ ce scria*, *D**** şi *In iadŭ*. A Donicĭ a scrisŭ dóuĕ epigrame nimerite: *Torentulŭ şi ómeniĭ* şi *La mormêntulŭ unuĭ doctorŭ* cea maĭ bună. Décă Antiochŭ Cantemirŭ ar' fi scrisŭ românesce cele nóuĕ epigrame traduse de Negruzzi-Donicĭ, arŭ fi cele maĭ bune în literatura nóstră maĭ vechie. Câte-va epigrame, din carĭ unele bunişóre, a scrisŭ şi C. Bălăcescŭ.

Novelă, Romanŭ.

Prospectŭ istoricŭ.

Pe lângă epigramă nicĭ o specie de literatură n'a fostŭ maĭ puţinŭ şi maĭ slabŭ cultivată la noĭ ca literatura romanţieră, deşi togmaĭ acésta este cu deosebire literatura secoluluĭ nostru. Acésta trebue sĕ ne mire cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ deja pe la finele secoluluĭ trecutŭ începuse a se ceti la noĭ romanele francese. Dar ne putemŭ uşorŭ esplica pentru-ce acestŭ ramŭ de literatură a fostŭ cŭ totulŭ neglijatŭ. Inainte de tóte, deşi acéstă literatură se numeşte *uşóră* séŭ maĭ bine *uşuratecă*, cu tóte acestea nu este aşa de uşorŭ a o scrie. Unŭ romanŭ, ca se-lŭ poţĭ scrie, cere în faptă multe cunoscinţe şi fie-care operă în specialŭ o labóre minuţiósă, fie istorică, fie scientifică, fie de datine şi moravurĭ, ba chiar de ţerĭ, localităţĭ, clase şi individĭ anume, cu ale cărorŭ specii aĭ a face în operă. Şi numaĭ la studiĭ de acestea n'aŭ fostŭ dedaţĭ scriitoriĭ nostrĭ, carĭ se ocupaŭ séŭ maĭ bine puteaŭ sĕ-se ocupe cu literatura *uşóră*. Acésta, după noĭ, este causa principală a neglijăreĭ literatureĭ romanţiere. După acésta vinŭ alte cause secundare: lipsa de cunoscinţă aprofundată a limbeĭ, pentru a puté scrie uşorŭ şi a împune cu frumuseţa şi corectitatea limbeĭ, fără de care romanulŭ nasce mortŭ; educaţiunea străină, dedarea cu ideile, cu viéţa şi cu împregiurările străine. Cum veĭ cere de la clasa nóstră maĭ bună sĕ cetéscă scrieriĭ romanţiere românescĭ, când ea a trăitŭ viéţa cea maĭ frumósă în străinătate, s'a dedatŭ cu ideile şi formele de acolo, ér' pe cele din ţéra sa nu le cunósce, nu-ĭ placŭ séŭ chiar le despreţuesce? Acéstă *viéţă străină* a adusŭ cu sine apoĭ şi invasiunea romanţelorŭ străine, maĭ alesŭ francese. Priviţĭ espositórele librăriilorŭ, întraţĭ în ele şi uitaţi-vĕ în stelage: nu veţĭ vedé de câtŭ totŭ ce produce Franţa dela cele maĭ bune, carĭ suntŭ rare, până la cele maĭ

nebune, mai infecte romanțe, carî suntŭ nenumĕrate, și acestea placŭ cu deosebire. Intrați în casele nóstre și căutați bibliotecile, și dacă le aflați, suntŭ în generalŭ pline de romane. Uitați-vĕ ce cetesce Românimea nóstră femininĕ! Dreptŭ-aceea n'a fostŭ și nu póte fi vorba numai de a produce, ci totŭ-odată și cu deosebire cestiunea este de a combate o puternică concurență, și acésta nu se póte combate de câtŭ mai întâiŭ prin educațiune *națională în țĕră*. Atunci numai vorŭ începe a se interesa și de romanțele ce s'arŭ scrie la noi, și marfa care se caută se face. Pân'atunci însĕ romanțele, carî se vorŭ scrie, vorŭ sta aruncate prin unghérele librăriilorŭ, ca cele de pân'acum. Ceî carî aŭ cetitŭ și mai cetescŭ puținele producțiuni romantiere, ce aŭ apărutŭ sporadicŭ la noi, suntŭ cŭ deosebire carî nu și-aŭ făcutŭ educațiunea în străinătate, clasa mai săracă. Și trebue sĕ-se scie, că este fórte mare scădere și chiar unŭ *pericolŭ* pentru educațiunea nóstră națională, că celŭ mai puternicŭ espedientŭ alŭ secoluluî séŭ mijlocŭlŭ de lățirea ideilorŭ, și, pentru noi, a ideilorŭ sănătóse *naționale*, și peste totŭ a gustuluî de cetire, că acestŭ espedientŭ la noi s'a aplicatŭ pe dosŭ, adecă pentru propagarea ideilorŭ *străine și bolnăvicióse, pentru corupțiunea moravurilorŭ, limbeî și uciderea mișcăreî literare.*

Dacă la noi nu s'aŭ produsŭ pe acestŭ terenŭ scrierî originale, decâtŭ fórte puține, ca o tristă recompensă s'aŭ tradusŭ fórte multe. Traducerile însĕ aprópe fără escepțiune suntŭ totŭ atâtŭ de scălâmbate și anarchice, precum suntŭ și ideile depuse în cea mai mare parte din acésta literatură. Traducerile s'aŭ făcutŭ totŭ-deuna în fugă, și fórte rarŭ de ómenî chiemați la asemenea lucrărî. D'aicî influința desastrósă asupra limbeî

SCRIIȚORI

G. Asachi a scrisŭ *Novele istorice a Românieĭ* cuprinḑêndŭ: *Dragoşŭ*, *Alecsandru-celŭ-Bunŭ*, *Svidrigelo*, *Elena Moldoveĭ*, *Valea-Albă*, *Bogdanŭ*, *Voivodu*, *Petru-Rareşŭ*, *Meropa în Moldova* şi *Rucsanda Dómna*. Tóte suntŭ scrise în tonŭ istoricŭ, chiar şi atunci, când scriitoriulŭ vorbesce dela sine. Stilulŭ nu este celŭ ce trebue sĕ fie în novelă, limba fără coloritŭ şi greóie. In scurtŭ, cum aŭ fostŭ scrise nu s'aŭ pututŭ popularisa, şi afară de Moldova, aŭ rĕmasŭ aprópe necunoscute.

Constantinŭ Negruzzi (1809—1868), născutŭ în Moldova, primele învĕţăturĭ le primi în limba francesă dela unŭ emigrantŭ. La 1821 refugiindu-se în Basarabia a petrecutŭ acolo treĭ anĭ în care timpŭ a făcutŭ cunoscinţă cu celebrulŭ poetŭ rusŭ Puşchinŭ. Acéstă împregiurare nu rĕmase fără înfluinţă asupra luĭ Negruzzi. Elŭ şi-a începutŭ cariera literară sub înfluinţa poesielorŭ luĭ Cârlova, şi maĭ întâiŭ păşi cu traducerĭ ca *Şalulŭ negru* după Puşchinŭ, câteva *Balade* de ale luĭ V. Hugo şi *Satirele* luĭ Antiochŭ Cantemirŭ traduse din rusesce în colaborare cu A. Donicĭ. Intrându în funcţiunĭ de statŭ a fostŭ abstrasŭ dela ocupaţiunile literare. A muritŭ la 25 Aug. 1868. Afară de poesiĭ, piesele teatrale şi cele amintite maĭ susŭ, elŭ a scrisŭ câte-va *Novele* şi *Schiţe istorice*, ca *Zoe*, *O alergare de caĭ*, *Aŭ maĭ păţiť o şi altĭĭ*, *Alecsandru Lăpuşneanulŭ*, *Sobieţki şi Româniĭ*. In tóte acestea Negruzzi s'a desvĕlitŭ maĭ bine, că ce putea produce. Elŭ are unŭ stilŭ simplu, o naraţiune viie, unŭ spiritŭ observatoriŭ, glumeţŭ şi une orĭ sarcasticŭ, calităţĭ indispensabile pentru acestŭ genŭ de literatură. A fostŭ o greşélă pentru scriitoriŭ şi o daună pentru săraca nóstră literatură romanţieră, că nu s'a ocupatŭ maĭ seriosŭ şi nu ne-a datŭ maĭ multe asemenĭ scrierĭ. Nu maĭ puţinŭ importante suntŭ *Scrisorile la unŭ prietenŭ* pentru studiulŭ societăţiĭ şi alŭ împregiurărilorŭ de atuncĭ.

Dimitrie Bolintineanu a scrisŭ *Manoilŭ*, *Elena* şi *Doritorii nebuni* (fragmentŭ). Celŭ maĭ importantŭ este *Elena*, şi fără îndoiélă, în genulŭ maĭ înaltŭ, celŭ maĭ bunŭ romanŭ la noĭ.

Nicolae Filimonŭ (1919—1865) s'a născutŭ în Bucurescĭ, a studiatŭ pela dascăliĭ de la biericĭ şi d'aci încolo s'a perfecţionatŭ prin propria diligenţă. Antâiŭ cântăreţŭ la biserică, maĭ apoĭ funcţionariŭ la Ministeriulŭ cultelorŭ. Móre la 1865. Elŭ a scrisŭ, între altele, novelele *Mateo Cipriani* şi *Slujnicariĭ* şi romanulŭ *Ciocoiĭ vechĭ şi noĭ*, rĕmasŭ netermioatŭ. *Ciocoiĭ vechĭ şi noĭ* este uniculŭ romanŭ de moravurĭ scrisŭ după realitatea lucrurilorŭ. In elŭ se arată nu numaĭ adevaratulŭ talentŭ, dar şi studiulŭ seriosŭ alŭ timpuluĭ şi alŭ împregiurărilorŭ în care se petrece acţiunea. Este bine desvoltatŭ, espusŭ cu multŭ simţŭ şi rigurósa consecinţă.

Maĭ amintimŭ până la 1860: I. Eliade, *Colecţiune de novele*; Alecsandri, *Buchetiera de Florenţa*, şi *Istoria unuĭ galbĕnŭ*; I. M. Bujorianŭ, *Misterele de Bucurescĭ*; I. Dumitrescŭ, *Radu Buzescu*; V. A. Urechie, *Coconutŭ Gurluescovicĭ*, *Baptiste Veleli*, şi *Vasile*; A. Odobescŭ, *Michneu-Vodă*, *Dómna Chiajna*; I. Crénga. *Povestĭ şi Amintirĭ* în stilŭ provincialŭ moldovenescŭ.

CAPITOLŬ IV.

Literatura dialectelorŭ.

Cu literatura dialectelorŭ române, anume macedoromânŭ şi istrianŭ, stămŭ fórte rĕu. Deşi aŭ trecutŭ o sută de anĭ de când Cavallioti a începutŭ a scrie în dialectulŭ macedo-românŭ, cu tóte acestea până în ḑiua de adĭ literatura în acestŭ dialectŭ este totŭ numaĭ la începutŭ şi nicĭ nu întrevedemŭ, când se va introduce o adevĕrată mişcare literară, deşi de-acum înainte sun-

temu în dreptu a aştepta, de nu cumva acestu interesantu, vigurosu şi distinsu elementu românu va voi vrêndu-nevrêndu se renunţe la marea sa origine şi la unu viitoriu mai bunu ce-şi póte crea, şi de nu cumva noi ceî de dincóce vomu lăsa se mérgă lucrurile cum aŭ mai mersu, nicî calde nicî recî.

In câtu pentru elementulu istrianu, putemu dice că nicî nu-lu cunóscemu, deşi cutrierămu în totu anulu Europa. Străiniî ne-aŭ descoperitu maiântâiu acestu elementu, suntu vre-o 50 anî, eî se ocupă mai multu cu elu; la noi afară de I. Maiorescu nime nu l'a mai descrisu. Acestu elementu, fórte împuţinatu (p. 43) este în agonie. Celu puţinu ar' fi o datorie de frate se adunămu *ultimulu cuvêntu* de pe buzele unui frate ce móre părăsitu şi înstrăinatu!

In cele următóre vomu resuma pe scurtu ce cunóscemu din literatura acestoru dialecte până aci.

Literatura Macedo-Română. Celu dintâiu scriitoriu cunoscutu în acestu dialectu cu o dată sigură este: 1) *Teodoru Anastasie Cavallioti Moschopolitanulu*, despre a căruî viéţă nu se scie nimicu de câtu că în titlulu cărţiî se numesce dascălu, preotu şi protopopu. Sub numele luî s'a tipăritu la Veneţia 1770 unu abecedariu grecescu întitulatu *Protopiria*. (Πρωτοπειρία) în care se află şi unu registru de 1070 cuvinte din dialectulu macedo-românu, scrise cu litere grecescî. Cartea nu se mai află, dar cuvintele amintite s'aŭ păstratu în opera luî Thunmann [1]). Rosa în cartea sa citată mai în josu dice că Cavallioti ar' fi înfiinţatu tipografie în Moschopulu şi ar' fi tipăritu mai multe cărţi, şi amintesce mai mulţi Români învĕţaţi. 2) *Daniilu*, dascălu şi preotu în Moschopolu; sub numele acestuia s'a publicatu la 1802 o carte de lectură întitulată *Εισαγωγική διδασκαλία*, în care se află unu tecstu macedo-românu de cuprinsu va-

1). Ioh. Thunmann's *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europeischen Völker*, Leipzig. 1774.

riatu în 53 capitole scrisu cu litere grecescĭ. Cartea luĭ Daniilŭ dela 1802 este numaĭ o a dóua ediţiune, ediţiunea I nu s'a aflatŭ de cătŭ numaĭ în reproducţiune [2]), şi anulŭ tipărireĭ se pune nesigurŭ între 1760 până la 1770. Amêndóuĕ aceste scrieri ale luĭ Cavallioti şi Daniilŭ, şi anume părţile de limbă macedo-română, le-a retipăritŭ însoţite de studiĭ filologice celebrulŭ filologŭ Fr. Miklosich [3]). 3). *G. C. Rosa* a publicatŭ la 1808 în Buda o carte întitulată «Cercetărĭ asupra Românilorŭ séŭ Vlachilorŭ» (Untersuchungen über die Romanier oder Vlachen). Din o altă carte a luĭ tipărită în 1809 despre scrierea şi cetirea românéscă cu litere latine nu este cunoscutŭ pân'acum nicĭ unŭ esemplarŭ [4]); Kopitar o numesce «carte mică dar importantă ca tendinţă». 4) *Michailŭ G. Boiagdi*, românŭ macedoneanŭ emigratŭ în Austria pe la începutulŭ sec. acestuia, trăia în Pesta ca învĕţătoriŭ la scóla grecéscă de acolo şi se afla în relaţiunĭ cu Petru Maiorŭ pe când acesta era revisorŭ de cărţĭ totŭ acolo. Boiadgi publică la 1813 *Gramatica română séŭ macedono-vlachică* cu regulele în *limba gréca şi germană*, cea maĭ bună gramatică macedo-română până adĭ. Publicarea acesteĭ gramatice a produsŭ mare mişcare şi opositiune la Grecĭ, vĕdêndŭ eĭ, că începŭ a se deştepta şi Româniĭ d'acolo ; pentru aceea a fostŭ escomunicată chiar de Patriarchulŭ de la Constantinopolŭ (p 126). Elŭ a tradusŭ în acestŭ dialectŭ şi Evangelia luĭ Luca despre fiulŭ perdutŭ (Ciparĭŭ, Principie p. 90). 5) *William Martin Leake* în opera citată vorbesce şi despre Macedo-românĭ, produce şi probe de limbă, pe care le-a produsŭ I. C.

2). La William Martin-Leake, *Researches in Grece*, London, 1814.

3). Dr. Franz Miklosich, *Rumunische Untersuchungen. I. Istro- und Macedo-Rumunische Sprachdenkmähler, 2-te Abtheilg.* Wien, 1882.

4). Acéstă scriere o cunóscemŭ numaĭ din recensiunea luĭ Kapitar, vedĭ Fr. Miklosich, Barth. Kopitars Kleinere Schriften, Wien 1857 p. 182—188, titlulŭ cărţiĭ luĭ Rosa este *Τέχνη τῆς ῥωμανικῆς ἀναγνώσεως μὲ λατινικὰ γράμματα.*

Massimŭ în gramatica sa, în care (p. 130) totŭ-odată amintesce şi de o *Carte de rugăciuni* tipărită la Pesta, nu spune însĕ în ce anŭ.

D'aicĭ încolo nu maĭ aflămŭ sĕ-se fi ocupatŭ cineva cu acestŭ dialectŭ până la 1856, în care anŭ I. C. Massimŭ, în loc. cit. amintesce o «dare tru scire» tiparită în acelŭ anŭ la Constantinopolŭ de Ioane Valecăldeanŭ. *Gramatica macedo-română* a luĭ I. C Massimŭ, Bucurescĭ 1862, este o copie alterată a gramaticeĭ luĭ Boiadgi. Noŭ conţine câteva poesiĭ literare de Michailŭ Neculescu din Megarova. *Dimitriu Atanasescu*, institutorŭ românŭ în Tîrnova lângă Bitolia, a publicatŭ maĭ multe cărţĭ scolastice : Abecedare, Gramatică, Istorie sacră şi naţională ş. a. *Ioan Caragiani*, profesorŭ la Facultatea de litere din Iaşĭ, a publicatŭ unŭ scurtŭ studiu istoricŭ-linguisticŭ asupra Macedo-românilorŭ şi dece poesiĭ populare [5]).

Importante pentru studiulŭ acestuĭ dialectŭ sunt *Mostrele* publicate de *Vangeliu Petrescu*, partea I în 1880, a II în 1882 în Bucurescĭ. *Taşcu Iliescu* a publicatŭ la Montpellier în 1882, sub titlu *Ascaparea ali Dince*, o traducţiune în dialectulŭ macedo-românŭ a poemeĭ populare francese languedociene *L'Escrivete,— V. A. Urechie* a publicatu câtŭ-va timpŭ unŭ ţiarŭ macedo-românŭ *Frăţilia*, şi ca Ministru de culte şi instrucţ. publ. a făcutŭ sĕ-se traducă unele cărţĭ bisericescĭ în acestŭ dialectŭ. Răposatulŭ A. Bagavŭ a publicatŭ *o Carte de cetire*, ĕr' la 1888 începuse a publica în Bucurescĭ o revistă macedo-română sub titlu *Macedonia*, care însĕ după câte-va numere a încetatŭ.

Literatura dialectuluĭ românŭ-istrianŭ. Aicĭ nu putemŭ vorbi decâtŭ de urme de limbă. Atenţiunea învĕţaţilorŭ asupra acestuĭ restŭ de Românĭ, deja condemnaţĭ la perire, şi asupra limbeĭ lorŭ, a tras'o unŭ Antonio Covaz, care la 1846 publică în ţiariulŭ *Istria* din Tri-

5). Conv. Lit. an. II (1868—9 Nr. 21—24).

estŭ unŭ articolŭ asupra Românilorŭ din Istria și a dialectuluĭ lorŭ, producêndŭ și câte-va mustre de limbă. Maĭ târdiŭ 'ĭ cercetă Ionŭ Maiorescŭ și resultatulŭ cercetărilorŭ luĭ s'a publicatŭ sub titlulŭ *Itinerariŭ în Istria și Vocabulariŭ istriano-românŭ*, Iașĭ, 1874. Acésta însĕ nu multŭ adause la cunoscința acestuĭ dialectŭ. Maĭ multă lumină s'a făcutŭ asupra luĭ prin publicațiunea *Tecsturilorŭ istriane* de Fr. Miklosich [6]). Unŭ micŭ tecstŭ întitulatŭ «romano-slav» cuprinḑêndŭ traducerea noveleĭ I Giornata I din Decamerone alŭ luĭ Boccaccio se află publicatŭ în opera luĭ G. Papanti, *I. Parlari italiani*, Livorno, 1875, p. 687; tecstulŭ scrisŭ după limbagiulŭ din Berdo (Valdarsa în Istria) este fórte amestecatŭ cu slavisme.

(Fine)

6). Op. cit. partea I. Viena, 1881.

Indreptări și întregiri

Pag. 6 șirŭ 6 cetesce : *mais-magis* ; p. 7, la nota 16 adauge : Gröber's Grundriss d. rom. Philolog. 1. 531, 579, 816 ; p. 16 ș. 25 c. *cuh* ; p. 22, ș. 27. c. *balteus*; p. 27 și 18 c. *Catus*; p. 29 c. *Festus*; p. 29 și 31 c. ἄριστον ; p. 29. ș. 33. c. *minasset* ; p. 33. ș. 22. c. *languente* ; p 34. ș. 30. c. *luto* ; p. 38 ș. 14. c. *Croația* ; p. 40. ș. 13. c. *tusyra* ; p. 43 și 31. c. *Diefenbach* ; p. 60 ș. 33. c. μετὰ ; p. 60. ș. 34. c. *Analecte* ; p. 62. ș. 14. c. articolulŭi *-lu* și *-a* ; p. 63, ș. 25. c. bizantinŭ ; p. 71. ș. 26. c. *arhaicŭ* ; ibid. ș. 30 c. applicare ; p. 82. ș. 36. adauge : Gröber's Grundriss d. rom. Philolog. I. 571, 679 ; p. 85. ș. 25. c. τάβλα ; p. 86. ș. 30. c. χορτίζω ; p. 88. ș. 38. c. *slavischen* ; p 99. ș. 28. c. *Romanum* ; p. 99. ș. 39. c. *latino* ; p. 111. ș 17. c. Sânt Iana ; p. 175. ș. 6. c *povesti* ; p. 209 ș. 5. c. *Radu* ; p. 231. ș. 25 c. *Cronica anonimă III* ; p. 232 ș. 4. c. *Cronica anonimă IV* ; p. 232. ș. 7 c. anonimulŭ III; p. 237 ș 13 adauge: Melchisedecŭ episcopulŭ (+1898) a scrisŭ *Cronica Romanuluĭ*, *Cronica Huș ilorŭ*, *Notițe*, *Țamblacŭ* ș. a.; p. 257 ș. 20 c. *slavo* ; p. 258. ș. 28 adauge : *Alecsandru Cihac* (+1887) a publicatŭ la 1870 și 1879 *Dicționarulŭ etimologicŭ dacoromânŭ* (Dictionaire d'étymologie daco-romane) în dóuĕ volume, operă superficială și tendențiósă, afară de aceea îi lipsescŭ cunoscințele filologice absolutŭ necesare pentru asemenea lucrare, din care causă etimologiile cuvintelorŭ, maĭ alesŭ în volumulŭ II unde se tratéză partea cea maĭ grea, se întemeéză în cea maĭ mare parte numaĭ pe aseměnărĭ depărtate de cuvinte fără legătură internă. Partea maĭ importantă a dicționaruluĭ zace în materialulŭ avutŭ de cuvinte depusŭ în elŭ ;—p. 306. ș. 16 adauge : I. Budaĭ Deleanŭ, fiŭ de preotŭ din Transilvania, s'a născutŭ pe la 1760 și prin alŭ doilea deceniŭ 'lŭ aflămŭ consilieriŭ la guvernulŭ din Lembergŭ unde a și murităŭ.

INDICELE LUCRURILORŬ

A. proteticŭ 48, 62; ă, â 3. 198
Afinŭ, 174
ἀκονές 61
Albina românéscă 128
Alecsandria 181
Alimorĭ 112
Anecdote 177, 321
Ἄπις 59
Aravona 40
Architectură 132
Arghirŭ 112, 174, 183.
A-Românŭ (Armânŭ) 44
Articolŭ, definitŭ 13, 58; nedef. 15; orig. art. 16 seq., urme de art. 58 seq., 62 seq.
Arvună 117.
B. bi=ghi, 48, 53, 84
Bălaurĭ, 174
βάλλε şi *βάλλαι* 58, 61
Baltagul 40
Βάνες 61
Barbaricum 64
Basmŭ v. Poveste
Bĕtrânĭ 118, 117, 267
Bibliotecĭ 132; — Tribunei 175
Βλαχεία 45
Βλάξ, *Βλάχες* 45
Bócetŭ 165
Βόνω Δόμνω 62
Brescu n. de loc. 40
Brezaia 39, 173
Bucorija 40
Bucóvnă 137, 147
Buhaiŭ 172
Bugomilŭ 181
Βοῦργο 58
βοῦτες 61
C. ce, ci, 5; ç 48; vaccil. 56
Căluceĭ 174, 312
Calulŭ-de-aurŭ 174
Cânt. a Românieĭ 306, 311
Cântice bĕtrânescĭ 162,—de stea 174
Cânteculŭ ḑorilorŭ v. Bócetŭ
Căpară 117
Căpetenia castrelorŭ şi ţinuturilorŭ Vlachilorŭ 42
Capul n. de loc. 40
Cărţĭ latinescĭ 101
Căsĕtoria 130
Casmete 112
Catechismulŭ de Sibiiŭ 192, —calv. 195.—cu lit. lat. 195, 196
Causele unităţiĭ l. române 92
Cenuşerésa 174
Cerbulŭ 115, 173; —cu córnele de aurŭ 174; 40

Cerulŭ se deschide 114
Chiuiturĭ v. Hore
Ciclu epicŭ pop. 163
Cimilituri v. Ghicitorĭ
Cirilŭ 75
Cl— 48
Cloșca de aurŭ 174
Coterii literare 282
Codicele mănăstirii Seculŭ 191;— voroneţianŭ 184 189;—sturzanŭ 191.
Colinda 39, 115. 161, 312
Comerciulŭ Dacieĭ 130
Conjuraţiune 123
Consinḍiana 112, 174
Credinţe 180
Creștinismul în Dacia 110
Cronică,—anonime 204;— putnénă 205, Hurulŭ 206; —anonimă I. 211;— anonimă II 216;—anonimă III 231;— anonimă IV 232;—M-reĭ Prislopŭ 237
Cucul, n. de loc. 40
Cultulŭ morţilorŭ 130
Cultura în Dacia 129 seq.
Curierulŭ românescŭ 128
D trecutŭ în z 6, 56, în r 82
Dacia-Tabula rusa 66, — colonie clasică 73
Dacĭ v. Influinţa; = Românĭ 64, fusiune? 72
Dafinŭ 174
Danielu 39
Datine 180
Descântece 115, 169
Desfacere 69
Detoriŭ 117
Dialecte, deosebirile faţă cu l. rom. 47
Ḍicală v. Proverbe
Ḍicĕtóre v. Proverbe
Ḍina munţilorŭ 174; florilorŭ 174;—ḍinelorŭ 174
Ḍisă v. Proverbe
Divinităţĭ dace 68,—păgâne în Dacia 110
Doină 167
Domnana (Dómna Ana?) 39.
Domnŭ, 117, 267
Ḍorilă 174
Draculus 62
Duculus 39
Dzer 40
Dzguta 40
E. trecutŭ în i 8, Ἐρκουλέντε 58
Evangelie cu lit. lat. 196; —ţigănéscă 170, 321
Evangeliariulŭ de Londra 191.
F trecutŭ în h 48
Fama Lipskăi 127
Fanariotŭ (caract.) 148, 143
φάντανα 61
Farmecŭ 169
Fata din buturugă,— din rodie;—de aurŭ 174
Fĕtŭ-frumosŭ 174
Flesiunea, — nominală 9; nominat. 12, celelalte casurĭ 13, v. articolŭ;— verbală, particularităţĭ 18; timpurĭ ausiliare 18;

perfect. tare 91, condit. 18, infinitivŭ cu *ad* 19; suficse pers. 19,—urme vechĭ de fles. 59;—fără *ezŭ* și *escŭ* 91.
Floriile 114
Fluyara 39
Fóia p. minte etc. 128
Folklorŭ: studiĭ 179
Frânturĭ de limbă 172
φρίντζα 61
φριντζάτον 61
φουνδάτα 61
G înainte de **e** și **i** 6
Gazeta Transilvanieĭ 128
γέντερ 53
Geografia Ardealuluĭ 237
Ghermanulŭ 113
Gheunóia 174
Ghicitorĭ 171
Gl—48
Glieg 40
γοινάρντις 53
γοῖνος 53
Graulu, n. de loc. 39
Grecism 74 125, 135, 142, 314
Grecŭ, nume de rușine 41
Grun 40
H. omisŭ la începutŭ 52
Hore 169, 321, 327
Horea 155
Hurulŭ 296
Iculus (Yculus) 39
Idiotismĭ 172;—lat. rom. 33
ἰγγερ 62
Impĕratŭ 119
Influințe,—pasive: dacă 65; —grecéscă 73, 142;—slavónă 75; francesă 151, lat. și francesă 108;—active: asupra l. grecescĭ 84; asupra l. maghiare 87;—asupra l. slavice de sudŭ 88.
Inmărmurescŭ 101.
Iroḍiĭ 173
ἴσκα 61
ἰστριανά, ἰστριάνιδες, ἰστρίδες 171
Ἰουλιο- 58
J trecutŭ în z. 7
Jana 112
Jintiță 39
Jocurĭ de copiĭ 172
Jude 116, 117, 267
Judecată 117
Județŭ 117
Juraț̆ĭ 116, 117
Jurep 39
Jus Volachie 268
K asibilatŭ 85
Καπο- 58, 61
Karuca 40
Katerva 40
Κλεισοῦρα 61
Κόρδα 61
Κόρτις 61
Κόρτον 58, 61
Kulastra 40
Kyratura 40
L în articolŭ neomisŭ 48 trecutŭ în r. 81, pastratŭ 50,
Lado 112
Limba 88,

română în sec. 8 în Panonia și Sciția 64; barbară, scitică 63, 64; situația și rola între limbile romanice 35, 89;—în corespondență oficială 121, în coresp. și acte private 123; generalisarea în biserică 124; ausonică 54; tracică-ilirică 5, 88;—populară în biserică 98, 100;—macedonică 63; sub fanarioți 125—lat. față cu rom. 109,—dacă 67
Lecsicalŭ: elemente române 22;—lat. populară 26;—umbricŭ 31; oscicu 82.
Lecsiconulŭ de Buda 260
Ledescul n. de loc. 40
Legătură 170
Lege 117;—vechie 268.
Legende 175
Lerescul n. de loc. 40
Lerŭ 111
Lex antiqua et approbata 268
Λίστρια 56
Literatură apocrifă 181
Λωχ 61
Lunia curată 113
Lupatul n. de loc. 40
Λουπο 58, 61
M finalŭ omisŭ 9, nasalŭ -mnj 85
Maghiarismulŭ 157
Măhaciŭ 191
Mama-pădurii 174
Manuscripte vechi 133, 189
Maraçul 23
Marculŭ boilorŭ 113
Martinii 113
Marți-séra 174
Marturŭ 116
Maurovlachŭ 39
Medilă 171
Meiŭ 55
μέσα 61
Mezulus 39
Miedŭ 54
Mikula 39
μινσουράτορ 61
Misiodaci 47
Monete rom. cu inscript. lat. 102
μουλτουσανοι 62
μουντες 58, 61
N între dóuĕ voc. 92, trecutŭ în r. 50, 80. 92, 184, în 185. nasalŭ 88. —*nt* la verbe omisŭ 19.
Necrologulŭ luĭ Stefanŭ 237
Nêgul 63
Negulus 39
νοβο 58
Nomenclatură agricolă 72; bisericéscă, religiósă 111, 116; — scriereĭ 97; — trupuluĭ 70;—de țesutŭ 72; juridică 117;—politică 117
Numĕrulŭ Românilorŭ 43
νούμερον 61
O vaccil. în u 8. 88
Obiceiulŭ pămêntuluĭ 267

'Ομός 61
ὡραΐζω 61
Organulŭ Luminării 105 262
Orație la nuntă 173. 312
P trecutŭ înainte de i în ch. 48
Păcală 77
Păcălituri v. Anecdote
Păliile 114
Păpărude 173
Părliile 115
Patronii în Dacia 118
Pausavit 52
Pentecostariŭ 191
Pictură 133
Pietri pe morminte (epitafe) 128, 133
Pietrosul n. de loc. 40
Pirpirună v. Păpărude
Plugușorulŭ 172
Poesii glumețe și batjocoritóre 170
Pomelnice 203
Popă 116
Poveste 174
Pravila de Govora 196
Prejda 40
Prepositiuni 21
PRIMAVERA 52
Prislopŭ (M-re) v. Cronica
Proverbe 170; — lat.-rom. 33.
Psaltirea scheiană 184, 190
Putyra 39
Radul 40
Raduscul n. de loc. 40
Relele aduse din străinătate 154
remasisse 52
Renascerea 125
Ritus Volochie 268
Români, orig. numeluĭ 44 nota 25;—in Dalmația, Bosnia, Albania, Panonia, Croația, Slavonia, Serbia 49;—Ρωμᾶνοι 38; Romani Dalmatiae 39; în Galiția și Polonia 40; la Bugŭ 40; în Peninsula balcanică 41; teritorulŭ ocupatŭ aḑi și numĕrulŭ 43, —starea lorŭ 145; străiniĭ contra lorŭ 136, 156, caracterulŭ 42 131. 324
Rotacismulŭ 80
Rotundul n. de loc. 40
Rugăciuni 170
Rumeri 44
'Ρωμισιάνα 55
'Ρωμυλιανα 55
Rusale 114
S finalŭ la subst. și adiect. omisŭ 9, 57;—la verbe 19;—trecutŭ în ș 7, sc=ș 56, 85
σαγία 61
Sâmbe, Sâmbea 112
Sânḑiana 174
Sciția 64
Scólă 132; de Cotnarŭ 133; Rădășeni 134; în Transilvania, Moldova, Muntenia 134 seq.;— rom. lat. 139;—scólă grecéscă 149, 152;—în parochiĭ

157; — Românii opriți dela scólă 140
Scorpie 174
Sculptură 132
Semne latinescĭ 101
Sĕrbătorĭ latine 111
σεργοί 53
ΣΕΓΝΑΙ 52
Sehelba 40
ΣΕΚΟΔΟ 52
σεκούρισκα 61
Sĕptĕmâna nebunilorŭ 113
σέρβλοι 62
Șesul n. de loc. 40
Sintacsă 20, 259
σκάμνον 61
σκάρα 61
σκεπτε-κάσας 61
σκουάνες 61
Slavismulŭ, întroducerea 75; consecințele luĭ 107; scóterea 124 seq.
Smeĭ 179
Snóve v. Anecdote
Societatea filosoficéscă 126
Stămaria 47
Stéua 173
Stresina 39
Strigarea peste satŭ 114
Strigăturĭ v. Hore
στρόγγες
Studiĭ v. Folkloră
Sucna-Murga 174
Suflarea bucinuluĭ 115
Suliza 65
Sum-chetru 47
Sumedru 47
T finalŭ omisŭ 19, aspiratŭ în ț 6
Tatălŭ nostru 102
Teatru în Dacia 129; popularŭ 172
Terminologie v. Nomenclatură
Tipărĭturĭ vechĭ cu lit. lat. 104 seq.
τόρνα 60
Tipografie 132
Tradițiunĭ 176
Tuduru 39
τουρβουλίη 55
Țurcă 173
Tusul n. de loc. 40
Tusyra 40
U finalŭ 150
Unirea relig. cu Roma 137, consecințele eĭ 139 seq; — celorŭ treĭ națiunĭ 123
Unitate limbeĭ lit. 188
Urga 112
Usura 117
Vascul n. de loc. 110
Vergelulŭ 114
Vêrtolomeiŭ 113
Vi=ghi 84
Isŭ 97
Viera familiară în Dacia
Viéț 28
Vifleimŭ 173
Vilcana 39
Vilcan 39
Vinerea-mare 114
Vlachia major. 37; — minor 37; — vechie 38; — mare 47; -mică 42; -de susŭ 42

Vlachŭ 45
Vlassini 39
Vodă 119
Volachie și Volochie 268
Voinicŭ-înfloritŭ 174
Vorbă bĕtrână v. Proverbe
Voroneţianŭ v. codice
Vrajă 169
Ware 40
Yculus v. Iculus
Zάβα 61
Zirnă 112

INDICELE SCRIITORILORŬ

Achirie 195
Acsente Uricarulŭ 228
Alecsandrescu Gr. 304, 316 321-2, 325-7
Alecsandri 164, 168, 169, 173, 178, 281, 282, 285 293, 294, 296, 305, 309 315—6, 331
Alecsi I. 261
Amfilochie ep. 150
Amiras 232
Aricescu 251
Aristia 312, 314
Aron ep. 142
Aron V. 183 305, 312, 320, 322-3
Arsene M. T. 178
Asachi Gh. 128, 288, 314 320, 326, 330
Atanasie mitrop. 103, 138
Atanasescu D. 333
Azarie 207
Bagavŭ A. 334
Băicanŭ G. 177
Bălăcescu 321-2, 326-7
Bălăşescu M. 263
Bălcescu N. 187, 247, 250, 274, 306, 311
Băncilă P· 174, 182,
Baracu I. 183, 305-7, 323
Bariţŭ G. 250
Bărnuţŭ S. 266, 267, 271, 274
Baronzi G. 320
Bârseanu A. 162, 168, 169
Basarabŭ M-vodă 145
Beldimanŭ A. 305, 312, 316
Bibicescu C. I. 162, 165, 168
Bobŭ v. Fabianŭ
Bobŭ I. 157
Boiadgi 126, 333
Bojinca 238
Boliacŭ C. 304
Bolintineanu D. 279, 280, 285, 305, 310, 319, 320 322, 331
Bota I. 175
Branconviciŭ Gh. 225
Brancoviciŭ S. v. Sava
Braşoveanulŭ Eust. v. Eustatie
Brătianu C. I. 274
Buburuzeiŭ I. 227
Budai v. Deleanu
Bujoreanu M. I. 381
Burada T. 162, 172
Cacavela E. 202
Câmpeanu I. 266
Câmpineanu I. 153

Candrea v. Francu
Canta I. 233
Cantacuzinŭ Iord. 197
Cantemirŭ D. 228, 251, 265
Caragiali C. 315
Carajani I. 334
Caramfilŭ A. 164, 168,
Cârjă L. 273
Cârlova V. 283, 285, 294
Carp 336
Catina 340
Cavallioti A. T. 332
Cichindealŭ v. Ţichindealŭ
Cihac A. 74, 80, 336
Ciparîŭ T. 105, 250, 251, 253-5, 262
Clainŭ v. Miculŭ
Clănăŭ v. Hurulŭ
Codrescu Th. 250, 320
Cogălniceanu I. 209, 233 305, 321
Cogălniceanu M. 238, 246, 250, 274, 315
Coloşi V. 257
Conachi C. 288
Conţu I. 312
Constantinu căpitanulŭ 224
Cónta V. 267
Corbea T. 256 not. 277, 288
Coresi diac 193
Corneli I. 257
Costinŭ M. 185, 196, 276 305
Costinŭ N. 225, 265
Covaz A. 334
Créngă I. 178, 331
Creţeanu Gh. 301
Crişianŭ S. 260
Dămianŭ log. 209, 227, 231
Daniilŭ 332
Danovicĭ P. 227
Dascălu v. Simion
Daulŭ T. 162
Deleanŭ Budai I. 253, 260, 278, 305-6, 321
Depărăţeanu A. 304
Diacu v. Tudorŭ
Dionisie Ecles. 235
Donicĭ A. 322, 325-7
Dositeiŭ mitrop. 185, 200, 258, 267, 305
Dubăŭ T. 227, 231
Dumitrescu I. 331
Eftimie 208
Eliade I. R. 127, 127, 153 187, 261, 279, 283 305 307, 314, 316, 320, 322 325, 326, 331
Eminescu M. 301
Eremitulŭ din Carpaţĭ 291
Esopŭ 324-5
Eustratie Braşoveanulŭ 259
Eustratie log. 200, 215
Fabianŭ Bobŭ 321
Faca C. 320
Filimonŭ N. 175, 331
Filipescu Cap. Const. 224
Filoteiŭ Calug. 199
Florianu Ar. 250
Fogaraşi St. 195
Fotino 150, 301
Francu-Candrea 165
Fundescu C. I. 172, 175

Gavriilŭ super. 207
Gheorgache log. 234
Ghermanŭ Nisis 198
Ghenadie mitrop. 197
Ghica Gr,-vodă 103
Golescu C. 153, 314
Golescu I. 261
Golescii 296
Greceanŭ R. 198, 225
Greceanŭ Șerb. 198
Grigore popa v. Măhăcene
Hagi v. Vurdună
Haliciŭ 276
Hasdeŭ A. 274
Herce 195
Hințescu 171, 178
Hrisoverghi 290
Hurmuzachi E. 245
Hurulŭ 206
Iene Popa 193
Ilarianu P. A. 238, 249, 271
Iliescu T. 334
Ilinca Pătrașcu 103
Ionescu S. G. 180
Inochentie ierom. 197
Iorgoviciŭ P. 252, 255, 260
Ispirescu P. 171, 172, 175, 177
Istrate N. 320, 322
Ivireanulŭ A. 199
Jarnik 168, 169, 172
Lăpĕdatŭ I 304
Laurianŭ T. A. 238, 247, 250, 252, 254, 255, 261, 266
Lazarŭ Gh. 127, 152 notă 47, 266
Leake M. W. 333
Leurdeanŭ St. 237
Ligaridi 197
Loga Diac. 261
Lucius 256 not.
Lucrătorŭ-Tipogr. v. Ispirescu
Lupașcu P. D. 170
Lupulŭ v. vodă 124, 135
Macarie 208
Macedoneanulŭ M. 197
Măhăcene Tecste 191
Majorescu I. 335
Maiorŭ P. 125, 126, 176. 186, 238, 243, 250—2, 257—8, 260—1 272
Maiota Gh. 273
Mămuleanu P. B. 288 321-2
Mândrescu C. S. 165, 168-9
Mangiuca S. 180
Maniu V. 250
Marianŭ S. Fl. 164, 168-70, 173-4, 176, 178, 180
Mărgineanulŭ 175
Marienescu M. A. 162, 164, 178
Massimŭ 252, 254-5, 334
Melchisedec egum. 187
Melchisedecŭ ep. 336
Mera T. I. 175
Metodiu 75
Miculŭ Inocențiu 141
Miculŭ S. 105, 108, 125-6 186, 239, 252, 257, 259 266, 270
Mihaiŭ Popa 193
Milescu N. 198, 217, 256 n.

Miklosich F. 333, 334
Milo M. 315, 319
Minotto F. 250
Misailŭ căl. 216
Mitrofanŭ ep. 198
Mocsalie v. Moxă
Moldovanu I. 175
Molnar v. Morariŭ
Morariŭ I. 260
Moru St. 236
Móță I. 175
Movilă P. 124, 198, 200
Moxa M. 275, 216
Munteanŭ St. 168, 168
Munteanu Gavr. 263
Murgu G. 238, 266
Murgu log. 207
Mureșianŭ A. 271, 280, 290, 294
Mustea 231
Naumŭ Cloc. 204
Neagoe-vodă 207, 264—266
Neculcea I. 176, 186, 232
Neculescu M.
Negri C. 274, 288, 297
Negruzzi C. 290, 304-5 315, 320, 322, 330
Nicoleanu N. 304
Nifonŭ patriarch. 133, 207
Noacŭ S. M. 312
Obedenarŭ 109, 175
Odobescu A. 177, 179 331
Orășanŭ T. N. 323
Panonianulŭ A. D. 197
Panŭ Anast. 274
Panŭ Ant. 171—1, 174, 177—8, 182, 274, 282, 306, 312, 323, 326
Patrizzi 197
Pelimon A. 312
Peluzio Vito 202
Peștișelŭ M. 195
Petrescu V. 334
Petrino D. 304
Pompiliŭ M. 164
Pogorŭ V. 312
Popa Gr. 191
Popa I. 182
Popa I. din Vințŭ 196
Popă 267
Popescu B 225
Popoviciŭ St. 256 n.
Popŭ V. 251
Pumnulŭ A. 263
Pungă-Gólă S 178
Racocea 127
Radu Gram. 191
Rădulescu G. 253, 255
Rațŭ V. 250
Reteganulŭ P. I· 164, 168, 175
Romanulŭ v. Zilotŭ
Rosa C. G. 333
Roseti C. A. 304 322
Rusetŭ I. 316
Ruso A. 306
Șaguna A. 157
Șandorŭ A. 312
Săulescu Gh, 206, 261. 326
Sava ep. 124
Sbiera I. 162, 175, 182
Scavinschi D. 312
Schott frații 175
Scolariulŭ 260
Sêrbu I. 326

VERIFICAT
2017

Sevastos E. 165, 280
Sichleanu A. 304
Silvestru ierom, 196—7
Sima Gr. 172, 175
Simion Dasc. 215
Șincaĭ Gh. 105, 108, 125, 126, 186, 241, 252, 599
Sionŭ G. 300, 312, 320, 326
Slătineanu I. 313, 316
Șoimescu N. I. 320
Șoimescu I. 235
Șoimirovicĭ 104
Șora Noacŭ v. Noacŭ
Stamati T. Dr. 177, 303, 312, 326
Stănescu N. B. 175
Stefanŭ-celŭ-Mare 276
Strâmbeanŭ T. 320
Stroicĭ log. 102, 202, 258
Șuluțŭ mitrop. 157
Sunyogh Fr. 196
Tașcu v. Iliescu
Țamblacŭ 133
Tăutu G. 320, 322
Tarța 266
Tempea R. 260
Teodorescu D. G. 162, 168, 170, 172—4, 180
Teodori A. 257
Teodoroviciŭ 257
Teodoru log. 123
Teodosie Vestem. 197, 219
Teodosie log. 206
Teofilŭ mitrop. 197
Țichindealŭ 325
Tomaidulŭ A. 198
Tordași N. 194
Tröster 104
Tudorŭ diacŭ 194
Thunmann 332
Tunusli 301
Urechie N. 103, 185, 205-6, 213, 227
Urechie Gr. 200, 214
Urechie A. V. 187, 331, 334
Văcărescĭi 277, 285, 287
Văcărescu A. 287
Văcărescu Ienăchiță 235, 287 327
Văcărescu I. (banulŭ) 287
Văcărescu S. Iancu 235, 260, 278, 288, 313-4, 316
Valecaldeanŭ I. 334
Varlaam mitrop. 199
Veniaminŭ mitrop. 250
Viciu B. 174
Voinescu I. 316
Vulcanŭ S. 157
Vurdună P. Hagi 172
Zacanŭ Efr. 134, 194
Zamfirescu M. 304
Zilotŭ R. 186, 236 v.

VERIFICAT
1987